

श्रीहरिरायमहाप्रभु.

प्राकट्य संवत् १६४७ भाद्रपद कृष्ण ५. १२० वर्ष भूतलपर विराज्या.

न लीलाचिन्तन नैव दीनता विरहादरेः ।
न वा कृष्णाश्रयः पूर्णो वृथा तज्जन्म भूतले ॥
न निजस्वामिविरहपरितापो न भावना ।
न दैन्यं परम यस्य वृथा तज्जन्म भूतले ॥

ચિન્તામણય: ।

૧. ગોપિકા ગુરવઃ પ્રોક્તાઃ સાધનં ચ તત્ । ભાવો ભાવનયા સિદ્ધઃ સાધનં નાન્યદિપ્યતે (સં નિં.)
 ॥ માર્ગમાં ગોપિકાઓ યુર છે, તેમણે કરેલુ સાધન તેજ સાધન છે. ભાવનાથી સિદ્ધ થયતા
 પ્રવજ સાધન છે. ધીજ સાધનની અપેક્ષા નથી. પુષ્ટિમાર્ગ પ્રેમપ્રધાન છે; જપ, તપ વગેરે પ્રેમ-
 ત્વ કર્મોને તેમાં સ્થાન નથી કર્મમાર્ગમાં વિધિ પ્રધાન છે. પુષ્ટિમાર્ગમાં પ્રેમ ને નેમ (નિયમ)
 થી પ્રભુ સર્વત્ર છે, સર્વરૂપ છે, સર્વ સ્વલ્લિદં વ્રહ્મ વગેરે જ્ઞાન પણ બાધક છે, કેમકે તેમાં
 યોગ અને વિપ્રયોગ પ્રેમની અવસ્થાઓ સંભવિતજ નથી. તેથી પ્રભુએ શ્રીયશોદ્ધમાતાને
 તાના મુખમાં બ્રહ્માંડ, સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા, દેશ, કાલ સર્વતું દર્શન કરાવી પાછી વૈષ્ણવી માયા
 સ્વી દીધી; નહિ તે લીલા જ ધર્મ શકે નહિ શ્રીગોપીજન યુર છે, પણ તે ઉપદેશ કરતાં નથી;
 મની બેજ અવસ્થા, સયોગ અને વિપ્રયોગ હોવાથી ઉપદેશ તેમનાથી યર્થ શકતોજ નથી માટે
 મના જેવો ભાવ પ્રભુપર કરવો એજ પુષ્ટિમાર્ગિય સાધન. એ ભાવ ભાવનાથી જ થાય, તેથી
 ॥ સહસ્રીભાવના નિરંતર કર્યા કરવી.

૨ સ્ત્રીમાવો ગૂઢઃ પુષ્ટિમાર્ગે તત્ત્વમ્—(વિ. ગી.) ગૂઢ સ્ત્રીભાવ પુષ્ટિમાર્ગમાં તત્ત્વ છે. તે રસ છે,
 જ શ્રીકૃષ્ણ છે. તૈત્તિરીય ઉપનિષદમાં તેતું વર્ણન છે. ત્યાં આનંદની ગણના કરી છે, તે અમે
 ત્તારથી આગળ જણાવી છે. રસ તે શુભાર. તેની દશ અવસ્થા છે. સ્ત્રીહૃદયને તે સહજ છે
 રૂપમાં તે કાલ્યાયની શક્તિનો પ્રવેશ થાય તે જ તે રસને યોગ્ય થાય. માટેજ કૃષ્ણ સ્ત્રીપુ રમે
 હર્નિશમ્ એમ કહ્યું છે પુષ્ટિમાર્ગમાં સ્ત્રીઓ મુખ્ય છે, તેતું કારણ પણ એજ. તે સ્ત્રીઓ લૌકિક
 હિ, પણ સસારથી વિરક્ત હોઈ પ્રભુમાં પ્રેમ, આસક્તિ ને વ્યસનવાળી.

૩. ન લૌકિકઃ પ્રમુઃ કૃપ્ણો, મનુતે નૈષ લૌકિકમ્ । ભાવસ્તત્રાપ્યસદીયઃ સર્વત્ત્વં ચૈહિકશ્ચ સઃ,
 રલોકશ્ચ, તેનાયં સર્વમાવેન સર્વથા સેવ્યઃ સ એવ ગોપીશો વિધાસ્યત્યલિલં હિ નઃ । પ્રભુ કૃષ્ણ લૌકિક
 થી, લૌકિક કદાપિ સ્વીકારતા નથી. તેમનામાં આપણો ભાવ બેધએ. આપણું સર્વસ્વ, ઐહિક,
 પરલૌકિક શ્રીકૃષ્ણજ છે. માટે સર્વભાવથી સર્વથા તે ગોપીશની સેવા કરવી. આપણું સર્વ તેજ
 સિદ્ધ કરશે. (શિક્ષાશ્લોકો)

૩. સર્વમાશ્રયતો મવેત્ । એહિકે પારલોકે ચ સર્વથા શરણં હરિઃ । દુઃસ્વહાનૌ તથા પાપે મયે
 માલપૂરણે, મક્તદ્રોહે ભક્ત્યમાવે મક્તૈશ્વાતિક્રમે કૃતે । અશક્યે વા સુશક્યે વા સર્વથા શરણં હરિઃ ।
 હિંકારકૃતે ચૈવ પોષ્યપોષણરક્ષણે, પોષ્યાતિક્રમણે ચૈવ તન્નાન્તેવાસ્યતિક્રમે, અલૌકિકમનઃસિદ્ધૌ,
 વૈર્થ્યે શરણં હરિઃ । (વિ. વૈ. આ) સર્વ આશ્રયથી સિદ્ધ થાય છે. આ લોક તથા પરલોકની
 આપતમાં સર્વથા હરિનું જ શરણુ રાખવું. દુષ્ટ દૂર કરવામાં, પાપ યથુ હોય તેમાં, કામ વગેરે
 હિ ન થયા હોય તેમાં, ભક્તદ્રોહમાં, ભક્તિ ન હોય તેમાં, ભક્તો અતિક્રમ કરે ત્યાં, અશક્ય
 પને સુશક્ય સર્વ આપતમાં, સર્વથા હરિનું શરણુ રાખવું. અહકારમાં, આપણા પર
 આપણો આધાર રાખતા હોય તેના રક્ષણને માટે, આપણે આધારે રહેલા આપણી નિરૂદ્ધ
 થયે તેમાં, ખયાસ, ચાકર વગેરે આપણો અતિક્રમ કરે તેમાં, અલૌકિક મનની સિદ્ધિ
 વામાં, સર્વ આપતમાં હરિનું જ શરણુ રાખવું.

આ બહુજ શાંતિ આપનારા વાક્ય છે. જીવો સમજે છે કે જે સાડું થાય છે તે પોતાનાજ બલથી થાય છે. આ તેમની ભૂલ છે. સર્વકર્તા ભગવાનજ છે. શક્ટનો ભાર શ્વાન માને કે હું તાણું છે, તેમ જીવ બલે છે કે હું બધું ચલાવું છે. ભાર—સર્વ ભાર—માથાપરથી ઉતારી, જેમ હરિ કરે છે તેમ થાય છે, અને ભવિષ્યમાં હરિ કરશે તેમજ થશે, એવી મનની સ્થિતિ શાંતિ આપે છે, ને સુખથી ભગવદ્દજન કરવા દે છે.

૪. સર્વ ભગવદ્દીનમ્ । સ યથા કરિષ્યતિ તથા ભવિષ્યતીતિ કેવલં તદાશ્રયતયા સ્થાત્ત્વમ્ । સુ. ૧-૧૩-૧. સર્વ ભગવાનને અધીન છે. તે જેમ કરશે તેમ થશે. તેથી કેવલ તેના આશ્રયમાંજ રહેવું.

૫. હરિયંધત્ કરિષ્યતિ તથૈવ તસ્ય લીલેતિ મત્વા ચિંતાં દ્રુતં ત્યજેત્ । નવરત્ન । હરિ જે જે કરશે તે તે તેની લીલા છે, એમ માની ચિંતાનો તરત ત્યાગ કરવો.

જીવ સંસારની જોટી ચિંતાનો ત્યાગ કરે, તો એનો બેડો પાર થઇ જાય. પણ જીવને ભગવાનપર વિશ્વાસ નથી, અને ભગવાન જે આપે તે સાડું છે એમ સમજી પ્રસન્નતાથી ગ્રહણ કરતો નથી. અને સર્વ ચિંતા ત્યજી પ્રભુને પ્રેમથી સેવતો નથી. હું તો સેવક છું, ભગવાનજ ધણી છે, માટે જેમ આકર ઘર ધણીનું સમજી તેની ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલે છે, તેમ આપણે ઘરમાં ભગવાનના સેવકની માફક સ્થિતિ કરીએ તો જરૂર આપણું કલ્યાણ થાય.

૬. યત્ કર્તવ્યમ્, ભગવતૈવ તત્તેત્ ક્રિયેત્, કૃપયા, સ્વમતવિચારેણ, અસાદ્માન્યેન, તત્તૈવ વા કાર્યાર્થમ્, તદૈવ નિસ્તારો, નાન્યથા । સર્વથા અશક્યસાધનઃ દીનતયા શરણં પ્રવિષ્ટઃ । દ્વાનીમસિ, ઇતદપિ શરણાગમનમપિ અસતાં દુરાપમ્, વિવેકેન ત્વેતાવત્ સંપાદ્યત્તેત્ । ભગવદનુગ્રહમેવ તદ્ મન્યે, અન્યથા શરણાગતો ન ભવેત્, શરણાગતો જાત્ત્વમ્ ન ભવેત્ । સૃષ્ટિસમયે હિ ભગવાન્ સર્વાનેવ વિચારયતિ હમમિત્યં કરિષ્યામીતિ । તત્ર યં મોચયિષ્યામીતિ મન્યતે તત્ર જન્માનિ અવધિમન્તિ કરોતિ, તથા સતિ યદૈવાન્તિમં જન્મ ભવતિ, સ સંસરણાપર્વગ્ ડચ્યતે । સત્સેવારુચિઃ ભગવત્સ્વરૂપજ્ઞાનેચ્છા ભગવચ્છાક્ષપત્વં ચ અન્તિમજન્મજ્ઞાપકમ્ । સુ. ૧૦-૩૭-૨૮.

જે કરવાનું છે તે કૃપાથી, ભગવાનના પોતાના શરણાગત દીનના રક્ષણના મતના વિચારથી, અમારા ભાગ્યથી, અથવા પ્રભુના કાર્ષિક કાર્યને માટે, ભગવાન પોતે જ જો કરે, તો જ આપણે આવે, નહિ તો નહિ. સર્વથા નિઃસાધન હું દીનતાથી હવે એમને શરણ પ્રાપ્ત થયો છું. આ શરણ જવું તે પણ અસાધ્ય બનેથી થઈ શકતું નથી વિવેકથી આટલુંજ—શરણાગતિજ—સંપાદન કરી શકાય છે. તે પણ ભગવાનનો અનુગ્રહ જ હું માનું છું. નહિ તો શરણે જવાય નહિ, અથવા શરણ પ્રાપ્ત થયું એવું ન થાય. સૃષ્ટિસમયે ભગવાન સર્વનો વિચાર કરે છે, કે આનું આમ કરીશ. તેમાં જેને સુક્તિ આપવાનું થાય છે, તેના જન્મોનો અંત રાખે છે. તેથી જ્યારે અંતિમ જન્મ થાય, તે જ સંસારથી છુટકો—મોક્ષ. સત્પુણોની સેવાની રચિ, ભગવાનના સ્વરૂપના જ્ઞાનની ઇચ્છા, ભગવત્શાસ્ત્રપરાયણતા, અંતિમ જન્મને જણાવનારાં છે.

૭. નાયમાત્મા પ્રવચનેન લભ્યઃ, ન મેઘયા, ન બહુના શ્રુતેન, યમેવૈષ વૃણુતે, તેન લભ્યઃ, તસ્યૈષ આત્મા વૃણુતે તનું સ્વામ્ (સુ. ૩.) આ આત્મા-ભગવાન્ પ્રવચનથી પ્રાપ્ત થતા નથી, બુદ્ધિથી પ્રાપ્ત થતા નથી, અહુશ્રુત થવાથી પ્રાપ્ત થતા નથી, જેને તે વરે છે, તેનાથી જ તે પ્રાપ્ત થાય છે, તેને એ આત્મા પોતાના તનુ તરીકે વરે છે.

આપણે ગમે તેટલું તપ કરીએ, તેમાં ભગવાનને શું લાભ? સારાં કર્મો કરીએ, જ્ઞાન ભક્તિ પ્રાપ્ત કરીએ, તેમાં ભગવાનને શું લાભ? ભગવાનને શેની અપેક્ષા છે? એને શું ન્યૂન છે? જે સર્વદા પૂર્ણ છે, જેને સેવાની પણ અપેક્ષા નથી, તેને માટે જીવ શું કરી શકશે? સાર એ કે અત્યંત દીનતાથી, પોતાની તુચ્છતા સમજી, આતકની માફક કૃપાની વાટ જોયા કરવી.

૮. एष उ एव साधु कर्म कारयति तं यमेभ्यो लोकेभ्य उन्निनीपते । एष उ एवासाधु कर्म कारयति तं यमघो निनीपते. (કૌ. ૩.) જેને આ લોકમાંથી ઉઠે લઈ જવા માંગે છે, તેની પાસે ભગવાન સાફ કર્મ કરાવે છે, જેને નીચે લઈ જવાની ઇચ્છા કરે છે, તેની પાસે નફાફં કર્મ કરાવે છે.

આ શ્રુતિથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે ભગવાન પોતે જ જેલ માંડી બેઠા છે. જીવના હાથમાં કશું નથી. જીવ તો ભગવાનના હાથમાં રમકડું છે. માટે આપણી તેવી સ્થિતિ સમજી તેની ઇચ્છાને પ્રસન્નતાથી આધીન થઈ તેના જેલમાં, તેણે આપેલા મુખ દુઃખમાં, પ્રસન્નતાથી રહીએ, તો તેની લીલામાં આપણે પણ ભાગ લેતા થઈએ.

૯. सत्यं ज्ञानमनंतं ब्रह्म यो वेद निहितं गुहायाम्, सोऽश्नुते सर्वान् कामान् सह ब्रह्मणा विपश्चिता. (તૈ. ૩.) જે હૃદયગુહામાં રહેલા સત્ય, જ્ઞાન, અનંત બ્રહ્મને બાળે છે, તે ચતુર બ્રહ્મની સાથે સર્વ કામનો ભોગ કરે છે.

૧૦. માવૈરંકુરિતં મહીમૃગદ્વશામાકલ્પમાસિચિત્તૈઃ ।

પ્રેમ્ણા કંદલિતં મનોરથમયૈઃ શાલાશતૈઃ સંમૃતમ્ ॥

લૌલ્યૈઃ પલ્લવિતં મુદા કુલુમિતં પ્રત્યાશયા પુષ્પિતમ્ ।

લીલામિઃ ફલિતં મજે વ્રજવનીશૃંગારકલ્પદ્રુમમ્ ॥

શ્રીમત્પ્રમુચરણાઃ ।

પૃથ્વીપર સુંદર અપલ વિશાલ નેત્રવાળાં વ્રજવનિતાઓના કલ્પપર્યંત વ્યાપીને સારી રીતે સિંચાયેલા ભાવોથી-ક્યારે ભગવાન પ્રકટ થશે એવા ભાવોથી-શ્રીધરોદ્ધમાં ગર્ભરૂપ અંકુરિત થયેલા અથવા આવિર્ભાવ પામેલા; પ્રેમથી, એટલે ગૂંચ, દેહ વગેરેમાં રાગનો નાશ કરનાર, અને રુચિ ઉત્પન્ન કરનાર દિદેક્ષા (જેવાની ઇચ્છા) રૂપ પ્રથમ ભાવથી જે કન્દલિત એટલે પુષ્ટ ગર્ભરૂપ થયેલા; વિવિધ પ્રકારના મનોરથો રૂપ સંકટો શાખાઓથી સંમૃત એટલે પુષ્ટ થયેલા; બાલલીલા વગેરેમાં મુગ્ધભાવથી જેવાને લીધે સ્વામિનીઓના પોતાને અનુરૂપ કૃતિ પ્રકટ કરનારૂં સર્વ અંગોના ચાપલ્યથી ભગવાનના સર્વ અંગોમાં લૌલ્યના સંબંધથી પલ્લવિત એટલે અવયવોને શોભા આપનાર થયેલા, આનંદ ઉત્પન્ન કરનાર ક્રીડાથી કલિકારૂંપ કુમુદ મુક્ત થયેલા; ભગવાન પોતાના સર્વ મનોરથ પૂર્ણ કરશે એવા વ્રજવનિતાની અતિરૂંપ તાપના સંબંધથી પુષ્પરૂપ વિકાસ પામેલા; વનમાં અને ભવનમાં નિલાયન વગેરે લીલાઓથી શરૂ કરીને રાસપર્યંતની

લીલાથી ફલ યુક્ત થયલા; એવા ધન્યવનિતાઓમાં રહેલા શૃંગાર રસાત્મક કર્ણપદ્મની હું ચેત-
સ્તત્પ્રવણરૂપ સેવાથી નિરંતર ભાવના કરું છું. હૃદયમાં અનુભવ કરું છું.

૧૧. इयं च भक्तिः पापण्डे न भवतीति ज्ञापयितुं नमजिद्राज्ञः कन्यात्वेन सा निरूप्यते । नम्रान्
वेदरहितान् जयतीति । न केवलं विपक्षानेव दूरीकरोति, किन्तु श्रौतस्मार्तादिसर्वधर्मपरः । स्वरू-
पतः फलतः साधनतश्चैयं भक्तिः सत्येति । अत एव वेदविरुद्धमतेषु अधमेषु कर्मविहीनेषु भक्तिः
सत्या न भवतीति द्योतितम् । भगवत्साक्षात्कारात् पूर्वमेवैषा व्यवस्था । सु. १० उ. ९-३२.

વિષ્ણુર્વ્યાપકઃ પુરુષોત્તમો યો વેદાગતે બ્રહ્મશબ્દેબોધ્યતે, તસ્ય સર્વત્રૈવ વિદ્યમાનત્વાત્ પ્રાદુર્ભાવો
માત્રાં ઇત્યાશંક્ય સર્વવ્યાપકત્વેપિ યઃ સર્વાન્તરઃ સર્વાન્તર્યામી સોન્તઃસ્થિતો બહિરાગત ઇતિ વક્તું સર્વેષાં
ગુહા હૃદયાકાશં તસ્મિન્નાસમન્તાચ્છેતેષિતિષ્ઠતીતિ ગુહાશય ઇત્યુક્તમ્ । અનેન સર્વેષાં ભજનાર્થ સ્વયં હૃદિ
સ્થિત્વા તત્પરાઃ કૃતાર્થાં ભવિષ્યન્તીતિ જ્ઞાપયિતું વેદાંશ્ચકાર સ હૃદાનીમત્રૈવ પ્રકટીભૂત ઇતિ ન પૂર્વપ્રક્રિયા
અતઃ પરમપુણ્યતે, કિન્ત્વયમેવ બહિઃ સેવ્ય ઇતિ નિરૂપિતમ્ । સુ. ૧૦-૩-૮.

આ ભક્તિ પાખડ ધર્મમાં થતી નથી, તે જણાવવાને નમ્રજિત્ રાજની કન્યા તરીકે તેનું
નિરૂપણ કરવામાં આવે છે. નમ્ર એટલે વેદરહિતોને જે ગિતે છે તે નમ્રજિત્. વિપક્ષીઓને દૂર
કરે છે એટલુજ નહિ, પણ શ્રૌત સ્માર્ત સર્વ ધર્મ બરોબર એ રાજ પાળે છે. સ્વરૂપથી, ફલથી.
અને સાધનથી આ ભક્તિ સત્યા છે તેથી જ વેદવિરુદ્ધ મતોમાં, અધર્મોમાં અને કર્મવિહીનોમાં
ભક્તિ સહ્ય હોતી નથી એમ જણાવ્યું. ભગવાનના પ્રાકટ્યની પહેલાં આ વ્યવસ્થા હતી.

વિષ્ણુ એટલે વ્યાપક, પુરુષોત્તમ, જે વેદાન્તમાં ઘ્રાક્ષ શબ્દથી કહેવાય છે, તે સર્વત્ર વિદ્યમાન હોવાથી
તેનું પ્રાકટ્ય ગૌણ હશે એવી શકા થાય, તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે જે સર્વત્ર વ્યાપક હોવા છતાં
સર્વની અદર છે, સર્વના અતર્યામી છે, તે અંદર રહેલા બહાર પધાર્યા, તે કહેવાને સર્વેના
હૃદયાકાશમાં સારી રીતે રહે છે એમ કહ્યું. આથી સર્વે ભજન કરી શકે તેને માટે પોતે હૃદયમાં
રહીને તેને પરાયણ કૃતાર્થ થશે એ હેતુથી જેણે વેદો કર્યા, તે હાલ આહીં જ બહાર પ્રકટ
થયા, તેથી હવે પહેલાની વૈદિક પ્રક્રિયાનો ઉપયોગ રહ્યો નથી, પરંતુ આની જ બહાર
સેવા કરવી એમ નિર્દેશ કર્યું.

આમાં સ્પષ્ટ કહ્યું કે ભગવાનના પ્રાકટ્ય પહેલાં વૈદિક અને સ્માર્ત પ્રક્રિયાઓની અપેક્ષા
હતી, અને ભગવદ્ભજન માટે શ્રૌત સ્માર્ત ધર્મોની અપેક્ષા હતી; પણ ભગવાનના પ્રાકટ્ય પછી
ભગવાનનું કીર્તન, ગુણગાન, સેવા વગેરે બહારજ કરવાની રહી. તેથી નિરંતર યુષ્ઠિસપ્રદાયમાં
બહાર પ્રકટ કૃષ્ણની સેવા પ્રાતઃકાલથી રાત્રિપર્યન્ત ચાલે છે કલૌ હરિકીર્તનાત્નુ મર્મ પશુ આજ
છે, વૈદિક અને સ્માર્ત ક્રિયા હવે શુદ્ધ ધર્મ શકતી નથી, અને તેનો ઉપયોગ પણ રહ્યો નથી.

૧૨. ननु केषांचिन्मते सपुणादपि सृष्टिः सम्भवति । ब्रह्मविदामुपास्यः स न भवति । तस्मा-
द्ब्रह्मविदुपास्यत्वेनैव ब्रह्मत्वनिश्चयः । स च समाधिना उपास्य आन्तर आत्मा, न तु बाह्य इत्याशङ्क्य
स एवाऽयमित्याह । स एव वै निश्चयेन अयम् । बाह्याभ्यन्तरदोषामावः पूर्वमेव निरूपितः । बहुकालं
समाधौ स्थित्वा, तत्र भगवन्तमनुपलभ्य, कुत्राऽयमात्मा भगवान् प्रकट इति विचार्य, योगजधर्मेणा-

વગત્ય ભગવાન્ સામ્પ્રતં કૃષ્ણરૂપેણેવ પ્રવટો નાન્યત્રેતિ નિશ્ચિત્ય, સમાધિપલં ભગવદ્ધરણારવિન્દ-
મત્રૈવાગત્ય પશ્યન્તિ અતસ્તદ્ભાવયાદવગમ્યતે અયમેવ ભગવાનિતિ । નનુ તેષાં પૂર્ણસાધનાભાવાત્સ-
માધૌ નાઽઽત્મસાક્ષાત્કાર इति चेत् ? તત્રાહ—સૂર્યો જિતેન્દ્રિયા નિર્જિતમાતરિશ્વન इति । તે
છુપનિપદર્થે વિચારપૂર્વકં ગુરુમુખાત્સમ્યગવગત્ય સૂર્યો મૂત્વા, પશ્ચાદ્ બ્રહ્મચર્યાદિના જિતેન્દ્રિયા મૂત્વા
અપહતપાપ્માનો, યમાદિક્રમેણ નિર્જિતો માતરિશ્વા ચૈસ્તાદૃશાઃ । તસ્માન્ન તેષાં સાધનાભાવઃ । નનુ
ચક્ષુર્માદ્ઘઃ કથં ભગવાન્ ? તત્રાહ—મત્ત્યુત્કલિતામલાત્મનેતિ । ન હિ તે ચક્ષુષા ભગવન્તં પશ્ય-
ન્તિ । કિન્ત્વતઃકરણેન । યથા આત્મસાક્ષાત્કારે—“પરાશ્ચિ સ્વાનિ વ્યનૃણત્સવ્યમ્ભૂસ્તસ્માત્પરાહ
પશ્યતિ નાઽન્તરાત્મન્ । કશ્ચિદ્ધીરઃ પ્રત્યગાત્માનમૈક્ષદાવૃત્તચક્ષુરમૃતત્વમિચ્છન્નિ”તિ શ્રુતૌ
પ્રત્યાહારેણાઽન્તર્નાતેન ચક્ષુષા હૃદયં પ્રવિષ્ટેન સ્વાત્માનં પશ્યતિ તથા બહિઃસ્થિતે ભગવતિ ભક્ત્યા
ઉત્કલિતેનાઽન્તઃકરણેન ઈર્ષ્ય કલિતેન બહિરાગતેન ચક્ષુઃપ્રવિષ્ટેન ભગવન્તં પશ્યન્તીત્યર્થઃ । નનુ
તથાપિ તત્ત્વમસ્યાદિવાક્યૈરનુપદિશ્યમાનઃ કથમાત્મા ભવેત્ ? તત્રાહ—નન્વેપ સ ત્વમિતિ । નન્વિતિ
કોમલસમ્બોધને । એવં એવં સ આત્મત્વેનોપદિષ્ટ इत्यર્થઃ । કુત એતત્ ? તત્રાઽઽહ—સ ત્વમિતિ । સ એવ
ત્વમિત્યર્થઃ । નન્વેવં જીવાત્મત્વેન ભગવત્યુપદિષ્ટે કિં પ્રયોજનમ્ ? તત્રાહ—પરિમાર્દુમર્હતીતિ । આ-
ત્મનિ પ્રકૃતિસમ્બન્ધેન યોઽયમનાત્મવર્ગ ઉલ્લિખિતસ્તં પરિતઃ સર્વતઃ સવાસનં માર્દુ દૂરીકર્તુમર્હતિ ।
આત્મત્વેનોપદિષ્ટો ભગવાન્ સવાસનં પ્રકૃતિકાર્યં નાશયતીત્યર્થઃ ॥૨૨॥ સુ. ૧-૧૦-૨૨.

કેટલાકના મતમાં સચ્ચુર્માથી પંછુ સૃષ્ટિ સંભવે છે. તે સચ્ચુર્ણી ઉપાસના બ્રહ્મવિદ્ કરતા
નથી. માટે બ્રહ્મવિદ્ જેની ઉપાસના કરે તેજ બ્રહ્મ એમ નિર્ણય થાય. તે બ્રહ્મ તો સમાધિમાં
ઉપાસના કરવા યોગ્ય આંતર આત્મા છે, બાહ્ય હોય જ નહિ, અને આ તો બહાર છે.
એમ શંકા થાય તો કહે છે કે તેજ આ છે જેની સમાધિમાં ઉપાસના કરવા યોગ્ય છે, તેજ આ છે,
એ નિશ્ચય છે બાહ્ય આંતર દ્વેષનો અભાવ પહેલેથીજ નિરૂપણ કર્યો છે. બહુ કાલ સમાધિમાં
રહીને ત્યાં ભગવાન્ પ્રાપ્ત નહિ થતાં આ આત્મા ભગવાન્ ક્યાં પ્રકટ થયા હશે એવો વિચાર કરીને,
યોગના ધર્મથી તેનું જ્ઞાન થતાં ભગવાન્ હાલ કૃષ્ણ રૂપેજ પ્રકટ થયા છે, બીજે કોષ્ટ રથલે નથી
એવો નિશ્ચય કરીને, સમાધિનું ફલ, ભગવાનનું ચરણારવિંદ અહીં આવીનેજ દર્શન કરે છે. માટે
તેમના વાક્યપરથી જણાય છે કે આજ ભગવાન્ છે. એ એમ શંકા થાય કે તેમને પૂર્ણ સાધનના
અભાવને લીધે સમાધિમાં આત્મસાક્ષાત્કાર નહિ થયો હોય, અને તેથી જ અહીં આવી બહારથી
દર્શન કરતા હશે, તો ઉત્તરમાં કહે છે કે તેઓ સુરિ, વિવેકી છે, જિતેન્દ્રિય અને પ્રાણવાયુના જય
કરવાવાળા છે. તેઓ ઉપનિષદનો અર્થ ગુરુમુખથી વિચારપૂર્વક સમજ્યા છે, વિવેકી થયા છે,
પછી બ્રહ્મચર્ય વગેરેથી જિતેન્દ્રિય થયા છે. સર્વ પાપનો તેમણે નાશ કર્યો છે, યમ, નિયમ વગેરે
ક્રમથી વાયુનો જય કર્યો છે, એવા તેઓ હોવાથી તેમને પૂર્ણ સાધનનો અભાવ છે એમ કહી
શકાય જ નહિ. શંકા—ચક્ષુથી ભગવાનનું દર્શન કેમ થાય ? ઉત્તર—ચક્ષુથી તેઓ ભગવા-
નના દર્શન કરતા નથી, પણ અંતઃકરણથી દર્શન કરે છે. જેમ આત્મસાક્ષાત્કારમાં બ્રહ્માએ
ઇન્દ્રિયો બહાર જોનારી કરેલી હોવાથી ઇન્દ્રિયો બહાર જુએ છે, અંતરાત્માનું દર્શન કરી
શકતી નથી, કોઈક ધીર પુરુષ ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરીને અશ્રુતની ઇન્દ્રિયાથી પ્રત્યગાત્માનું

દર્શન કરે છે, એ શ્રુતિમાં કહ્યા પ્રમાણે પ્રત્યાહારથી અંદર ચાળેલા ચક્ષુથી, ચક્ષુના હૃદયમાં પ્રવેશથી, આત્માનું દર્શન કરે છે, તેમ જ્યારે ભગવાન બહાર બિરાજતા હોય ત્યારે ભક્તિથી ઉભરાયલું હૃદય બહાર આવીને ચક્ષુમાં પ્રવેશ કરે છે, અને તે હૃદય ભગવાનના દર્શન કરે છે. શંકા—તો પણ તત્ત્વમસિ વગેરે વાક્યોથી જેનો ઉપદેશ કર્યો હોય તે જ બધા કહેવાય. આ કેમ બ્રહ્મ કહેવાય ? ઉત્તર—અરે ભાઈ, તત્ત્વમસિથી જેનો ઉપદેશ છે તે જ આ છે. એ કેમ બને ? શ્લોકમાં કહ્યું છે કે એ જ તું છે. શંકા—આ પ્રમાણે જીવના આત્મા તરીકે ભગવાનનો ઉપદેશ કરવાનું શું પ્રયોજન ? ઉત્તર—આત્માની સાથે પ્રકૃતિનો સંબંધ થવાથી જે અનાત્મ વર્ગ ઉભો થયો છે, તે તો સર્વ પ્રકારે વાસના સહિત સાફ કરવાને યોગ્ય છે. આત્મા તરીકે ઉપદેશાયલા ભગવાન વાસનાસહિત પ્રકૃતિના કાર્યોનો નાશ કરે છે.

સાર—આમાં ઘણી અગત્યની બાજતો કહી છે, તેમાં એક એ છે કે માત્ર ચક્ષુથી ભગવાનના દર્શન થતાં નથી—ભગવાન બહાર પ્રકટ હોય ત્યારે પણ હૃદય ભાવથી ઉભરાય, અને તે હૃદય ચક્ષુદ્વારા દર્શન કરે, ત્યારે જ ભગવાનના દર્શન થાય. ત્યાં સુધી દર્શન, સેવા સર્વ સાધન-રૂપ છે. એ સાધનમાં ભાવની મેલવણી હોવી જ જોઈએ. ભાવનાથી સિદ્ધ થયેલા ભાવ જ ભગવાનપ્રાપ્તિનું સાધન છે, બીજા કોઈ સાધનની અપેક્ષા નથી, એમ સંન્યાસનિર્ણયમાં કહ્યું છે, તેનો આશય પણ આ જ છે. શિક્ષાશ્લોકીમાં પણ માવસ્ત્રાપ્યસદીયઃ સર્વત્વં વગેરેમાં છેલ્લે એ જ સોનેરી શિખામણ આપી છે. પચાસવાર શ્રીનાથજી નિરજો, પચાસ વર્ષ સેવા કરો, રોજ દર્શન કરો, પુષ્કલ દ્રવ્ય, સામગ્રીનો વિનિયોગ કરો, તેની ના નથી, પણ યાદ રાખવું કે એ સર્વનો ઉપયોગ માત્ર ભાવની વૃદ્ધિમાં જ છે. ભગવાન એ સર્વથી પ્રસન્ન થઈ દર્શન દેશે, એમ સમજવું નહિ. ભગવાન કાંઈ લૌકિક મનુષ્ય નથી, કે સોના, ચાંદી, ઝંવેરાતથી ઊતરાય, કે પુષ્કલ સામગ્રીથી લોભાય, એ સર્વથી ભાવની ઉન્નતિ થવી જોઈએ જ એ સર્વનો ઉપયોગ. માટે ભાવની શક્તિ થાય નહિ, ત્યાં સુધી સંતોષ માનવો નહિ, આપણે કૃતકૃત્ય થયા એમ સમજવું નહિ. આથી જીવણી સુધી વૈભવ અને હામાદરથી સેવા કરતા કરાવતા મનુષ્યો મળશે, પણ ભાવનો ઉદ્વેગ જેનામાં થયો હોય, એવા ભક્તો મળવા દુર્લભ છે. જ્યાં સુધી હૃદય અનન્ય થઈ, પતિવ્રતા સ્ત્રીની માફક ભગવાનનું થયું નથી, ત્યાં સુધી સર્વ નકામું. ભગવાન તો પતિવ્રતાપતિઃ છે, અનન્યાધિપતિ છે. રક્ત્મીફલત્રાય કિમસ્તિ દેયમ્ ? હૃદયમ્ । માટે જ શ્રીગાંધીજીને કહ્યું કે અમારું ચિત્ત તો તમે સુએથી સર્વ પ્રકારે દરી લીધું છે, હવે ઘેર જાને શું કરીએ ?

૧૩. મગવદ્દર્મીનાં થવણાનુષ્ઠાને કર્તવ્યે इति सर्वशास्त्रार्थनिर्णयोयमिति च भगवन्मार्गेन्यस્ય कर्तव्यत्वाभावात् ॥ મુ. ૩૩-૨-૩૩ ॥

ભગવદ્દર્મોનું શ્રવણ અને અનુષ્ઠાન કરવું એજ સર્વ શાસ્ત્રાર્થનો નિર્ણય છે, આજ નિર્ણય છે, કેમ કે ભગવન્માર્ગમાં અન્ય કર્તવ્ય કરવાનું નથી. (વલ્કાશ્રમ ધર્મ, યજ્ઞ, વગેરે સર્વ અન્ય ધર્મો ભગવન્માર્ગમાં કર્તવ્ય નથી એ સર્વ શાસ્ત્રોના અર્થનો નિર્ણય છે.)

૧૪. दानमननपोहोमजपम्याध्यायसंयमः । श्रेयोभिर्विचित्रैश्चान्द्रैः कृणो मर्किर्हि साध्यते ॥ ૧૦-૪૪-૨૪. દાન, મન, તપ, યજ્ઞ, મ્યા, સંયમ, બીજા વિવિધ પ્રકારના મુક્તથી કૃણને વિષે ભક્તિ મિદ થાય છે,

૧૫. ભગવતિ ઉત્તમશ્લોકે ભવતીભિરનુત્તમા । મક્તિઃ પ્રવર્તિતા દિપ્ત્યા મુનીનામપિ દુર્લભા ॥

૧૦-૪૪-૨૫. ઉત્તમ પુરુષો પણ જેના માત્ર વાણીથી શુભગાન કરી શકે છે, એવા ભગવાનને વધે તમે સૌથી શ્રેષ્ઠ પ્રકારની ભક્તિ, જે મુનીઓને પણ દુર્લભ છે, તે પ્રવર્તાવી છે, તે મારા જેવાના ભાગ્યને લીધેજ, કે મારા જેવા સર્વદા ભગવાનની પાસે રહેનારને પણ ખબર પડી કે આવી ભક્તિ તો શાસ્ત્રમાં પણ પ્રસિદ્ધ નથી.

૧૬. દિપ્ત્યા પુત્રાન્ પતીન્ દેહાન્ સ્વજનાન્ ભવનાનિ ચ । હિત્વા વૃણીત યૂયં યત્ કૃષ્ણાર્યં પુરુષં પરમ્ ॥ ૧૦-૪૩-૨૬. તમારું ભાગ્ય છે કે તમે પ્રપત્તિમાં બાધક પુત્રો, પતિઓ, દેહની વિવિધ અવસ્થા, સખીઓરૂપ સ્વજનો, આધારરૂપ ઘર, લોક, એ સર્વનો ત્યાગ કરીને કૃષ્ણ, પુરુષોત્તમને વર્ચાં છો.

૧૭. સરિચ્છૈલવનોદેશા ગાવો વેણુરવા ઇમે । સંકર્ષણસહાયેન કૃષ્ણોનાચરિતાઃ પ્રમો ।

પુનઃ પુનઃ સ્મારયંતિ નન્દગોપસુતં વત । શ્રીનિકેતૈસ્તત્પદકૈર્વિસ્મર્તું નૈવ શક્નુમઃ ॥

જલ ભરવા તો જનુંજ ભેષ્મએ, ત્યાં યમુનાના દર્શન થાયજ, ઉંચા ગોવર્ધનના પણ દર્શન થાયજ, વિહારને માટે જંદાવનના પણ દર્શન થાયજ. ગાયો તો ધરમાંજ, આ વેણુના રણકારના તો હજુ પણ કાનમાં ભણકારા વાગે છે. લીલામાં નિર્ભયતાને માટે સંકર્ષણ સાથે હોયજ. બહાર વૃત્તિનિરોધ હોય ત્યારે પણ માખણની ચોરી, દૈત્યોને મારીને રક્ષણ કરેલું તે, અને સ્વ-ચન્દ્ર રમણ, એ સર્વે ફરી ફરીને નંદગોપસુતનું સ્મરણ અમને કરાવે છે. વળી લક્ષ્મીના સ્થાન-રૂપ અતિ સુંદર ઠેર ઠેર પડેલાં પગલાં, અને અમારા હૃદયમાં સળધથી રથપાયલાં-આને લીધે અમે એને ભૂલવા મથીએ, તો એ ભૂલી શકતાજ નથી. (૧૦-૪૪-૫૧)

૧૮. બ્રહ્મમાસિઃ તપોજ્ઞાનાદિભિઃ, કિં સોત્રેणेતિ ચેત્, તન્નાહ, નાસ્માકં ફલં શબ્દવિપયકં બ્રહ્મ, કિંતુ ઇતદેવ પ્રત્યક્ષતો દ્રશ્યં તદપિ પ્રાકૃતચક્ષુષૈવ, તન્નાપિ સર્વાભરણમૂષિતં, તન્નાપિ પ્રાકૃતાલંકાર-સહિતં, તન્નાપ્યેતદવસ્થાપન્નમિતિ । લૌકિકે પ્રાકૃતે ભાવે યસ્ય ભાવઃ સ ભક્તિમાન્ । હીનભાવં તં વિદિત્વા યોન્યથા વેદ સોધમઃ । યદ્ ગૃહ્ણતિ યથૈવાયં બોધયત્યત્ર લૌકિકે । તત્ પ્રમાણમિહાસ્માકં નાન્યદ્ મિત્રાધિકારતઃ । ૧૦. પ્ર. ર. ૧ સુ. બ્રહ્મજ્ઞાન તપ જ્ઞાન વગેરેથી થાય, સ્તોત્ર કરવાથી શું કહ્યું ? ઉત્તરમાં બ્રહ્મા કહે છે કે શબ્દવિપયક-વેદવિપયક-બ્રહ્મ અમને ક્લેશરૂપ નથી, પરંતુ આ પ્રત્યક્ષ દર્શન આપે છે તેજ; તે પણ પ્રાકૃતચક્ષુવડેજ જેના દર્શન થાય છે, તે પણ સર્વ આબુ-પણથી શબ્દગારેલું, તે પણ પ્રાકૃત અલંકાર, ગુણ મોરપિચ્છથી શોભતું, તે પણ આ ગોપબાલની આ અવસ્થાવાળું. લોકમાં પ્રસિદ્ધ પ્રાકૃત જેવા સ્વરૂપમાં જેનો ભાવ તેજ ભક્તિ-માન્. એ પ્રાકૃત ભાવને જે હીન જાણીને અન્યથા જાણે છે તે અધમ. આજ રસો વૈ સઃ છે, વેદિયા અક્ષરજ્ઞાનીને રસનું શું જ્ઞાન ? આ ભગવાન લોકમાં જે રૂપ ગ્રહણ કરે છે, જેવા બોધ કરે છે, જેવા અનુભવ કરાવે છે, તેજ અમને પ્રમાણ. આ ભક્તિમાર્ગમાં તો એમજ છે. જગત્કર્તા. બ્યાપક, વેદપ્રસિદ્ધ રૂપ અમને ક્લેશરૂપ નથી, કેમકે ભક્તિનો અધિકારજ ક્ષિત છે. જ્ઞાનમાર્ગીઓ ભલે વેદપ્રસિદ્ધ રૂપને ક્લેશરૂપ માને.

૧૯. હૃદૈવમાદિગોપીનાં કૃષ્ણાવેશાત્મવિક્લવમ્ । ઉદ્ભવઃ પરમપ્રીતસ્તા નમસ્યન્નિદં જગૌ ॥ પ્તાઃ

પ્રતંતુમુતો મુવિ ગોપવધ્વો ગોવિન્દ એવમસિલાત્મનિ રુદ્રભાવાઃ । વાંછંતિ યં મવમિયો મુનયો વયં
 ચ કિં બ્રહ્મજન્મભિરંતંતકથારસસ્ય મા. ૧૦-૪૪-૫૮-૫૯....અંતર્નિષ્ઠા વા વિરહો વા દ્વયમેવ,
 ન તાસાં અન્યા લૌકિકી અવસ્થા, એવં દૃષ્ટ્વા પરમપ્રીતો જાતઃ, એવમેવ હિ સ્થાતવ્યં મક્તેનેતિ ।....
 મુમુક્ષવઃ, મુક્તાઃ, વયં મક્તાઃ, સર્વે એવ ધર્મમાર્ગપરાઃ । સર્વેષાં વિદેહકૈવલ્યપર્યંતં બહિઃ સંવેદના
 અસ્ત્યેવ, તત્ર લૌકિક એવ માવઃ સર્વેષાં જાયતે । નારદાદીનામપિ કદાચિત્ પ્રાકૃતવદ્ વ્યવસ્થા ।
 પ્રહ્લાદસ્યાપિ રાજ્યાદિકરણાત્ તથાવસીયતે । નનુ એતદપેક્ષયા યે શ્રોત્રિયા બ્રહ્મવિદો બ્રાહ્મણાઃ વસિષ્ઠા-
 દયઃ તે મહાન્તો મવિવ્યન્તિ ઇત્યાહ કિં બ્રહ્મજન્મમિઃ । બ્રહ્મમાવાપન્નાનાં જન્મમિઃ શૌક્લસાવિત્રયાશિકૈઃ
 ન કિંચિત્ ।....અનન્તકથાયાં રસયુક્તસ્ય બ્રહ્મજન્મમિઃ ન કોપિ પુરુષાર્થઃ સાધનીયઃ । ૧૦-૪૪-૫૮.

આ પ્રમાણે દરરોજ ઉપદેશ છતાં દરરોજ વેકલ્ય, આમ બને 'બેઠને, 'બેઠે આત્મરૂપ હોવા છતાં
 જેવું બહારનું જ્ઞાન થાય કે તરતજ ભગવદાકાંક્ષા-તે પણ નિર્દોષ-બેઠને કૃષ્ણના
 આવેશથી દેહનું વેકલ્ય બેઠને, ઉદ્ભવ બહુ પ્રસન્ન થયા, અને તેમને પ્રણામ કરીને નીચે પ્રમાણે ગાયું.
 ભૂતલ પર બે કોઈ ખરા દેહધારી હોય, પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરનાર હોય, તેા તે
 ગોપીજન જ છે, કમકે એમના સર્વના આત્મારૂપ ભગવાનમાં ભાવ આરૂઢ થઈ ગયો છે.
 એ ભાવ તેા મુમુક્ષુ, મુક્ત મુનિઓ, અને અમારા જેવા ભક્તોમાં પણ નથી.
 જેને ભગવાનની કથાના રસની લગની લાગી છે, તેને બ્રહ્મ જન્મથી શું લાભ ?
 જેમને ભગવાનની કથામાં રસ પડતો નથી, તેમને બ્રહ્મ જન્મથી શું ફલ ? આ ગોપીજનને
 તેા અંતર્નિષ્ઠા-હૃદયમાં ભગવાનની જ લગની, બહારનું જ્ઞાન થાય કે ભગ-
 વાનું ક્યાં ? એમ વિરહથી આતુર, આ બે સિવાય બીજી કોઈ અવસ્થા જ
 એમના મનની નથી. સ સાર તેા એમને સાંભરતો જ નથી. આંત્ર બેઠને ઉદ્ભવ બહુ પ્રસન્ન
 થયા કે ભક્તો તેા આમજ રહેલું બેઠેએ. પોતામાં પણ આવા વિરહને અભાવ બેઠે, પોતાથી
 એમને અધિક માનીને તેમને નમન કરીને તેમની સ્તુતિ કરી-ખરા દેહધારીઓ તેા આજ,
 જ્ઞાનીઓ એ નહિ, લૌકિકો તેા નહિ જ, અને ભક્તો પણ નહિ. લૌકિકોનું
 જીવન તેા અર્થ છે. જ્ઞાનીઓને જ્ઞાનપ્રાપ્તિપર્યંત રાહીરનો સાધન તરીકે ઉપયોગ,
 પછી તેા દેહ ભારરૂપ, ભક્તો મૂઢતાથી દેહને જ આત્મા માને, બહિર્મુખ.
 મારા જેવા ભક્ત, જ્ઞાનવાળા, તેા પણ આવો ઉત્કટ વિરહ મારામાં ક્યાં છે ?
 બીજી વિરહ કેવલ્યપર્યંત સર્વને બહારનું જ્ઞાન હોય છે જ; જીવ-મુક્તોને પણ એમ જ હોય છે. તે સમયે
 તેમને લૌકિક ભાવ જ હોય છે. નારદ પણ કોઈ કોઈ સમયે સંસારથી લોભાઈ જાય છે ! પ્રહ્લાદે પણ
 રાત્ર્ય વગેરે ક્યું. શ્રોત્રિય બ્રહ્મનિષ્ઠ બ્રાહ્મણો વસિષ્ઠ, શૌકલ, સાવિત્ર, યાજ્ઞિકો, એ
 સર્વે આ ગોપીજન આગળ હિસાબમાં નથી. જ્યારે તેમને બહારનું જ્ઞાન હોય છે
 ત્યારે તેઓ ચેતનુ જનુપાન કરે છે, દીર્ઘસત્રો કરે છે, અંતર્નિષ્ઠ હોય છે ત્યારે બ્રહ્મપરાયણ હોય છે,
 તેા પણ કર્મ કરતાં ભક્તિ શ્રેષ્ઠ એ તેા નિર્વિવાદ છે. કર્મ પ્રપંચમાં સ્વાસ્થ્ય
 સંપાદન કરાવે છે, ભક્તિ ભગવાનના વિરહથી વિકલતા કરે છે.

સેવાભાવનાના મુદ્રણવિષે.

શ્રીહરિરાયજીની આ બહુ સરલ તેમ બહુ ઉપયોગી કૃતિ છે, તે જોટલી સરલ છે, તેટલીજ હવાવતા વિશેષ શ્રમદાયક થઈ પડી છે, કેમકે એની ઘણી નકલો થઈ છે, અને તે સર્વે બહુ અશુદ્ધ અને જૂદા પાઠોવાળી છે શરૂઆતમાં અમને બે પ્રતિ શ્રીગદ્વાલાજીની સંસ્થામાંથી પ્રાપ્ત થઈ, અને બે ભગવદીય રણછોડદાસ પેટલાદીએ આપી તે પરથી શુદ્ધ પ્રેસકોપી બે સંસ્કૃત વિદ્યાર્થીઓ પાસે કરાવી પરંતુ તેમના કાર્યથી સતોષ થયો નહિ અક્ષર સારા નહિ, શાંત ચિત્તથી લખેલું નહિ, રહી ગયલા શ્લોક માર્જનપર લખેલા, પદો છૂટા પાડેલા નહિ, અને જોકે હું તેમની સાથે બેસીને સરખાવીને શુદ્ધ કરી ગયો હતો, તોપણ મુક શોધતાં શ્રમ તેટલોજ રહ્યો પ્રથમ પ્રેસકોપી નડીયાદના પુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલય માટે કરાવી હતી, પણ તેમણે હવાવવાનું બધું રાખવાથી મેં તેમની પાસે મળાવી મારે ખરચે હવાવવાનો નિશ્ચય કર્યો ટ્રસ્ટી શેઠ ગોરધનદાસે મને કહ્યું કે તમારી પાસે હવાવવા લાયક પુસ્તક હોય તો તરત આપો તે પરથી મેં તેમને આપી. અને ટ્રસ્ટકંડના સાહાય્યથી આ ગ્રન્થ પ્રકટ થયો.

ભાષાંતર થોડું કર્યા પછી ભગવદીય ત્રિભુવનદાસ પીતાંબરદાસ શાહે જતિપુરાથી પોતાની મજબાધાના ભાષાંતરવાળી પ્રતિ મોકલી આપી, આથી ભાષાંતર કરવામાં કાંઈક સરલતા થઈ. હવાવતી વખતે એક પ્રતિ શ્રીગોકુલાધીશજીના મંદિરમાંથી ગોસ્વામી શ્રીમગ્નલાલજી તથા ચિંત્તાલાલભાવા શ્રીગોકુલનાથજીએ આપી તે પણ પ્રાચીન હોવાથી તે પ્રમાણે કેટલાક પાઠ બદલવાનું થયું. આગળ ૫ ગદ્વાલાજીની પ્રતિ બહુ અશુદ્ધ હતાં બહુ પ્રાચીન છે તેમાં પ્રથમ શ્લોક પાછળથી કોઈ વિદ્વાને સ્વહસ્તે ઉમેરેલો છે તે નીચે પ્રમાણે છે—શ્રીમદાચાર્યચરણૌ શરણ સર્વદેહિનામ્ । સમસ્તદોષદહનૌ મસ્તકે રાજતે મમ ॥ આમાં રાજતે ઠીક ન હોવાથી શ્રીમગ્નલાલજીની પ્રતિમાં જોતા તેમાં એ શ્લોક પાછળથી ઉમેરેલો નથી, તેમ પ્રતિ પણ પ્રાચીન છે, તેમાં શ્રીમદાચાર્યચરણ શરણ સર્વદેહિનામ્ । સમસ્તદોષદહન મસ્તકે રાજતા મમ ॥ એમ મળ્યું આ બે પ્રતિપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે શ્રીહરિરાયજીએ પોતે પાછળથી ફેરફારો કર્યા હશે ફેરફારો કર્યા પહેલાં પણ નકલો થયેલી, અને ફેરફારવાળી પ્રતિપરથી પણ નકલો થયેલી, આથી પાઠભેદવાળી નકલો મળે છે આગેસોને આશરે શ્લોકો હવાયા પછી ભાષા વાડીલાલ પાસેથી એમની પોતાની, પરિપૂર્ણ, અને મારા પરમ મિત્ર ગો મગ્નલાલશાસ્ત્રીની પ્રતો મળી ગદ્વાલાજીના સમ્બંધમાંથી એક નાના પત્રોની સુદર પ્રતિ મળી, અને શ્રીનૃસિંહલાલજીના મંદિરના સમાધાનીએ મંદિરના ભક્તરની પ્રતિ બહાર રાખી સરખાવવાની સગવડ કરી આપી હાવવાનું કાર્ય પૂરું થવા આવતા ભાઈ ગોવિંદલાલને ખબર પડતા પોતે મગ્નલાલશાસ્ત્રીના સમ્બંધમાંથી એક પ્રાચીન સુદર પ્રતિ આણી આપી એના ઇતિહાસ નીચે પ્રમાણે છે—શ્રીહરિરાયજી જન્મસરમાં ઘણો સમય બિરાજ્યા હતા ત્યાંની આખી યુષ્ઠિ એમની જ છે ત્યાંથી એક માધનપર ભાનુજેન (ભાનુજેતર) નામનું ગામકું છે ત્યાં તળાવ પર શ્રીહરિરાયજીની બહુ સુદર બેઠક છે એ સ્થલ વિપ્રયોગનેા અનુભવ કરવાને લાયક સુદર છે શાસ્ત્રી મહાશકર આત્મારામ જન્મસરના બહુ વિદ્વાન શાસ્ત્રી હતા તેમની પાસે બેઠકમાંથી બીજા પુસ્તકો સાથે આ પણ આવ્યું એમને પ્રબળ હોવાથી અતકાલ સમયે એમના સ્નેહી રા રા માણેકલાલ તુમડીને બીજા પુસ્તકોની સાથે આપ્યું અને તેમણે આ ઇતિહાસ કહીને મગ્નલાલશાસ્ત્રીને ઇ સ ૧૯૩૨-૩૩ માં આપ્યું તે વખતે ભાઈ ગોવિંદલાલ, જમાતા, હાજર હતા, તેમણે પુસ્તક આપતાં આ સર્વ જ્ઞાતા મને કહ્યો.

સવત ૧૮૦૧ ચર્ધન શુદ્ધ ૧

પ્રતિ બહુ સુદર છે. પ્રથમ પત્રપર શરૂઆતના શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ ની ઉપર સવત ૧૮૦૧ ચૈત્ર શુદ્ધ ૧ પાછળથી મોટે અક્ષરે લખેલું છે. શ્રીગદ્વાલાની પ્રાચીન પ્રતિમાં તેમજ ગોસ્વામી શ્રીમગ્નલાલજીની પ્રતિમાં દરેક લીલાના શ્લોકના નખર બૃદ્ધ બૃદ્ધ આપ્યા છે. આ પ્રતિમાં અનુક્રમે ૧૧૦૫ સુધી આપ્યા છે શ્રીગદ્વાલાજીની નાની સુંદર પ્રતિમાં પણ આમ અનુક્રમે જ છે. તે પરથી એમ લાગે છે કે સર્વ સુધારા કર્યા પછીની આ બંને પ્રતિઓ છે. બંનેમાં પાઠ ફેર છે, અશુદ્ધિઓ છે, પણ તે તો હસ્તલિખિત ગ્રંથોમાં લગભગ અનિવાર્ય છે. લલિતઓ સંસ્કૃત ન બંધે તો દોષ કરેજ, સંસ્કૃત બંધે તો દૃષ્ટિદોષથી કાંઈને બદલે કાંઈ અન્ય શબ્દો લખે. કાલેજમાં સંસ્કૃત નાટકોના ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરનારાઓને અર્ધાં પત્ર સુધીની પુટનોટોમાં પાઠ ફેર બાંધેલા સ્મરણમાં હશે મેં પણ આ ગ્રંથનો પાઠફેરનો સગ્રહ કરવા માંડ્યો હતો, અને ઘણો ભાગ કર્યો હતો, પણ એ અશુદ્ધ પાઠોના સંગ્રહથી કાંઈ લાભ છે જ નહિ, એમ નિર્ણય પર આવી છેલ્લે આવશ્યક શુદ્ધ પાઠ અને પાઠફેરનો નાનો સગ્રહ તૈયાર કર્યો આટલા બધા પાઠફેર, અશુદ્ધિ વગેરેથી વાચકે આશ્ચર્ય પામવું નહિ આ ગ્રંથની નકલો વધારે થવાથી પાઠફેર અને અશુદ્ધિઓ વધતી જ બધ, એ સ્વાભાવિક છે એમ મારો અનુભવ છે. આ ગ્રંથ હાવવાની શરૂઆત કરી, ત્યારે સપ્તાયમાં પ્રચલિત સહસ્ત્રીમાવના નામ શરૂઆતમાં આપ્યું, પછી જેમ જેમ શુદ્ધ પ્રતિઓ મળતી ગઈ, તેમ તેમ ઇતિશ્રીઉપરથી ખાત્રી થઈ કે શ્રીહરિરાયજીએ એવું નામ સેવામાવના જ રાખ્યું હતું. તેથી અમે અસહજી ઇતિશ્રીહરિદાસવિરચિતા સેવામાવના સમાસા એમ ઇતિશ્રી રાખી છે, અને ગ્રંથનું નામ પણ સેવામાવના જ રાખ્યું છે.

સિદ્ધાન્તમુક્તાવલિમા શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે કે કૃષ્ણસેવા સદા કાર્યા માનસી સા પરા મતા ચૈતત્સત્ત્વવર્ણ સેવાચિત્ત પ્રભુમાં પરાવત્તુ તે જ મેવા ભાવના ચિત્ત પ્રવલ્લુ થવા વિનાથાય નહિ, માટે સેવા અને ભાવના સમાન છે ભાવનથી ભાવ સિદ્ધ થાય છે દેવાદિમાં રતિ થવી તેનું નામ ભાવ. કૃષ્ણ દેવ છે, મનુષ્ય નથી. સિદ્ધાન્તમુક્તાવલિમા કહ્યું છે કે યથા નલ્લમ્ તથા સર્વમ્, યથા શક્તા, તથા વૃહત્, યથા દેવી તથા કૃષ્ણઃ જેમ ગંગાજીનું જલ છે, તેમ સર્વ જગત્ પ્રાકૃત છે, આધિભૌતિક છે. જેમ ગંગાજીમાં ભક્તોને વાહિત ફલ આપવાની શક્તિ છે તે આધ્યાત્મિક છે, તેવું અક્ષર બ્રહ્મ છે. જેમ ગંગા દેવી છે, તેમ શ્રીકૃષ્ણ દેવ છે, પ્રભુ કૃષ્ણ લૌકિક નથી, અને લૌકિક સ્વીકારતા પણ નથી. આપણુ સર્વસ્વ બૌદ્ધિક, પારલૌકિક કૃષ્ણ જ છે, એવા ભાવ એમનામાં હોવો જોઈએ. તે રીતે આ ભાવના કૃષ્ણમાં ભાવ ઉત્પન્ન કરનારી છે તેમાં લેશ માત્ર પણ લૌકિક આવેશ થવો જોઈએ નહિ સમસ્ત યજ્ઞ, વૃંદાવન, ગાયો, ગોપીજન સર્વ લીલાસામગ્રી આધિદેવિક જ છે. બૃહદ્વામનપુરાણમાં કહ્યું છે કે શ્રીગોપીજન સ્ત્રીઓ નથી, એ તો વેદની શ્રુતિઓ છે, અને ત્રિપિરૂપા કુમારિકાઓ છે. પુષ્ટિપ્રવાહમર્થાંશમાં કહ્યું છે કે “જીવાઃ પુષ્ટિમાર્ગે ભિન્ના એવ ન સંશયઃ । મગવદૂરૂપસિવાર્થમ્ તત્ત્વદિગ્દીપ્તિર્ન્યથા મવેત્ । સ્વરૂપેણાવતારેણ લિંગેન ચ ગુણેન ચ તારતમ્યં ન સ્વરૂપે દેહે વા તત્ક્રિયાસુ વા ॥ તથાપિ યાવતા કાર્યમ્ તાવત્ તસ્ય કરોતિ હિ । x x x એવમ્ સર્ગસ્તુ તેપામ્ હિ ફલમત્ર નિરૂપ્યતે । મગવાન્ એવ હિ ફલમ્ સયથાવિર્મવેદ્ સુવિ ॥ ”

“ પુષ્ટિમાર્ગમાં જીવો ભિન્ન છે, એમાં કાંઈ સંશય નથી. ભગવાનના રૂપની સેવાને માટે

તેમની સૃષ્ટિ છે એ તેઓને સરળતા ન હોત તો ભગવાનની સેવા થઈ શકત નહિ સ્વરૂપથી, અવતારથી, લિંગથી, ગુણથી, સ્વરૂપમાં, દેહમાં, તેમની ક્રિયાઓમાં ભગવાનથી કાર્પિતારતમ્ય નથી તોપણ લીલા સિદ્ધ કરવાને માટે જોઇતુ તારતમ્ય ભગવાન રાખે છે આવી તેમની સૃષ્ટિ છે હવે તેમનુ કૃપ નિરૂપણ કરીએ છીએ ભગવાન જૂતલપર પ્રકટ થાય તેજ તેમનુ ફલ ” આ પરથી સ્પષ્ટ છે કે ભગવાન, ભગવાનની લીલા અને લીલાસામગ્રી સર્વ અધિદેવિક છે. છેક અતરંગ હૃદયના ભાવરૂપ છે જેમ પ્રકાશની એક કેન્દ્ર પાવર કલ્પીને ચાલીશ કેન્દ્ર પાવર હજાર કેન્દ્ર પાવર વગેરે ગણતરી કરવામાં આવે છે, તેમ આનંદની ગણતરી તૈત્તિરીય ઉપનિષદમાં કરી છે વેદાદિનુ અધ્યયન કરેલો, નિરોગી, ભોજન વગેરેની શક્તિવાળો, દદ અગવાળો, અતિશય બલવાન યુવાન, આ સર્વ પૃથિવી તેને માટે વિત્તથી ભરેલી, આ એક માનુષ આનંદ એટલે આનંદની એક પાવર આથી સમગ્રશે કે એક પાવર જેટલો આનંદ પણ મનુષ્યને મળવો મુશ્કેલ છે, અને ચિરકાલપર્યંત તો અશક્ય જ છે આવા સો આનંદ એકલા કરીએ ત્યારે એક મનુષ્યગર્ધર્વનો શ્રોત્રિય નિષ્કામનો આનંદ થાય આવા સો મનુષ્યગર્ધર્વના આનંદ એકલા કરીએ, ત્યારે એક દેવગર્ધર્વનો આનંદ થાય એટલે માનુષ આનંદ કરતા દશ હજાર ગણો દેવગર્ધર્વનો આનંદ થયો આવા સો દેવગર્ધર્વના આનંદ એકલા કરીએ ત્યારે પિતૃઓનો એક આનંદ થાય, એટલે માનુષ આનંદ કરતા દસ લાખ ગણો પિતૃઓનો આનંદ થયો તેનાથી સો ગણો દેવનો એક આનંદ થાય, એટલે માનુષ આનંદ કરતાં દશ કરોડ ગણો થયો તેનાથી સો ગણો, માનુષ આનંદથી દશ અબજ ગણો કર્મદેવનો આનંદ થાય તેનાથી સો ગણો નિષ્કામ દેવનો આનંદ તેનાથી સો ગણો ઈન્દ્રનો આનંદ, તેનાથી સો ગણો બૃહસ્પતિનો આનંદ તેનાથી સો ગણો પ્રજાપતિનો આનંદ, તેનાથી સો ગણો અક્ષર બ્રહ્મનો આનંદ અર્થાત દશઅબજને દશઅબજને ગુણીએ, અને જે સખ્યા આવે તેટલુ તારતમ્ય સર્પૂર્ણ માનુષ આનંદ (જે કામ મનુષ્યને પ્રાપ્ત થતો જ નથી) અને અક્ષર બ્રહ્મના આનંદમાં છે અને પરબ્રહ્મ કૃષ્ણના આનંદની તો ગણના વેદથી પણ થઈ શકતી જ નથી આ પરમ આનંદ લીલાસૃષ્ટિના જીવને સહજ છે શ્રીમહાપ્રભુજીના કૃપાપાત્ર, ચોર્યાસી, બસોબાવન વૈષ્ણવો વગેરેએ એ આનંદ ભોગવ્યો, છે, સરદાસ, પરમાનંદાસ કુંભનંદાસ, ચતુર્ભુજનંદાસ વગેરે અદ્વૈત સખ્યા, તેમજ જયદેવ, રસિક ધીરા, દયારામ વગેરેએ તે ગમ્યો છે, અને ગુજરાતને એ આનંદનો રસારવાદ આપ્યો છે, અને આજે પણ એ નિર્દોષપૂર્ણ ગુણ આનંદના અનુભવી સાક્ષી જૂતલપર બિરાજે છે

પુષ્ટિમાર્ગનું સાહિત્ય છેલ્લા ચાલીશક વર્ષમાં પુષ્કલ પ્રકટ થયું છે આટલું મોડું પ્રકટ થવાથી સમ્રાધયને અને ગુજરાતને થયું નુકસાન થયું છે પ્રખ્યાત હુરિ હર્ષદ મૂન અને કેશવ હર્ષદ દ્રુવ અત્યુત્તમ રસિક લેખકો પરમ ભગવદીય નાગજીભાઈના વશજ હતા, પણ પુષ્ટિમાર્ગીય જ્ઞાનના અભાવે હુરિ હર્ષદ જનમપર્યંત લૌકિક રસમાં જ મગ્ન રહ્યા ભગવદ્-રસ આખી શક્યા નહિ, તો વહુવે તો છાયાથી જ ? અને કેશવ હર્ષદ જેમણે ગીતગોવિન્દનુ અદિતીય ભાષાન્તર કરી વધેસંધી પાંચ કે તેથી વિશેષ આદ્યત્તઓ કાઢી તે પદ્યેક વર્ષ ઉપર શૃંગારરસમણનની પ્રસ્તાવના વાંચીને ભાઈ મૂલચંદ્ર તેલીવાળાને ઘેર મળવા આવ્યા, અને તેમને કહ્યું કે તમે તમારી પ્રસ્તાવનાથી મારા મન ઉપર નવીન પ્રકાશ નાખ્યો છે હું ગીતગોવિન્દને નવીન દૃષ્ટિથી નિહાળતાં રહીશ્યો છું. હવે મારે પુષ્ટિમાર્ગના સ્ત્ર-ઓ તમારી સાથે વાંચવાની ઇચ્છા છે પણ મુલકમાં રહી વાંચવાની એ ઇચ્છા એમની પાર પડી નહીં એ પુષ્ટિમાર્ગીય સાહિત્ય તેમના વાંચવામાં આવ્યું હોત તો જુનું પરિણામ આવત,* અને પ્રખ્યાત દવાન બહાદુર કૃષ્ણલાલ જીવેરી, માચીન ગેરવામી

બાલકોને મળેલા બાલકોના હરમાનોના બાધાન્તર કરનારની માફક કહેત કે હું પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવોનો પુત્ર છું, અને વૈષ્ણવ છું સદ્ગત ગોવર્ધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠી, મહાભારતના કર્તા સમાન ધુરન્ધર લેખક પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવ માધવરામના સંતાન હતા, જેમણે પોતાની મુબર્કની આપારની પેઢીનું નામ કૃષ્ણ વાસુદેવની પેઢી એમ રાખ્યું હતું એ એ મહાન લેખક અને વિચારકને પુષ્ટિમાર્ગીય જ્ઞાન ભક્તિ પ્રાપ્ત થયાં હોત, તે તેમણે ગુજરાતને ભગવાનના દર્શન કરાવી શુદ્ધ ભક્તિરસમાં ગરકાવ કરી સમગ્ર ભારતવર્ષમાં પોતાની કીર્તિ ઉજાડ કરી હોત નૃસિંહની માફક રાસલીલાને સાક્ષાત્કાર કર્યો હોત, મીરાંની માફક ગિરિવરધરને વર્યા હોત, દયારામની માફક ભગવાનના નિશ્ચયના મહેલને જૂલપર આણી ગુજરાતને ભગવદ્ધામ બનાવ્યું હોત પણ પુષ્ટિમાર્ગના જ્ઞાનના અભાવે એમના લેખોનો મોટો ભાગ લખાયા પછી જીવંતને અન્તે એમણે યોગા-બ્યાસ આરબ્યો અને દયારામની પ્રેમરસથી ઉભરાતી કવિનામાં યોગનુજ દર્શન કર્યું, અને દયારામના અક્ષર દેહમાં તે લખી નાખ્યું

આ એમની ગભીર ભૂલ હતી, અને જેમ કીર્તિ વધારે, તેમ જો ભૂલનું ગાંભીર્ય વિશેષ, પણ પરિણામ-મોક્ષ તરફ દષ્ટિપાત કરતાં ભક્તિમાં અને યોગમાં કાંઈક સામ્ય છે તત્ત્વજ્ઞાસુએ, મોક્ષાકાંક્ષીએ સસારને અસંગ શસ્ત્રથી છેદવાનો છે જ તે યોગ એટલે ચિત્તવૃત્તિનિરોધથી કરો, કે પ્રેમથી કરો જે પરિણામ યોગથી આવે, તે ભક્તિથી પણ આવે પણ યોગમાં ચિત્તને પ્રાણાયામ વગેરે સર્વ સાધનો સિદ્ધ કરતાં બહુ કષ્ટ પડે છે અને પ્રેમમાં પ્રસન્નતાથી ચિત્ત પ્રેમપાત્ર પ્રભુ તરફ ઢળે છે, અને વાર્યું વળતું જ નથી યોગમાં તો હૃદયને અવકાશ જ નથી, તેને પત્થર જેવું કરવું પડે છે, અને ભક્તિમાં તો હૃદય જ પ્રધાન છે ઘણું કષ્ટ વેઠી યોગી જે સાધનોથી કરી શકે છે, તે પોતાના બાલકપર પ્રેમવાળી માતા, પતિતરફ પ્રેમવાળી સતી, સહજ કરે છે તેથી જ પ્રેમ-મૂર્તિ દયારામે ગાયુ કે

અજ્ઞા સરખા યોગને શુ પાથરીએ કે યોદ્ધાએ,
પ્રત્યક્ષ પાવક પરહરી, શિદ પત્થરમાં શિર ફાડીએ

યોગી નિર્વિકલ્પક સમાધિ સુધી પહોંચે નહિ તો અપૂર્ણ રહે વ્યથા સિદ્ધિઓ લોભાવે અને ખાત થાય ભજનને નિહિલો ક્રોધ પાણી રીતિ લોભાવી ચકતી નથી, એટલું જ નહિ, પણ તે મોક્ષની પણ ઇચ્છા કરતો નથી, કેમકે તેને તો ભગવાન વશ થાય છે

જે પુષ્ટિમાર્ગની દષ્ટિથી બેઠકે તો તો જે દર્શન ભક્તને થાય છે, જે સ્થિતિ એને પ્રાપ્ત થાય છે, તે યોગીને અશક્ય જ છે, અને તેમાં પણ અવિહિત ભક્તિ જે મજબાસીઓને, શ્રીયશોદ્ધને, શ્રીગોપીજનને પ્રાપ્ત થઈ, તેનું તો સ્વપ્ન પણ યોગીને દુર્લભ છે આથી જ અમે કહીએ છીએ કે એક ઉત્તમ ભક્તના અત્યુત્તમ પુત્રની દષ્ટિ માત્ર યોગ સુધી જ પહોંચી, અને પુષ્ટિમાર્ગની ઝંખી પણ કરી શકાઇ નહિ આથી જ અમે કહીએ છીએ કે પુષ્ટિમાર્ગનું સાહિત્ય મોટું પ્રકટ અવાથી પુષ્ટિ સપ્રદાયને અને ગુજરાતને ઘણું નુકસાન થયું છે

એમના ભાષ નરહરિશામે એ દયારામનો અક્ષર દેહ ભાઈ તેલીવાળા પાસે સુધરાવવાને

• જન્યારે ભાઈ તેલીવાળાએ સુગારરસમગ્ન ગુજરાતી બાપાતર સાથે પ્રકટ કર્યું, ત્યારે એમણે કાળજીપૂર્વક તે વાંચી પોતાને યોગ ભાગતા સુધારા તથા ફેરફારો સચવી તે સુધારેલી પ્રતિ ભાષ તેલીવાળા પર મોકલી આપી હતી.

અથવા નીચે સુધારા વધારા કરવાને એમને ત્યાં ઘણાં વર્ષ સુધી રાખી મૂકેલા, પણ દૃશ્યરેખાના અભાવમાં ભાઈ મૂલસ્યંદ્રના ગોલોકવાસ પછી તે પાછો ઘર્ષ જોવા પડ્યો.

સદગત મણિલાલ નલુભાઈ દ્વિવેદી પુષ્ટિમાર્ગનું ગૌરવ સમજતા, કેમકે એ પંડિત ગદુલાલા-જીના સંસર્ગમાં શિષ્ય તરીકે મુંબઈમાં કેટલાક વખત સંધી આવેલા, અને તેથી જ પુષ્ટિમાર્ગનું કાંઈક અંશે જ્ઞાન હોવાથી એ માર્ગ વિરુદ્ધ એ કાંઈ પણ બોલતા કે લખતા નહિ. કવિ નર્મદે ઉર્જાછળાપણાથી સુધારાના ઓઘમાં તણાઈ પુષ્ટિમાર્ગની ગટરોનું—મિસ મેથોડે ભારત વર્ષની ગટરો ભેંસ તેમ-દર્શન કર્યું. પાછળથી પસ્તાર્ધ ધર્મવિચાર લખ્યો, પણ પુષ્ટિમાર્ગીય સાહિત્યના વાચનના અભાવમાં એ કવિના શૃંગારના ઉભરા લૌકિક જ રહ્યા. પ્રખ્યાત કવિ નાનાલાલ દલપતરામે પુષ્ટિમાર્ગીય મહારાજોની વિદ્વતાની અને ગૌરવભરેલા પ્રતિહાસની કાંઈક અલપ-અલપ ઝાંખી કરી તેનું વર્ણન કર્યું છે. પણ બે એમને રસો વૈ સંગે સાક્ષાત્કાર થયો હોત,—ગોકુલ વૃંદાવનમાં જે રસની રેલ આવી હતી તેમાં ન્હાયા હોત, તો પોતે કૃતકૃત્ય ધર્મ ગુજરાતને ખરા રસની ઝાંખી કરાવત, અને કાલ્પરૂપી અસત શાસ્ત્રના રસાલાસની બલમાંથી છુટત. શ્રીવલ્લભાચાર્યજી કહે છે કે “સર્વ પદ્ધતિમાં રસ છે. તે રસજ્ઞની આગળ અભિવ્યક્ત થાય છે. ભગવાનના રસરૂપ કર્મો તો અભિવ્યક્ત જ છે, પરંતુ રસજ્ઞની અપેક્ષા છે” (સુ. ૩-૨૦-૬.) માટે હવે જેમ અને તેમ ત્વરાથી અણુભાષ્ય, સુબોધિની, નિજન્ધ, વિદ્વત્પ્રવચનના સરલ આકર્ષક ગુજરાતી ભાષાન્તર થવાં ભેષ્યો. માર્ગનો સિદ્ધાન્ત બહુ પછી જ આવા ભારના જેવા ગ્રંથોનું સ્વાસ્થ્ય સમજાય. પૂર્વના કર્મોથી, અથવા દૈવથી, અથવા ઇશ્વરેચ્છથી, અને બે જ્યોતિષ વિદ્યા કાંઈક પણ અંશે સત્ય હોય તો, અને આર્ય શાસ્ત્રો કહે છે કે ત્રિકાલ જ્ઞાનીઓ ભવિષ્યની સર્વ વાત બહુ છે, એ સત્ય હોય તો, અર્ધિ ભૂતલ પર દરેક મનુષ્યનું ભવિષ્ય નિશ્ચિત છે, તો તે નિશ્ચિતને માટે મિથ્યા પ્રયાસ ન કરતાં ભગવાનમાં જ ચિત્ત રાખવું ઉચિત છે, અને જ્યારે ભગવાન રસરૂપ છે, શૃંગારરૂપ છે, સંયોગ ને વિપ્રયોગાત્મક છે, અને પોતે આનન્દપ્રચુર હોઈ જીવને તે આનન્દ ગોપીજનની માફક ઘન કરી શકે છે,—ઘન કરવા તત્પર છે, તો તેની પ્રાપ્તિમાં જ જીવે સર્વ સમય ગાળવો એ જ હઠાપલુભ્યું છે. બીજું સર્વ ફેકટના ફાં, માથા ને મૂર્ખતા છે. પણ શુદ્ધ પ્રેમીજન, પ્રેમને શોધવાવાળા, રસના અભિલાષી દુર્લભ છે, કેટલાક તેવા હોય છે, પણ તેઓ ભૌતિક પુરુષ અથવા સ્ત્રી પર પ્રેમ કરી ફલેશ પામે છે. એવા શુદ્ધ પ્રેમી આગળ મીરા, રસખાન, વગેરે ભક્તોની માફક પ્રભુસ્વરૂપ પ્રકટ થાય તો તેઓ સરદાસની માફક કૃતાર્થ ધર્મ બન. શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના મતમાં ફલ પ્રભુનું હૃદયમાંથી બહાર પ્રકટ થવું તે છે. તેનો અન્યભિચારી-કોઈ પણ કારણથી નિષ્ફલ ન બન્ય એવો—હેતુ પ્રેમ છે. રસશાસ્ત્રમાં પ્રેમની દસ દયાઓ કહી છે. તેમાં પ્રથમ ચમ્પુપ્રીતિ એટલે ચમ્પુપ્રીતિથી પ્રભુ તરફ વળવું તે. પૂર્વના સંબંધ એ પ્રીતિનો આત્મરૂપ છે. બહારની કાષ્ઠપલુ ઉપાધિ, સારીરોભા, વસ્ત્રાલંકાર વગેરેથી એ હૃદયની પ્રીતિ થતી નથી. જેનો સદા પરિવત્સરથી વિયોગ થયો છે, તેના સ્વરૂપ, ચલુ વગેરેના શ્રવણથી ચિત્ત તેને શોધવા ભમે છે, પછી બીજી અવસ્થામાં મનઃસંગ થાય છે, પોતે જે જે સુખો સંયોગમાં ભોગવ્યા હોય તેનું સ્મરણ થાય છે, પછી ત્રીજી અવસ્થામાં સંકલ્પોત્પત્તિ થાય છે, દર્શનને માટે નવન તપે છે, વચન શ્રવણ કરવાને કાન તપે છે, મનવાને દેયું તપે છે, જ્યારે આ તલુ અવસ્થા થાય, ત્યારે પ્રભુ તરફ પ્રેમ થયો, એમ કહેવાય. પછી ચોથી અવસ્થામાં નિદ્રાચ્છેદ થાય છે, ચિત્ત હૃદય ધર્મ

કશામાં લાગતું નથી, પછી પાંચમી અવસ્થામાં પ્રિયની અપ્રાપ્તિને લીધે શરીરમાં તનુતા થાય છે, જ્યારે આવે છે, પછી વિષયેન્મયો વ્યાવૃત્તિમાં ચિત્ત વિષયોમાંથી વ્યાવૃત્ત થઈ જાય છે, પછી સાતમી અવસ્થામાં લજ્ઞાપ્રણાશ થાય છે, આ ચાર અવસ્થા આસક્તિની સૂચક છે, પછી આઠમી અવસ્થામાં ઉન્માદ થાય છે, પ્રિયની અપ્રાપ્તિને લીધે હૃદય અને શરીર જડ જેવાં થઈ જાય છે, પછી નવમી અવસ્થામાં મૂર્છા થઈ કાંઈ પણ જ્ઞાન રહેતું નથી, આ ત્રણ અવસ્થા વ્યસનની સૂચક છે. પછી દશમી સ્તેદ્ધી અવસ્થા મરણ છે, જેમાં પોતે પોતાપણુનો, ભિન્નતાનો ત્યાગ કરી તન્મય થઈ જાય છે. શ્રીવલ્લભાચાર્યજી મક્તિવર્ધિની ગ્રન્થમાં કહે છે કે જ્યારે પ્રેમ, આસક્તિ અને વ્યસનની ઉપર કહેલી નવ અવસ્થા થાય ત્યારે જીવ કૃતાર્થ થાય. સ્ત્રીમાવો ગૂઢઃ પુષ્ટિમાર્ગે તત્ત્વમ્ એમ વેલુ-ગીતમાં કહ્યું છે, તેનું તાત્પર્ય આ પરથી સમજાય છે. પ્રેમાળ સ્ત્રીઓને આ ભાવ સહજ છે, નરદેહવાળાને પ્રભુ કૃષ્ણના પ્રવેશથી, અથવા કાલ્યાણની શક્તિના પ્રવેશથી આવો ભાવ સિદ્ધ થાય; તેથી આ માર્ગમાં શ્રીવ્રજરત્નો જ ગુરુ છે, અને તેમનું હૃદય, ભાવનાથી સિદ્ધ થયેલો ભાવજ સાધન છે, અન્ય સાધનની અપેક્ષા નથી સ્ત્રીહૃદયદ્વારા જ એ કૃષ્ણભજનનાંદ પુરવડે પ્રાપ્ત થાય છે, અને એમ હોવાથી જ આ સહસ્રી ભાવના પુષ્ટિસપ્રદાયમાં અત્યંત ઉપયોગી ગ્રન્થ છે.

પ્રેમ, યોગ અને જ્ઞાન બંને કરતાં બલવત્તર છે, તેથી જે યોગ ન સાધી શકે, જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ન કરી શકે, તે પ્રેમમાત્રથી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે જ. તેથી જ શ્રીવલ્લભાચાર્યે કહ્યું કે યે મક્તાઃ શાસ્ત્રરહિતાઃ, સ્ત્રીશૂદ્રદ્વિજવંધવાઃ, તેષામુદ્ધારકઃ કૃષ્ણઃ, સ્ત્રીનામત્ર વિશેષતઃ । જે ભક્તો શાસ્ત્રથી રહિત છે, સ્ત્રી, શૂદ્ર અને દ્વિજવંધુઓ, બામણુભ્રષ્ટ છે, તેમના ઉદ્ધારક શ્રીકૃષ્ણ છે, અને ખાસ કરીને સ્ત્રીઓના ઉદ્ધારક છે.

દર્શન

પુષ્ટિમાર્ગીય મંદિરોમાં દર્શન કરવા આવનારા કેટલાક શાંતાકારં મુજગશયનં વગેરે શ્લોક શ્રીકૃષ્ણજી આગળ બોલી જાય છે; કેટલાક ‘હે યોદ્ધલોકના નાથ, હે સર્વસમર્થ, હે નેપાધારના આધાર, મારા પાપ નાશ કરે’ વગેરે પ્રાર્થના કરે છે. આમ દર્શનના બિન્ન બિન્ન પ્રકાર છે, તેમાંના ઘણાં દર્શન શુ તે સમજતાં જ નથી. પુષ્ટિમાર્ગીય પ્રભુ એટલે ગોકુલમાં શ્રીનંદરાયજીને ઘેર પ્રકટ થયેલા બાલકૃષ્ણ, ગોપાલકૃષ્ણ, શ્રીયશોદ્ધત્સગલાલિત, ગોકુલનું સર્વસ્વ, શ્રીવ્રજરત્નોનું સર્વસ્વ; ઘણાં ઘણાં વર્ષો પછી નિરહારિથી ભક્તોના મનોરથ પૂર્ણ કરવાને પ્રકટ થયેલા પ્રભુ, શ્રીયશોદ્ધાની આર્તિ નહિ સહન થવાથી, શ્રીનંદ વગેરેની આર્તિ નહિ સહન થવાથી, સર્વ ગોકુલવાસીઓ, વ્રજ-વાસીઓની આર્તિ નહિ સહન થવાથી પ્રકટ થયેલા પ્રભુ. એમનાં દર્શન એટલે ઘણાં ઘણાં વર્ષોથી નિષ્પ્રદા પડેલા કાર્તિકંદર્પલાવણ્યપાતિનું દર્શન, તે દર્શનથી થતો આહ્વાદ, હૃદયના સર્વ દુઃખોનો નાશ, સર્વ મનોરથોની પૂર્ણતા, આ લોક અને પરલોકનું સર્વસ્વ, એમનાં દર્શન એટલે હૃદયના ઉભરા ઉજળી નેત્રમાં આવી ઘણા વર્ષો પછી પ્રાપ્ત થયેલા પ્રિયનો સંગમ, હૃદયના સર્વ દારનું-પ્રલવનું, તે પ્રિયના આશ્લેષની આકંક્ષા, તેના વચન શ્રવણ કરવાની ઉત્કંઠા; વ્રજની સર્વ લીલાનું સ્મરણ, વૃદ્ધવનની સર્વ નિરકુશ લીલાનું સ્મરણ, એ લીલામાં ચિત્તની ત-મથતા, તે લીલાસ્થલની પુનઃ પ્રાપ્તિની તીવ્ર ઇચ્છા, વિયોગથી થતી દીનતા, ઘણાં વર્ષો સુધી પરદેશ ભટકતા પરદેશવાસી

જનની સ્વજનને મળવાની ઝંખના, તે બિલાપ દૂર હોવાથી હૃદયનાં આંસુ, વિયોગી જીવનની નિષ્ફલતાનું ભાન.

સાંખ્યમાર્ગીઓને, યોગમાર્ગીઓને, જ્ઞાનમાર્ગીઓને બહાર પ્રભુના દર્શન થતાં જ નથી, તેઓ માત્ર આંતર ચક્ષુથી હૃદયમાં દર્શન કરે છે. નારદ, ધ્રુવ, પ્રહ્લાદ વગેરે દેવ તરીકે, વિષ્ણુ તરીકે, સકલ બ્રહ્માડના નાથ તરીકે દર્શન બહાર કરે છે. પુષ્ટિમાર્ગીઓ આગળ પ્રભુનું સ્વરૂપ મળવું ઇલાવનું છે, બાલકૃષ્ણરૂપે, નવનીતપ્રિયરૂપે, સધારમણરૂપે, નટવરનાગરૂપે, ગોકુલચંદ્રરૂપે, ગોવર્ધનધરરૂપે છે. બહાર ચક્ષુથી દર્શન થાય છે એ વાત ખરી છે, પણ જ્યાં સુધી હૃદયમાં ભાવ ન હોય, હૃદય તન્મય ન થયું હોય, સર્વ હૃદય તેને આધીન થયું ન હોય, ત્યાં સુધી હૃદયમાંથી ઉભરાઇ તે રસો વૈ સઃ બહાર પ્રકટ થતો નથી; હૃદયમાં ન માઇ શકે ત્યારે જ બહાર પ્રકટ થાય છે. એ રમની આકૃતિ-મૂર્તિ-તેજ વૃંદાવનના આનન્દમાત્રકરપાદમુસોદરાદિ કૃષ્ણ-સંયોગ સમયે બહિઃ પ્રકટ, વિપ્રયોગ સમયે અંતઃકરણના સ્વામી. વિષયાવેશ-સંસારાવેશમાં રસરૂપ પ્રભુ કૃષ્ણના દર્શન દુર્લભ, સંયોગ રસ દુર્લભ, અને વિપ્રયોગ રસ તો બહુજ દુર્લભ. રસ વિષયનો વિરોધી છે, સંસારનો વિરોધી છે. વિષયાક્રાન્તદેહાનાં નાવેશઃ સર્વદા હરેઃ । જેમના દેહ વિષયથી ભરપૂર છે, તેમને સર્વદા હરિનો આવેશ થતો નથી. વિષયરૂપી કચરો હૃદયમાં હોય, પછી પ્રભુ ત્યાં કેવી રીતે પધારે ? નારદ, ધ્રુવ, પ્રહ્લાદ વગેરેની શાસ્ત્રીય અથવા વિહિત ભક્તિ છે, નંદ, યશોદા, ગોપીજન- નની ભક્તિ અશાસ્ત્રીય અથવા અવિહિત છે-અવિહિત ભક્તિનો આનંદ ઓર છે. બ્રહ્મા, મહાદેવ વગેરેને પણ તે દુર્લભ છે, તેનું જ્ઞાન માત્ર પ્રભુની કૃપાથી જ થાય છે.

રસો વૈ સઃ ।

*ભારતનાઅસામાન્ય શૃંગારહાસ્યકરુણા રૌદ્રવીરમયાનકાઃ । લીમત્સાદ્સુતસંજ્ઞાશ્ચેત્યદી
નાટ્યે રસાઃ સ્મૃતાઃ એ શ્લોકમાં પણ શૃંગારનો પ્રથમ નિર્દેશ કરીને તેનું પ્રધાનત્વ સૂચવ્યું છે. ત્યાર પછી ‘શ્યામો મવતિ શૃંગારઃ’ એ વાક્યથી શૃંગારરસના અધિષ્ઠાત્રી દેવતા વિષ્ણુને વર્ણવ્યા છે. આ ઉપરથી એમ સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે કે ઉપનિષદમાં જે પરમ તત્ત્વને રસરૂપ કહ્યું છે, અને જેની પ્રાપ્તિથી નિરવધિ નિરુપધિ આનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે એમ ઉપદેશ્યું છે, તે પરમ તત્ત્વ રસરૂપ સ્યામ વિષ્ણુ છે. પુરાણ માત્રને વેદના ઉપબૃહલ્લુ વા અર્થવિસ્તારક કહેવામાં આવે છે. જે વાત સક્રમ રીતે ઉપનિષદમાં દર્શાવી હોય તેજ વાતને પુરાણમાં સ્પષ્ટ દર્શાવતોથી સંદેહ કરી હોય છે. રસરૂપ-શૃંગાર રસરૂપ સ્યામ વિષ્ણુની પ્રાપ્તિ એજ પરમાનંદની, એજ સકલ મનોરથની, પૂર્તિ કરાવે છે. એજ વાત શ્રીમદ્ભગવતના દશમ સ્કંધમાં શ્રીમદ્ગોપીજનોને થયેલી મેઘસ્યામ ગોપવેશ વિષ્ણુની પ્રાપ્તિથી સ્પષ્ટ કહી છે. ત્યાં પણ કૃષ્ણને શૃંગારરસના અધિષ્ઠાતા વિષ્ણુ, રસાવિષ્ટ, તરીકે વર્ણવ્યા છે. ગોપીજનોને પણ સંસારના સર્વ વિષયોનો ત્યાગ કરીને એમને શરણે ગમવા વર્ણવ્યા છે, અને સર્વ પ્રપંચના ત્યાગપૂર્વક પ્રભુને શરણે જવાથી નિરુપધિ નિરવધિ આનંદની પ્રાપ્તિ તેમને થયેલી વર્ણવી છે.

આ પ્રકારે પરમ તત્ત્વ જે ઉત્તમોત્તમ શૃંગાર રસના અધિષ્ઠાત્રી દેવતા હોય, અને તેનીજ પ્રાપ્તિ એ પરમ સુખમાં કારણ હોય, તો તે શૃંગાર રસરૂપ પરમ તત્ત્વનો અવિર્ભાવ કેમ થાય ? અનુભવ કેમ થાય ? તેને વાસ્તે ભરત, વાત્સ્યાયન વગેરે મુનિવરોની પ્રવૃત્તિ છે. કામમુત્રના

*તેલીવાળાના શૃંગારરસમંડનના ઉપોદ્ધાતમાંથી.

અધ્યયનનું સાદૃશ્ય ત્યારેજ થાય કે જ્યારે એના વિનિયોગ લોકમાં નહિ થતાં પ્રેમપુજનરૂપ રસેશ પ્રભુમાં થાય કામસૂત્રકાર સ્પષ્ટ રીતે સ્વચ્છ-ચની અંતે જણાવે છે કે:—વિહિતં લોકયાત્રાર્યં ન રાગાર્યોઽસ્ય સંવિવિઃ । અસ્ય શાસ્ત્રસ્ય તત્ત્વજ્ઞો ભવત્યેવ જિતેન્દ્રિયઃ । અર્થાત કામસૂત્રના જ્ઞાનથી જીતેન્દ્રિય થઇને રસાત્મક કૃષ્ણમાં શૃંગાર રસના પ્રેમપુજનમાં તેના વિનિયોગ કરવાનો છે. ભરત નાટ્યશાસ્ત્ર, સંગીતશાસ્ત્ર, એટલું જ નહિ પણ સર્વ વિદ્યાઓનો યથાર્થ વિનિયોગ (પૂર્ણ દૃઢ, પૂર્ણ વિકાસ)ત્યારેજ થયેલા કહેવાય કે જ્યારે શૃંગાર રસરૂપ પ્રેમપુજનના પ્રાકટ્યમાં તે તે વિદ્યાનું જ્ઞાન ઉપયોગી થાય લોકોમાં અનાસક્ત અને પ્રભુમાં પરમાસક્ત ઋષિઓનું તાત્પર્ય લોકમાં ન હોય એ સ્વાભાવિક જ છે. શ્રીમદ્વિઠ્ઠલેશ્વરચરણ ભરતાદિનાટ્યશાસ્ત્રનો શુ ઉદ્દેશ છે તેને વાસ્તે સ્પષ્ટ જણાવે છે કે -લૌકિકપુંસિ નાર્યાં વા તદામાસો રસશાલે નિરૂપ્યતે, તદ્દૃષ્ટાન્તેન મગવદ્ભાવવદ્ ભક્તીરતિમાવનાર્થ, ન તુ ઋષીણા લૌકિકે તાત્પર્યં મવિતુમર્હતિ. અર્થાત ઋષિઓનું કામસૂત્રાદિ ગ્રન્થો ભખવામાં તાત્પર્ય લોકોને વ્યાખ્યાન કરીને લૌકિકમાં પટકવાનું નથી પરંતુ એવા પ્રેમયુક્ત ભક્તને પ્રભુનું ભજન કેમ કરવું, રસાત્મક પ્રભુને અનુભવ કેમ કરવો તે દર્શાવવાને વાસ્તે જ છે, અથવા કારશાસ્ત્રનો પણ વિનિયોગ આ જ પ્રકારે સમજવાનો છે

આ ઉપરના કથનથી શ્રીમદ્દગોપીજનવલ્લભ કૃષ્ણની પરમ ઉપાસ્યતા, પરમ આદરણીયતા, પ્રેમ-નિષ્ઠ આચાર્યોએ કેમ સ્વીકારી એ સ્પષ્ટ સમજશે. જગાલાના ગૌડ સપ્રદાયના રૂપગોસ્વામીએ રસશાસ્ત્રને કૃતાર્થ કરવાને તત્ત્વાસ્ત્રપ્રતિપાદક ઉત્તમવલ્લભીલમલિનામક રસમન્થ શ્રીકૃષ્ણમાં વિનિયોગ્યો, સરદાસ અને પરમાનંદાસ વગેરે મહાભક્તોએ પોતાની પ્રજ્ઞાત કીર્તનશક્તિનો વિનિયોગ લક્ષ્યાવધિ પદો થોળને પ્રભુના ગુણગાનમાં કર્યો, અને શ્રીમદ્વિઠ્ઠલેશ્વર પ્રભુચરણે નિજ સંગીત-સાગરત્વ અને પરમ કવિત્વનો વિનિયોગ શૃંગારરસમંડનદ્વારા શ્રીમદ્દગોપીજનવલ્લભમાં કર્યો.

જે પરમ તત્ત્વને તેતરીય ઉપનિષદમાં રસરૂપ કહ્યું, તેને આ પ્રેમનિષ્ઠ આચાર્યોએ શ્રીમદ્દગોપીજનવલ્લભ તરીકે સ્વીકાર્યું શ્રીમદ્દગોપીજનવલ્લભ એ માત્ર દેહધારી લૌકિક શરીરવાનુ જીવ નહિ, પરંતુ શ્રીમદ્દગોપીજનોના હૃદયમાં સ્થિત અને બહાર નિરતર અનુભવાતા પ્રેમભાવ-પુજની મૂર્તિ છે સંગીતનું જેઓને જ્ઞાન હશે તેઓને તો ખબર છે કે જ્યારે સારંગ વિભાસ ઈચ્છાદિ કોઇ પણ રાગનું યથાર્થ ગાન થાય છે, ત્યારે તેઓ કહે છે કે તે રાગનું સ્વરૂપ ખડું થયું અર્થાત જે રાગ અનભિજ્ઞ લોકને અમૂર્ત લાગે છે તેજ તદ્દર્શિને સ્પષ્ટ મૂર્તિમાન અનુભવમાં આવે છે એટલું જ નહિ, પણ તેમનું સ્વરૂપવર્ણન તથા તેનાં ચિત્રો પણ સુદર ભેવામાં આવે. તેવી જ રીતે પરમ પ્રેમરૂપ આનંદરૂપ શૃંગારરસના આધિષ્ઠાતા એના સાક્ષાત્કાર પણ તદ્દસાભિજ્ઞને જ થાય છે, અને તેવા તદ્દસાભિજ્ઞ વા તનિષ્ઠાવાનને શૃંગારરસમંડનાર્થે ગ્રન્થે પરમ ફલરૂપે સ્ફુરે છે.

શેઠ નારણદાસ આસનમલ.

જન્મ:-સંવત્ ૧૯૨૦ આવળ સુદી ૭.

અવસાન:-સંવત્ ૧૯૮૪ આવળ વદી ૭,
ઇ. સ. ૧૯૨૮ તા. ૬ હી. સપ્ટેમ્બર.

આભારસ્વીકાર.

શેઠ નારાયણદાસ આસનમલ્લની મિલ્કતના એક ટ્રસ્ટી ભગવદીય શેઠ ગોરધનદાસની આગ્રહથી જીવનના અંતમાં તેમણે મને કહ્યું કે વિલંબે અનુસાર ગોસ્વામી ખાલકની સમ્મતિ આવશ્યક નથી, તો પણ મારી પોતાની ખાસ ઇચ્છા છે કે તમે સમ્મતિ દો તો સાફ. આ ઉપરથી મુંબઈના શ્રીગોકુલાધીશજીના મંદિરસ્થ ગોસ્વામી શ્રીદમ્ભલાલજી તથા તેમના ચિ. ગો. શ્રીગોકુલનાથજીને મેં વિનંતિ કરી, અને તેમણે બંનેએ અંત્ય ઘણું સ્થલે વાંચી જોઈ પ્રસન્નતાથી પોતાની લેખિત સમ્મતિ આપી, તેથી તેમનો મારાપર તથા સમ્પ્રદાયપર ઉપકાર થયો છે. જ્યારે જ્યારે મને શંકા પડતી, ત્યારે પાઠ શુદ્ધ કરી નક્કી કરવામાં સંપ્રદાયના વરિષ્ઠ શાસ્ત્રી કલ્યાણજી કાનજીએ વિના સંકોચે પ્રસન્નતાથી સહાય કરી છે, પંડિત ગદ્દલાલાની સંસ્થાએ પ્રાચીન પ્રતો જ્યારે ભેષ્ટે ત્યારે કાઢી આપી છે, ભાઈ વાકીલાલ શાહે મારી સાથે ઘેસી ઘણીવાર જવરથી સિથિલ પ્રકૃતિ છતાં ૪-૫ પ્રતો સાથે જાણેલાં સર્વ દેર્શન સરખાવવાની મદદ કરી છે, ભાઈ ગોવિંદલાલે ખાસ ભર્ય જઈ મારા પરમ મિત્ર શાસ્ત્રી મન્નલાલના અંત્ય-સંચયમાંથી પ્રાચીન સુદર સં. ૧૮૦૧ ની પ્રતિ આણી આપી છે, ભાઈ નાનુભાઈ ગાંધીએ વિદ્વંસનને અનુસાર લીલા નિત્યત્વના લેખની મારી માગણી સ્વીકારી તરત લેખ લખી મોકલી આપ્યો છે, ભાઈ ચીમનલાલ ઓઘડભાઈ ધંધુકાવાળાએ પોતાની પ્રતિ સરખાવવા માટે આપી છે, ભાઈ મંગલદાસે ઘણીજ કાલજીથી પ્રુકા સુધાર્યાં છે, તથા ભાષાંતર બોધ્યું છે, શ્રીપુરુષોત્તમલાલજી તથા શ્રીનૃસિંહલાલજીના મંદિરના સમાધાની લક્ષ્મણભાઈ કાલીદાસે મંદિરના ગ્રંથસંગ્રહની ભાવનાની પ્રતિ સાથે સરખાવવા સરલતા કરી આપી છે, ભાઈ માણેકલાલ તથા ચંદ્રગોવિંદ તેલીવાળાએ કેટલાક દિવસ લાગલાગટ મારી પાસે આવી હું લખાવું તેમ ભાષાંતર લખવામાં તથા અનુક્રમણિકા તૈયાર કરવામાં સહાય કરી છે, અને મારો લખવાનો શ્રમ બચાવ્યો છે, મુંબઈમાં મહોદય મંદિરની પાછળ રહેતા પંડિત કન્હેયાલાલે નિલ્લલીલાની મજબાપા સુધારવામાં મદદ કરી છે; શેઠ હરજીવનદાસ પરશોત્તમદાસ ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓ રા. રા. મોતીલાલ ગોવિંદલાલ તથા માણેકલાલ મલિયાલાલે આર્થિક સહાય આપવાની (જે કે હવે તેની આવશ્યકતા રહી નથી) ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી હતી, અને છેલ્લે ભગવદીય ભાઈ રણજીદાસ પેટલાદીએ તથા મજબાસ કરી રહેનાર ભાઈ ત્રિભુવનદાસ પીતાબરદાસ શાહે બંનેએ પોતે ભાવના નહિ જીવવાની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા છતાં મારી ઇચ્છા અને માગણી મેં પોતાની ઘણીજ કાળજીથી લગેલી મજબાપાના ભાષાંતરવાળી, પ્રતો વિના સંકોચે મારે સંપાદિત કરી છે, અને ભાઈ ત્રિભુવનદાસના પુત્રચિમને પોતાની પાસેના ત્રણ રંગના શ્રીહરિરાયજીના ચિત્રના બ્લોકને ઉપયોગ કરી સુંદર ચિત્રો બાપી આપ્યાં છે,—આ સર્વનો હું ખણી છું, અને હૃદયપૂર્વક તેમનો આભાર માનું છું. અને આ સર્વ પ્રભુની કૃપાવિના બંનેજ નહિ, મારે આ કાર્યમાં પ્રદર્શિત ચતી અને આજીવંત સર્વદા અનુભવાયલી કૃપાના ભારથી સંતોષાશુ થઈ પ્રભુ જન્મોન્મત્ત દાસત્વનું દાન કરી આ તુલ્ય, કુટુંબની યતિક્ષિત અપ્પ સેવાનો પણ સ્વીકાર કરે એવી અતઃકરણપૂર્વક પ્રાર્થના કરી વિરમું છું.

यदैन्यं तोषहेतुस्ते आचार्यैः प्रकटीकृतं । विना साधनसंपत्तिं तेन मेस्ति स्थिरं मनः ।
त्वदर्शनादहते नूनं दिनानीमानि हृत्पते । वृथा यांति त्वदीयंस् नान्य त्वं दर्शयांतिकम् ॥

લીલાનિત્યત્વ.

(લેખક:—પ. લ. નાનુભાઈ નારાયણદાસ ગાંધી. એમ. એ., એલ્. એલ્. ખી.)

શ્રીકૃષ્ણં પરમાનંદં દશલીલાયુતં સદા ॥ સર્વમક્તસમુદ્ધારે વિસ્ફુરંતં પરં નુમઃ ॥૧॥

ભગવાનની લીલા નિત્ય છે.

સર્વ ભક્તોને સારી રીતે ઉદ્ધાર કરવા સદા પ્રકાશતા, સદા દશ લીલાવાળા, (સર્વથી) પર, પરમાનંદ શ્રીકૃષ્ણને અમે નમન કરીએ છીએ. તત્ત્વદીપ. ભા. ૧-૧.

પૂ:—ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સદા દશ લીલાઓવાળા છે, એટલે સદા દશ લીલાઓ કરે છે એનો અર્થ થયો. એક જ શ્રીકૃષ્ણ એક જ વખતે એકથી વધારે લીલાઓ શી રીતે કરી શકે?

સિ:—ભગવાન સદા વિદ્યમાન (નિત્ય) છે, તેમ તેમની બધી લીલાઓ પણ નિત્ય છે, દરેક લીલા કરનાર ભગવાનનું સ્વરૂપ નિત્ય છે, અને તે નિત્ય તે લીલા કર્યા કરે છે.

પૂ:—ભગવાનની લીલાને તો ગોવર્ધનગિરિ, વૃંદાવન જેવાં વન, શ્રીયમુનાજીના તટ, પશુઓ, પક્ષીઓ, ગોપા વિગેરે સાથે સંબંધ છે. આ બધા ગિરિ, વન, વિગેરે અનિત્ય (અમુક સમય સુધી જ રહેનારાં) છે, ત્યારે તેમની જેમાં જરૂર છે તેવી ભગવાનની લીલા નિત્ય કેમ હોઈ શકે? ગિરિ વિગેરે ન હોય ત્યારે એમના સંબંધવાળી લીલા કેમ હોઈ શકે?

સિ:—ભગવાનની લીલા નિત્ય છે એ નીચેના પ્રમાણથી જ સિદ્ધ છે.

जपति जमनिवासो देवकीजन्मवादो । यदुवरपरिपत्स्वैर्दोर्मिरस्यभधर्मम् ॥

सिरचरवृजिनम्रः सुसितश्रीमुखेन । ब्रजपुरवनितानां वर्धयन् कामदेवम् ॥१॥

શ્રીમદ્ભાગવત ૧૦ ૮૭ ૪૮.

જનોમાં જેમનો નિવાસ છે, દેવકીથી જેમનો જન્મ થયાનું (માત્ર) કહેવાય છે, જે સ્થાવર અને જંગમ (પ્રાણીઓના) પાપનો નાશ કરે છે, તે (ભગવાન) ઉત્તમ યદુઓની સભામાં (પોતાના) સેવકોથી (તેઓના) બાલુદ્વારા અધર્મનો નાશ કરતા અને મુંદર સ્મિતવાળા પોતાના શ્રીમુખથી મજ અને પુરની સ્ત્રીઓના કામદેવની શ્રદ્ધ કરતા જ્ય પામે છે.

આ શ્લોકમાં દારકા, મથુરા અને ગોકુલમાં ભિન્ન ભિન્ન સમયે કરેલી લીલાના કર્તા ભગવાનની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ન્યારે શ્રીશુક આ શ્લોક બોલે છે ત્યારે પણ છે એમ 'જ્ય પામે છે' એ વર્તમાન કાળથી કહેવું છે. વળી તે આ વાક્ય બોલે છે ત્યારે આ બધી લીલાઓ પણ ચાલુ છે એમ જણાવવા (અધર્મનો) નાશ કરતા અને (કામદેવની) શ્રદ્ધ કરતા એમ 'અસ્યન્' અને 'વર્ધયન્' એ બે વર્તમાન કૃદ્તો યોજેલાં છે. તેથી ન્યારે શ્રીશુક આ વાક્ય કહે છે ત્યારે પણ (૧) ભગવાન જ્ય પામે છે, (૨) પોતાના સેવકોથી અધર્મનો નાશ કરતા હોય છે, અને (૩) વનિતાઓના કામની શ્રદ્ધ કરતા હોય છે. આ બધી લીલાઓ ભગવાને જૂતકાળમાં કરેલી એમ સર્વ માનતા હતા, પરંતુ શ્રીશુક આ વાક્ય કહે છે ત્યારે પણ તે બધી લીલાઓ ચાલુ જ હતી એમ આ વાક્ય કહે છે. જો ભગવાનની લીલાઓ નિત્ય હોય તો જ આ સંભવે, બીજી રીતે આ સંભવે નહિ.

શ્રીમદ્ધાર્ણ્યપરશુ પણ આ શ્લોકનો અર્થ કરતાં શ્રીમુખોધિનીમાં કહે છે કે ઉત્તમ યદુઓની સભામાં પણ જે 'સ્વશીલ' સેવક છે તેઓ વડે પણ દૈત્યારૂપ સર્વે અધર્મનો (અસ્યન્) નાશ

કરતા હજી પણ ભગવાન દ્વારકામાં યાદવસભામાં વિરાજે છે. બે કાષ્ઠ દૈત્ય એમાં પ્રકટ થાય તો ત્યાંથીજ કાષ્ઠને મોકલીને તેને મારે છે એવો અર્થ છે... ‘આ બધી પહેલાની કથા છે. પહેલાં જેવી હતી તેવીજ હજી પણ છે. તે સ્થલોમાં તેવીજ રીતે (લીલા) કરે છે.’ તેથી આ વાક્યથી ભગવાનની સર્વ લીલા નિત્ય છે એમ સંદેહ રહે નહિ તેવી રીતે સિદ્ધ થાય છે.

બે શ્રીશુકને એમ કહેવું હોત કે ન્યારે આ શ્લોક તે કહે છે ત્યારે એ લીલાઓના કર્તા ભગવાનજ હતા. પરંતુ લીલાઓ ન હતી, તો તે એ લીલાઓનું વર્ણન જ ત્યાં ન કરત; કદાચ લીલાઓના કર્તા ભગવાનને એજાવાવવા એ લીલાઓનું ત્યાં વર્ણન કર્યું છે એમ માને, તોપણ ત્યાં ‘એ લીલાઓ કરતા’ (ભગવાન-જય પાત્રે છે) એમ વર્તમાન કૃદંત તો નજ વાપરત, તેથી શ્રીશુક એ શ્લોક કહે છે ત્યારે પણ ભગવાન એ લીલાઓ કરતાજ હતા એમ એ વર્તમાન કૃદંતના પ્રયોગથી નિઃસંદિગ્ધ સિદ્ધ થાય છે.

પૂ:- ‘અસ્યન્’ ‘વર્ણયન્’ એ બે વર્તમાન કૃદંતોથી તે સમયે લીલા ચાલુ હતી એમ કહે છે, પરંતુ વર્તમાન કૃદંતો વિશેષણ તરીકે ચોખ્ખેલાં છે, અને વિશેષણો ક્યાંય વાક્યનેા મુખ્ય અર્થ કહેતાં નથી. તેથી આ લીલાઓ તે સમયે ચાલુ હતી એવો આ વાક્યનેા મુખ્ય અર્થ નથી.

સિ:- વિશેષણો વાક્યનેા મુખ્ય અર્થ કહે છે ‘દળ્ઢી પ્રૈપાનન્વાહ’ ‘લોહિતોષ્ણિપા ક્ષત્વિજઃ પ્રચરન્તિ’ એ વાક્યોમાં ક્રિયાપદોથી વાક્યનેા મુખ્ય અર્થ કહેલો નથી, કારણકે તે અર્થ પહેલાં કહેવાઈ ગયેલો છે, પરંતુ ‘દળ્ઢી’ અને ‘લોહિતોષ્ણિપા’ એ વિશેષણોથી જ મુખ્ય અર્થ કહેલો છે, કારણ કે એ અર્થ પહેલાં કહેલો ન હતો. તેવીજ રીતે અહિં પણ શ્રીશુક ન્યારે એ વાક્ય કહે છે ત્યારે ભગવાનના અસ્તિત્વ વિષે કાષ્ઠને શંકા નથી, તેથી ભગવાનની લીલાઓ તે સમયે ચાલુ હતી એજ આ વાક્યથી કહેલું છે એમ માનવું જ યોગ્ય છે.

ભગવાનનાં નામ પણ નિત્ય છે.

બળી સર્વજ્ઞ ગર્ગ્યાચાર્ય નામકરણ સંસ્કાર કરવા આવે છે ત્યાં નીચે પ્રમાણે કહે છે:—

बहूनि सन्ति नामानि रूपाणि च सुतस्य ते ।

गुणकर्मानुरूपाणि तान्यहं वेद नो जनाः ॥ मा. ૧૦. ૮. ૧૬.

તમારા પુત્રના ગુણ અને કર્મને અનુરૂપ ધર્મનાં નામો અને રૂપો છે. હું તેઓને જાણું છું, માણસો જાણતા નથી.

ન્યારે ગર્ગ્યાચાર્ય આ વાક્ય કહે છે ત્યારે પણ ભગવાનના ધર્મનાં નામો અને રૂપો ‘છે’, અને તે સર્વ ગુણ અને કર્મને અનુરૂપ છે. તેથી ગર્ગ્યાચાર્ય આ વાક્ય કહે છે ત્યારે પણ ભગવાનના ઉદારતા વિગેરે ગુણો અને કાલીયદમન વિગેરે કર્મોને અનુરૂપ તેમનાં નામો અને રૂપો છે એવો અહિં બોધ કરેલો છે, ગુણ અને કર્મને અનુરૂપ એટલે તે સમયને યોગ્ય આકાર, ક્રિયા અને ગુણવાર્ણા. જેમકે ભગવાને ગોવર્ધન ધારણ કર્યો તે સમયે ભગવાન ઉભા હતા, તેમનેા શ્રીહસ્ત ઉઠેા કરેલો હતો, પોતે ગોવર્ધનને ધારણ કરવાની ક્રિયા અને ગોકુલના સર્વ લોકોનું રક્ષણ કરતા હતા. આ ઉપરથી ભગવાનનું ‘ગોવર્ધનધારી’ નામ છે. ગર્ગ્યાચાર્યે ન્યારે ઉપરનું વાક્ય કહ્યું ત્યારે પણ ભગવાનનું તે નામ હતું, બે એ નામને અનુરૂપ રૂપ અને ક્રિયા તે સમયે ન હોય તો તે

નામ પણ ન હોય તેથી ગર્ગાચાર્યે એ વાક્ય કહ્યું ત્યારે ભગવાનનું 'ગોવર્ધનધારી' નામ હતું, અને તે નામને અનુરૂપ તે નામનાં પ્રયોજક ભગવાનનું તે રૂપ અને ક્રિયા પણ હતી. આ સર્વ તે નામ, રૂપ અને ક્રિયા (લીલા) નિત્ય હોય તો જ સંભવે છે. એ કાર્ધ સંમયે ભગવાન એ ગોવર્ધનને ધારણ કરવાની ક્રિયા કરતા ન હોય, તો તે સમયે એ નામ પણ ન રહે. જેમ કાર્ધ રસોષ કરતો હોય અથવા પાઠ કરતો હોય, ત્યારે તેને પાચક અથવા પાઠક કહેવાય, પરંતુ તે કાર્ય કરતો ન હોય ત્યારે તેને પાચક અથવા પાઠક ન કહેવાય; તે પ્રમાણે ભગવાન ગોવર્ધનને ધારણ કરવાની ક્રિયા કરતા ન હોય તો તેમને તે સમયે 'ગોવર્ધનધારી' ન કહેવાય.

પૂ.—કાર્ધ વાર રસોષ કરતો હોય તેને તે રસોષ ન કરતો હોય તેવા સમયે પણ ઉપચારથી રસોષઓ (પાચક) લોકમાં કહેવાય છે; જેમકે 'રસોષઆને બોલાવી લાવ;' તે પ્રમાણે ભગવાને કાર્ધ વાર ગોવર્ધન ધારણ કરેલો, તેથી જ્યારે તેમણે તે ધારણ ન કરેલો હોય તેવે સમયે પણ 'ગોવર્ધનધારી' એમ ઉપચારથી કહેવાય. ગર્ગાચાર્યે પણ એવીજ રીતે 'તમારા પુત્રના ઘણાં નામો છે' એમ કહેલું છે; તેથી તેમના વચનથી ભગવાનના નામ વિગેરે નિત્ય સિદ્ધ થતાં નથી.

સિ—જે પ્રયોગ ઉપચારથી કરવામાં આવે તે 'નામ' કહેવાય નહિ નામ તો પોતાની મુખ્ય વૃત્તિથીજ* પોતાનો અર્થ બાણી છે. લોકમાં અમુક નામ (નરસિંહ) તે નામવાળા પુરુષનો બોધ કરે છે, તે ઉપચારથી બોધ કરવું નથી, પણ સ્થિતિજ બોધ કરે છે. એ ઉપચારથી બોધ કરવું હોય તો તેમાં તેના જેવા શુભો ભેદનો. 'નરસિંહ'માં બહાદુરી ભેદનો, મોટા નખ વિગેરે આકાર ભેદનો, તેવું કાર્ધ ન હોય, જે માત્ર બીર, હોય તેનું પણ લોકમાં 'નરસિંહ' નામ હોય છે, તેથી તે નામ તે પુરુષનો સ્થિતિજ બોધ કરે છે. 'ક્રિયા', 'કૃતિય' એવાં અર્થ વગરનાં નામો પણ સ્થિતિ તે નામવાળા માણસનો બોધ કરે છે, તેમ 'નરસિંહ' પણ સ્થિતિજ તે નામવાળા માણસનો બોધ કરે છે, તેથીજ લોકમાં 'શ્રીકૃષ્ણ' 'પરમાનંદ' એવાં નામો હોય છે તે ભગવાનનાં નામો નથી, કારણ કે ભગવાનનાં એ નામોનો 'સદ્ગનંદ' 'પરમ આનંદ' વિગેરે જે અર્થ છે, તે અર્થ એ નામવાળા લૌકિક પુરુષોમાં નથી; તેથી એ લૌકિક નામ તો માત્ર અર્થ વગરના, ભગવાનના નામ જેવા શબ્દોજ છે. ભગવાનનાં નામો તો અખંડ શબ્દબ્રહ્મરૂપ છે, તેથીજ શ્રીમદ્ધર્માચારણે આ વાક્યપરના શ્રીસુભાષિનીમાં કહેલું છે કે જેમ ભગવાનના સ્વરૂપમાં 'આ લૌકિક શરીર છે' એવું બાન બેનારને પોતાના દોષથી ધાય છે, તેમજ ભગવાનના નામમાં 'આ લૌકિક શબ્દ છે' એવું બાન પોતાના દોષથીજ ધાય છે. તેથી જેમ ભગવાનનાં સ્વરૂપ નિત્ય છે તેમજ ભગવાનનાં સર્વ નામો પણ નિત્યજ છે.

પૂ.—ભગવાનનાં નામો અખંડ શબ્દબ્રહ્મરૂપ છે, અને તે ભગવાનના શુભ અને કષ્ટોને અનુરૂપ છે એમ તમે કહો છો. ભગવાન એવાં (ગોવર્ધન ધારણ કરવા જેવાં) કર્મો કરે અને તેવા શુભો તેમનામાં જણાય ત્યારે તેવાં તેમનાં નામો પડે, તે પહેલાં તેમનાં તેવાં નામો હોઈ શકે નહિ, અને બ્રહ્મ તો નિત્ય હોવાથી જૂના, વર્તમાન અને વર્તમાન ત્રણે કાલમાં હોવાજ ભેદનો, તેથી નામને અનુરૂપ ક્રિયા પછી પડેલાં ભગવાનનાં નામો, તે પહેલાં તેમનું અસ્તિત્વ નહિ હોવાથી, બ્રહ્મ કેમ હોઈ શકે ?

સિ.—ભગવાનનાં નામો પણ તે નામને અનુરૂપ ક્રિયા પછી ઉત્પન્ન થતાં નથી, પરંતુ જેમ ભગવાનનું સ્વરૂપ નિત્ય છે તેમ તેમનાં નામો પણ નિત્યજ છે. જેમ ભગવાનનું સ્વરૂપ

* પોતાનો અર્થ જણાવવાની શબ્દની શક્તિ,

નિત્ય હોવા છતાં અમુક સમયે આવિર્ભાવ પામે છે, તેમ ભગવાનનાં કર્મો પણ નિત્ય હોવા છતાં અમુક સમયે પ્રાદુર્ભાવ પામે છે, અને તેથી તેને અનુરૂપ નામે પણ નિત્ય હોવા છતાં અમુક સમયે પ્રાદુર્ભાવ પામે છે, પણ તેમની ઉત્પત્તિ થતી જ નથી. તેથી જ ભગવાને સાત વર્ષની વયે ગોવર્ધન ધારણ કર્યો, અને ત્યાર પછી સુરભિએ તેમનો અભિષેક કરી તેમને 'ગોવિંદ' કહ્યા,* એટલે સાત વર્ષની વય પછી ભગવાનનાં 'ગોવિંદ' સ્વરૂપ અને નામનું પ્રાકટ્ય થયું, છતાં ભગવાન જ્યારે તદ્દન નાના હતા ત્યારે 'ક્રોડા કરતાં હો ત્યારે ગોવિંદ (તમારું) રક્ષણ કરો' 'ગોવિંદના વેણ અનુસાર મત્તમચૂરના નૃત્યને જોઈને'† એમ ગોપીઓએ તે નામ કહેલું છે. તેથી ભગવાનનાં કર્મ, રૂપ અને નામ સર્વ નિત્ય છે, જે કર્મવાળા જે રૂપનું જે નામ છે તે કર્મવાળું તે રૂપ પણ નિત્ય છે, પરંતુ જૂદા જૂદા ભક્તોને જૂદા જૂદા રસનો અનુભવ કરાવવા ભગવાન કોઈ રૂપનો કર્મથી આવિર્ભાવ કરે છે, અને કોઈ રૂપનો તિરોભાવ કરે છે. તેથી ભગવાન સદા ગોવર્ધનને ધારણ કરી રહેલા છે તે ભગવાનની ક્રિયા નિત્ય છે, વામ કરઉપર ગોવર્ધન ધારણ કરેલ ભગવાનનું રૂપ પણ નિત્ય છે, અને 'ગોવર્ધનધારી' એ ભગવાનનું નામ પણ નિત્ય છે. તેથીજ હજી પણ કોઈ વાર ભક્તોને એવા ગોવર્ધનધારી સ્વરૂપના દર્શન પણ થાય છે. તેવી પ્રતિભાનું ઘોંકા ભજન તથા સ્મરણ કરે છે, અને તેથી ભગવાનની કૃપા પ્રાપ્ત કરે છે. જો ભગવાનનું તેવું સ્વરૂપ ન હોય અને છતાં ઘોંકા તેવા સ્વરૂપનું ભજન કરે, તો 'જે એક પ્રકારના આત્માને અન્ય પ્રકારનો માને છે તે આત્માનું હરણ કરનાર ચોરે શું પાપ નથી કર્યું ?' કી શ્રુતિ પ્રમાણે એ ભજનથી ભગવાનનો રોષ જ થાય, પણ કૃપા થાય નહિ.

વળી જેમ ભગવાનનાં નામે શુભ અને કર્મને અનુરૂપ કહ્યાં છે, તેમ ભગવાનનાં રૂપો પણ તેવાજ ગર્ભાચાર્ય એ વાક્યમાં કહેલાં છે. રૂપો ઉપચારથી થયેલાં હોય શકેજ નહિ, તો પછી નામે પણ ઉપચારથી થયેલાં નથી એમજ માનવું રહ્યું. ભગવાનના શબ્દો અને કર્મો પણ નિત્ય છે એમ જણાવવાજ, નામ અને રૂપોને શુભ અને કર્મને અનુરૂપ કહેલાં છે, કારણ કે તેમ ન હોય તો માત્ર નામકરણસરકાર કરવાનું ગર્ભાચાર્યને કહેલ હોવા છતાં તે શુભ અને કર્મને અનુરૂપ થઈ નામે અને રૂપો છે એ બધું શા માટે કહે ?

ભગવાનનાં અનેક રૂપો તથા લીલા નિત્ય છે.

'તદૈજતિ તન્નૈજતિ તદ્દરે તદ્દન્તિકૈ' 'તે હાલે છે તે હાલવું' નથી; તે દૂર છે તે નહીં છે.' શ્રુતિ પણ શુભ અને કર્મને અનુરૂપ ભગવાનનાં સ્વરૂપો નિત્યજ છે એવા ઘોષ કરે છે. તેમ ન હોય તો એક જ (બ્રહ્મ) એક જ સમયે ક્રિયાવાળું અને ક્રિયારહિત ‡ એમ ન કહેત. તેથી ભગવાનનું જે રૂપ હાલે છે તે રૂપ અને તેની હાલવાની ક્રિયા નિત્ય છે. ભગવાનનું જે રૂપ હાલવું નથી (સ્થિર છે) તે રૂપ અને તેની સ્થિરતા નિત્ય છે. વળી ભગવાનનું આ હાલવું રૂપ અને સ્થિર રૂપ જૂદાં છે એમ ન માનવું, કારણ કે તે જૂદાં નથી એમ જણાવવા 'તે' શબ્દ વારંવાર દરેક રૂપ માટે યોજાયો છે. પ્રથમ 'તે' શબ્દ યોજ્યો તે બધાને લાગુ પડી શકત, છતાં દરેક પાસે 'તે' શબ્દ યોજ્યો છે તેનું કારણ એ ‡ કે તે બધાં એકજ બ્રહ્મ છે એમ સમજાય. તેથી બ્રહ્મના

*શ્રીમદ્ભાગવત ૧૦-૨૪-૨૩

† „ ૧૦-૬-૨૫

‡ „ ૧૦-૧૬-૧૦

(ભગવાનના) અનેક નિત્ય રૂપો છે, અનેક નિત્ય ક્રિયાઓ છે, અને અનેક નિત્ય નામો છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

ભગવાનની લીલા-નિત્ય છે એમ પ્રતિપાદન કરનાર વેદના મંત્રો.
અગ્વેદમાં નીચેના મંત્ર છે.

તા વાં વાસ્તુન્યુક્મસિ ગમધ્યૈ યત્ર ગાવો મૂરિશૃંગા અયાસઃ ॥

અન્નાહ તદુરુગાયસ્ય વૃષ્ણઃ પરમં પદમવમાતિ મૂરિ ॥

આનો અર્થ એવો છે કે તમારા બેના એટલે શ્રીકૃષ્ણ અને બલભદ્રના અથવા, શ્રીકૃષ્ણ અને ગોપીઓના તે પ્રસિદ્ધ ધામે પ્રાપ્ત કરવાને અમે ઇચ્છીએ છીએ કે જ્યાં (જે ધામમાં) મોટા શૃંગોવાળી સારી ગાયો વસે છે, અથવા મોટા શૃંગોવાળા સારા અરવ્યના અથવા ગામમાં રહેનારા ૩૩ વિગેરે પશુઓ વસે છે. આ સ્થાનમાં અથવા ભૂમિપર ગોપીઓના કામને વરસાવનાર ઘણી કીર્તિવાળા ભગવાનનું તે લોક અને વેદમાં પ્રસિદ્ધ પરમ પદ શ્રીગોકુલ ઘણુંજ પ્રકાશે છે.

અહિં શ્રીગોકુલ, ‘મૂરિ’ એટલે ઘણુંજ પ્રકાશે છે એમ કહેલ છે, તેથી અનેક પ્રકારના નિકુંજ, ગુફાઓ, શ્રીયમુનાજીના તટો, શ્રીગોવર્ધનનું સિંધર વિગેરેમાં ભગવાનની નિરંતર સ્થિતિ છે, અને તેવા પ્રકારનું શ્રીગોકુલ હોઈ તે ઘણુંજ પ્રકાશે છે એવો તાત્પર્યાર્થ છે. ‘મૂરિ’ નો અર્થ ‘વ્યાપક’ (સર્વત્ર હોય તે) પણ થાય છે. તેથી શ્રીગોકુલ પરમ હોવાથી, ભગવાનનું સ્થાન હોવાથી અને મૂરિ (વ્યાપક) હોવાથી નિત્ય જ છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

વળી તૈત્તિરીયકમાં નીચે પ્રમાણે મંત્ર છે:—

તે તે ધામાન્યુક્મસિ ગમધ્યૈ ગાવો યત્ર મૂરિશૃંગા અયાસઃ ॥

અન્નાહ તદુરુગાયસ્ય વિષ્ણોઃ પરમં પદમવમાતિ મૂરેઃ ॥

આ મંત્ર પહેલાં કહ્યો તેના જેવોજ છે. અલ્પ પાદભેદ છે. પહેલા મંત્રમાં ‘મૂરિ’ પદ હતું તેને બદલે અહિં ‘મૂરેઃ’ પદ યોજ્યું છે, અને તે ભગવાનનું વિશેષણ છે. ‘મૂરેઃ’ એટલે બહુ-રૂપવાળાનું. રાસોત્સવમાં ભગવાન ઘણાં રૂપોથી પ્રકટ થાય છે તેવા બહુરૂપવાળા ભગવાનનું પરમ પદ શ્રીગોકુલ પ્રકાશે છે એવો અર્થ છે. વેદ નિત્ય છે, અને તે ‘પ્રકાશે છે’ એમ વર્તમાનકાળને પ્રયોગ શ્રીગોકુલ માટે કરે છે, તેથી શ્રીગોકુલ પણ નિત્ય છે એમ સિદ્ધ થાય છે. ખીજું જે કાઈ અનિત્ય હોય તે ‘આ પ્રકાશે છે’ એમ કહે, તો તે એમ કહેતું હોય ત્યારે એ પ્રકાશે છે એમ સમજાવ, પણ વેદ નિત્ય હોવાથી તે ‘શ્રીગોકુલ પ્રકાશે છે’ એમ કહે છે તેથી શ્રીગોકુલ નિત્ય પ્રકાશે છે અથવા નિત્ય છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

ઉપરના મંત્ર પછી નીચેના બે મંત્રો છે:—

વિષ્ણોઃ કર્માણિ પસ્યત યતો વ્રતાનિ પસ્યસો ॥

હન્દ્રસ્ય યુજ્યઃ સક્તા ॥ ૧ ॥

તદ્વિષ્ણોઃ પરમં પદં સદા પસ્યન્તિ સૂરયઃ ॥

દિવીવ ચક્ષુરાતતમ્ ॥ ૨ ॥

આ બે પૈકી પહેલા મંત્રમાં ભગવાનના કર્મો કહેલાં છે, અને બીજા મંત્રમાં પહેલા એટલે આ બે મંત્ર ઉપરના મંત્રમાં જે લીલાસ્થાન શ્રીગોકુલનું વર્ણન કર્યું તે વિષયનું પરમ પદ છે

એમ કહી, 'તે નિત્ય છે' એમ જણાવવા 'સદા પશ્યન્તિ સૂર્યઃ,' 'સરિઓ એટલે વિદ્વાનો અથવા ભક્તો તેના સદા દર્શન કરે છે' એમ વેદ કહે છે. શ્રીગોકુલ નિત્ય હોય તો જ ભક્તોને તેના દર્શન સદા થાય. તેથી તે નિત્ય છે એમજ કહેવાનો વેદનો આશય છે.

શ્રીગોકુલમાં તો ગોવર્ધન, શ્રીયમુના, નિકુંજ વિગેરે છે; આવા ઉદ્ભૂતરૂપવાળા ગોકુલના તો સર્વને દર્શન થવા બેઠેએ છતાં ભક્તોનેજ તેના દર્શન કેમ થાય છે, બીજને કેમ થતા નથી ? 'એવી શંકા થાય તેને નિરાસ કરવા 'દિવીવ ચ્ચુરાતતમ્' કહેલું છે, જેમ (દિવિ) સ્વર્ગમાં (આ) ચારે તરફ (તતમ્) વ્યાપી રહેલ મુખનું સાધન અથવા સુખકારક પદાર્થોનું દર્શન ત્યાં રહેનારનાજ ચક્ષુને થાય છે, બીજને થતું નથી, તેમ ભગવાનના નિત્ય પરમધામ શ્રીગોકુલના દર્શન લીલામાં જે ભક્તો હોય તેમનેજ થાય છે, બીજને થતાં નથી.

અથવા જેમ પહેલાં ભૂમિપર રહેનારને સ્વર્ગના પદાર્થો દેખાય નહિ, પરંતુ યોગ સિદ્ધ કરી તેમનું ચક્ષુઃ આતત એટલે સર્વત્ર વ્યાપિ રહેનાર અથવા સર્વગ્રહણ કરી શકે તેવું કરવાથી ભૂમિપર રહીને જ સ્વર્ગના પદાર્થો તે બેઠે શકે. તેવી રીતે શ્રીગોકુલના પ્રથમ દર્શન ન થતાં હોય તેવા પુરૂષ પશુ ભગવાનની ભક્તિ કરી અધિકાર પ્રાપ્ત કરી ભગવાનની કૃપા મેળવે તો ભૂતલ ઉપર રહીને જ તેને પશુ શ્રીગોકુલના દર્શન થય એમ અહિં કહેલ છે.

'વિષ્ણોઃ કર્મણિ પશ્યત' મંત્રનો અર્થ નીચે પ્રમાણે છે:—ભગવાને શ્રીગોકુલમાં કરેલાં કર્મો જેવાં કે યથોદ્ધાનું સ્તનપાન, પૂતનાના અસુરૂપી પશુનું પાન, રિંગણુ (દ્વિચણ્ણાથી ચાલતું) વિગેરે જુઓ, (યતઃ) જે કર્મોને લીધે (વ્રતાતિ) કાલ્યાણની અર્થન વિગેરે વ્રતોના (પસ્પશૌ) ભગવાને સ્પર્શ કર્યો, એટલે તે વ્રતોના ફલ તરીકે આવિર્જીત થઈ વ્રત કરનારીઓ સાથે સર્વ લીલા કરી, અથવા પસ્પશૌ એટલે બાધ કર્યો. જે કર્મોને લીધે લોકમર્થાદા પાતિત્ય વિગેરે વ્રતોના ભગવાને બાધ કર્યો. આ મંત્રમાં ભગવાનના કર્મો માટે 'યતઃ' અવ્યય યોજેલો છે, તેથી એમ જણાવ્યું છે કે ભગવાનના કર્મો અવિકારી અને દોષરહિત છે. ભગવાનનાં આવા કર્મોના દર્શન કરવાનું સાધન કરો, એમ કહેવાનો આ મંત્રનો આશય છે. તેથી ભગવાનનાં કર્મ પશુ નિત્ય જ સિદ્ધ થાય છે, કારણકે કર્મો નિત્ય ન હોય તો તેના દર્શન કરવાનો ઉપદેશ સંભવતો નથી. જ્યારે ભગવાન (ઇન્દ્રસ્) દર્દિના (યુગ્મઃ) યોગ્ય અથવા અનુકૂલ (સિલા) મિત્ર છે. શ્રીગોકુલવાસીઓ દર્દિનો યોગ કરતા હતા તે ભગવાને બંધ કરાવ્યો, તેથી કોપ કરી દર્દિ મળ્યો નાશ કરવા સાત દિવસ અખંડ વૃષ્ટિ કરી, છતાં ભગવાને તેનો મદ જ દૂર કર્યો, પરંતુ તેને કાંઈ શિક્ષા કરી નહિ, તેથી ભગવાન દર્દિને અનુકૂલ છે. પછી ભગવાનનો અભિષેક થયો, અને તે ગાયોના દર્દિ 'ગોવિંદ' થયા. એ પ્રમાણે ભગવાને દર્દિના ધર્મ દર્દિભિષેકનો અંગીકાર કર્યો, તેથી તે દર્દિના યોગ્ય મિત્ર પશુ થયા. અપકારી ઉપર પશુ ઉપકાર કરવાનું આનું કાર્ય ભગવાન વિના બીજનું કાંઈ કરે નહિ, તેથી ભગવાન ધણી કૃપાળુ છે એમ અહિં સૂચવેલું છે.

આ બે મંત્રો પછી નીચેના મંત્ર છે:—

તદ્દિદ્વાંસો વિપણ્યવૌ જાગૃતાંસઃ સમિન્યતે ॥

વિષ્ણોર્યત્પરમં પદમ્ ॥

આનો અર્થ એવો છે કે વિષ્ણુના પરમ પદનું નિરૂપણ કરેલું છે તે પરમ પદને (વિદ્વાંસઃ)

બુદ્ધિવાળા, (વિપ્લવવઃ) સારી રીતે ભગવાનની સ્તુતિ કરનારા અને (જાગૃવાંસઃ) શબ્દ તથા અર્થમાં કાંઈપણ પ્રમાદ કર્યા વિના ભક્ત રહેનારાઓ (સમિન્વતે) સારી રીતે દીપાવે છે અથવા પ્રકાશે છે તેઓ 'બુદ્ધિવાળા' હોવાથી ઉપર જણાવી તેવી ભગવાનની લીલા, ભગવાનનું સ્વરૂપ વિગેરેનું તેમને અનુસંધાન રહે છે. તેઓ શબ્દ અને અર્થમાં પ્રમાદ વગરના હોય છે, એટલે વાચ્ય ભગવાનનું રૂપ અને વાચક ભગવાનનું નામ નિત્ય છે એમ બહુ નિરંતર કીર્તનરૂપ સ્તોત્ર વિગેરે કરી તેમને પ્રકટ કરે છે, અને દુષ્ટ તર્કથી પોતાની મતિને ભમવા દેતા નથી. આવી રીતે તેઓ સાધન કરે છે તેથી તેમને તે ભગવાનના પરમ પદનું દર્શન કરવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થતાં તેઓ તેના દર્શન કરે છે. તેથી જ ભગવાનનું પરમ પદ હવું તેનેજ તેઓ સ્તોત્ર વિગેરેથી પ્રકાશે છે, એટલે ભગવાનનું પરમ પદ વન, પશુ, પક્ષિ, ગોપો વિગેરેવાળું તથા તેમના સમ્બધવાળી ભગવાનની સર્વ લીલા નિત્યજ છે એમ આ મંત્રથી પણ સિદ્ધ થાય છે.

વળી હાંદોગ્ય ઉપનિષદમાં 'અથ યદિદમસિન્ બ્રહ્મપુરે દહરં પુણ્ડરીકં વેશ્મ' આ બ્રહ્મપુરમાં જે આ હર (હૃદય) પુણ્ડરીક વેશ્મ છે' વિગેરેમાં બ્રહ્મપુર શબ્દ છે તેનો અર્થ બ્રહ્મનું એટલે ભગવાનનું પુર અથવા સીલારથાન શ્રીગોકુલ મથુરા વિગેરે કહેલ છે ત્યાં 'एतत्सत्यं ब्रह्मपुरमसिन् कामाः समाहिताः' કહેલ છે આ 'બ્રહ્મપુર સત્ય છે, અને (ભક્તોના) સર્વ કામો ત્યાં સારી રીતે રહેલા છે' અહિં પણ લીલાસ્થાનને સત્ય કહેલ હોવાથી તે નિત્ય છે. વળી તેની જરા તથા નાશની શકા કરી તેનો નિરાસ કરેલ છે. તેથી તે નિત્ય છે એમ સ્પષ્ટ પ્રતિપાદન કરેલું છે.

શ્રુતિઓની કથા.

બુદ્ધિમાન પુરાણના ઉત્તરસ્થાનમાં બ્રહ્મા ભુગુવિગેરેને કહે છે કે ગોપેની સ્ત્રીઓના પાદની રેણુ પ્રાપ્ત કરવા મેં ૬૦૦૦૦ વર્ષ તપ કર્યું છતાં તે મને મળી નથી. ત્યાં ભુગુના પૂજવાથી આગળ બ્રહ્મા તેમને શ્રુતિઓની કથા કહે છે શ્રુતિઓની ભગવાનના નિર્ચલ સ્વરૂપના દર્શન કરવાની પ્રાર્થનાથી ભગવાન તેમને પોતાના પ્રકૃતિથી પર હોકના દર્શન કરાવે છે. તેમાં નિકુ-જેવાળું વૃદ્ધાવન, રત્નમય ગોવર્ધન, રત્નથી બાંધેલ તરોવાળી કાલિન્દી અને કિશોર આકૃતિવાળા રમણ કરતા ભગવાનનું તેમને દર્શન થાય છે. ભગવાનના નિર્ચલ સ્વરૂપના દર્શનનીજ પ્રાર્થના શ્રુતિઓએ કરી, તે ઉપરથી ભગવાને આ સર્વના અને ભગવાનની લીલાના દર્શન કરાવ્યા, તે ઉપરથી આ સર્વ નિત્ય છે એમ સિદ્ધ થાય છે માત્ર ભગવાનનું સ્વરૂપજ નિત્ય હોય તેા વૃદ્ધાવન, ગોવર્ધન, લીલા વિગેરેનાં દર્શનની પ્રાર્થના નહિ હોવા છતાં તેમના દર્શન કરાવ્યા તે બ્યર્થ ગણાય તેથી વૃદ્ધાવન વિગેરે સામગ્રીવાળુજ સદા ભગવાનનું સ્વરૂપ છે એમ માનવુંજ જોઈએ.

તેથી જ ભગવાનની આ સર્વ લીલા નીચેના ત્રયેદના મંત્રમાં પણ કહેલી છે.

જ્ઞાન एव व्यापयत सृष्टः प्रापश्यद्दीप्तो अग्निपौंसं रणम् ॥

अवृश्चदद्रिमव सः स्पदसृजदस्तान्नात्माकं स्वप्सया प्र्युम् ॥

(જ્ઞાન एव) શ્રીગોકુલમાં પ્રકટ થતાં તરતજ (सृष्टः) પૂતના તણાવતાં વિગેરે શત્રુઓને (व्यापयत) વિવિધ પ્રકારે (ભગવાને) હવથા પછી (वीरः) પરાક્રમી ભગવાને મથુરા, દારકા વિગેરેમાં (अग्निपौंस्यम्) પોતાના પુરુષાત્મને અનુરૂપ (रणम्) દેવો સાથેના સગ્રામનો (प्रापश्यत्) અનુભવ કર્યો. એ પ્રમાણે બ્રહ્મ ઉપરના દેવોને ભગવાને હવથા એમ કહી હવે દેવેદના મદનો નાશ કર્યો

એમ કહે છે. (અદ્રિમ્) ગોવર્ધન પર્વતને (અવૃથત્) ઉપાલ્થો (સઃ) તેમણે (સ્યત્) ઇદ્રે વરસાવેલા જલનું (અવાસજત્) નિવારણ કર્યું. આ પોતાની (સ્વપસ્યયા) ગોકુલમાં રિયતિ કરવાના કર્મની ધ્વજાથી (પૃથુમ્) વિસ્તારવાળા (નાકમ્) સ્વર્ગનો (અસ્તભ્રાત્) પ્રતિબંધ કર્યો, ઇદ્ર વિગેરે સ્વર્ગના દેવોનો મન ઉતાર્યો એવો અર્થ છે.

રમણની રાત્રિઓ પણ નિત્ય છે.

વળી દશમસ્કંધમાં કુમારિકાઓએ કાત્યાયનીનું મત કર્યા પછી ભગવાન પધારે છે ત્યાં મયા इमा रंस्यथ क्षपाः 'મારી સાથે આ રાત્રિઓમાં રમણ કરશો' એવું ભગવાન તેમને વરદાન આપે છે. અહિં 'આ રાત્રિઓ' કહેલ હોવાથી રમણની રાત્રિઓ પાસે રાખી કુમારીઓને દર્શાવેલી હોવી જોઈએ. તેમ ન કર્યું હોય તો 'આ રાત્રિઓ' કહે નહિ, પણ 'તે રાત્રિઓ' એમજ કહે. વળી આ વરદાન જો રાત્રે આપ્યું હોય તો 'આ રાત્રિઓ' એટલે 'આના જેવી રાત્રિ' એવો કોઈ અર્થ હોવા પ્રયાસ કરે, પરંતુ આ વરદાન તેમને ભગવાને સવારે આપેલું છે, અને 'રાત્રિઓ' શબ્દ પણ બહુવચનમાં યોજેલો છે. ભગવાને પોતાના મનમાં રમણની રાત્રિઓ રાખી 'આ રાત્રિઓ' શબ્દ કુમારિકાઓને કહ્યા એમ પણ ન કહેવાય; કારણ કે ભગવાન જે કહે છે તે કુમારીઓને જણાવવા કહે છે, અને તેવી રીતે કહેવાથી કુમારીઓને રાત્રિઓનો ભાધ ન થાય, 'તો પછી ભવિષ્યમાં જે રાત્રિઓમાં રમણ કરવાનું છે તે રાત્રિઓ તે સમયે હાજર કેવી રીતે હોઈ શકે ?' એ શંકા પણ યોગ્ય નથી, કારણ કે ભગવાન સત્યસંકલ્પ છે. ભગવાને રમણની રાત્રિઓને આ રાત્રિઓ' કહી ત્યારે તેમને દેખાડવાનો સંકલ્પ કર્યો, તે સમયે તે રમણની રાત્રિઓ હાજર થાય જ. તેમ ન થાય તો ભગવાનનું સત્યસંકલ્પપણું ન રહે. (રમણની રાત્રિઓ પણ નિત્ય હોય તોજ તે તે સમયે હાજર થઈ શકે; તેથી લીલાના સર્વ પદાર્થો નિત્ય છે અને લીલા પણ નિત્ય છે એમ સિદ્ધ થાય છે.) /

પૂ.—'હે સુભુ ! હું તારે ઘેર આવીશ', 'હું' આવીશ દૂતદ્વારા', 'તમે સગાઓને મળવા આવીશું',* એમ ભગવાન કહે છે. આ ભગવાનનું આગમન પણ ભગવાનની લીલા હોવાથી જો તે આ વચનો બોલતી વખતે પણ હોય તો ભવિષ્યકાળનો ઉપયોગ છે. તેથી આ આગમનલીલા નિત્ય નથી.

સિઃ—ભગવાનની લીલામાત્ર નિત્ય છે; પણ તેનો આવિર્ભાવ ક્રમે ક્રમે થાય છે એમ પ્રથમ કહ્યું છે. આ વચનો ભગવાને ઉચ્ચાર્યાં ત્યારે પણ ભગવાનનું આગમન હતુજ, પરંતુ તે તિરોહિત હોઈ, જેમને ભગવાને આ વચનો કહ્યા તેમને જણાવું ન હતું; પરંતુ સર્વસ ભગવાનને તો જણાવું જ હતું. તેથી ભગવાનના અનુભવ પ્રમાણે આ ભગવાનનું આગમન નિત્ય છે. ભક્તોના અનુભવ પ્રમાણે આ વાક્યો અર્થવાળાં છે, કારણ કે આગમન તેમને તે સમયે પ્રકટ ન હતું.

આધુનિક ભક્તોનો ભગવાનની લીલામાં પ્રવેશ થઈ શકે છે.

હજારો જન્મો સુધી તપ ધ્યાન વિગેરે ભક્તિનાં સાધનો કરી જેણે ભક્તિ પ્રાપ્ત કરી હોય, જે મહાપુરુષના ચરણની રજથી અભિષિક્ત હોય, અને જે ભગવાનના અનુગ્રહનું પાત્ર હોય, તે નિત્યલીલાના ભક્તો જેવો ભાવ રાખી નિત્યલીલામાં પ્રવેશ કરવા અભિલાષા રાખે, અને તેમાટે ભજન કરે, તો તેનો પણ નિત્યલીલામાં પ્રવેશ થાય છે.

પૂ.—તેનો નિત્યલીલામાં હવે પ્રવેશ થવાનો સંભવ નથી, કારણકે તેણે પ્રવેશ જન્ય (ઉત્પન્ન થયેલ) હોવાથી તેની સાથે ભગવાન જે લીલા કરે તે નિત્ય હોઈ શકે જ નહિ.

સિ.—તેવા હાલના ભક્તોના પણ નિત્યલીલામાં પ્રવેશ થઈ શકે. જેમ ન્યાયશાસ્ત્રમાં ઇશ્વર સર્વજ્ઞ છે. તેથી તેમને સર્વ પદાર્થોનું જ્ઞાન હોવું જ જોઈએ. જે પદાર્થ ભવિષ્યમાં ઉત્પન્ન થવાનો છે તેવું પણ જ્ઞાન ઇશ્વરને અત્યારે પણ છે જ. તેથી પદાર્થ ભલે હવે પછી ઉત્પન્ન થવાનો હોય છતાં ઇશ્વરનું તે પદાર્થનું જ્ઞાન હાલ પણ છે જ. તેજ પ્રમાણે અમુક ભક્તોના નિત્યલીલામાં ભલે પ્રવેશ પછી થવાનો હોય, છતાં તેના સબંધની ઇશ્વરની લીલા હાલ પણ છે જ.

પાછલ બૃહદ્વામનપુરાણનો શ્રુતિઓનો પ્રસંગ આગ્યો તે જ અહિં પ્રમાણ છે. એ શ્રુતિઓને ભગવાને પોતાના લોકનું દર્શન કરાવ્યું, ત્યારે તેમને ભગવાન સાથે રમણ કરવાનો મનોરથ થયો. ભગવાને તે મનોરથ દુર્લભ અને દુર્ધટ છે એમ જણાવી તે વરદાન આપ્યું, અને પછી શ્રુતિઓ વર્ણવેલા સમયે ગોપીઓ થઈ ભગવાનને પામી એમ બ્રહ્માએ કહેલું છે. જેમ તે સમયે એ શ્રુતિઓનો નિત્યલીલામાં પ્રવેગ થયો, તેમ હાલના ભક્તોના પણ હવે નિત્યલીલામાં પ્રવેશ થઈ શકે છે. ભગવાન જેનો અગીકાર કરે તેનો નિત્યલીલામાં પ્રવેશ થાય છે, અને જો ભગવાનનું સર્વાત્મભાવથી ભજન કરવામાં આવે તો ભગવાન અગીકાર કરે છે જ. નિત્ય લીલાના ભક્તોના સબંધવાળી લીલા પણ ક્રમે ક્રમે આવિર્ભાવ પામે છે, તેમ હાલના ભક્તના સબંધની લીલા પણ એ પ્રમાણે ક્રમે ક્રમે આવિર્ભાવ પામે એમાં કાંઈ અઘોષ્યતા નથી.

વળી નીચેની ઋગ્વેદની શ્રુતિમાં જેમને લીલામાં પ્રવેશ થાય તેઓને નિત્ય કહેવા છે.

વિચક્રમે પ્રથિવીમિપ ઇતા ક્ષેત્રાય વિષ્ણુર્મનુષે દશસ્યન્ ।

ધ્રુવાસોઽસ્ય કીરયો જનાસ ડરુક્ષિતિં સુજનિમા ચકાર ॥

(ઇપ વિષ્ણુ) આ વિષ્ણુ (મનુષે) તેમની સ્તુતિ કરનાર દેવોના સમૂહને (દશસ્યન્) અમુકે પામેથી હરણ કરી આપતાં (ઇતા પ્રથિવીમ્) આ સર્વ પૃથ્વી (વિચક્રમે) ક્યાં (અસ્ય) આમના (કીરય) સ્તુતિ કરનાર (જનાસ) ભક્તો (ધ્રુવાસઃ) નિત્ય છે (સુજનિમા) જેમના નામનું કીર્તન રમણ વિગેરે સારાં છે તેવા વિષ્ણુએ (પૃથ્વીને) (ડરુક્ષિતિમ્) વિસ્તીર્ણુ નિવાસવાળી (ચકાર) કરી.

અહિં વિષ્ણુના ભક્તો નિત્ય છે એમ કહેલું છે ભક્તોએ સ્તોત્ર કરી ભગવાનને સંતુષ્ટ કર્યાં, અને ભગવાને તેમના સ્તોત્રોથી સંતુષ્ટ થઈ પૂર્વે નિત્યલીલાનું નિરૂપણ કરેલું છે તેમાં તેમનો પ્રવેશ કરાવ્યો. એ લીલામાં પ્રવેશ થવાથી જ ભક્તોને નિત્ય કહેવા છે, તેમ જ હોય તો જીવમાત્ર નિત્ય હોવાથી અને ભક્તો પણ જીવ હોઈ નિત્ય હોવાથી ‘ભગવાનના ભક્તો નિત્ય છે’ એમ કહેવાનું કાંઈ પણ પ્રયોજન સંભવતું નથી તેથી લીલામાં તેમનો પ્રવેશ થવાથી જ તેમને નિત્ય કથા છે એમ સિદ્ધ થાય છે. અહિં ‘નિત્ય’ માટે ‘ધ્રુવાસઃ’ શબ્દ યોગ્ય છે, તેનો વાચ્ય અર્થ જ નિત્ય છે. ‘ધ્રુવાસઃ’ એટલે લાંબા સમય સુધી રહેનારા એવા સહચિત્ત અર્થ કરવા યોગ્ય નથી.

લીલાનિત્યત્વમાં ચુકિત.

ધ્વસનો પ્રતિયોગી હોય એટલે જેનો ધ્વસ થવાનો (સંભવ) હોય તે અનિત્ય, લીલા તેવી નથી, તેથી નિત્ય છે.

૫—લીલા જન્ય (ઉત્પન્ન થતી) હોવાથી, તે ધ્વસનો પ્રતિયોગી છે, કારણકે જે જે જન્ય છે તેનો ધ્વસ (નાશ) થાય છે.

મિ.—લીલા ઉત્પન્ન થતી નથી, પરંતુ જે લીલા નિત્ય છે તેનો જ ક્રમે ક્રમે આવિર્ભાવ થાય છે, તે ક્રમે ક્રમે પ્રકટ જ થાય છે. તેથી તે જન્ય નહિ હોવાથી, તમે તે અનિત્ય હોવાનો ‘જન્યત્’ દેવ કહો તે તેમાં નથી. તેથી તમારો દેવ સ્વરૂપાગ્નિ છે.

પૂ:—હાલ થાય છે તે લીલા પહેલાં હતી જ, અને ક્રમે ક્રમે માત્ર તેનો આવિર્ભાવ થાય છે એ હું માનતો નથી.

સિ:—લીલા જન્ય અને અનિત્ય હોય તો તમારા મત પ્રમાણે ઈશ્વર પણ અનિત્ય હોવા બેઠ્યો; કારણકે પૃથ્વી યનાવનાર કોઈ હોવા બેઠ્યો એ પ્રમાણે તમે ઈશ્વર સિદ્ધ કરો છો...તેથી તે ક્ષિતિના કર્તા થયા. કર્તા અનિત્ય હોય છે, જેમકે ઘટકર્તા કુંભાર. તે પ્રમાણે ક્ષિતિના કર્તા ઈશ્વર પણ અનિત્ય હોવા બેઠ્યો.

પૂ:—વેદ વિગેરે પ્રમાણોથી ઈશ્વર નિત્ય છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

સિ:—વેદ વિગેરે ઉપર જણાવેલાં પ્રમાણોથી ભગવાનની લીલા પણ નિત્ય સિદ્ધ થાય છે, તેથી તે પણ નિત્ય છે એમ માનો.

પૂ:—પણ પ્રાતઃકાળની લીલા સાચકાળે પણ હોય છે, અથવા બાત્મની લીલા ધૌગંડવમ્માં પણ હોય છે એવું ક્યાંય કહેલું નથી, તેથી તે નિત્ય કેમ કહેવાય?

સિ:—એ પ્રમાણે કહ્યું નથી તેવું કારણ એ છે કે એ બાળતમાં ઉદ્દસીન રહી, જેમ જેમ લીલાનો આવિર્ભાવ થાય છે તેમ તેમ તેવું નિરૂપણ કરેલું છે. છતાં ઉપર કહેલ બધાં પ્રમાણોથી લીલા નિત્ય છે એમ સિદ્ધ થાય છે, તેથી તેને નિત્ય માનવી બેઠ્યો.

પૂ:—લીલા એટલે ભગવાનની અમુક પ્રકારની ક્રિયા અથવા કર્મ. કર્મમાત્ર ત્રણ ક્ષણ સુધી જ ટકે તેવું હોઈ નિત્ય હોઈ શકે જ નહિ. તેથી લીલા નિત્ય નથી.

સિ:—ત્યારે જ્ઞાન પણ ત્રણ ક્ષણ સુધી જ ટકે તેવું હોઈ, ભગવાનના જ્ઞાનને પણ અનિત્ય માનવું પડશે.

પૂ:—પણ ભગવાનનું જ્ઞાન તો ધર્મિગ્રાહક પ્રમાણથી નિત્ય સિદ્ધ થાય છે તેથી તે નિત્ય માનવું જ બેઠ્યો.

સિ:—તો ભગવાનની લીલા પણ ધર્મિગ્રાહક પ્રમાણથી નિત્ય સિદ્ધ થાય છે તેથી તે પણ નિત્ય માનવી બેઠ્યો. જેમ લૌકિક જ્ઞાનથી ભગવાનનું જ્ઞાન જૂદા પ્રકારનું હોઈ નિત્ય છે, તેમજ લૌકિક ક્રિયાથી ભગવાનની ક્રિયા (લીલા) જૂદા પ્રકારની હોઈ નિત્ય છે.

પ્રભાસમાં કરેલી લીલા માયિક છે.

પૂ:—ભગવાનની સર્વ લીલા નિત્ય છે, તો ભગવાને પ્રભાસમાં આસુરવ્યામોહ લીલા કરી તેથી સર્વ યાદ્યોનો નાશ થયો. લીલાના જીવોનો નાશ થાય ત્યારે તેઓ તથા લીલા નિત્ય છે એમ કેમ સંભવે ?

સિ:—ભગવાન સદા સર્વ લીલાઓવાળા (લીલાઓ કરતા) પ્રકટ છે. જેમ સત્પુરુષોની રક્ષા, દેવાનું કાર્ય કરવું, ધર્મરક્ષા, બુદ્ધિનો ભાર હરવો વિગેરે લીલા છે, તેવી જ આસુરવ્યામોહ પણ લીલા છે. આ લીલા લૌકિક છે, ભગવાન પણ લૌકિક છે, અને યાદ્યો સર્વનો નાશ થયો એવું જ્ઞાન અસુરોને એ લીલાથી થાય છે. દૈવીજીવોને તેવું જ્ઞાન થતું નથી. દૈવી જીવો તો ભગવદ્ગીતા ૯-૧૧ થી ૧૩, તથા ૮-૧૧ થી ૨૦-૨૨ વિગેરે પ્રમાણે પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણના વિગ્રહને ભગવાન જ બોલે છે. મૃત્નાભક્ષણ (ભગવાને ખાધી ખાધી તે પ્રસંગ શ્રીમદ્ભગવત. ૧૦-૮-૩૧ થી ૪૫), જૂલણ (ભગવાને બગાડવું ખાધું તે પ્રસંગ શ્રીમદ્ભગવત. ૧૦-૭-૩૫ થી ૩૭) દામોદરલીલા ભગવાનને દોરડાથી બાંધ્યા તે પ્રસંગ શ્રીમદ્ભગવત ૧૦-૯-૧૨ થી ૨૧) વિગેરે સ્થલે શ્રીકૃષ્ણભગવાનનો વિગ્રહ બ્રહ્મ છે તેમ દર્શાવેલ છે. તેથી વિરૂદ્ધ ધર્મો (અનિત્યત્વ, નાશત્વ) જે ભગવાનમાં નથી તેવા ધર્મો પોતામાં હોવાનું ભગવાન દેખાડે તે અસુરોને વ્યામોહ કરવા જ દેખાડે છે એવો

નિશ્ચય છે. ભગવાન આવા ધર્મો પોતામાં દેખાડે છે. તે અસુરોને વ્યાપ્ત કરવા જ દેખાડે છે એમ બ્રહ્મોપરાણુ, બ્રહ્મપુરાણુ વિગેરેમાં સ્પષ્ટ છે.

અહિં લોકમાં પણ નરો રમે છે તેમાં નટ પોતે સ્વર્ગમાં જાય છે, ત્યાં યુદ્ધ થાય છે તેમાં નટનું મરણ થાય છે, પછી તેની સ્ત્રી તેની સાથે જળી સતી થાય છે એ બધું આપણને છદ્મલવિવાધી દેખાડે છે, પણ પછી એ નટ અને તેની સ્ત્રી પાછાં દેખાય છે, તેથી એ બધું માયિક હતું એવો નિશ્ચય થાય છે. તેમ ભગવાન પણ પોતાનામાં નથી તેવા ધર્મો અસુરોને મોહ કરવા પોતામાં દેખાડે છે. તેથી આ આસુર-વ્યાપ્તિ-લીલા માયિક છે, અને અસુરોને વ્યાપ્ત કરવા જ ભગવાને કરેલી છે. વળી એકાદશ સ્કંધના પહેલા અધ્યાયનો સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી વિચાર કરવાથી જણાશે કે ભગવાનની લીલામાં દ્વારકામાં વસતા યાદવો હતા, તે પ્રભાસ ગએલ યાદવોથી જૂદા હતા. માયિક લીલાના જીવો પ્રભાસના યાદવો હતા. દ્વારકાના યાદવો ભગવાનની નિલ્લીલાના ભક્તો છે. તેથી ભગવાને પ્રભાસમાં જે લીલા કરી તે અસુરોને વ્યાપ્ત કરાવવા માટે જ કરેલી માયિક લીલા છે.

પ્રપંચ નિત્ય છે.

ઉપર ભગવાનની સર્વલીલા નિત્ય છે એમ જણાવ્યું છે. સર્વ લીલાઓનો મુખ્ય દશ લીલાઓમાં સમાવેશ થાય છે. આ દશ લીલાઓનાં નામ શ્રીમદ્ભગવત ૨-૧૦-૧માં આપેલાં છે, અને શ્રીમદ્ભગવતના તૃતીય સ્કંધથી બારમા સ્કંધ સુધીના દશ સ્કંધોમાં તે દરેક લીલાનું નિરૂપણ કરેલ છે. આ પૈકી સર્વલીલામાં પ્રપંચ (આ સર્વ જગત) નો સમાવેશ થતો હોવાથી પ્રપંચ પણ નિત્ય જ છે.

આ સેવાભાવનાનો વિષય.

સાંખ્યશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે નિત્ય અને અનિત્ય વસ્તુનો ચિવેક કરવો, અનિત્યનો ત્યાગ કરવો, અને નિત્ય આત્મામાં ચિત્ત પરોવવું. યરિણામ એ આવે કે સંસારના સર્વ વિષય, તેમ જ દેહ, ઇન્દ્રિય, મન, અંતઃકરણ વગેરે સર્વનો ત્યાગ કરી આત્મરૂપ ધર્મ જવું. પણ જ્યાં સુધી દેહ વગેરે છે ત્યાં સુધી તેનો ત્યાગ કેવી રીતે કરવો? એ સર્વ દુઃખનગી માફક વળગી રહ્યા છે તેના ત્યાગનું સાધન જડતું નથી. યોગશાસ્ત્રમાં ચિત્તવૃત્તિનો નિરોધ કરવાને યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ખારણા, ધ્યાન અને સમાધિરૂપી સાધનો બતાવે છે, પણ એ અલ્પંત કહિંદન છે, અને ઘણીવાર તે સાધવા જતાં નવતું તેર ધર્મ જાય છે. જ્ઞાનમાં ઘટપટની દલીલોમાં જ મગજ-મારી થાય છે, અને ખર્ડે શું, અને યોડું શું, તે તારવી કાઢવું બહુ જ અઘરું પડે છે, એટલું જ નહિ, પણ વેદ કહે છે કે જે એમ માને છે કે હું બ્રહ્મને સમજ્યો તે સમજ્યો જ નથી, યસ્યામતં તસ્ય મતં, મતં યસ્ય ન વેદ સઃ । ચક્રલી થોડે ઉંચે ઉડી આકાશ આટલું જ છે એમ સમજે, ગરુડ જાડું ઉંચે ઉડે, પણ જે આકાશની ઉંચાઈની હદ જ નથી, તેનો પાર કેમ પમાય? તેમ જ જ્ઞાનનું પણ છે. ભક્તિમાં દીનતા છે, પ્રેમ છે, 'અનન્ય ભક્તિથી મને પમાય છે' એમ સ્વર્ગ કૃષ્ણ અર્જુનને કહે છે. "નિર્માનમોહવાળા, જેમણે સંગ્રહોષ જીઆ છે, નિત્ય આત્મામાં રતિવાળા, કામ જેમણે વિનિવૃત્ત કર્યા છે, સુખ દુઃખ વગેરે દ્વંદ્વથી વિમુક્ત છે, તે મારા પદને પામે છે, તે રચાનમાં સર્વ ચંદ્ર કે પાવક પ્રકાશતા નથી, અને ત્યાંથી કાર્ષ પાણું આવતું નથી, એવું તે મારું પરમ ધામ છે." જેઓ શાસ્ત્રદ્વારા ભક્તિ કરી ભગવાન પાસે જાય છે, તેમને આ પ્રાપ્ત થાય છે. પણ સ્ત્રી, શૂદ્ર, બામ-લુભાઈ, અને જનોઈ વગરના પતિત વૈસ્ય-આ સર્વનું શું થાય? તે સર્વનો ઉદ્ધાર ભગવાન પોતાના પ્રમેયબલથી અને કહે છે કે તમે સર્વ ધર્મનો ત્યાગ કરી મારે શરણે આવો,

અને શાસ્ત્રીય ભક્તને ન મળે એવા, અલૌકિક બ્રાહ્મદેહથી પોતાની સાથે રમણના ઉચ્ચતમ આનંદનું દાન કવચિત્ તેમને કરે છે. આ દાન કૃપાસાધ્ય જ છે. તેથી જ એ માર્ગનું નામ પુષ્ટિમાર્ગ. એ નિઃસાધન માર્ગ છે. વૈદિક સાધન તેમાં ખપ લાગતાં નથી. પ્રાતઃકાલથી ઉઠી ભગવાનનું પ્રેમથી જ ચિંતન કરો, તેનું સ્મરણ, ચિંતન, સેવા કરો, અને ભક્તનું લૌકિક વૈદિક તે જ સિદ્ધ કરશે. જ્ઞાન બેઠકું તો તે પણ આપશે, ભરણ પોષણ પણ કરશે, એટલે ધણી કરવાની પણ જરૂર નહિ, કેમકે યોગક્ષેમં વહામ્યહમ્ એમ સ્વમુખથી કહ્યું છે. દોષ તો આપણામાં ઘણા છે, જીવાઃ સ્વમાવતો દુષ્ટાઃ, પણ હું ભગવાનનો દાસ છું, જેવો તેવો પણ ભગવાનનો છું, એવું મનમાં હદ થયું કે વ્રહ્મસંવંધ થયો. એ વ્રહ્મસંવંધ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજી પોતે કરાવે છે. ત્યાર પછી એનું સદા અનુસંધાન રહે તો સદજ દોષ, દેશ, કાલના દોષ, સંયોગના અને સ્પર્શના દોષ, લોક-વેદના દોષ, આધ કરતા નથી. સર્વદા ભગવચ્ચિંતનથી સાંખ્યોને દુરમનની માફક પીડતા દેહ, ઇન્દ્રિય વગેરે પ્રસન્ન રહી, ભક્તને આનંદ આપી, ભગવાન સાથે આનંદ ભોગવાવે છે, યોગની પ્રાણાયામ વગેરે કલેશદાયક પ્રક્રિયાની જરૂર પડતી નથી, જ્ઞાનીનું જહં વ્રહ્માસિ નું મિથ્યા અભિમાન થતું નથી, માટે પ્રાતઃકાલથી ઉઠી, ભગવાનની લીલાનું અનુસંધાન કરવું, તેજ આ સેવામાવના નો વિષય છે. એમાં અંખરીષ, ક્રુવ, પ્રહ્લાદ વગેરેની શાસ્ત્રીય ભક્તિ નથી, પણ દાનમાનથી કવચિત્ જ પ્રાપ્ત થતી અવિદિત, અશાસ્ત્રીય ભક્તિ છે. ભક્તોનો નિરોધ કરવાને માટેજ તેમના પર કૃપા કરી ભગવાને આ લીલા કરી છે એ લીલામાં એ કે ભગવાનનું “એક એક ચેમ (સ્વાકુ) વિરાટ કેટિ સમ” છે તે છતાં, ભગવાન શ્રીયશોદાજીના ખાળામાં સર્વ બ્રહ્મપ્રસન્નિત બાલકરૂપે બિરાજે છે ! યોગીએને અણિમા, મહિમા, લઘિમા વગેરે સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે, તો તે ભગવાનમાં નિત્ય હોય તેમાં શું આશ્ચર્ય ? મુખમાં બ્રહ્માંડના દર્શન કરાવે છે ! કરોડો બ્રહ્માંડ જેના ઉદરની અદર છે, અને જેની હદ જ નથી, એવા ભગવાન દોરડાથી બધાઇ દામોદર ! યર્ધ બધ છે, ત્રણ પગલામાં આકાશ પાતાલ ભરી દેનાર પ્રભુ યશો-દાના ધરમાં ધુરજીયાં તાણતાં ઉમરો પણ ઓળંગી શકતા નથી ! ચિંતામણિ, લક્ષ્મી, કામધેનુ સર્વ વાંછિન આપવાને ઉત્સુક છતાં યશોઃદાનું સ્તનપાન કરે છે ! યજ્ઞોમાં દ્રવ્ય, મન્ન વગેરેમાં કાંઈ પણ હેશમાત્ર અપવિત્ર હોય તો કમળે વિફલ કરનાર પ્રભુ હસી હસીને ગોપા સાથે ખેલતાં તેમનું જાણુ ખાય છે ! ઘણું કષ્ટ વેડી પવિત્ર કરેલા યોગીઓના અંતરહૃદયમાં કવચિત્ જ ઉભા રહેતા પ્રભુ યમુનાકિનારે ગોપીજનની પરિપદ્માં તેમના કુચકુંકુમથી અંકિત ઉત્તરીય વસ્ત્રની ગાદીપર આનંદથી બિરાજી તેમનો ઠપકો સાંભળે છે કે “હે ચતુર, ભજન કરનારને ન બળે એવા કોઇ તમે સાંભળ્યા છે?” આ દહલો અલબ્ધ છે, વેદથી આજ્ઞદીન સુધીમાં કોઇ કાંઈ પ્રેમઅશ ભક્તોને જ તેનો લાભ થયો છે; પુરાવા પુષ્ટક છે, મનોમન સાક્ષી છે. માટે પ્રિય વાચક, સંસારમાં આવીને જે કર્તવ્ય કરવાનું છે તે આ જ ભાવનાનું અનુસંધાન કરવાનું છે. એ જ રસ છે. બીજા સર્વ રસભાસ છે. આથી જ આધિભૌતિક દેહ, ઇન્દ્રિય, મન, અંતઃકરણના સર્વ દોષનો નાશ થાય છે, કેમકે એવા શાસ્ત્રનો નિયમ છે કે દરેક દોષના આધિભૌતિક સ્વરૂપનો નાશ તેનું આધિદેવિક સ્વરૂપ કરે છે, તેથી જ રાઘવપદ્યાધ્યાયીને અતે શ્રીયુકે કહ્યું છે કે આ રાસલીલાનું શ્રવણ કરનારના હૃદયનો રોગ, કામ, તરત નાશ પામે છે.

તૈત્તિરીય ઉપનિષદમાં કહ્યું છે કે ભગવાન રસરૂપ છે, ત્યાં આનંદની ગણના કરી છે.

વળી કહ્યું છે કે શ્રદ્ધા, સત્ય, જ્ઞાન, અનંત છે; જે તેને બાળે છે તે ચતુર જાણની સાથે સર્વ કામનો ભોગ કરે છે. શ્રુતિએને નિત્ય ગોપીજનની માફક ભગવાનની સાથે રમણની મુગ્ધ થઈ, સારે તેમને સારસ્વત કલ્પમાં ગોપીઓ થવાનું વરદાન મળ્યું, એ વાત બૃહદ્વામન પુરાણમાં પ્રસિદ્ધ છે, તેથી શ્રીમદ્ભાગવતમાં તેમને શ્રુતિરૂપા ગોપીજન કહ્યા છે, અને જે અમિકુમારને રામચંદ્રએ વરદાન આપ્યું તેમને ઋષિરૂપા કુમારિકા કહ્યા છે. આ સર્વને અનુદ્રુવ રૂપે વિખળુપુગલ, હરિવંશ, અને વિસ્તારથી શ્રીમદ્ભાગવતમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણે પરબ્રહ્મ વ્રજમાં અવતર્યા, અને શ્રીગોપીજન સાથે વિહાર કર્યો. એમના દેહ આધિર્ભૌતિક નદિ, પણ બ્રહ્મવૃત્તમાં કદા પ્રમાણે બ્રાહ્મ. પુષ્ટિ-પ્રવાહમયાંદ્ર અંધમાં તે સ્પષ્ટ સમજવું છે. કૃષ્ણને તો દેહ, ઇન્દ્રિય, અંતઃકરણ નિરાળા છે જ નહિ, પણ સ્વરૂપ જ તે તે રૂપે સર્વ લીલા કરે છે, નદિ તો લોકિક બાહ્યકથી પૂતનાશુપયપાન, શકટ ભંજન, અઘાસુર, બકાસુર, તૂણાવતને મારવું, દાવાનલપાન, કાટીયદમન, યમશાસ્ત્રનભંગ, મુખમાં બ્રહ્માંડનું દર્શન વગેરે લીલા થઈ શકે જ નહિ. આ સર્વ રસ છે, લીલા છે, નાટ્ય છે, એનો અનુભવ કૃષ્ણચિંતન્ય, જયદેવ, લીલાશુક, નરસિંહ, મીરાં, અદ્વૈતપા વગેરેએ કર્યો છે; એ જ પરબ્રહ્મની વ્રજ શૃંગવનની પ્રાતઃકાલથી રાત્રિપર્યંતની રસિકલીલાની ભાવના આ અંધનો વિષય છે.

રાત્રિના વિહાર પછી પોતેલા શ્રીકૃષ્ણને યશોદા જગાડવા પ્રયત્ન કરે છે, પણ ભગતા નથી, તેથી ગોપીજનને જગાડવા કહે છે, તેઓ પ્રયત્નથી જગાડે છે, તેનું રસમય વર્ણન ૭૭ શ્લોક સુધી છે, યશોદા મંગલભોગ આરોગાવે છે તેનું રસમય વર્ણન ૧૧૬ શ્લોક સુધી છે, સ્નાન કગવી શૃંગાર ધરાવે છે તેનું વર્ણન ૧૪૯ શ્લોક સુધી છે, ગોપીવક્ત્રભ ભોગનું વર્ણન ૧૭૪ શ્લોક સુધી છે, આલસહિત ગાથારણ કરવા પધારતા બાહ્યને શિખામણ ૧૮૪ શ્લોક સુધી છે, ગોદોહન કરી ઘેરા આરોગી, વનમાં પધારી લીલા કરે છે તે ૧૯૮ શ્લોક સુધી છે, નંદરાયણ ભોજન માટે વનમાંથી બોલાવવા મોકલે છે, પ્રભુ પધારે છે, વ્રજભક્તો ચોરી કરવા પધારવા પ્રાર્થના કરે છે, તે ૨૧૭ શ્લોક સુધી છે, વ્રજભક્તોને આપેલા આનંદ, તેમનો ઉરાહનો (દંપકો) નંદાશ્રમમાં રાજભોગ ૨૩૨ શ્લોક સુધી છે, પછી વ્રજભક્તોને ઘેર બીજે પ્રકારે રાજભોગનું વર્ણન ૨૬૫ શ્લોક સુધી છે, પછી ત્રીજા પ્રકારના રાજભોગનું વર્ણન ચોરીથી વ્રજભક્તને ત્યાં, ઉરાહનો, યશોદાની શિખામણ, ૩૨૫૩ શ્લોક સુધી છે, પછી ચોથા પ્રકારની રાજભોગની લીલા ૩૮૫ શ્લોક સુધી છે, કુંજભવનમાં સિંહાસન, શય્યા, સામગ્રી, પ્રભુની વાટ જોવી, અને નિકુંજલીલા ૪૯૮ શ્લોક સુધી, ઉત્થાપન ભોગની લીલા ૫૨૫ શ્લોક સુધી, વ્રજનો વિચાર, વ્રજસ્ત્રનોના વિચોગનું અનુસંધાન, પ્રભુનું પધારવું, ગોપીજનનું સામે જવું ૬૮૭ શ્લોક સુધી, સંધ્યાભોગ આરોગવો ૭૧૯ શ્લોક સુધી, યશોદાનું સામે જવું, ચિત્તલતા, દર્શનથી દર્પ, સંધ્યા આર્તિ, રાહજૂલુ, આશ્રૂપલુ વડાં કરવાં, ક્રીડા વિશે પ્રશ્નો, ઉત્તર, ૮૨૦ શ્લોક સુધી, ગોપોતું તેડવા આવવું, માતાનું વારવું, પ્રભુનું નીડરપણું, આજ્ઞા લઈ જવું, ગોદોહન, દર્શનથી વ્રજભક્તોની અવસ્થા, તેમની યશોદાને વિનંતિ, ઘેરા આરોગવું, ગાયોની સરાહના ૯૪૩ શ્લોક સુધી, સેનભોગ માટે માતાનું બોલાવવું, પ્રભુનું પધારવું, આરોગવું ૯૯૦ શ્લોક સુધી, કૃષ્ણની રક્ષા માટે માતાની ભલદેવને શિખામણ, ભલદેવનો ઉત્તર, શ્રીઅંગવસ્ત્ર કરી બીડી આરોગાવવી, ચર્વિત દાન, ૧૦૨૩ શ્લોક સુધી, નિજમંદિરમાં શય્યા બિછાવવી, સામગ્રી ધરવી, માતાની ઉત્તવાની પ્રાર્થના, પ્રભુનું નિદ્રાવશ થવું, સખીઓનું તેડવા આવવું, સ્નામિનીની વિરહાવસ્થાનું વર્ણન, પ્રભુનું પધારવું, જૂદે જૂદે રૂપે સર્વને ઘેર પધારી તેમના મનોરથ પૂર્ણ કરવા, ૧૦૯૬ શ્લોક સુધી.

पाठान्तराः, शुद्धपाठाश्च ।

- ९ उत्तमासनसंविष्टः, यशोदोत्संगभूषणम् । १२ दुर्ललित १३ विमोचनः
 १५ एवंविधस्वजननीवचनैः १६ -थोद्ग्रीवः १७ सख्यात्तजलभाजनः ।
 २० -कावधि । २१ प्रातरुत्थानभावना २२ मलीमसं समभूत
 ५५ कुमुदता ५६ भावी ७२ ततः सभगवत्संगां
 ८८ सुंदरपाकं ९८ सार्द्रत ११० -मितियोग्यं
 १२६ कलशस्थापितः १३६ गोपिकः १४८ मालार्गल-
 १५५ -श्रयो दृशि १५९ -कृततज्जडः १६२ -त्संगसंविष्टः, -त्संगसंस्थायी
 १६३ निर्यद्वदन- १८६ -युक्तगोप- १८७ लीलार्थविचार-
 १९४ जगत्त्रयः । २०१ लीलासक्तसुतासक्तयशोदानंदसेवितः ।
 २०२ मार्गावलोकनात्यार्तपित्रादिपरिशोमितः । (परिवारितः परिपालितः, इत्यपिपाठौ ।
 वात्सल्यस्मरणत्यक्तबालक्रीडः समागतः । २१८ रक्षार्थबाल-
 २२१ गमनस्वगृहागतः । २२३ भीत-; स्फूर्तिसंकोच- २२४ भाजनः ।
 २२९ जननीभुज- २३० धौताखिलांगकः !; प्रोक्षितमृत्वादिकः ।
 २३१ वक्ताबूल-; श्रीनन्दयशोदादि बहुधा- २३७ -संविष्टः निजतातातरुद्धतः ।
 उत्तमासनसंविष्टमलदेवसमन्वितः । २३८ -युतस्थितः । २३९ ससंघः परिपूजितः ।
 २४३ दर्शनार्थगः, इत्यपिपाठः । २४९ रोहिणीसह-, रोहिणीहस्त-, इत्यपि पाठौ ।
 २५२ कणिक-; -त्ताचमनसेवकः । २५९ दिवसस्थितिकाल-
 २७० वस्त्रादिरूपितं । २७१ रत्नस्थिति- २७६ नेत्रांतपात-
 २८९ दद्या यदा तक्रं २९१ शिखरिभ्यौ गृहाण इति सर्वत्रादर्शेषु, तच्चिन्त्यम् ।
 २९६ गोपनार्थकृत- २९७ बाल्यमौग्ध्य- २९९ निजचौर्य-
 ३०१ हृतिकृत- ३०६ स्वस्रुतु(स्रुत)चरितश्रुत्यानंदमातृ- ३१६ एवंविधा-
 ३२० रामं तानप्याकार्य । ३२९ -द्यौदन-३३० स्वादु ३४० समाहूय कृष्णं वा
 ३४१ क्रीडावेशं परित्यज्य ३४७ स्वरोद्गीति- ३५५ भोः ३६८ सरोतंकि ।
 ३७२ आवरतः ३७६ महद्गोपेषु ३८१ रसान्वितम् । ३८२ कराम्बुज-
 ३८५ पूर्वक्रीडया ३८६ स्वसखी (स्वस्वस्त्री) वृन्दतहितस्वामिनी-
 ३८७ यत्र सर्वर्तु- ३९१ श्रवणप्रदं ३९७ संस्थितम् ३९८ मालाविचित्रितम्
 ४०७ -पद्यनत्वतः । ४११ -मध्यनिहितं ४१८ लीलां च ४२० नरवरःश्यामं
 ४२८ घृतांगदः ४४० प्रकटोद्भूत- ४४७ व्रजावास ४५८ कुमारक
 ४६५ भूयप्रदेशे-इत्यपिपाठः ४८२ -छाया-स्ववर्षिणः ४८४ सकामवृषभ-
 ४८६ -दोर्दंडस्थिति(त)घचित- ४८९ गृहीतबलयः ४९२ -वेत्ताऽतः

- ५०३ - प्रियाशृंगार- ५०८ फालाशकं, पालाशकं, इत्यपिपाठौ
 ५१० सखीजने भावैर्वदति प्रणयाकुलः । ५२५ फलरूपयुतः फलम् । ५३० पथं
 ५३३ - श्रुतिपरश्रुतयः ५४३ मम रुचिर्याता ५५० - धरणकंकणम्
 ५५२ - स्निग्धकंचुकी- ५५३ कंठलग्नतनुस्वीय- ५५५ - जटितकंकणा-
 ५५८ - त्रितयमौक्तिका- ५५९ - सिद्धमौक्तिकं ५६७ - विक्रीतश्च तथा
 ५७२ क्रीडाङ्घ्रिर्गोतनर्तनैः ।, क्रीडाङ्घ्रिर्गोतनर्तनैः ।, क्रीडाङ्घ्रिर्गोतनर्तनैः ।, क्रीडाङ्घ्रि-
 गोतनर्तनैः । इतिपाठाः
 ५८२ व्रजदेशास्थिता ५८३ दूरस्थिते ५८७ - चेशरति- ५९६ - लसत्पर्णा-
 ५९७ - मणिमयस्वर्ण- ६१८ भावनानन्द- ६२० - छुरितालकः
 ६२६ अनंतभेदमिन्नस्वहस्तकैक-, अनंतभेदसंमिन्नस्वहस्तकैक-, इत्यपिपाठौ
 ६४० स्प्रष्टुं ६४३ - मेवं ६६३ गोकुलजनीकरिणा ६७१ सदोदयोयं तदनुदया-
 ६७६ प्राणिमि घनेपि याते प्राणपतौ तन्न वै चित्रम् ।
 ६७८ क्लिष्टाः सः ६८७ मनसानुगतम् ६९४ - भूषणाः ६९५ सिता सार्द्रफला-
 ७१८ बर्हिपिच्छ इत्यपि पाठः ७२४ - रिव कुटिलै- ७३२ लकुटं इतिपा.
 ७३७ हुंकृतीः इति पाठः ७४३ - रजो लग्नं मुखाम्बुजे । ७५२ बर्ह इति पाठः
 ७७० वरमस्त्वकान् ७७३ निर्मथितधनं ७७८ कर्पूरणमद-
 ७८१ वक्रचन्द्रिकम् शु. पा. ७८४ कंठमाला च मौक्तिकी शु. पा.
 ७८५ स्रग्मकच्छपटं शु. पा. ७९३ भाषणेन च शु. पा. ७९७ के प्रजा- शु. पा.
 ७९८ तव लीला- शु. पा. ८०२ भुक्तानि शु. पा. ८०९ नृत्यं, पा.
 ८१३ स्वसजातिभिः, शु. पा. ८१५ विटपा शु. पा. ८३५ पात्रेण सीत्कृतैः, पा.
 ८३७ दूरस्थिते शु. पा. ८४९ - प्रविष्ट स्वधेनु शु. पा. ८५५ विरहिब्रजभूषणम् शु. पा.
 ८५६ कामसुंदरः, पा. ८६० ताते शु. पा. ८६६ समचलत् पा.
 ८६७ पीतांशु- शु. पा. ८७४ विविधैः, पा. ८७६ - दागतः शु. पा.
 ८९७ - दाद्यतगोपीश, पा. ९०९ - लाङ्किः, पा. ९११ स्वामिनः. स्वामिन्याः, इति पाठौ
 ९१३ गमयामः कथं, ९२५ हृच्छयेणांत- ९२६ कर्मणे, कर्मणः, इति पाठौ
 ९२८ विनोदसहितहरिणा, पा. ९३१ करिष्यामः शु. पा. ९३६ गोष्ठस्थितैः, पा.
 ९४३ हन्यन्ते शु. पा. ९४६ तत् उत्थाय, इति श्लोकः, ९४७ भावयंतीतिश्लोकः,
 ९५२ रसौषधम्, पाठः ९५७ चपल चपलं शु. पा. ९७२ चोपवेज्ञायत्
 ९७८ भवविषयावलोक्य १०४२ मधुत्संगवरस्थित, पाठः १०४७ मालावलंबि, पा.
 १०६४ प्रिय इति पाठः १०७९ - चतुष्टयाः संचितांतिकेः - युक्ताश्चतुष्टयः
 १०८२ मूर्च्छते १०९१ व्रजांगना इति पा. १०९५ पति, पा. ११०० निरूप्यै
 ११०१ भावं ११०२ कार्यैः

શુદ્ધિપત્રક.

શ્લોક.	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૭ સહિદત્તજલાં-	સહ્યાવત્તજલ-	
જલિ:	માજન:	
જલની અંજલિ	સખી જલપાત્ર	
આપે છે,	લાવે છે.	
૨૧ પ્રાતસ્થાય	પ્રાતસ્થાન-	
માવેનૈવં	માયનૈવં	
શ્લોક ૬૩ પછી જે ઉત્થાનિકા છે તે		
શ્લોક ૬૨ પછી વાંચવી.		
શ્લોક ૭૫ પછી જે ઉત્થાનિકા છે તે		
શ્લોક ૭૩ પછી વાંચવી.		
૮૯ મરથાં.	મરી.	
૯૮ હુરસરા.	ખાફેલા ચણા.	
૧૦૦ કાચી કેરીના.	કાચી કેરીના	
	ખાફેલા.	
૧૦૨ ચણાના લોટના.	ચણાના લોટને	
	ખાશીને.	
૧૦૫ જલેખી.	અકુલી.	
૧૦૬ મૂકેલી.	ખોસેલી.	
૧૩૬ પુપરીઓથી.	કટિમેખલાથી.	
૧૪૮ મારામળ	માલાર્મલ	
મુંદર માલા-	વાંક લલાટ પર	
ઓનો સમૂહ.		
૨૮૯ સાથે.	તથા છાશ.	

શ્લોક.	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩૩૧ મીઠાં લીધુ	લીધુ, ખીજેરાં.	
ખોસાંબી.		
૪૨૭ કર કંજના (નાળીએરના) એ		
શખ્દો કાઢી નાખવા.		
૬૦૩ ભૂમિ પરનાં	”	
૬૭૧ માથા વગરના.	ધડ વગરના.	
૬૯૫ આર્દ્રક વિગેરે	લીલાં ફલ વગેરે	
ફલ.		
૮૦૦ મસાલા.	શાક, ભુંજણા,	
	રાયતા વગેરે મસાલાના	
૮૮૧ ઉત્ક્રંકિત.	ઉત્કૃષ્ટ.	
૮૯૭ ઢગલા.	ઠગાયલા.	
૯૨૩ સુઢામાને.	શ્રીઢામાને.	
૯૩૧ દૂધતું મંથન	દૂધતું મંથન કે-	
વગેરે.	રીશું તેતું ફીણ	
	તું સુવર્ણના	
	પાત્રોમાં ભોજન	
	કરવે.	
૯૭૨ તે પર પુત્રને.	તે પર બેસીને	
	પુત્રને.	
૯૮૬ ઉપયોગી.	ઉયોગી.	
૧૦૧૪ થયું છે.	કયું છે.	

શેઠ જોહાનંદ આસનમલ.

જન્મ: મંવત્ ૧૯૦૮ ના ફાલ્ગુન વદી ૧૧.

અવનાન - સ વત્ ૧૯૮૫ પોષ વદી ૧૦,
 ઇ ન ૧૯૦૯ તા ૬ ઠી કેશુઆની

શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ ।

શ્રીગોપીજનવલ્લભાય નમઃ ।

શ્રીમદાચાર્યચરણકમલેભ્યો નમઃ ।

શ્રીહરિચરણકૃતા સહસ્રીભાવના ।

શ્રીમદાચાર્યચરણં શરણં સર્વદેહિનામ્ ।

સમસ્તદોષદહનં મસ્તકે રાજતાં મમ ॥૧॥

શ્રીઆચાર્યજી મદાપ્રભુજીનું ચરણ સર્વ જીવોના આશ્રયસ્થ છે, સર્વ દોષોને બાળી નાંખે છે, એ ચરણ મારા મસ્તક ઉપર બિરાજે. (૧)

પ્રાતરારમ્ય ભગવદ્ભાવના વિનિરુપ્યતે ।

સેવનોયાં યતઃ સિષ્યેન્ માનસી સા સ્વતાઃ સદા ॥૨॥

સેવામાં ભગવાનની જે ભાવના કરવામાં આવે છે, તેનું પ્રાતઃકાલથી આરંભીને નિરૂપણ કરવામાં આવે છે. એ ભાવના કરવાથી માનસી સેવા એની જેમે સદા સિદ્ધ થઈ બધા છે. (૨)

હવે શ્રીહરિજીને પ્રાતઃકાલમાં ભગવાનો પ્રકાર, તે સમયે ભગવાનની સ્થિતિ, અને જાણ્યા પછી ભગવત્ભોગ આરોગે તેના પ્રકાર આડ પ્રલોકથી કહે છે.

પ્રાતઃ શયનસંવિષ્ટઃ કેલિશ્રાન્તઃ પ્રિયાયુતઃ । આલસ્યમુદ્રચયનશ્ચિકુરાણૂતમાલકઃ ॥૩॥
દરશાસોન્નમન્નાસઃ કૃતહાસઃ પ્રિયાજનૈઃ । પ્રિયાસ્કન્ધન્યસ્તશુજો જાગરાલસસંયુતઃ ॥૪॥

પ્રાતઃકાલમાં પ્રભુ શયનમાં વિટલાઈને પોઢ્યા છે, રમણુકેલિથી શ્રમિત થયા છે, શ્રી-સ્વામિનીજી સાથેજ પોઢ્યા છે, આલસ્યથી નયન મીંચેલા છે, લલ્લાટ પર વાળની લટ આવી રહી છે. (૩) મદ મદ આસ' લઈ રહ્યા છે, નાસિકા કાંઈકે ઉઘી થાય છે, પ્રિયાઓની સાથે હાસ્ય કરી રહ્યા છે, પ્રિયાના સ્પર્શ ઉપર સ્વહસ્ત ધર્યા છે, ભગવત્પુથી આલસ્યયુક્ત છે. (૪)

સ્વચિહ્નાંકિતાકારઃ કઙ્કણાઙ્કિતપૃષ્ઠકઃ । જૃમ્ભણાસંમવદનો મદનાધિકસુંદરઃ ॥૫॥
અનેકયુવર્તાવૃન્દસ્યિતો વ્રજપુરન્દરઃ । સંગોપિતરહોલીલઃ શ્રીયશોદાપ્રવોધિતઃ ॥૬॥

રમણના ચિહ્નથી શરીર અંકિત છે, કંકણના ચિહ્ન પીઠપર લાગ્યાં છે, મુખમાં ભગાસા આવવા માંડ્યા છે, મદનથી અધિક મુંદર છે. (૫) અનેક યુવતીઓના સ્પર્શમાં બિરાજે છે, જૃમ્ભના છંદ છે, (જેમ છંદને ભોગ પ્રિય છે તેમ આપને જમમાં ભોગ પ્રિય છે), સ્વસ્થ-લીલાનું પોતે સારી રીતે ગોપન કર્યું છે, શ્રીયશોદાજી પ્રભુને જગાડે છે. (૬)

જનન્યુત્સંભસંલગ્નઃ પ્રદર્શિતમુખાંશુજઃ । યશોદાસુમ્બિતમુલ્લો નન્દાધુતસંમલાલિતઃ ॥૭॥

સ્વચાલિતગોપાલસંગીતગુણસાગરઃ । વ્રજસ્ત્રીવૃન્દસરસકટાક્ષપરિપૂજિતઃ ॥૮॥

માતૃચરણના ઉત્સવમાં પોતે બિરાજે છે, મુખકમલનું દર્શન કરાવે છે, શ્રીયશોદાદા પ્રભુના મુખારવિંદનું ચુંબન કરે છે, નંદરાયણ વગેરે પોતાના ઉત્સવમાં પ્રભુને લઈ લાડ લડાવે છે. (૭) પોતાના બાલમિત્રો, ગોપાલો, પ્રભુના નિરવધિ ગુણોનું ગાન કરે છે, મજસીઓના ધૂમ રસમય કટાક્ષથી પ્રભુનું પૂજન કરે છે. (૮)

સુલાસનસમાવિષ્ટયશોદોત્સંગસંસ્થિતઃ । સમાનીતપયોવદ્વદધ્યાદિરસમોગમ્યક્ ॥૧॥

સિતાયુતસ્વજ્ઞસઘોનવનીતયુતાનનઃ । ચાલક્રીઢાદત્તચિત્તો જનન્યાદિમશંસિતઃ ॥૧૦॥

મુખથી આસન પર બિરાજેલા શ્રીયશોદાદાના ઉત્સવમાં પ્રભુ બિરાજે છે, દૂધ, બાધિયું ફાંદિ, વગેરે રસ આણીને રાખ્યા છે, તેનો ભોગ પ્રભુ કરે છે. (૯) મિશ્રીયુક્ત સ્વચ્છ તાનું નવનીત મુખારવિંદમાં આવી રહ્યું છે, બાલકોમાં ચિત્ત લાગી રહ્યું છે, માતૃચરણ વગેરે પ્રભુની પ્રશંસા કરી રહ્યા છે. (૧૦)

પ્રભુને આરોગયામાં રુચિ વધે તેને માટે શ્રીયશોદાદા રુચિકારક વચનથી પ્રભુની પ્રશંસા કરે છે, તેનું વર્ણન પાંચ શ્લોકથી કરે છે.

મદીયરાજપુત્રોઽસૌ મદીયગૃહદીપકઃ । મદીયનયનાનંદો નિર્ધનાયા ધનં મમ ॥૧૧॥

ગોકુલાચિલચ્છદ્ધારઃ સ્વતાતસુસદાયકઃ । મુગ્ધલીલાદિલલિતો વેણુનાકલિતઃ કરે ॥૧૨॥

આ મારો રાજપુત્ર છે, મારા ઘરનો દીપક છે, મારી આંખોને ધરનાર છે, મારી ગરીબકીનું ધન આજ છે (૧૧) અખિલ ગોકુલનો શૃંગાર છે, પોતાના પિતા શ્રીનંદરાયજીને મુખ આપનાર છે, મુગ્ધ દીક્ષા વગેરેને દીધે સુંદર છે, એણે વેણુ શ્રીહસ્તમાં ધારણ કર્યો છે. (૧૨)

મદાજ્ઞાપાલનપરઃ સરસીરુહલોચનઃ । અનેકવિઘલીલામિઃ સ્ત્રીયશોકવિમોચકઃ ॥૧૩॥

જનનીજીવનઃ સર્વગર્ભાંતરખિનાશનઃ । કંસાદિશુશ્રુદ્ધયકૃષ્ણવર્ત્મા કૃપાનિધિઃ ॥૧૪॥

જનનીજન્મસાફલ્યં પ્રાણાધિકરતિપ્રિયઃ । હત્યાદિમાતૃચરણવચનૈઃ કૃતમોજનઃ ॥૧૫॥

મારી આજ્ઞા સર્વદા પાળે છે, કમલનયનથી મને દારે છે, અનેક પ્રકારની દીલાથી નિજજનના શોક દૂર કરે છે. (૧૩) જનનીનું જીવન છે, સર્વના ગર્ભના સ્તંભનો નાશ કરનાર છે, કસ વગેરે શત્રુના હૃદયને બાળનાર અગ્રિષ્ઠ છે, કૃપાનિધિ છે. (૧૪) જનનીના જન્મને સફળ કરનાર છે, રમણ એમને પ્રાણથી પણ અધિક પ્રિય છે. આવા પ્રકારના પોતાના માતૃચરણના વચનોથી પ્રભુ ભોજન કરે છે. (૧૫)

ભોજન સમયે પ્રભુની ચંચલ સ્થિતિ અને ભોજન કર્યા પછી મુખપ્રક્ષાલન પ્રાંચન કરીને ખીડી આરોગે છે, પછી મંગલાઆરતિ થાય છે, તેનું વર્ણન પાંચ શ્લોકથી કરે છે.

માતૃપ્રોક્તકથાદત્તકર્ણશ્રવિતલોચનઃ । મુહુર્મુહુરધોગ્રીવઃ ક્ષણક્ષણસમુત્થિતઃ ॥૧૬॥

યથાકથંચિદત્યન્તપ્રતારણમુમોજિતઃ । નંદમોગ્યસ્વજનનીસંસ્થિતજ્જલાંજલિઃ ॥૧૭॥

માતૃચરણ જે વાર્તા કહે છે, તે કાન દઈ સાંભળે છે, લોચન ચક્રિત છે, જરાજરામાં હાથી ડોક કરીને લુએ છે, શણે શણે ઉભા થાય છે (૧૬) કામ પણ પ્રકારે શ્રીયશોદાદાના પટાવવાથી સમજવાથી, ઉતરવાથી, ભોજન કરે છે, પછી શ્રીનંદરાયજીના ભોજ્ય, સ્વમાતૃચરણના સખીઓ રસની અંજલિ આપે છે. (૧૭)

તદ્દત્તાચમનીયશ્ચ તત્પ્રોચ્છિતમુશ્વામ્બુજઃ । તદ્દત્તામ્બુલયુગર્વણાનંદદાયકઃ ॥૧૮॥
અધરવદત્યન્તતામ્બુલરસશોમિતઃ । સમાનીતસસ્ત્રીધ્વન્દનીરાજનસુરાજિતઃ ॥ ૧૯ ॥
દર્શનાનંદસંદાતા દીપાલોકહસન્મુલઃ । એવં વિભાવ્યતાં નિત્યં મંગલારાત્રિકાવધિઃ ॥૨૦॥

પ્રભુને આચમન કરાવે છે, પ્રભુનું મુખકમલ લજ્જી નાંજે છે. તેઓએ આપેલા જે પાનનાં ખીડાં આરોગતાં આનંદ આપે છે. (૧૮) અધર ઉપર તાંબૂલનો રસ બહુજ સ્ત્રવે છે, તેથી પોતે શોભી રહે છે, એટલામાં સખીઓનું યુથ આરતિ કરે છે, તેથી પોતે બહુજ શોભે છે. (૧૯) પ્રભુ સર્વને દર્શનનો આનંદ સારી રીતે આપે છે, આરતિના દીવાઓને જોઈને પ્રભુનું મુખકમલ હાસ્ય-યુક્ત થાય છે, આપ્રમાણે નિત્ય મંગલા આરતિ સુધીની ભાવના કરવી. (૨૦)

હવે પ્રભુને જાગવાનો અને મંગલાલોગનો પ્રકાર ખીલ રીતે કહે છે, તેમાં પ્રથમ શ્રીયથોદાલ પ્રભુને જગાડે છે તે આઠ શ્લોકથી કહે છે.

અથવા પ્રાતરુત્થાય માવેનૈવં વિધીયતામ્ । પ્રબોધયતિ જનની પ્રાતઃ પુત્રં પ્રિયં સ્વયમ્ ॥૨૧॥

उदितः सहस्रभानुर्दीपज्योतिर्मलीमसज्जातम् ।

दर्शय मुखारविंदं शयनादुत्थाय गोकुलाधीश ॥२२॥

क्षुधितोसि वत्स मंचं मुंच मदीयं वचो बाल ।

विमतं कदापि नहि ते साम्प्रतमलसः कथं जातः ॥२३॥

અથવા પ્રાતઃકાલમાં ઉઠીને ભાવના આ પ્રમાણે કરવી. માતૃયશ્ચ પ્રાતઃકાલમાં પ્રિય પુત્રને પોતે જગાડે છે. (૨૧) સૂર્યે ઉગ્યો, દીપજ્યોતિઃખી યદ્ય ગદ્ય, હે ગોકુલાધીશ શયનમાંથી ઉઠીને મુખારવિંદના દર્શન આપો. (૨૨) હે વત્સ, આપ જૂખ્યા થયા છો, પલંગ પરથી ઉઠો હે બાલ, માફ વચન તમે કદાપિ ઉઠામ્યું નથી, હમણું આવા આજસુ કેમ થઈ ગયા છો ? (૨૩)

आवर्तितबहुदुग्धं दधि घट्टं मुग्धनवनीतं । सुंदर संपादितमिह राजतसौवर्णपात्रेषु ॥२४॥

तदिदं त्वदेकमोग्यं स्पृशतु न जातु त्वदन्योपि ।

पूरय मनोरथं मे निजवदने संगमेनास्य ॥२५॥

બહુ કટેલુ દૂધ, ખાંધેલુ દહિં કામલ નવનીત અર્ધાં સુવર્ણના અને ચાંદીના પાત્રમાં હે સુંદર, સાજીને રાખ્યું ॥ (૨૪) તે સર્વ આપનાજ લોજનને માટે છે. આપવિના ખીન્નું કોઈ એને અડકશે નહિ. આ સર્વ આપના મુખારવિંદમાં ધરો, અને મારા મનોરથ પૂર્ણ કરો. (૨૫)

जागृहि जागृहि तूर्णं ललितं त्वां द्रष्टुमागता गोप्यः ।

निजवदनं मुत दर्शय शिशिरीकुरु दीननेत्राणि ॥२६॥

निजगृहकृत्यं हित्वा तात समस्तास्त्वदास्यकमलस्य ।

सफलं मनोरथं कुरु तासां ता आगता दृष्ट्यै ॥२७॥

इति वचनं निजमातुः श्रुत्वा मत्स्वामिनीसुहितं ।

विकसन्मीलनयनः पुनश्च सुप्ताप गोकुलाधीशः ॥२८॥

જગે, જગે, ઝડપ કરો, આપની લલિત આકૃતિના દર્શન કરવાને ગોપીજન આવ્યા છે. હે સુત, આપના વર્ણકમલના દર્શન આપો અને એ સર્વના દીન નેત્રોને દારો. (૨૬) હે તાત પોતાના ગૃહકૃત્યો છોડીને આ સર્વ આપના મુખકમલના દર્શન કરવાને માટે આવ્યા છે, તેમનો મનોરથ સફળ કરો. (૨૭) પોતાના સ્વામિનીઓને હિતકારી આવાં નિજ માનુસરખુનાં વચન સાંભળીને શ્રીગોકુલાધીશ નયન ઉઘાડીને પાછા મીચીને પોઢી ગયા. (૨૮)

શ્રીયશોદાણ પોતાના જગાડવાથી પ્રભુ જાગ્યા નહિ, ત્યારે દર્શનને માટે આવેલા વ્રજભક્તોને પ્રભુને જગાડવાની આજ્ઞા કરે છે તે આગળના શ્લોકમાં કહે છે.

સર્વયો મત્કૃતયજ્ઞાન્નાયં જાગર્તિં કિં કુર્વે ।

આગચ્છન્તુ ભવત્યો યદિ પ્રયત્નેન ભવતીનાં ॥૨૯॥

હે સખિઓ, મેં બહુ પ્રયત્ન કર્યો, પણ આ બાલક જાગતા નથી હું શું કરું ? તમે આવો, જે તમાગ પ્રયત્નથી જાગે તો જગાડો. (૨૯).

શ્રીયશોદાણના કહેવાથી વ્રજભક્તો હર્ષિત થઈને પ્રભુને જગાડવાનો પ્રયત્ન કરે છે, તે સમયની ભક્તોની સ્થિતિ, લાપ, અને જગાડતી વખતે પ્રભુની સાથે ચિનોદના વાક્યથી સંવાદ, પ્રભુની પ્રાર્થના વગેરે વીશ શ્લોકથી કહે છે.

इति वचनं ताः श्रुत्वा हृष्टाः स्वस्वामिना दृष्टाः ।

आकृष्टा रतिपतिनाकुर्वन्धिरमीप्सितं मनसि ॥૩૦॥ -

भुजयुगेन हरिं परिरभ्य तत्करयुगं निजकंठगतं व्यधात् ।

अलसतैव बृतेति वदंत्यसौ सखि चुञ्च कपोलयुगं हरेः ॥૩૧॥

શ્રીયશોદાણના આ વચન સાંભળીને તે સખીઓ બહુ પ્રસન્ન થયા તેમના સ્વામી પ્રભુએ પાત્રુ તેમને નિહાળ્યા રતિપતિ કામદેવથી આકર્ષાઈ લાંબા વખતથી મનમાં જે મનોરથ કર્યા હતા તે પૂર્ણ કર્યા. (૩૦) પોતાના ભુજયુગથી ભગવાનને આલિંગન કર્યું પ્રભુના બેઉ હસ્ત-કમલ પોતાના કંઠની આસપાસ ધર્યાં અને હે સખિ, પ્રભુને બહુ આગસ આવે છે એમ પરસ્પર કહેતા પ્રભુના અને ગાલ ઉપર ચુબન કર્યું (૩૧)

मृदुलं कपोलयुगं सततं कथमद्य मक्षतं जातं ।

नैव वयस्तारुण्यं बाल्ये कथमीदृशोऽनर्थः ॥૩૨॥

(પ્રભુને પૂછવા લાગ્યા કે) આ બને તપોલ તો તમેમાં મૃદુ, કમલ, રહેતા, હમણાં એ સક્ષત કેમ થયાં ? હજી તમણુ વય તો યૌવનથી, બાલ્યાવસ્થામાં આવો અનર્થ ક્યાંથી થયો ? (૩૨)

‘ सत्यं क्षतमेवैतत् सर्वयो भवदीयबाहुसंस्पर्शात् ।

निद्रालુना मयेदं न ज्ञातं किं कृतं सपदि ॥૩૩॥

(પ્રભુ જિત્તર આપે છે.) તમે ખરું કહો છો, તમારા બાહુના સ્પર્શથી કપોલપર ચિહ્ન થયાં, તે મેં નિદ્રામાં બપયુ નહિ, કે તમેએ હમણાં મને આ શું કર્યું. (૩૩)

નાથ નવશ્વતમેતન્નાસ્ત્યેવાયં તુ રદનસંદશઃ ।

જાનંતિ તદ્ભવત્યઃ કિં કિં મયિ નિદ્રિતે વિહિતમ્ ॥૩૪॥

(સખિઓ કહે છે) હે નાથ, એ નવશ્વત નથી, પરંતુ દંતક્ષત છે. (પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો) હું નિદ્રામાં હતો, તે વખતે તમે મને થુ શું કર્યું તે તો તમે જાણો. (૩૪)

અસદ્રચિતં સ્યાદ્યદિ નૂનં દૃશ્યેત સાર્દ્રતા તત્ર ।

एतद् व्रणं त्वनार्द्रं विद्धि हरे रात्रिसंजावम् ॥૩૫॥

(જળભક્તો બોલ્યા). બે આ ચિહ્ન અમોએ કપોલમાં હમણાંજ કર્યા હોય તો તેમાં આર્દ્રતા જણાય, પરંતુ હે હરિ, આ આર્દ્ર નથી આ તો રાત્રિમાંજ થયાં છે. જાણ્યું ? (૩૫)

सख्यः कुत्र विमातं विभावरी वर्तते निविडा ।

नोचेद्वद मदस्ते कति रेखाः मांप्रतं संति ॥૩૬॥

(પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો) હે સખિઓ, હજી સવાર કર્યા થયું છે, હજી તો ગાઢ રાત્રી છે, (જો તમે આ ચિહ્ન નહિ કર્યા હોય તો આ અધારી રાત્રિમાં તમને કેવી રીતે દેખાયાં ? મારે તમેજ કર્યા છે) બે તમને અધારામાં આ ચિહ્ન દેખાય છે તો કહેા, મારા હાથમાં હમણાં કેટલી રેખા છે ? (૩૬)

तिष्ठ कुहक विदितं नश्चातुर्यं चारुवाचस्ते ।

शृण्वत्सु सर्वलोकेष्वेवं वाक्यं कुलांगनाऽयोग्यम् ॥૩૭॥

(લજ્જિત યદ્દને ગોપીજન બોલ્યા) હે કપટી હવે નહો, રહો, તમારી ચતુરાઈ જાણી, તમારી મીઠી મીઠી વાક્યચતુરાઈ પણ અમે જાણી, બધા હોકના નાભજતાં કુલાંગનાઆગળ આવું બોલવું તમને યોગ્ય નથી (૩૭)

रहस्येव मया वाच्यं साधुभावः प्रकाशितः ।

अज्ञातत्वन्मानसेन मयामिहितमंगने ॥૩૮॥

(પ્રભુ બોલ્યા) મેં તો ભાવપૂર્ણતાંજ કહ્યું હે અંગના, તારૂં હસ્ય મેં બપયું નહિ, તેથી મેં કહ્યું હવે એકાંતમાંજ હું કહીશ. (૩૮)

अपरं स्वकीयचरितं शृणु मन्मुखतोद्य गोकुलाधीश ।

येनाऽखिलवृत्तांतो विशदीमविता कृतश्रौर्यात् ॥૩૯॥

अधरंजनसंयोगो नयने तांबूलरागिता किमिति ।

प्रकटं कपोलयुग्मे चक्राकारं च दृश्यते चिह्नम् ॥૪૦॥

મજ્જભક્ત બોલ્યા, હે ગોકુલાધીશ, બીજી એક આપણ ચત્રિ મારા મુખથી કહું છું તે સાંભળો, કે જેથી અમારા જનાજના તમે કરેલી બધી હીવાનો જતાંત પ્રકટ થઈ જશે (૩૯) આપના અધરમાં અજનનો સંયોગ તથા નેત્રમાં તાંબૂલનો રંગ દેખાય છે, તે ક્યાંથી ? નળી બન્ને કપોલપર ચક્રાકાર ચિહ્ન પ્રકટ જણાય છે, તે ક્યાંથી ? (૪૦)

મત્યં મશ્વિ મવદુક્તં યો હ્યધરસ્તસ્ય કાલિમા યુક્તઃ ।

યદિ તે તાદૃગસહ્યં સ્વાધરરાગેણ રંજિતં રચય ॥૪૧॥

તદુદાહરણં ભવતી સખ્યા યદિ નીયતે પ્રેષ્ટં ।

તદ્દૃષ્ટાંતૃલૈઃ સરાગિતા જાયતે વદને ॥૪૨॥

(પ્રભુ જવાબ આપે છે,) હે સખિ, તું કહે છે તે ખરૂં છે અધર (નીચ) માં કાળાસ દોષ જ. જો તને આવું કાળુ છે તેથી અસખ્ય લાગતું હોય તો તારા અધરના રંગથી તેને તું રંગ. (૪૧) નયનમાં તાંબૂલની રતાશનું ઉદાહરણ તું જ છે. તને જ્યારે સખી પ્રેષ્ટની પાસે લગ્ન જાય છે, ત્યારે પ્રિયે આપેલા તાંબૂલથી તારૂં મુખ રંગાય જાય છે. (૪૨)

વક્ત્રં યદતિચતુરયા ચક્રાકારં કપોલચિહ્નં મે ।

યુક્તં રથાન્નપાણેઃ કપોલહસ્તેન શયનેન ॥૪૩॥

અતિ ચતુર એવી જે તું તેણે મારા કપોલ ઉપર ચક્રાકાર ચિહ્ન હોવાનું કહ્યું તે પણ બ્યાજળી છે, કારણ કે હું ચક્રપાણિ છું, તેથી મારા હાથમાં ચક્ર મદ્ય રહે છે, તેથી નિદ્રામાં મારો હસ્ત કપોલપર રહી ગયો હોય તેથી ચક્રનું ચિહ્ન થવાનો સંભવ છે (૪૩)

સખ્યઃ પશ્યત પુનરપિ ચિત્રં હૃદયેસ્તિ માલિકા વિગુણા ।

સગુણૈવ તત્ર ચાસ્તાં વિગુણાયાઃ કિં પ્રયોજનં તસ્યાઃ ॥૪૪॥

(શ્રીગોપીજન કહે છે) હે સખિઓ, બીજાં પણ એક આશ્ચર્ય જુઓ પ્રભુના હૃદય ઉપર દોરાવગરની માલાનું ચિહ્ન જણાય છે તે માલા તો શુભવાળી હોવી જોઈએ, તો આ શુભવગરની માલાનું ત્યાં શું પ્રયોજન છે ? (૪૪)

નૈવં સમુચિતમધુનામૃયા મયિ ગોપિકાઃ ક્રિયતે ।

નિજમર્તરિ સકલંકે રજની ચન્દ્રેનુરક્તૈવ ॥૪૫॥

(પ્રભુ જોડ્યા) હે ગોપિકાઓ અત્યારે આપ્રમાણે મારી ઈર્ષ્યા કરો તે જોઈ ન મળ્યા, કેમકે જો કે અદ્ય સકલંક છે તો પણ રાત્રિ પોતાના ભર્તાઉપર અનુરાગવાળી જ રહે છે (૪૫)

સા તુ સ્વયમપિ મલિના મલિનં મર્તારમુચમં મનુતે ।

વયમિહ કથમનુરાગં કુલાન્નનાસ્ત્વાદ્યે કુર્મઃ ॥૪૬॥

(ગોપીજનોએ ઉત્તર આપ્યો) એ ગત્રિ તો પોતે પણ મલિન છે, તેથી કલકિત ભર્તાં અદ્યે ઉત્તમ માને છે, પરંતુ અમે તો કુલાંગના છીએ, તે આપ જેવા કલકિતની ઉપર અનુરાગ કેવી રીતે કરીએ ? (૪૬)

સખ્યો ન મયિ કલંકો યદિ મવિતા યુષ્મદીયઃ સઃ ।

કૃત્વા માં સકલંકં કુલાંગના એવં કિં યૂયં ॥૪૭॥

(પ્રભુ જોડ્યા) હે સખિઓ, મારામાં તો કાઈ કલંક નથી જો હોય તો તે તમારો કરેલો છે અને કલકિત કરીને તમે કુલાંગના કેવી રીતે રહી શકો ? (૪૭)

તિષ્ઠતુ સર્વા વાર્તા તૂર્ણ શયનાત્સમુત્તિષ્ઠ । આર્તાં હવ તે પદવીં પશ્યંતિ પ્રેષ્ટ નંદાદ્યાઃ ॥૪૮॥

(ગોપીજન બોલ્યા) હવે એ બધી વાર્તા જવા દો, શય્યામાથી જતી ઉઠો, હે પ્રેષ્ટ, નંદાયજી વગેરે સર્વે આર્તાં થઈને આપની વાટ જુએ છે (૪૮)

ઉત્થાપયિતું શક્તા यदि मां कुर्वतु सामर्थ्य ।

अथवा शयनं कुरुत भवतीरहमुत्थिताः कुर्वे ॥४९॥

(પ્રભુ બોલ્યા) એ તમારામા મને ઉપડવાનું સામર્થ્ય હોય તો તમે મને ઉઠાડો નહિ તો તમે શયન કરો, હું તમને ઉઠાડુ (૪૯)

એ પ્રભાણે પ્રભુને જગાડવાને વ્રજભક્ત પણ સમર્થ થયા નહિ, એટલામાં એક ભક્ત ભાવાવિષ્ટ થઈને પ્રભુ કયા ઉપાયથી જાગશે એમ સંખ્યાઓને પ્રશ્ન કરે છે. ત્યારે બીજા ભક્તો તેને ઉત્તર આપીને ઉપાય બતાવે છે, તેનું વર્ણન તેર શ્લોકથી કરે છે.

काचित् समुदितभावा प्राह सखीं सादरं वाक्यं ।

संगोपितात्मभावा संशाल्यै विप्रयोगाग्नेः ॥५०॥

उत्थापितोऽपि बहुधा किं कुर्वे नैव जागर्ति ।

किंचित् विकसितनेत्रः पुनरपि दग्मुद्रणं कुरुते ॥५१॥

ત્યાં કોઈક સખી, જેનો ભાવ સારી રીતે વધી ગયો છે, તે પોતાનો ભાવ ગ્રસ્ત રાખીને વિશેષાગ્નિની શાંતિને માટે સહિયરને આદરસહિત કહેવા લાગી (૫૦) શું કરે ? ઘણી ઘણી રીતે ઉઠાડવાની મહેનત કરવા છતાં હજી જાગ્યા નહિ નેત્ર કંઈક ઉઘાડીને પાછા મીચી દે છે (૫૧)

जानासि नैव हृदयं हरेर्दशो यन्निमीलयति ।

ज्ञापयति मे विकाशो नयनांबुजयोर्न खरेण ॥५२॥

(ત્યારે એક સખી બોલી) તું હરિના હૃદયને જાણતી નથી કે તે પોતાના નેત્રને શા માટે મીચી દે છે, એ તો એમ જણાવે છે કે આ વૌકિક સર્વથી મારા નેત્રકમલ ખુલશે નહિ (૫૨)

केन विकाशो भविता वद नयनांभोजयोरधुना ।

सखि तमुपायं कथय प्रयोजयिष्ये भवेत्साध्यः ॥५३॥

(ત્યારે તે સખી પૂછે છે) કઈ રીતે પ્રભુના નેત્રકમલનો વિકાસ થાય તે તું જાણતી હોય તો હે સખિ. કહે મારાથી બનશે તો તે કરીશ, જેથી આપણું કામ સિદ્ધ થાય. (૫૩)

यदि शुश्रूषा मत्तः सुतनु तपास्ते मयोदितं सुहितं ।

आकर्णयाधुना तं यदि भविता ते तदादरो दिष्ट्या ॥५४॥

सखि मुखचंद्रं दर्शय कुमुदद्वयमेव को वेद ।

कुत्र कुमुदिता मृग्धे दिना विकाशोपि दृश्यते नित्यं ॥५५॥

હે મુનનું, એ તારે મારી પાસેથી સાંભળવાની છત્ર હોય, અને ને તું મારા કથનમાં પોતાનું હિત સમજતી હોય, તો હવે આ ઉપાય કે જે તું તે સાંભળ બાળ્યવચ્ચાન દમજાન તારી રૂતિને આદર થશે (૫૪) દે સખિ, તું તારા મુખચંદ્ર દર્શન કરાવ કહેજી જાણે, આ બને નેત્ર

કુમુદજ હોય. જો કુમુદજ હશે તો તારા મુખચંદ્રના દર્શનથી તેમનો વિકારા થશે. (ત્યારે સખીએ કહ્યું) હે મુગ્ધ, જો કુમુદ ક્યાંથી હોય, જો તો સદા દિવસે વિકાસતા જણાય છે. (૫૫)

અન્યમુખાયં જાને તાટંકદૈતસૂરેણ ।

સંપર્કોં યદિ મવિતા તદા વિકાશો દશોર્માવિ ॥૫૬॥

(ત્યારે ફરીથી સખી બોલી) એના ખીજે ઉપાય પણ હું જાણું છું. તારા કહેવા પ્રમાણે જો જો (નેત્ર) કમલ છે, તો તારા જો કાનની ટોટી(કુડલ)રૂપ મર્ચનો જો એને સંપર્ક થશે, તો જો નેત્રોનો વિકાસ થશે. (૫૬)

સત્તિ સમુદિતમપિ તદુભયમધુના કિં ન પ્રકાશયતિ ।

નયનદ્વયમિતિ વહુધા વ્યમિચારાત્ કારણં નૈતત્ ॥૫૭॥

(ત્યારે જો સખી બોલી) હે સખિ, તારા કહેવાથી મેં જો જન્ને ઉપાય કર્યા, તો પણ પ્રભુના નેત્રકમલનો વિકાસ કેમ થયો નહિ; તેથી જો જન્ને ઉપાય વિકાસમાં ચોખ્ખા કારણ નથી, એમ જણાય છે. (૫૭)

મૃગુ મદુદિતમધુના ત્વં કુર્વે વ્યમિચારવારણં સપદિ ।

રવિરપિ જલધિનિમગ્નસ્તદ્ગતવસ્તુ પ્રકાશયતિ ॥૫૮॥

તથા મુલાન્નલાવળ્યજલધિસ્થિતમેવ તે ।

તદ્દ્વયં તત્સ્થિતૌ નેત્રમીનૌ માસયતિ ક્ષણાત્ ॥૫૯॥

(ત્યારે ખીજી સખીએ ઉત્તર આપ્યો) સાંભળ, મેં કહેલા વિકાસના કારણમાં તે જ વાંધો બતાવ્યો, તેનું નિવારણ હું તાર તરફ કરું છું. સૂર્ય પણ સમુદ્રમાં ડૂબ્યો હોય તો સમુદ્રની વસ્તુનો પ્રકાશ કરે છે, (૫૮) તેજ પ્રમાણે તારા ટોટી(કુડલ)રૂપ સૂર્ય છે તે તારા મુખના લાવણ્યરૂપી સમુદ્રમાં નિમગ્ન થયો છે. તે મુખકમલના લાવણ્યરૂપ સમુદ્રમાં રહેલાં તે નેત્રરૂપ મીનદ્વયને એક ક્ષણમાત્રમાં પ્રકાશ કરશે. (૫૯)

લૌકિકકમલાન્યપિ સત્તિ સ યદાકાશે સમાયાતિ ।

માસયતિ તદ્દિદમપિ કપોલગગને સમાયાતુ ॥૬૦॥

ત્રપામપાસ્ય સંમુલ્લં મુલ્લં કુરુ પ્રિયસ્ય તદ્ગ્રસં ચિરેણ સંચિતં નિજાધરેણ તં પિવ ।

શ્રવોવિમૂખપદ્મયં તદા કપોલસંચિતં મવિવ્યતિ પ્રમોસ્તદા દશોર્વિકાશ ઉત્તમઃ॥૬૧॥

તદા સંમૂય પદ્યામઃ સર્વા મદનમુન્દરં । સર્વાંગશિથિલં કિંચિન્નિદ્રાઘૂર્ણિતલોચનં ॥૬૨॥

હે સખિ લૌકિક સૂર્ય પણ જ્યારે આકાશમાં આવે છે ત્યારે લૌકિક કમલનો વિકાસ કરે છે, તેમ તારા તાટકરૂપ સૂર્ય પ્રભુના કપોલરૂપી ગગન ઉપર આવે. (૬૦) માટે લાજને જોડીને પોતાના પ્રિયના મુખની સન્મુખ તાડ મુખ કર. જહુ કાલથી એકલાં થયલાં પ્રિયના અધરરસનું તારા અધરથી પાન કર તે સમયે તારા કહુંના જન્ને આભરણ પ્રભુના કપોલ ઉપર સ્થિત થશે. ત્યારે પ્રભુના નેત્રકમલનો ઉત્તમ પ્રકારે વિકાસ થશે. (૬૧) ત્યારે અમે બધાં એકલાં થઈને નિદ્રાથી ઘૂર્ણિત થયલાં નેત્રવાળા, સર્વ અંગે શિથિલ થયલાં, કામદેવથી પાલુ વિશેષ સુંદર પ્રભુનું દર્શન કરીશું. (૬૨)

इति निजसहचरिवचनं श्रुत्वारचयत्तथैव चतुरा सा ।

पूर्णे मनोरथोभूत्सकलोऽपि स्वांतसंवद्धः ॥ ૬૩ ॥

આવા પોતાની સહચરીના વચન સાંભળીને અત્યંત ચતુર શ્રીસ્વામિનીજીએ તેજ પ્રમાણે કયું, ત્યારે તેમના અન્તઃકરણમાં રહેલો સર્વ મનોરથ પૂર્ણ થયો. (૬૩)

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે પ્રભુ જાણ્યા, અને સર્વે મળભક્તોએ પ્રભુના દર્શન કર્યા, તેમાં એક ભાવના આવેશવાળા મળભક્તે પ્રભુને પોતાની ગાદમાં લીધા, અને સર્વે મળભક્તોને વિનોદવાક્ય કહેતા પ્રભુની સાથે વિલાસ કરવા લાગ્યા, તેનું વર્ણન કરવાની અધોઅર્થતા વગેરે પ્રકાર અગીયાર શ્લોકથી કહે છે.

निजप्राणनाथे प्रयुद्धे समस्ताः समागत्य वक्त्रामृतं दीननेत्रैः ।

पिबंत्यो हरंत्यः प्रियस्यापि चित्तं जहुस्तद्वियोगार्तितापं क्षणेन ॥૬૪॥

પોતાના પ્રાણનાથ જાણ્યા ત્યારે સર્વે મળભક્તોએ આવીને દીનતાયુક્ત નેત્રથી પ્રભુના વદનરૂપ અમૃતનું પાન કર્યું, અને પોતાના પ્રિય પ્રભુના ચિત્તનું હરણ કર્યું, અને પ્રભુના વિયોગની આર્તિના તાપને એક ક્ષણમાં ત્યાગ કર્યો (૬૪)

यद्यत्सुखमनुभूतं तासामभवत्प्रियस्य संगेन ।

कथमपि वक्तुमशक्यं मनसो वचसो यतोऽगम्य ॥૬૫॥

પોતાના પ્રિયના સંગેમથી તે મળભક્તોને જે સુખને અનુભવ થયો તે અગમે (શ્રીહરિરામજી) કહી શકતા નથી, કેમકે અમારા મનને વાણિને તે અગમ્ય છે, (૬૫)

काचिद् बहुवियोगार्ता तूर्णमागत्य संमुखं । परिभ्य निजोत्संगे गोविन्दमकोरन्मुदा ॥

કોઈક મળભક્ત જે વિયોગથી બહુ આર્ત થયેલા તેમણે જલદી સંમુખ આવીને પ્રભુને આભિંગન કરીને હૃદયથી પોતાની ગાદમાં પધરાવ્યા. (૬૬)

ततः सर्वा गर्वादिकमपि परित्यज्य मिलिता मुकुंदोत्सांगां तां सपदि परितः प्राणपतिना । स्फुरद्भारं दृष्ट्वा परममिनिविष्टा मुररिपोर्गुणे रात्रिक्षिप्टाः किमपि जगद्दुर्दानवचनं ॥૬७॥

ત્યારે સર્વે સખિયો પોતાના ગર્વ વગેરેના ત્યાગ કરીને એકજ થયા, અને જેના ઉત્સંગમાં મુકુન્દ ભગવાન બિરાજતા હતા તેની ચારે તરફ વિંટલાઈને તેના તરફ પામેલા ભાવને એકત્રે મુરારિ પ્રભુના શુભમાં પ્રવેશ કરીને રાત્રિભર વિયોગના ક્લેશવાળા કંઈક દીન વચન બોલવા લાગ્યા.

सुंदरि तवैव भाग्यं यत्प्राप्तो गोकुलापीशः । मधुपं नीरजमिव सखि छादय बाहुद्वयेनेमं ॥

रुचिरे सखि हरिरूपे निपततु मा पश्यतां दृष्टिः ।

इति निजचैलांचलतो विम्वस्य सिद्धार्थविभ्रमं विततु ॥૬९॥

હે સુંદરિ, તારું ભાગ્ય છે કે તને ગોકુલાધીશ પ્રાપ્ત થયા. હવે જેમ કમલ જમરને પ્રાપ્ત કરીને તેને હાંકી દે છે, તેમ તું તારા જન્મે ભુવંથી એને આત્મહતિ કરી દે. (૬૮) દે સખિ, હરિના સુંદર રૂપની ઉપર કોઈ બેનારની દૃષ્ટિ ન પડે તેને માટે તારા કપડાના છેદમાં

બાધિલા સરસવ પ્રભુના ઉપર વારીને ચારે તરફ ફેંકી દે. અથવા હરિના અત્યંત સુંદર સ્વરૂપ પર કોઈ બેનારની દષ્ટિ ન પડે તેમ તારા વસ્ત્રના છેડાથી તું તેને ઢાંકી દે. હવે તારો સર્વ મનોરથ સિદ્ધ થયો. હવે મનના વિભ્રમને છેડીને પ્રભુની સાથે વિલાસ કર. (૬૯)

કાચિત્ સમુદિતમદના દુઃસહતદ્વિપ્રયોગાગ્નિ સોદુમશક્તા કિંચિચકાર ગોપીપતૌ સપદિ ॥

તદિદં વક્તુમશક્યં તદાભવત્સ્વામિનીપ્રમ્થોઃ ।

કશ્ચિદ્રમણવિશેષો મનોવચોઽગોચરઃ સુમુસિ ॥૭૧॥

કોઈક સ્ત્રી જેને પુષ્કલ કામનો ઉદય થયો હતો, અને પ્રભુના વિદેશગના અગ્નિને સહન નહિ કરી શકતી હતી, તેણે જલદી આવીને ગોપીપતિ પ્રભુને કાંઈક કહ્યું, (૭૦) તે કહી શકાય તેમ નથી ત્યારે હે સુમુસિ, શ્રીસ્વામિનીજી તથા પ્રભુનો કોઈક રમણનો મન અને વાણીને અગોચર પ્રકાર થયો (૭૧)

તતસ્તા મગવત્સંગં મિલિતાઃ પર્યવારયન્ । દ્વિરેફમિવ પાથોઽદલાનિ સ્વાંતરાગતં ॥૭૨॥

વાતાહતમિવ કમલં તદાભવન્મત્પ્રમોનેત્રં । મૃદ્ધૈરિવ પીતસ્તન્મકરંદઃ સ્વામિનીનેત્રૈઃ ॥૭૩॥

પછી સર્વેનો ભગવાનની સાથે સંગ થયો. જેમ કમલની પાંખડીઓ પોતાની અંદર આવેલા ભ્રમરને ચારે તરફથી ઘેરી લે છે, તેમ સર્વેએ મળીને પ્રભુને ઘેરી લીધા. (૭૨) જેમ વાયુથી કમલ કમ્પે છે, તેમ જનજઘતને બોર્ષને મારા પ્રભુનું નેત્ર કમલ ચંચલ થયું. અને જેમ ભ્રમર કમલના મકરંદનું પાન કરે છે, તેમ શ્રીસ્વામિનીના નેત્રરૂપ ભ્રમરાએ પ્રભુના નેત્ર-કમલના મકરંદનું પાન કર્યું. (૭૩)

આગત્ય માતૃચરણાંતિકે વર્દન્તિ સ્મૃતાઃ કિંચિત્ । બાલોપ્યયં પ્રબુદ્ધો ગ્રાહ્યઃ સંમોજનીયશ્ચ ॥

માતર્વહુધાસાભિઃ પ્રલોભનં તે કૃતં મૃનોઃ । સોયં તદા કથંચિત્ સ્વાંકે કૃષ્ણાંબુજો નીતઃ ॥

માતૃચરણની પાસે જઈને કહેલા લાભ્યાંકે તમારો લાલા બાલક છે, તે પાછુ અમે એને જમાવ્યા છે. એને આપ લો, અને એને સારી રીતે ભોજન કરાવો. (૭૪) હે માતા, અમે એને બહુ શાલક આપી ત્યારે ભગ્યા છે. જેમ તેમ કરીને આ કૃષ્ણકમલને તમારા ઉત્સાહમાં લાભ્યા છીએ.

હવે સર્વ લોક પ્રભુને લઈને શ્રીયથોદાણની પાસે જાય છે અને પોતા પ્રભુને જગાડ્યા તેના પ્રકાર યથોદાણને કહે છે, અને પ્રભુને માતાની પાસે પધરાવે છે, તેનું ચાર શ્લોકથી વર્ણન કરે છે.

નિદ્રાલુતા તવાસ્તે સ્વનોર્જાતે પ્રમાતેપિ । વદતિ મયા નોત્યેયં પરઃ શૈત્સ્વત્કૃતૈઃ યત્નૈઃ ॥

પ્રાર્થનયા બહુવિધયા પાદગ્રહણેન મસ્તકે ષ્ટ્વા ।

કથમપિ સંપ્રતિ નિકટે તવ બાલોયં સમાનીતઃ ॥૭૫॥

જોકે પ્રાતઃકાલ થઈ ગયો તે પાછુ તમારા પુત્ર તો નિદ્રાલુજ છે, અને કહેલા લાભ્યા કે તું સેંકડો પ્રયત્ન કરશે તે પાછુ હું ઉઠવાનો નથી, (૭૬) અમે મહુ પ્રકારે પ્રાર્થના કરી, એમના ચરણ ગ્રહણ કર્યાં, મસ્તક પર ધર્યાં. આપ્રમાણે જેમ તેમ કરીને તમારા બાલને તમારી પાસે જમાવ્યા છીએ. (૭૭)

હવે પ્રભુ માતાને પૂછે છે કે મારા લોજનને માટે શું શું કર્યું છે ? ત્યારે માતા મંગલભોગને માટે કરેલી સામગ્રીનું વર્ણન કરીને આરોગવાની પ્રાર્થના કરે છે. તે પાંત્રીશ શ્લોકથી કહે છે,

તતઃ પૃચ્છતિ ગોવિંદો માતઃ કિં મત્કૃતે કૃતં । યદ્યત્ સ્વાદુ તવામીષ્ટં તાત પૂર્વ પયઃ પિબ ॥
પયો વયો વર્ધયતિ કેશાનપિ ચ મેચકાન્ ॥ પયસા ગોપવાલેષુ વલં તે વલવદ્ભવેત્ ॥૭૧॥

પછી ગોવિંદ પૂછે છે કે હે માતા, તેં મારે માટે શું શું કર્યું છે ? ત્યારે માતા કહે છે કે હે બાલ, તને જે જે સ્વાદિષ્ટ વસ્તુઓ ગમે છે, તે ખેંચી કરી છે, પહેલાં દૂધ પીજ. (૭૮), દૂધ ઉંમરને વધારે છે, વાળને પણ સુંદર કાળા કરે છે, અને દૂધ પીવાથી ગોપબાલકોમાં બલદેવતા જેવો બલવાન તું થશે. (૭૯)

તદનુ નવં નવનીતં ચૂર્ણિતસિતયાપિ સંયુક્તં દુર્લલિતમુગ્ધસ્રનો કુરુ મુલકમલે મદુક્તેન ॥

તે પછી મિશ્રીની બૂકીવાળું તાજું નવનીત, હે ચંચલ અને મુગ્ધ બાલ, મારું કહ્યું માગીને મુખકમલમાં મૂકા. (૮૦)

દધિ વદ્ધં શર્કરયા સહિતં સુહિતં ઘનીભૂતં ।

કુરુ સુંદર નિજવદને સફળં સઘો મનોરથં વિતનુ ॥૮૧॥

માહિપપયઃશ્શરોડ્યં નિહિતઃ સૌવર્ણપાત્રેષુ । ગ્રાહ્યો ગોકુલપાલક કુરુ સફળં મે શ્રમં સઘા ॥

બાંધેલુ ગાદું દહીં મિશ્રીસહિત દિતકર છે, તે તારા સુંદર વદનમાં મૂક; અને મારો મનોરથ તરત સફળ કર. (૮૧) આ મુવર્ણના પાત્રોમાં લેંસના દૂધની મલાઈ ધરી છે, તે આરોગીને હે ગોકુલપાલક, મારો શ્રમ જલદી સફળ કરો. (૮૨)

ગોધૂમચૂર્ણરચિતા મૃદુરોટિકેયમત્યજ્યમુગ્ધનવનીતસિતાવિમિશ્રા ।

વાંછત્યલં તવ મૃત્વામ્બુજસંગમં સા પૂર્ણ મનોરથચયં કુરુ ગોકુલેશ ॥૮૩॥

ધૂનના લોટની બનાવેલી કુમળી શેઠલી અતિસ્વચ્છ નવનીત અને મિશ્રી મેળવેલી, તમારા મુખમાં જવાને ધ્વજ છે, તેથી હે ગોકુલેશ, એને મુખકમલમાં મૂકીને એના મનોરથના સમૂહને પૂર્ણ કરા.

અત્યંતપાકશાલી શાલિનામોદનો દદ્ધા । મિશ્રઃ સંધિતસહિતસ્તવાસ્યસંગં મ કાંક્ષતિ પ્રાયઃ ॥

સારી રીતે ચઢી ગયેલા, દહીં મેળવેલા શાલનો ભાત સંધાણી સાથે તમારા મુખમાં જવાની ધ્વજા કરે છે. (૮૪)

આવર્તિતચક્રુપયસા પરિપાચિતશાલિભી રચિતં ।

પાયસમુચ્ચમસિતયા સહિતં યોગ્યં ત્વદાસ્યેદોઃ ॥૮૫॥

ઓરેલાં બહુ દૂધમાં પકાવેલી, ગોખા નાંખેલી, મિશ્રીવાળી ખીર તેવાર કરી છે તે પણ તમારા મુખચંદ્રને લાલક છે. (૮૫)

પૂર્વપ્રદેશસંમવતંદુલવિહિતં વિમેદયુગ્મકં ।

તથિકૃતે-ગોકુલનૃપ પરિપકાઃ સ્થાપિતા મૃદ્ધાઃ ॥૮૬॥

પૂર્વદશમાં ઉત્પત્ત થયેલો ચોખાનો ખીલેલો વાત અને તેની પાસે હે ગોકુલનાથ, પરિપક્વ મગ પણ ધર્યા છે. (૮૧).

તન્નિકટરૂપ્યપાત્રે સ્થાપિતમત્યુત્તમં શાકં ।

કાંચનશકલનિચય દ્વય યત્સરણકંદસંમવં કૃષ્ણ ॥૮૭॥

તન્નિકટે નવમૃદુતરશકલં યત્ પેત્રુકીરચિતં ।

શાકં વહુ પરિપાકં સુન્દરપાત્રે ત્વદામયે નિહિતં ॥૮૮॥

હે કૃષ્ણ, તેની પાસે રૂપાના પાત્રમાં અતિ ઉત્તમ શાક ધર્યું છે, તે સુરસુના કંદનું બનાવેલું છે, અને સુવર્ણના કટકાના ઢગલા જેવું દેખાય છે. (૮૭) તેની પાસે નવા, કોમલ અરવીના કુક (કટકા)નું બનાવેલું શાક બહુ પકાવીને સિદ્ધ કરીને સુંદર પાત્રમાં તમારે અંગીકાર કરવાને માટે ધર્યું છે. (૮૮)

મરિચાર્દ્રકાદિયુક્તં રામઠલવળાદિસંયુક્તં । નિહિતં સુવર્ણપાત્રે ઘૃતાકૈર્નિર્મિતં શાકં ॥૮૯॥

તન્નિકટે સુકુમારક નિહિતં સૌવર્ણપાત્રેષુ । કૌશાતકીવિરચિતં શાકં વદનારવિદાર્દૈસ્ ॥

મરચા, આદ્રક (આદુ), હિંગ, લોણ, વગેરે મેળવેલું વેગલનું બનાવેલું શાક સુવર્ણના પાત્રોમાં ધર્યું છે. (૮૯) તેની પાસે હે સુકુમાર, સુવર્ણના પાત્રોમાં પટેલનું બનાવેલું શાક આપના મુખકમલને ઘાયક ધર્યું છે. (૯૦)

રમ્યે રાજતપાત્રે દ્વિવિધં વાસ્તૃકનામકં શાકં ।

સ્થાપિતમતિરોચકમિહ હરેર્ધૃત્વાંભોજસંગમાકાંશ્ચિ ॥૯૧॥

તન્નિકટે કાંસ્યપાત્રે નિહિતં કાષ્ઠારુકંદસ્ય ।

શાકં વહુ પરિપાકં સફલં તત્કૃત્ય વિશ્રમં વિતન્તુ ॥૯૨॥

સુંદર ચાંદીના પાત્રમાં નાના મોટા બે ભતના બઘવાનું અતિ રસિકર શાક અહીં ધર્યું છે, હે હરિ, એ તમારા મુખકમલમાં જવાને તકલી રહ્યું છે. (૯૧) તેની પાસે કાંસાનાં પાત્રમાં કાશરુકંદ (સકરકંદ) નું સારીરીતે પકાવેલું શાક ધર્યું છે, તે આરોગીને તે તૈયાર કરવાનો મારો અમ સદૃશ કરે. (૯૨)

નૂતનમૃષ્મયપાત્રે દધિમક્તં-હિંગુજીરકૈર્યુક્તં ।

સલવળમાર્દ્રકસંધિતસહિતં યોગ્યં ત્વદાસ્યંદોઃ ॥૯૩॥

સંરજનિસિદ્ધાર્થકનવહિંગુહરિદ્રાવિમિશ્રિતઃ સુમૃતઃ ।

સુન્દરતત્ક્રકપાયઃ પક્વટીમિશ્રિતઃ ॥૯૪॥

નવા માટીના પાત્રમાં હિંગ, જીર, લવણ મેળવેલો દહીંવાત આદ્રકના સંધાણાસહિત ધર્યો છે, તે તમારા મુખચંદ્રને ચોગ્ય છે, (૯૩) અશની, રાધનાંબેલી, નવી હિંગ, કળદર મેળવેલી, સારીરીતે એટેલી, પઠોડી નાંબેલી, કઢી ધરી છે, તે બહુ સુંદર છે. (૯૪)

૧ પેઠા. પીઠ્ઠ કોઠ. ૨ વયવો. ચંદન વયવો.

ગોધૂમચૂર્ણકચૂર્ણેઃ પક્ષાન્નાન્યથ નિર્મિતાનીહ ।

સંતિ સમસ્તાન્યાદરમરતો નિહિતાનિ પાત્રેષુ ॥૧૦૪॥

અહુજ સુંદર ગાયના દૂધમાંથી બનાવેલું અતિ અદ્ભુત, ઉત્તમ માખણ સોનાના પાત્રમાં ધર્યું છે, તે કેશરના જલના જેવું શેષે છે, (૧૦૩). ઘઉંના તથા ચણાના લોટના આજેજ બનાવેલા પકવાણ છે, તે સર્વે આદરપૂર્વક પાત્રોમાં ધર્યાં છે. (૧૦૪)

ચૂર્ણિતતંદુલરચિતા મયા કૃતા શ્વકુલી મૃદુલા ।

મિલિતા મનોરથં મે પૂરયતુ ત્વન્મુસ્તામ્બુજેન ॥૧૦૫॥

મરિતાઃ સુંદર સિતયા કોણચતુષ્કે લવંગસંયદ્ધાઃ ।

કર્પૂરનાડિકાસ્તાઃ કૃથાઃ કૃપાલો મુસ્તામ્બોજે ॥૧૦૬॥

એખાના લોટની મેં બનાવેલી કેમલ જથેળી તમારા મુખકમલમાં મૂકીને મારો મનોરથ પૂર્ણ કરો, (૧૦૫) સુંદર મિશ્રી ભરેલી ચારે ખુણે લવંગ મૂકેલી કર્પૂરનાડીઓને હે કૃપાલુ, તમારા મુખકમલમાં ધારણ કરો. (૧૦૬)

દધિવદ્ધપિષ્ઠનિર્મિતદધિવટ્કાઃ સંદૃષ્ટે પક્ષાઃ ।

ગોકુલજીવન નઘ્યા જયંતુ તે ત્વન્મુસ્તામ્બોજે ॥૧૦૭॥

ગોધૂમચૂર્ણનિર્મિતચક્રાકારાઃ કરંજિકા મિષ્ટાઃ ।

દ્વિપાસ્ત્રવાસ્યપથે સંતુ મયા નિર્મિતાઃ સંતિ ॥૧૦૮॥

બાંધેલા દહીંમાં લોટ મેળવીને બનાવેલા થોડા ધીમાં પકવેલા નવા દહિંવડા, હે ગોકુલજીવન, આપના મુખારવિંદમા વિન્ય કરો. (૧૦૭) ઘઉંના લોટની બનાવેલી ચક્રના આકારની મીઠી ચંદ્રકળા મેં બનાવી છે, તે આપના મુખકમલમાં બિરાજવા થોડા છે (૧૦૮)

વજ્રકચૂર્ણરસાદિતર્વિદુર્મિર્મિતસુંદરવિન્દુજલકુકું ।

સુત મયાશ્વિલબ્દમથો સિતાકૃંતરસેન મુખે તવ તિષ્ઠતુ ॥૧૦૯॥

નિજકરયુગ્મવિનિર્મિતસેવિતલકુકુમ્બમ્ ।

સુદૃષ્ટે પક્ષં સિતાનિવદ્ધમતિયોગ્યં ત્વન્મુખે માતુ ॥૧૧૦॥

ચણાના લોટના રસની છુટી કરીને મિશ્રીના રસમાં નાંખીને ગાદી ચાસણીથી સુંદર છુટીના લાડુ, હે સુત, મેં તૈયાર કર્યાં છે, તે તમારા મુખમાં મૂકો. (૧૦૯) મારા બન્ને હાથથી બનાવેલી સેવનેા સુંદર ધીમાં પકવેલા, મિશ્રીની ચાસણીથી બાંધેલા, ઉત્તમ લાડુ અતિ થોડા છે, તે આપના મુખમાં શેષે. (૧૧૦).

મર્દિતચૂર્ણવિરચિતાશ્ચંદ્રાકારા ઘૃતે પક્ષાઃ । મઠા મનોરથાનાં પૂરણયોગ્યા મુખે કાર્યાઃ ॥

એવંભૂતાનિ વસ્તુનિ સ્થાપિતાનિ પ્રિયાર્મક । યચ્છુચિકરં તાત તત્ત્વયા ક્રિયતાં મુખે ॥

લોટને છુટીને બનાવેલા ઘામાં પકવેલા ચક્રના આકારના મઠા (ઠોર) છે, તે મનોરથ પૂર્ણ કરવા થોડા છે; તેમને મુખમાં ધરો. (૧૧૧) હે પ્રિય જાણ, આ પ્રકારની સર્વ વસ્તુ ધરી

રખી છે, તેમાં જે આપને રચિકર હોય તે, હે તાત, આપના મુખમાં ધરો. (૧૧૨).

તતો મન્નાથેન પ્રણયભરમાકર્ણ્ય ગદિતં સ્વમાતુઃ સ્વાકાંશ્વાકૃતમિતિ કૃપાપૂર્ણમનસા ।

યદેવ સ્વામીયં રુચિકરમુત સ્વાદુ મૃદુલં લસન્મુગ્ધસેરાનનકમલમણ્યે તદકરોત્ ॥૧૧૩॥

પછી મારા નાથ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રે પ્રેમથી ભરેલાં પેતાની માતાનાં વચન સાંભળીને, તેમણે બહુજ આકાંક્ષાથી કહ્યું છે એમ અણીને, પૂર્ણમનથી પેતાને જે અભીષ્ટ રચિકર સ્વાદુ અને કમલ લાગ્યું, તે મંદ હાસ્યયુક્ત પેતાના સુંદર મુખકમલમાં ધર્યું. (૧૧૩)

આ પ્રકારે માતાની પ્રાર્થનાથી ભગવાન આરોગ્યા. પછી આચમન મુખપદ્મ લઇને, બીડી લઇને માતાની ગોદમાં બિરાજીને મંગલાઆરતિ કરાવી, તેનું ચાર શ્લોકથી વર્ણન કરે છે,

કથાઃ કથયંતીમિર્વીજયન્તીમિરન્ન્યુતમ્ । સखीमिः सहितो भुंक्ते कृष्णः कमललोचनः ॥

તત આચમ્ય તામ્બૂલં પ્રગૃહ્ય કરયોર્દ્વયોઃ । જનન્યુત્સંગોપવિટઃ સાલકાનનચંદ્રમાઃ ॥

તતશ્ચારાત્રિકં માતૃસખિમિરિલેશ્વરઃ । હરિરુત્તારયામાસ લસદ્વદનપંકજઃ ॥૧૧૪॥

અનેક પ્રકારની કથાઓ કહેતી અન્યુત ભગવાનને પંખા કરતી સખિયોની સાથે કમલનયન શ્રીકૃષ્ણ બોળન કરતા હતા. (૧૧૪) પછી આચમન કરીને મુખપ્રજ્ઞાલન કરીને બંને હાથમાં તાંબૂલ લઇને મુખપદ્મ ઉપર આવેલા વાળથી શોભતા શ્રીકૃષ્ણ માતાની ગોદમાં બેઠા. (૧૧૫) માતાની સખિયોની પાસે અખિલ વિશ્વના ઈશ્વર હરિએ આરતિ ઉતારાવી ત્યારે આપનું મુખારવિદ્ અત્યંત શોભવા લાગ્યું. (૧૧૬).

હવે માતા શ્રીમંકોરજીને ઉબટનો કરાવીને સ્નાન કરાવીને શૃંગાર કરે છે, તેના પ્રકાર પાંત્રીશ શ્લોકથી કહે છે,

તदनંતરમેवं हि भावनात्र विधीयतां । सखीसमीकृतस्यानः मूर्ध्मचैलार्पितासनः ॥૧૧૭॥

સમાનીતલસત્તૈલસર્વાંગકૃતલેપનઃ । મૂર્ધ્મકંકતિકાચત્પ્રસાધિતકર્ણાંતરઃ ॥૧૧૮॥

જનનીહસ્તનવરસમીકૃતમુખાલકઃ । કરદ્વયતલસ્યાચિર્તેલભિસ્રમુખાંબુજઃ ॥૧૧૯॥

તે પછી અદિ એવી ભાવના કરવી કે સખીયોએ સ્નાનને ઠીક કરીને ઝીણા વસ્ત્રોથી આસન બિછાવ્યું (૧૧૭) સુન્દર કુલેલથી પ્રભુના સર્વાંગ ઉપર લેપન કર્યું, નાની કાંસડીથી બહુ સારી રીતે યત્ન કરીને પ્રભુના વાળ એળખ્યા (૧૧૮) માતાએ હાથના નખથી મુખ ઉપર આવેલા અલક સરખા કર્યાં. બન્ને હાથમાં તેલ લઈને પ્રભુના મુખકમલને લેપન કર્યું. (૧૧૯)

નયનદ્વિતયપ્રાંતપ્રોંછનપ્રાપ્તસીત્કૃતિઃ । મૃદીતલકુટો વામકરસ્યનવનોત્તકઃ ॥૧૨૦॥

અનેકદીનવચનાનુનીતઃ સાધુવત્સિયતઃ । સુગંધોદ્વર્તનોદ્વર્તિરુચિરસ્વાંગસુંદરઃ ॥૧૨૧॥

બન્ને નેત્રના ઉઝાના ભાગને લુછ્યા, ત્યારે પ્રભુ સીન્ધાર કન્વા લાગ્યા. લકડી લીધી, અને ઘણા દસ્તમાં માખણ ધર્યું. (૧૨૦) અનેક રીતે કાવાવાસા કરવાથી પેાતે મનની ગયા પ્રદા થઈ ને ઉમા. રૂચિર શ્રીઅંગને સુગન્ધયુક્ત ઉત્તરનો સગપ્ત્યો. (૧૨૧)

ચંદનાભિસ્રવદનઃ સુપમાસદનોઽસિરઃ । પીતામ્બર દ્વ સ્વાંગશોમાસીમામમાશ્રયઃ ॥૧૨૨॥

શ્વગચ્છગસમુદ્યાપી પ્રાર્થનાવ્યાપિતઃ મ્યકે । કોમળનીરવનુસેરયો કોમળગાત્રકઃ ॥૧૨૩॥

મુખ ઉપર ચંદન ચોપડાબુંધ, શોભાના સ્થાનરૂપ થયા. અતિ ચંચલ થયા, ચંદનના લેપથી શ્રીઅંગ પીતામ્બર ધારણ કર્યું હોય એમ શોભાની પરિસ્થિતિમાં પ્રાપ્ત થયું. (૧૨૨) એક એક શ્લોકમાં એકદમ ઉંઠે છે, શ્રીયશોદય કાલાવાલા કરી પાછા ફેરવે છે, પછી સુદાતા ગરમ જલથી કામલ શ્રીઅંગને સ્નાન કરાવે છે. (૧૨૩)

ગોપીજનમમાકીર્ણઃ પરિહાસમુત્થામ્યુજઃ અનેકભાવસંઘચિસર્વાંગકૃતિચંચલઃ ॥૧૨૪॥

ગોપીજનમુત્થામોદસમાધ્રાણપરાયણઃ । ગોપીજનકરસ્પર્શજાતરોમાંચપુષ્પિતઃ ॥૧૨૫॥

ગોપીજન એમને વિંટલાઈ વળે છે, મુખકમલપર હાસ્ય આવી રહ્યું છે, અનેક ભાવને સ્થળ કરનાર સર્વાંગની ચેષ્ટાથી ચંચલ છે. (૧૨૪) ગોપીજનના મુખની સુગંધને સુંઘવામાં પોતે પરાયણ છે. ગોપીજનના હાથના સ્પર્શથી ઉત્પન્ન થતા ચેમાંચથી અંગોઅંગ ફૂલે છે.

રણત્કંકણહસ્તસ્યકલશઃ સ્થાપિતઃ પુનઃ । હૃતસ્તતઃ મમાયાતયુવતીયુંદવેદિતઃ ॥૧૨૬॥

શનૈઃ સૂક્ષ્માંશુકૈઃ સમ્પક્ષ્મોઽચ્છિતાંગવિરાજિતઃ । ઉચ્ચમાઞ્છાદનાસ્તીર્ણમૃદુલાસનસંસ્યિતઃ ॥
અંતિકસ્યાપિતાનેકવસ્ત્રાભરણપેટિકઃ । શ્રીમાતૃચરણાંકસ્યો ગોપીમંડલમંદિતઃ ॥૧૨૮॥

કંકણના રણુહારયુક્ત હાથમાં રહેલા કળશને એક બાજુપર મુકે છે, અને આમ તેમથી આવેલા પુર્વપત્થોના સમૂહથી પ્રભુ વિંટલાઈ જાય છે. (૧૨૬) ઝીણા વસ્ત્રથી ધીમેધીમે સારી રીતે શ્રીઅંગને લુછવીને પ્રભુ બિરાજે છે. ઉત્તમ વસ્ત્ર બિઝનેસ કામલ આસનપર પ્રભુને બેસાડે છે. (૧૨૭) પાસે અનેક વસ્ત્ર ને આભૂષણની પેટી મુકેલી છે. શ્રીમાતૃચરણની ગોદમાં પ્રભુ બિરાજે છે, ગોપીજનના મંડલથી શોભાયમાન છે. (૧૨૮)

બાલમાવાગ્રહસ્તાંતિસ્થાપિતમિયરાધિકઃ । બાલમાવાનુકરણસહજસ્નેહમૂચકઃ ॥૧૨૯॥

તક્તિયનિજમાહિત્યમહજસ્નેહમૂચકઃ । બાલમાવાતિમૌગ્ધ્યેન નિર્દોષગુણવિગ્રહઃ ॥૧૩૦॥

તત્સંમુલકૃતસ્યાસ્યો નિજશૃંગારકારકઃ । સમવસ્ત્રાભરણધૂક પ્રવર્તિતનિજાગ્રહઃ ॥૧૩૧॥

બાલભાવના આગ્રહથી પોતાની પાસે મિય રાધિકાને બેસાડ્યા છે બાલભાવના અનુકરણથી તેમને સહજ સ્નેહનું સ્થળ કરે છે. (૧૨૯) પોતાના નિત્યના સાહિત્યમાં સહજ સ્નેહ સ્થળ કરે છે, બાલભાવથી અત્યંત મુગ્ધ દેખાય છે, પરંતુ નિર્દોષપૂર્ણગુણવિગ્રહવાળા પોતે છે. (૧૩૦) મિયાજની સન્મુખ પોતાનું મુખ કરીને પોતાને શુભાર કરાવે છે, વસ્ત્ર અને આભૂષણ પોતાને મિયાજના સમાન ધારણ કરાવવાને પ્રભુ પોતાનો આગ્રહ જણાવે છે. (૧૩૧)

પાર્શ્વસ્થવેણુવેત્રાદિઃ કરધારિતલટુકઃ । આરક્તકચ્છપટકપરિધાનવિરાજિતઃ ॥૧૩૨॥

હીરકાદિવિનિર્માણનસ્ત્રભૂષણભૂષિતઃ । ચરણાંગુલિમધ્યસ્થવૃથિકાકૃતિભૂષણઃ ॥૧૩૩॥

પદમધ્યસ્થરત્નાદ્યપુષ્પભૂષણભૂષિતઃ । મંજુમંજીરનિનદઃ પદકંકણમંદિતઃ ॥૧૩૪॥

કંકજેતરસંકાશકચ્છવાસોવિભૂષિતઃ । સુવર્ણપટ્ટિકાયુક્તજાનુપ્રાંતાતિસુંદરઃ ॥૧૩૫॥

વેણુ વેત્ર વગેરે પાસે ધરાઈ છે. શ્રીહસ્તમાં લટુક ધરાઈ છે. કસુમી તનિચે ધારણ કરવાથી શોભાયમાન દેખાય છે (૧૩૨) હીરા વગેરેથી જડેલા નખભૂષણથી પોતે ભૂષિત થયા છે. ચર-

હુની આંગળિઓમાં બીંછ્યાના બૂપણુ ધર્યા છે. (૧૩૩) ચરણમાં રત્નખચિત કુલ અથવા પગપાનનું બૂપણુ ધર્યું છે. ઉપરના ભાગમાં મંજુલ નાદ કરતાં ધ્વજ ધર્યાં છે, ચરણમાં કંકણુ શોભે છે. (૧૩૪) કમલના કેશરના સમાન પૂળી કાઢતી ધારણ કરવાથી શોભે છે. સુવર્ણની કિનારીને લીધે ઘુંટણનો ભાગ અતિ સુંદર દેખાય છે. (૧૩૫)

પદ્મગુચ્છસતપ્રાંતકિંકણીકટિભૂષિતઃ । રણત્કૃતિચમત્કારમોહિતાશિલગોપિકાઃ ॥૧૩૬॥

દશાંગુલિદલસ્યાયિરાજદ્રુચિરમુદ્રિકઃ । કરોપરિચ્છમાર્ગીયશૃંગ્ખલાપુષ્પભૂષણઃ ॥૧૩૭॥

કરમૂલકૃતામૂલ્યરત્નનિર્મિતકંકણઃ । લંબમાનાસિતસ્વચ્છગુચ્છશોમિતવાહુકઃ ॥૧૩૮॥

રેશમના ગુચ્છાથી જેના હેઠા શોભી રહ્યા છે એવી ઘુંધરીઓથી કટીનો ભાગ શોભાયમાન છે. એના રણત્કારના ચમત્કારથી સર્વે ગોપીજન મોહિત થઈ ગયા છે. (૧૩૬) હાથની દશે આંગળિઓમાં ધરેલી રુચિર મુદ્રિકાઓથી પોતે શોભી રહ્યા છે. હાથના ઉપરના ભાગમાં સાંકળ તથા હાથકુલ ધર્યાં છે. (૧૩૭) હસ્તના મૂલમાં અમૂલ્ય રત્નથી નિર્મિત કંકણુ ધર્યાં છે. પહેંચીના સ્થામ લાંબા સ્વચ્છ ગુચ્છાથી બાહુ શોભાયમાન છે (૧૩૮)

કરમધ્યાંગદદ્વંદ્વરસયુગ્મવિવોધકઃ । અનેકરત્નજટિતપદકોરઃસ્થલોદયઃ ॥૧૩૯॥

આનામિમુક્તિકામાલાલંબનોદરશોમનઃ । રત્નચ્ચવહિતસ્થૂલમુક્તાહારવિભૂષિતઃ ॥૧૪૦॥

સુવર્ણકૃત્રિમમણિમાલાબહુવિરાજિતઃ । રત્નમુક્તામણિત્રાતવૈજયંતીજિતાશિલઃ ॥૧૪૧॥

અનેકપુષ્પમૃંગાદ્યવનમાલાતિલાલિતઃ । સુવર્ણશૃંગ્ખલામાલારંજિતસ્વપદાંબુજઃ ॥૧૪૨॥

જાને જુઓમાં બાણુખંધ ધર્યાં છે. તે સંયોગ અને વિપ્રયોગ જાને રસનો બોધ આપે છે. અનેક રત્નજટિત પદકથી ઉરસ્થલ શોભે છે (૧૩૯) નાભિપર્યંત લાંબી મોતીની માલાથી ઉદર શોભી રહ્યું છે. વચ્ચે રત્ન પદ્મવેદ્યા મોટા મોતીઓના હારથી પોતે અત્યંત શોભે છે. (૧૪૦) સોનાની કૃત્રિમ મણિમાલાથી બહુ શોભાયમાન છે. રત્ન, મોતી, અને મણિના સમૂહવાળી વૈજયંતી માલાથી અખિલ વિશ્વને છતી લીધું છે. (૧૪૧) અનેક પુષ્પ અને તેના ઉપર આવેલા મુગ્ધાવાળી વનમાલાથી પોતે બહુ સુંદર દેખાય છે. સુવર્ણની સાંકળીની માલાથી આપના ચરણકમલ રંજીત દેખાય છે. (૧૪૨)

મનોજરૂપવૌધાર્યમકરાકૃતિકુંડલઃ । ચંદ્રલક્ષણસંસિદ્ધૈ ચિત્રુકામરણાન્વિતઃ ॥૧૪૩॥

યપાકર્યંચિદુરરીકૃતકોમલકંજલઃ । વદ્ધુધાજનનીવાક્યમુગ્ધમાવપ્રલોમિતઃ ॥૧૪૪॥

પોતે અત્રીકિક કામદેવ છે. તે જાણવાને મકરાકૃત કુંડલ ધારણ કર્યાં છે. ચંદ્રના લક્ષણ પોતામાં સિદ્ધ કરવાને માટે ચંદ્ર જેવું પ્રકાશિત ચિત્રુક આશરણુ ધારણ કર્યું છે. (૧૪૩) માતાએ બહુ પ્રકારે લોભ બતાવવાથી મુગ્ધભાવથી જેમ તેમ કરીને કામલ કાન્ત અનંબુ છે. (૧૪૪)

નેત્રદ્વયાંજનાધાનવદ્ધુધાકૃતસીત્કૃતિઃ । દંતંગંતાંજનરેલાચપુષ્પવાણસમાકૃતિઃ ॥૧૪૫॥

મૂત્તદસ્યમશીવિન્દુદદિદોપનિવર્તકઃ । મીનકેતુષન્સ્યાયિમણ્ણિલ્લસુપમાલયઃ ॥૧૪૬॥

જાને નેત્રમાં અંજન કરાવતા બહુ પ્રકારે સીતકાર કરે છે. નેત્રના હેઠના ભાગમાં અંજનની

રેખાથી કામદેવના સમાન આકૃતિ થઈ રહી છે. (૧૪૫) બૃકુટિ પાસે મેશનું ટપકું ક્યું છે, તે નજરનો દોષ નિવારણ કરે છે. અને તે ધ્વજના ઉપર મીનવાળા કામદેવના ધનુષ ઉપર શ્રમર બેસી હોય એવી શોભાનું સ્થાન બની રહ્યું છે. (૧૪૬)

માલે કપોલયુગલે કસ્તૂરીકૃતચિત્રકઃ । અલકાંતસમાલંવિમ્બકામાલાતિશોભિતઃ ॥૧૪૭॥
મણિમુક્તાતિજટિતલિલકાંતરભૂષિતઃ । હેમત્રિરેસરુચિરમાલાગણવિંભૂષિતઃ ॥૧૪૮॥
કેશપાશસમૌવદ્ધશિલિપિચ્છવિંભૂષણઃ । અનેકપુષ્પર્મ્દુલપલ્લવાદિવિચિત્રિતઃ ॥૧૪૯॥

લલાટના ઉપર અને બન્ને કપોલ પર માતાએ કસ્તૂરીના ચિત્ર કર્યા છે. અલકના હેઠાના ભાગ સુધી લાંબી માતીની માલાથી આપ બહુ શોભે છે. (૧૪૭) મણિ અને માતીથી જડિત બીજાં તિલક ક્યું છે, તેથી પોતે શોભે છે. સુવર્ણની ત્રણ રેખાવાળો સુંદર માલાનો સમૂહ ધર્યો છે, તેથી શોભાયમાન છે. (૧૪૮) કેશપાશ સરખો કરીને બાંધ્યો છે તેમાં મોરપિંચ શોભી રહ્યું છે, અને અનેક પુષ્પ તથા કામલ પલ્લવ વગેરે ધર્યાં છે. તેથી વિચિત્રિત થઈ રહ્યા છે. (૧૪૯)

પછી ગ્રજભક્તો દર્શન કરવાને આવે છે. તે સમયની પ્રભુની શોભા, ગ્રજભક્તોનો ભાવ, અને તે સમયે પ્રભુ વેણુ વગાડે છે તેથી ગ્રજના સ્થાવર જંગમની જે અવસ્થા થાય છે, તેનું વર્ણન દશ શ્લોકથી કરે છે.

કદાચિત્ કુંજશૃંગારે સ્વામિનીભૂષણાન્વિતઃ । નિજાગ્રહેણ તત્પ્રેષ્ટનાસામૌક્તિકભૂષણઃ ॥૧૫૦॥
વિવિધસ્વામિનીમાવતરંગપરિભાવુકઃ । વિહિતસ્વચ્છમૃદ્ધારાધિકાસંગસંસ્થિતઃ ॥૧૫૧॥

કોઈકવાર નિકુંજમાં શૃંગાર કરે છે ત્યારે શ્રીસ્વામિનીના ભૂષણો ધારણ કરે છે, અને શ્રીસ્વામિનીજના આગ્રહથી તેમને બહુ પ્રિય માતીનું નકવેસર ધારણ કરે છે. (૧૫૦) શ્રીસ્વામિનીજના અનેક ભાવના તરંગની પોતે ભાવના કરે છે. શ્રીસ્વામિનીજના કરેલા સ્વચ્છ શૃંગાર સહિત આપ શ્રીસ્વામિનીજ સાથે બિરાજે છે (૧૫૧)

સમાગતનિજપ્રેષ્ટગોપિકાકૃતદર્શનઃ । ગોપિકાઘાહુયુગલદૃષ્ટૈલવિભૂષણઃ ॥૧૫૨॥
ઘાહુયુગ્મકૃતસ્વીયધનપ્રાણાદિવારણઃ । નિર્મલ્હિતસ્વસર્વસ્વગોપિકાદદિતત્પરઃ ॥૧૫૩॥

પોતાના પ્રેમ ગોપીજન આપના દર્શન કરવાને ઉભા રહે છે, તે વખતે તેમના (બહેના શેવાને) ઉથા કરેલા બન્ને હાથ તથા તેમાં ધરેલા વજ્ર તથા તે પર ધરેલા આભૂષણની તરફ પોતે દૃષ્ટિ કરે છે. (૧૫૨) આ ગોપીજન પોતાના બન્ને હાથથી પોતાના ધન પ્રાણ વગેરે સર્વ પ્રભુપર વારી દે છે. જેમણે પોતાનું સર્વસ્વ નોખવર કરેલું છે એવા ગોપીજન તરફ દૃષ્ટિ કરવામાં પોતે તત્પર છે. (૧૫૩)

શ્રીમાતૃચરણોત્સંગધૃતો રચિતકજ્જલઃ । કસ્તૂરીઘનસારાદિદલિતાંજનશોભનઃ ॥૧૫૪॥
પ્રાર્થનાસ્ત્રીકૃતસ્વીયદગંજનવિચિત્રિતઃ । મૃંગદ્વયનિમાલ્યંતરુચિરત્વાશ્રવોદ્દિગ્ધઃ ॥૧૫૫॥
દગ્દોષવિદ્રવોદ્યુક્તાંજનવિન્દુમનોહરઃ । મનોજરુચિરસ્વીયરૂપમોહિતવિદિપ્તઃ ॥૧૫૬॥
શ્રૂતટાંતલમદૃત્તમપીન્દિવિરાજિતઃ । જનનીદત્તરુચિરચક્ષુર્મંડનમંડિતઃ ॥૧૫૭॥

૨ વિભૂષણઃ । ૩ વિમુક્તિમૃત્ । ૪ રુચિર । ૫ સમાકીર્ણ । ૧ મૃંગ ।

પોતાના માતૃચરણના યોગમાં બિરાજ્યા છે; કાળલ લગાડેલું છે; કસ્તુરી બરાસ મેળવીને નેત્રમાં અંજન કર્યું છે. તેથી શોભે છે. બહુ કાલાવાલા કરવાથી નેત્રની અંદર અંજન કરાવ્યું છે તેથી વિચિત્ર દેખાય છે. બાણે બે ભ્રમર હોય તેવા બંને નેત્ર કાનસુધી પહોંચતાં સુન્દરતાના સ્થાનરૂપ છે. (૧૫૫) નગરદોષ નિવારણ કરવાને માટે મધીબિન્દુથી મનોહર લાગે છે. કામરેવથી અતિ સુન્દર પોતાના રૂપથી સર્વે જગતને મોહિત કર્યું છે. (૧૫૬) લુકુટિના છેડા ઉપર ગોળ કાળો ચાંદ્યો કથો છે તેથી શોભે છે. માતાએ સુન્દર અંજન કર્યું છે, તેથી નેત્ર શોભાયમાન છે. (૧૫૭)

કરદ્યધૃતપ્રેષ્ઠવેણુવાદવિચક્ષણઃ । સ્તન્વીકૃતનદીનીરશ્વેતનીકૃતપાદપઃ ॥૧૫૮॥

જડીકૃતચલજંતુર્જગમીકૃતમાનસઃ । મૌનીકૃતદ્વિજગણઃ સરસીકૃતકાશ્યપિઃ ॥૧૫૯॥

ચિહ્નાક્ષિતવ્રજધરસ્ત્રિભંગલલિતાકૃતિઃ । રુદ્રુદંડ દ્વ સ્ત્રીયસ્ફુટસારસ્યસૂચકઃ ॥૧૬૦॥

રાધાસહચરો રાસલીલાતત્પરચેતનઃ । સ્વબાલમુગ્ધમાવાંતિગોપિતસ્ત્રસક્રિયઃ ॥૧૬૧॥

બંને હાથમાં ખારણ કરેલા અતિપ્રિય વેણુ વગાડવામાં વિચક્ષણ છે, એ વેણુનાથી નદીના નીર સ્થિર થઇ જાય છે, અને રુદ્રે ચેતન્યયુક્ત થઇ જાય છે. (૧૫૮) હાલતા ચાલતા જનુઓ બે થઈ જાય છે, અને તેઓના મન અસ્થિર કર્યાં છે, પક્ષિગણો મૌન યુક્ત થાય છે, અને પૃથ્વી રસાર્દ થઈ જાય છે. (૧૫૯) નાનાપ્રકારના ચિહ્નવાળા ચણુ મજબૂતિપર ધરે છે, તેથી મજબૂતિ તે ચિહ્નથી અકિત થઇ જાય છે. આપ ત્રિભંગલલિતાકૃતિ થઇ જાય છે, એટલે ચરણ કટિ અને શ્રીયા એ ત્રણેના ભંગથી (વાંકથી) સુન્દર આકૃતિ થઇ જાય છે. શેરડીના સાંકાની "માફક પોતાના અંગમાં સર્વ રૂસ ભર્યો છે એમ સમજ કરે છે. (૧૬૦) શ્રીરાધિકાણ્થી સાથે રહીને નાના પ્રકારની રાસલીલા કરવામાં તત્પર ચેતનાળા છે. પોતાના બાલભાવની મુગ્ધતા બતાવીને પોતાની રસિકતાને છુપાવે છે. (૧૬૧)

પ્રભુ શૃંગાર ધરીને માતાની ગાદમાં બિરાજે છે, તેમને મજબૂત ગોપીવલ્લભ ભોગ આરોગાવવાને પધરાવી જાય છે, ત્યાં સર્વ સામગ્રી આરોગીને આવ્યમન કરી બીડા આરોગીને પછી પધારે છે, તે પ્રકારે તેર શ્લોકથી વર્ણન કરે છે.

યશોદોત્સંગોપવિષ્ટઃ પાર્શ્વમાગકૃતાસનઃ । ગોપિકાવેદિતઃ સ્ત્રીયજનન્યુદરભૂષણઃ ॥૧૬૨॥

અનેકગીતવાદિત્રૈઃ યથાસ્થાનમુપાગતઃ । આસ્તીર્ણસ્વામિનીવૃંદોત્તરીયવિહિતાસનઃ ॥૧૬૩॥

ગોપિકામવનાનીતભોગમોજનતત્પરઃ । અનેકયુવતીવૃંદમંદલીમપ્યમંડનઃ ॥૧૬૪॥

શ્રીયશોદાજના ઉત્સંગમાં પોતે બિરાજે છે, એક પાખામાં આસન કર્યું છે. ગોપિકાઓથી આપ વિટલાયલા છે. પોતાની માતાના ઉદરનું ભૂષણ છે. (૧૬૨) અનેક વાજન વાગે છે, ગીતો ગવાય છે, તે સાથે પોતાના સ્થાનમાં આવે છે. શ્રીસ્વામિનીજના સમૂહે પોતાના ઉત્તરીય વસ્ત્ર બિછાવીને યોગ્ય આસન તૈયાર કર્યું છે. તેના ઉપર બિરાજે છે. (૧૬૩) ગોપિકાઓએ પોતપોતાને ઘેરથી આણેલી સામગ્રીનો ભોગ કરવામાં આપ તત્પર છે. અનેક યુવતિના ભૂષણની મંડલીઓમાં પોતે ભૂષણરૂપે શોભે છે. (૧૬૪)

અનેકવિધસામગ્રીસાદૃશ્યપરિહાસકઃ । રસશાસ્ત્રકથાગીતનૃત્યવંશવિચક્ષણઃ ॥૧૬૫॥

નપનપ્રાંતસંચારસચિતસ્ત્રસસ્થલઃ । રસપ્રદાપદેશાર્તમાવનાધરપાનકૃતઃ ॥૧૬૬॥

૧ સરસ । ૨ મૂષળમ્ । ૩ ત્વં

અનેક પ્રકારની સામગ્રીનું સાદૃશ્ય બતાવીને પોતે પરિહાસ કરે છે. રસશાસ્ત્રની વાતોમાં રહેલાં નૃત્ય બંધ વગેરેમાં આપ વિચક્ષણ છે. (૧૬૫) નેત્રનાં કટાક્ષથી પોતાના રસરસ્યલનું સ્વચ્છ કરે છે. ભોજનના વિવિધ રસના બદાનાથી શ્રીસ્વામિનીજીના, અધરરસની ભાવના કરતાં પાન કરે છે. (૧૬૬)

ક્ષણત્કંકણસંશોભિકરવ્યજનવીજિતઃ । ચલચિહ્નરવદનાંબુજશોભાપ્રદર્શકઃ ॥૧૬૭॥

આસ્યસ્રવત્પયોવિદુકણશોભિમુસ્તામ્બુજઃ । સ્વામિનીવિવિધાલાપગીતકૂજિતમોજિતઃ ॥૧૬૮॥

મ્બુજાર કરતાં કંકણથી શોભાયુક્ત શ્રીસ્વામિનીજીના હસ્તમાં રહેલાં પંખાથી આપને પવન કરવામાં આવે છે. તેના વાયુથી હાલતાં અલકથી મુખકમલની શોભા પ્રદર્શિત કરે છે. (૧૬૭) શ્રીમુખમાંથી પડતા દૂધના બિંદુના કણથી મુખકમલ શોભી રહ્યું છે. શ્રીસ્વામિનીજીના વિવિધ વાર્તાલાપ ગીત તથા કૂળન શ્રવણ કરતાં પોતે ભોજન કરે છે. (૧૬૮)

તિર્યદ્વદનનિઃશ્વાસવાસિતાનપ્રસાદકૃત્ । ગોપીજનગણાંતઃસ્પૃશ્તસ્તંગકૃતમોજનઃ ॥૧૬૯॥

મખ્યસ્વદાસિકાદત્તજલાચમનકારકઃ । સુગંધમૃદ્ધમૈલાતિપ્રોછિતસ્નાનનાંબુજઃ ॥૧૭૦॥

સ્વામિનીદત્તતાંબૂલવીટિકાગ્રહણોત્સુકઃ । દક્ષુચિતાધરરસપ્રહજ્ઞાનાત્તર્ચવર્ણઃ ॥૧૭૧॥

બાંકુ મુખ કરીને બિરાગેલા શ્રીસ્વામિનીજીના નિઃશ્વાસથી સુવાસિત થયલાં અનનું પોતે ગોપીજનના સમક્ષમાં રહેતી તેમની સાથે ભોજન કરે છે. (૧૬૯) વચમાં ઉભેલી દાસીએ આપેલા જલથી પોતે આચમન કરે છે. પછી સુગંધિદાર ત્રીજા વસ્ત્રથી પોતાનું મુખકમલ ધુએ છે (૧૭૦) શ્રીસ્વામિનીજીએ આપેલી પાનની છીડી લેવાને જલુ ઉત્સુક છે. અધરરસને મક્કલુ કરવાની સ્વચ્છ દૃષ્ટિથી કરાચલી હોવાથી સારી રીતે ચર્ચણ કરે છે. (૧૭૧)

તાંબૂલચર્વણોત્ફુલ્લગણ્ઠચુંબનદાયકઃ । સ્રવદ્વદનતાંબૂલસવચ્ચિવુકસલઃ ॥૧૭૨॥

સ્વામિનીવદનાંમોજચકોરનયનાંબુજઃ । પરિહાસરસાસક્તો યુગક્ષણકરક્ષણઃ ॥૧૭૩॥

માવનીયઃ સદૈવ હિ ગોપીવલ્લભમોજને । તતો વેત્રવિપાળાદિવેણુશોભિતસત્કરઃ ॥૧૭૪॥

તાંબૂલનું ચર્ચણ કરતાં આપના કપોલ ઉત્કૃષ્ટ થઈ રહ્યા છે; તેના ઉપર શ્રીસ્વામિનીજી ચુંબન દે છે. વદનમાંથી તાંબૂલનો રસ આવે છે, અને તે ચિણ્નકના સ્થલ ઉપર આવી રહ્યો છે. (૧૭૨) શ્રીસ્વામિનીજીના મુખકમલને બેવામાં આપના નેત્રકમલ ચક્રોરરૂપ થઈ રહ્યા છે. પરિહાસના રસમાં પોતે આસક્ત છે. આ સયોગના યુગ સમાન કાલને પોતે એક ક્ષણ સમાન કરી દે છે. આ પ્રમાણે ગોપીવલ્લભ ભોજની ભાવના સદા કરવી. પછી વેણુ વેત્ર તથા શિંગ વગેરે હસ્તમાં લેવાથી પોતાને હસ્ત તેનાથી શોભી રહ્યો છે. (૧૭૪)

પછી શેદાહન કરવાને બાલમંડલી સહિત બલદેવને બોલાવે છે, અને તેમાં પોતે સામેલ થઈને ખાતાને નમસ્કાર કરે છે, ત્યારે ખાતા પ્રભુને શિષ્યામણુ દર્શને મદ્દમ કંઠવાળા થઈ નોહાવર કરે છે, તેનું વલુન દશ શ્લોકથી કરે છે.

ગોપાલમંડલીયુક્તઃ સમાહુતનિજાગ્રજઃ । ગોપાલવેશરચનારચિત્ત્વાંગમુંદરઃ ॥૧૭૫॥

સમાવૃત્તરણાંમોજનમસ્કૃતિવિચક્ષણઃ । સ્વજન્યનપાનીયસંસિક્તનિજમૂર્ધજઃ ॥૧૭૬॥

ગોપાલ મંડલીમાં પોતે આવ્યા. પોતાના મોટાભાઈને ગોલાની લીધા. ગોપાલવેશની રચનાથી શ્રીઅંગ મુન્દર બનાવ્યું. (૧૭૫) પોતાના માતૃના ચમ્પુક્રમલમાં નમસ્કાર કરવામાં વિચક્ષુ છે. જ્યારે પ્રભુએ નમસ્કાર કર્યા ત્યારે યશોદાજીને નેત્રમાં પાણી આવ્યા, અને જલથી ભગવાનના મસ્તકપરના વાલ ભીંબઈ ગયા. (૧૭૬)

બને ઘાલ ન ગંતવ્યં મહને ન જલાશયે । ન કાર્ય ચાલકૈર્યુદ્ધં ન ભૂમૌ કંટકાન્વિતે ॥૧૭૭॥
સ્યલે ન ધાર્ય ચરણં સસત્ત્વેવુજસુંદરં । ન ગર્વા સંમુલ્લે કાર્ય ધાવંતીનાં ચ ધાવનં ॥૧૭૮॥
ન કક્ષુન્નિમહામત્તત્ત્વપયુદ્ધે વિધીયતાં । સ્થિતિર્ન વાનરૈઃ સાકં ક્રીડા કાપિ વિધીયતાં ॥
ન વૃક્ષઞ્ચાયકે દેશે સ્યેયમેકાકિના ત્વયા । ન ધર્મઘ્રમણં કાર્ય ચારયિષ્યતિ નાઃ પરે ॥૧૮૦॥

(શ્રીયશોદાજી પ્રભુને શિખામણુ આપે છે કે) હે બાલ, મહન વનમાં જશો નહિ. જન્માશયમાં જશો નહિ, બાલકોની સાથે લગ્ન કરશો નહિ, કાંટાવાલી ભૂમિ ઉપર જશો નહિ, જીવજન્મુવાલી જમીન ઉપર મુન્દર ક્રમલ જેવા ચરણુ ધરશો નહિ, દોડતી ગાયોની સામે દોડશો નહિ. (૧૭૮) મોટી ખાંધનાલા મહામત્ત વૃક્ષો લગતા હોય ત્યાં જશો નહિ. વાંદરાઓની સાથે સ્થિતિ કરશો નહિ, અને તેમની સાથે બેલશો નહિ. (૧૭૯) વૃક્ષની છાયાવાલા સ્થાનમાં એકલા ઉભા રહેશો નહિ, ધામમાં ફરશો નહિ, બીજા ગોલાલો ગાય ચરાવશે. (૧૮૦)

ગૃહાણ ક્રીડકાન્સ્રીયાન્ સર્વાન્નોપૈઃ સહ સ્વયં । કચિત્સ્થિતેન મવતા વિધેયં ક્રીડનં પરં ॥
સ્યેયં નિજાગ્રજાઙ્ગાર્યાં સ્નેહં સ્થાપ્ય પરસ્પરં । નિવર્ત્ય ગાસ્તતસ્તાત શીઘ્રમાગમ્યતાં ત્વયા ॥
યંવંવિધામિઃ શિક્ષામિઃ શિક્ષિતો રુદ્ધકંઠયા । શિક્ષિતા ચલદેવાદ્યાસ્તદ્વસ્તસ્થાપિતો હ્રદા ॥
રાજિકાલવળદ્રવ્યરત્નમૌક્તિકમુષ્ટિમિઃ । મુહુશ્ચ મરિનામિસ્તત્પાર્શ્વે નિર્મહિતઃ પુનઃ ॥૧૮૪॥

તમારા રમકડાં સર્વે તમારી સાથે લેજો, ગોપાની સાથે કોઈક સ્થાનમાં બેસીને રમકડાંથી રમજો. (૧૮૧) તમારા મોટાભાઈની આજ્ઞામા રહેજો, પરસ્પર સ્નેહ રાખજો, ગાયોને ચરાવીને તેમને પાછા ફેરવીને હે તાત, જલદી ઘેર પાછા આવજો. (૧૮૨) આ પ્રમાણે શિખામણુ દેતા માતાનો કષ્ટ પ્રેમથી રુધાપ્ત ગયો. બલદેવજી વગેરેને આજ પ્રમાણે શિખામણુ આપીને પોતાના હૃદય સાથે લગાવીને તેમના હાથમાં પ્રભુને સોંપ્યા. (૧૮૩) રાષ્ટ્ર, શુલ્ક દ્રવ્ય, રત્ન, અને મોતીની મુઠીઓ વારંવાર ભરીને પ્રભુની ચારે પાસ વારીને નોખાવર કરી (૧૮૪)

પછી પ્રભુ ખિરકમાં પધાર્યા, ગોદોહન કરીને, ઘેયા આરોગ્યા, અને વનમાં જ્યાંની તૈયારી કરી, તેનું વર્ણન છ શ્લોકથી કરે છે

તત ઉત્થાય ચલિતો ગૃહાદ્ગોષ્ઠપાગતઃ । સ્વધેનુવુંદવોધાય વેણુવાદવિધાયકઃ ॥૧૮૫॥
સ્વગોવુંદસમાયુક્તઃ ગોપવેદિતગોષ્ઠકઃ । પ્રાતર્દોદ્ધ્રવદુગ્ધપાનાર્ય સશ્વિસંસ્તુતઃ ॥૧૮૬॥

ત્યાંથી ઉઠીને પ્રભુ ચાલ્યા ઘરમાંથી ખિરકમાં આવ્યા. ત્યાં પોતાની ગાયોના ટોશીને ચેતાવવાને વેણુનાદ કર્યો. (૧૮૫) પોતાની ગાયોનું ટોણું પાસે આવ્યું ગોપો ખિરકમાં વિટલાઈ વળ્યા, એટલામાં સખાઓએ સહવારે દોડેયુ દુધ પીવાની પ્રાર્થના કરી. (૧૮૬)

પિત્ર નિર્મથિતં દુગ્ધં સંમિત્રૈરેવમર્થિતઃ । વનકર્તૃવ્યલીલાર્ય વિચારશ્રવણોત્સુકઃ ॥૧૮૭॥

(૨૦૫) આપનું મુખકમલ હાસ્યયુક્ત છે કપોલપર કરતુરીનાં ચિત્ર કર્યાં છે. ચરણપર નૃપરના અલંકાર ધર્યાં છે, અને ચરણનો અંગુલો આપ ચુસી રહ્યા છે. (૨૦૬) કટિપરની ધુંધરીના નાદથી પોતે ચક્રિત થાય છે. હાથથી વક્ષસ્થલ સોસી રહ્યું છે. પલનામાં મોતીના ગુચ્છ લટકે છે, તે પોતાના બન્ને હાથથી પકડીને ઉભા થઈ પોતાનું પરાક્રમ જણાવે છે. (૨૦૭) મોતીની લરથી લલાટ શોભાયમાન દેખાય છે. અંજનવાળા નેત્ર હાથથી ચોળે છે, નવનીત મુખપર લાગી રહ્યું છે, તેથી સકલક ચદ્રમા જેવી શોભા થઈ રહી છે. (૨૦૮)

વિવિધાક્રીઢનધ્વાનનિરુદ્ધચ્ચાલિતાંગકઃ । નિદ્રાર્ધમીલનયનઃ સ્વામિનીપ્રાર્થનાધ્રુતિઃ ॥૨૦૯॥
વિયોગતાપવિજ્વાલચદ્વિનિર્વાપણક્ષમઃ । માનિનીમાનહરણસમીક્ષણવિચક્ષણઃ ॥૨૧૦॥
કરોત્સ્થેપાપદેશાત્તગોપિકાકુચકુદ્મલઃ । ઉદુદ્ભાવયુવતિજનોરઃ સ્થલભૂષણઃ ॥૨૧૧॥
તદંગસંગસંજાતવિલક્ષણરુષિપ્રિયઃ । સર્વાંગસંગજનિતસ્વાનંદપરિપોષકઃ ॥૨૧૨॥

નાના પ્રકારના ધુધરા વગેરે જેલવણના અવાજથી ચિત્ત તેમાં પોરવાઈ બંધ છે આખા શરીરને આમતેમ હલાવે છે. નિદ્રાથી આંખો અર્ધાં મીચાઈ બંધ છે. શ્રીસ્વામિનીજીએ કરેલી અનેક પ્રકારની પ્રાર્થના ધ્યાન દર્શને સાંભળે છે (૨૦૯) શ્રીસ્વામિનીજી વગેરેના વિયોગના તાપથી પ્રકાશતા અગ્નિને શાંત કરવાને પોતે સમર્થ છે. માનવાળા શ્રીસ્વામિનીજીનું માન હરણ કરવાને સુંદર રીતે દષ્ટિ કરવામાં ચતુર છે. (૨૧૦) હસ્ત ઉઘા કરવાના બહાનાથી શ્રીગોપીજનનાં કુચકુદ્મલ (અર્ધાં ખીલેલી કલ્પી)ને ચહલુ કરે છે. તેથી જે ગોપીજનનો ભાવ ઉદ્દ્યુક્ત પામે છે તે પ્રભુને વક્ષસ્થલ ઉપર ધારણ કરે છે, અને તેના વક્ષસ્થલના બૂલચૂરપ પ્રભુ થઈ રહે છે. (૨૧૧) ત્યારે તેના અંગસંગથી ઉત્પન્ન થયેલી વિલક્ષણ ક્રાંતિ પ્રભુને પ્રિય છે, અને એ પ્રમાણે સર્વાંગ સંગથી ઉત્પન્ન થતાં આનંદનું પ્રભુ પોષણ કરે છે. (૨૧૨)

નંદાંગણલસચ્છ્રીમજ્જાનુનિર્મિતરિંગણઃ । જાનુસંઘર્ષણવ્યાજકૃતદૈત્યવિમર્દનઃ ॥૨૧૩॥
સ્વાર્કિકિણીષ્વનિશ્ચુત્યા હૃદમાનસમૌગ્યવાન્ । માતૃસૌભાગ્યસુલદઃ પયઃપાનકૃતેક્ષણઃ ॥
પરમાનંદસંદોહદાયકો જનનીપ્રિયઃ । પંકાંગરાગરુચિરો વત્સપુષ્પાવલંબનઃ ॥૨૧૪॥

શ્રીન હાસ્યજના આંગણમાં સુંદર રીતે ધુલિણ્યા તાણે છે, અને શોભાયમાન દેખાય છે. અને ધુલિણ્યા તાણવાના બહાનાથી દૈત્યનું સારીરીતે મર્દન કરે છે (૨૧૩) પોતાની બુધરીઓના મધુર શબ્દ સાંભળીને મુગ્ધની માફક હર્ષિત મનવાળા થાય છે, અને માતાને સૌભાગ્યનું સુખ આપે છે. તથા માતાનું સ્તનપાન કરતાં એની તરફ ભ્રમણ કરે છે. (૨૧૪) પોતાની માતાને પ્રિય છે, અને તેમને પરમાનંદના સંદોહનું ધન કરે છે. શ્રીઅંગમાં કાદવ લાગ્યો છે તેથી સુંદર દેખાય છે. અને વાહરડાઓના પૂજારીને પકડીને ચાલે છે. (૨૧૫)

ગોપીજનકરદ્વંદ્વગૃહીતઃ સુલદાયકઃ । ગૃહીતોત્સંગગોપીભિર્યોર્યર્થં बहुधार्थितः ॥૨૧૬॥

સંપાદ્ય વિવિધાનંતસામગ્રીં રહસિ પ્રિયં । નિજોત્સંગસ્થિતં પ્રાપ્ય યદવોચત્ પ્રિયા પુનઃ ॥

શ્રીગોપીજન આપના બન્ને હાથ પકડીને ચલાવે છે અને તેમને આપ સુખ આપે છે. બધી એ ગોપીઓ પ્રભુને જોવામાં લઇ લઇને પોતાને ઘેર ચોરી કરવાના બહાનાથી પધારવાની બહુ બહુ પ્રકારે પ્રાર્થના કરે છે. (૨૧૬) પછી પોતાના જોવામાં લીધેલા પ્રિય ભગવાનને એક-

તમા લક્ષ જાળને પોતે જે વિવિધ પ્રકારની અનંત સામગ્રી તૈયાર કરી રાખી છે તે કહી સંભળાવે છે. (૨૧૭)

પછી આપ ચોરીના બહાનાથી પ્રજાલક્ષ્મીને ઘેર પધારીને સામગ્રી આરોગીને અનેક ફીડા કરીને તેમને સુખ આપી પાછા પધારે છે, અને ત્યારપછી એ પ્રજાલક્ષ્મી ઉરાહુને (ઠપકો) દેવા આવે છે. તેના પ્રકાર સાત શ્લોકથી વર્ણન કરે છે.

તદાકર્ણ્ય કૃપાયુક્તશૌર્યોદ્યોગપરાયણઃ । રક્ષાર્થં ચાલસહિતઃ સરામો ગોકુલપ્રિયઃ ॥૨૧૮॥

વાનરૈરાવૃતઃ પ્રાયો વિવિધોપાયવેદકઃ । રહો મોપીગૃહસ્વામી સ્વીયસર્વાર્થમોગકૃત ॥૨૧૯॥

નાનારસાનુભૂત્યાપ્તપરમાન્દવૃન્દયુક્તઃ । સ્વાયોગ્યવસ્તુસંયોગિમાન્દમેદવિચક્ષણઃ ॥૨૨૦॥

સંગોપ્ય રામગોપેભ્યો રહોરમણતત્પરઃ । અતિષાવનસંશોભિગમનઃ સ્વગૃહાગતઃ ॥૨૨૧॥

પ્રજાલક્ષ્મીએ પ્રાર્થના કરી તે સાંભળીને ગોકુલપ્રિય પ્રજા કૃપાશુ થઈને રક્ષાને માટે ગોપ બાલકોને તથા બલદેવજીને સાથે લઈને ચોરી કરવાના ઉદ્દેશમાં પરાયણ થાય છે. (૨૧૮) વાંદ-શબ્દોથી પોતે વિંટલાઈ જાય છે. ચોરીના વિવિધ ઉપાયોને પોતે જાણે છે. એકાંતમાં ગોપીજનના ધરના સ્વામી બનીને પોતાને માટે સિદ્ધ કરેલી સર્વ સામગ્રીનો ભોગ કરે છે. (૨૧૯) નાના પ્રકારના રસના ભોગથી આપને પરમાનંદના સમુદ્ર મળે છે, અને પોતાને જે જે વસ્તુ અશોભ્ય લાગે તેવી વસ્તુ જે પાત્રમાં હોય તે ચતુરાઈથી ફેડી નાંખે છે. (૨૨૦) બલદેવજી તથા ગોપાથી પોતાને છુપાવીને એકાંતમાં રમણ કરવાને તત્પર થાય છે. ગોપીજન આપને પકડવા આવે છે, તેના બહાનાથી પોતે જલ્દી ફેડી જાય છે, અને એ રીતે હોડતા અત્યંત શોભે છે, અને એમ કરીને પોતાના ધરમાં પાછા આવે છે. (૨૨૧)

ઉપાલંભમિપસ્વીયગોપીરમણગોપનઃ । સ્વામિનીહૃદયામોજસ્ફુરદ્વાવિમાવિતઃ ॥૨૨૨॥

સંકોચમીતિનયનો નમદ્વદનમંડલઃ । સ્વાનંદદાનરમણસ્ફુરત્સંકોચસુંદરઃ ॥૨૨૩॥

સમાહિતવ્રજજનજનનીમુલદર્શનઃ । સાધુતાપરમાધારો માતૃવિશ્વાસદાયકઃ ॥૨૨૪॥

ગોપીજન ઉરાહુને દેવા આવે છે તેના બહાનાથી પોતે તેમની સાથે જે રમણ કર્યું છે તે છુપાવે છે. અને શ્રીસ્વામિનીના હૃદયકમલમાં જે ભાવ સ્ફુરે છે તેની ભાવના પોતે કરે છે. (૨૨૨) ગોપીજનના ઠપકાથી પોતે લાયલીત થઈ નેત્રો સંકોચ કરે છે, અને વદનમંડલ એટલે મસ્તક નીચું નમાવે છે, અને આપે રમણથી જે આનંદનું દાન કર્યું છે તેની સ્ફુરણા થવાથી સંકોચયુક્ત મુદર દેખાય છે. (૨૨૩) માતૃચરણ પ્રજાલક્ષ્મીનું સમાધાન કરે છે, તેમના સુખ તરફ પોતે બેઠ રહે છે, અને સાધુતા એટલે ભાળાપણના પદમ આધારરૂપ પોતે બને છે, અને માતાને એવો વિશ્વાસ કરાવે છે કે હું તો તદ્દન ભોળો છું. (૨૨૪)

પછી માતાની પ્રાર્થનાથી નન્દાલયમાં રાજભોગ આરોગ્યા, અને શ્રીઅંગ દોષ આચમન બીડી લીધા પછી રાજભોગ આરતી થયા, તે લીલાનો પ્રકાર આઠ શ્લોકથી વર્ણન કરે છે.

જનનીપ્રાર્થનાદત્તતાતમોજનમાનસઃ । તાતપાર્શ્વસોચપીઠસિતશ્વપલનાયકઃ ॥૨૨૫॥

સ્વહસ્તમોજનકૃતિર્લેપિતસ્વમુક્તાંબુજઃ । સ્વતાતકરમણ્યસ્યકવલપ્રહણોત્સુકઃ ॥૨૨૬॥

કદુત્તિકરસાસ્વાદકૃત્વસીત્કારશોભનઃ । પ્રતિષ્ઠાનોત્થિતિયુતઃ શ્રોનંદપ્રાર્થનાસિતઃ ॥૨૨૭॥

નિજાંતરંગવાર્તાકર્ણ(ન)દત્તસ્વકર્ણકઃ । સ્વર્ણપાત્રપયઃફેનપાનામ્યસિત્તુંવનઃ ॥૧૮૮॥

અત્યંતરંગચરિતસ્મૃતિસોત્સાહમાનસઃ । અત્યદૃહાસ્યસંદત્તસ્વમિત્રકરતાલકઃ ॥૧૮૯॥

નાનાનર્મરસામિજ્ઞગોપમંદલશોભિતઃ । નેત્રાંબુજચલત્રાંતમક્તસંકેતસૂચકઃ ॥૧૯૦॥

આ દુધ જે હમણાજ મથ્યું છે તેનું પાન કરો એમ પોતાના મિત્રોએ પ્રાર્થના કરી. વનમાં જે લીલાઓ કરવી છે તેનો વિચાર કરવામાં પ્રભુ ઉત્સુક છે. (૧૮૭) પોતાના અન્તરંગ સખાની સાથે વાર્તા કરવાને કાન દબ રહ્યા છે, અને મુવર્ણના પાત્રમાં ધરેલા ઘંયાનું પાન કરતા મુખમનને અભ્યાસ કરે છે. (૧૮૮) પોતાના અતિ અન્તરંગ ભક્તના ચરિત્રને યાદ કરીને મનમાં ઉત્સાહવાળા છે, પુષ્કલ અદૃહાસ્ય કરીને પોતાના મિત્રના હાથમાં તાલી આપે છે. (૧૮૯) નાનાપ્રકારના નર્મ (મસ્કરી) રસ અભિજ્ઞ ગોપબાલકની મંડલિની વચમાં શોભી રહ્યા છે, અને પોતાના નેત્રકમલના છેડાના કટાક્ષથી પોતાના ભક્તને સંકેતનું સચ્ચ કરે છે. (૧૯૦)

પછી ગાથારહસ્યને માટે વનમાં પધારે છે ત્યાં ફરેલી લીલાનું વર્ણન, આઠ શ્લોકથી કરે છે.

ગૃહીતનિજગોષ્ઠંદનામા વેણુમપૂરકઃ । ગોપાલમુલ્લવાદિત્રગૃહ્ધ્વનિકૃતશ્રુતિઃ ॥૧૯૧॥

ચિત્રસ્યામિરિષ સ્વીયગોપીભિરવલોકિતઃ । મર્વાત્મમાવવદ્ગોપીવિયોગરતિદાયકઃ ॥૧૯૨॥

સ્વીયગોપીજનસ્વાંતસમાકર્ષણકારકઃ । અગ્રેકૃતસ્વગોષ્ઠંદો ગીતનૃત્યાદિશોભનઃ ॥૧૯૩॥

વેણુનાદશ્રુતિસ્તન્વયેનુષ્ઠંદાવલોકિતઃ । સ્વરૂપવેણુનાદાતિજડીકૃતજગત્ત્રયમ્ ॥૧૯૪॥

વેણુને સાંસરીતે પૂરતા તેના શબ્દમાં પોતાની ગાથોના વૃન્દની પ્રત્યેક ગાયનું નામ લે છે, અને ગોપેાનું મુખવાજન જે શિંગડી, જે તેઓ બબળે છે, તેના અવાજ પોતે સાંભળે છે. (૧૯૧) આપ જ્યારે વનમાં પધારે છે, ત્યારે આપની ગોપીઓ બાજુ ચિત્રમાં લખી હોય એમ રતબધ થઈને સામુ ભેદ રહી છે, તેમાં જે સર્વાત્મભાવવાલા ગોપી છે તેમને વિશેષમાં રતિનું દાન કરે છે. (૧૯૨) પોતાના ગોપીજનનાં અંત કરણનું આકર્ષણ કરવાવાલા છે. (પોતે જ્યાં પધારવાના હોય ત્યાંનો સંકેત જણાવીને ગોપીજનનાં ચિત્ર ત્યાં જોડે છે). પોતાની ગાયના ટોળાને આગળ કરીને ગીત અને નૃત્ય વગેરે કરતાં પોતે શોભી રહે છે. (૧૯૩) વેણુનાદ શ્રવણ કરીને સ્તબ્ધ થયેલાં ગાયના ટોળાં પ્રભુ તરફ ભેદ રહે છે. પોતાના સ્વરૂપ અને વેણુનાદ વગેરેથી ત્રણે દોકને જડ કરી દે છે.

શૃંગ્ગારસમાવાત્મસ્વરૂપહૃતઘૈર્યકઃ । મરઃસારસહંસાદિમૌનદશ્યુદ્રણાદિકૃત્ ॥૧૯૫॥

શૃંદાવનદ્રુમલતામધુધારાપ્રવર્ષકઃ । લીલાગતિત્રજશ્ચનો મર્દનક્રેશ્હાનિકૃત્ ॥૧૯૬॥

ગોવર્ધનાદ્વિશિષ્ઠોપરિવેણુમપૂરકઃ । માલાસ્યમણિસંદોહગણિતસ્વોયગોગનઃ ॥૧૯૭॥

કુંદદામકૃતાકલ્પો જલક્રોડાસમૃત્સુકઃ । સ્નાદુશીતલપાનીયપાચિતસ્વીયગોઘનઃ ॥૧૯૮॥

પોતાના શૃંગારરસના ભાવાત્મક સ્વરૂપથી પોતાના દર્શન કરનાર ગોપીજનના ધૈર્યને હરી લે છે સરેવરમાંના સારસ, હંસ, વગેરે પક્ષીઓ વેણુનાદ શ્રવણ કરીને મૌન ધારણ કરીને નેત્રને મીંચી દે છે. (૧૯૫) વંદાવનના વૃક્ષ અને લતાઓ મધુની ધારા વર્ષા કરે છે પોતાની લીલા સહિત ગતિથી જળની ભૂમિના મર્દનને ક્રેશ દૂર કરે છે. (૧૯૬) ગિરિગોવર્ધનના શિખર ઉપર પધારીને વેણુને સાંસરીતે પૂરીને નાદ કરે છે. માલાના મણિના મણકાના સમૂહથી પોતાની

ગાયોના સમઠની ગણના કરે છે (૧૯૭) કુદ પુષ્પની માવાના સર્વે આબૂષણ ધર્યાં છે, અને તે વડે નાના પ્રકારના વેષ કર્યાં છે જલક્રીડા કરવામાં સમુત્સુક છે સ્વાદિષ્ટ શીતલ જલ પોતાની ગાયોને પાન કરાવે છે (૧૯૮)

પછી ભોજનને માટે શ્રીનંદરાયજી સખીને મોકલીને શ્રીઠાકરજીને વનમાંથી બોલાવે છે, તે ત્રણ શ્લોકથી કહે છે

एवंविधशिशुक्रीडाकरणासक्तमानसः । श्रीनंदभोजनकृतिसमयाकारितः पुनः ॥१९९॥

श्रीनंददर्शितपथः प्रेक्षालोलनिजेष्वणः । यशोदादिनिजस्यालीपरिवेषविलंबकृत् ॥२००॥

अन्नशीतलताचिंताकुलीकृतनिजप्रसूः । लीलासक्तनिजप्रेष्ठधनुर्नदादिसेवितः ॥२०१॥

આ પ્રમાણે બાલલીલા કરવામાં પ્રભુનું મન આસક્ત છે પછી ભોજનનો સમય થવાથી શ્રીનંદરાયજી આપને બોલાવવાને સખીને મોકલે છે (૧૯૯) શ્રીનંદરાયજીએ રસ્તા બતાવ્યો છે, પ્રભુ અપજનેત્રથી સર્વ વસ્તુ જુએ છે યગેદ્ર વગેરેને આપની થાળ પીરસવામાં પ્રભુ વિશ્વખ દગવે છે (૨૦૦) સામગ્રી શીતલ થઈ જશે એવી ચિંતાથી શ્રીયશોદ્ધજી બ્યાકુલ થઈ ગયા છે, કેમકે પોતાનો અત્યંત પ્યારો પુત્ર લીલામાં આસક્ત થઈ રહ્યો છે નદ વગેરે પણ સેવામાં તત્પર થઈ રહ્યા છે (૨૦૧)

પછી પ્રભુ નંદાલયમાં પધારે છે, માતા પક્ષનામાં જુલાવે છે મજલકો આવીને દર્શન કરીને, અનેક પ્રકારથી પ્રભુની સાથે વિનોદ કરીને પોતાને રેર ચોરી કરવાને પધારવાની પ્રાર્થના કરે છે. આ સર્વ પ્રકારનું સોળ શ્લોકથી વર્ણન કરે છે.

अवलोकितमार्गस्वप्नादिपरिभावितः । यथाकथंचिन्मात्रादिवात्सल्यसरणागतः ॥२०२॥

वनस्थापितगोगोपवियोगरतिदायकः । गृहद्वारागतस्त्रीयजननन्युत्संगलालितः ॥२०३॥

प्रेखपर्यंकश्यनो नवनीतसिताशनः । द्राक्षासितादिशकलमुखमेलितसत्करः ॥२०४॥

વાટ જોતાજોતા બહુ દુઃખી થયેલા પોતાના પિતૃચરણ વગેરેથી પરિપાવન કરાવવા પ્રભુ માતા વગેરેના વાત્સલ્યના સ્મરણથી બાવક્રીડાને લાગ કરીને જેમતેમ ધરમાં પધાર્યાં (૨૦૨) વનમાં છોડેલા ગાય અને ગાયોને પોતાના વિયોગમાં પણ રતિનું દાન કરે છે, એવા પ્રભુ ધરના આંગણમાં આવ્યા ત્યારે પોતાની માતાએ તેમને ગાદમાં લઈને તેમનું લાલન કરવા લાગ્યા (૨૦૩) પછી પર્યંકમાં જુવતાં જુવતાં માખણ મિશ્રી આરોગવા લાગ્યા, અને દ્રાક્ષ અને મિશ્રીના કટકા સુદર હસ્તથી મુખમાં મૂકવા લાગ્યા (૨૦૪)

जननीगीतचरितः स्वामिनीगानसंश्रुतिः । कुंतलावेष्टितमुखो लालाविलमदोष्ठकः ॥२०५॥

महामवदनांभोजः कस्तूरीकृतचित्रकः । नृपुरालंकृतपदक्षरणांगुष्ठचोपकः ॥२०६॥

किंकिणीनादचकितो हारोल्लसदुरःस्थलः । करद्वयघृतालंचिमुक्तागुच्छपराक्रमः ॥१०७॥

मुक्तावलिलसद्भालः करघृष्टविलोचनः । नवनीतालिसमुखः सकलंकितचंद्रमाः ॥२०८॥

માતા શુભાવતા પુત્રના ચરિત્રના ગાન કરે છે, અને સ્વામિનીજી ગીત ગાય છે, તે પોતે થવણ કરે છે વાક્રીયા કેશ મુખ ઉપર આવી રમ્યા છે, અને હાથથી દોડ ચોખી રહ્યા છે.

દત્તસ્તવઃક્ષિપ્તવસ્તુઃ સ્થાલીક્રીડાપરાયણઃ । ક્રીડોપયોગિસામગ્રીસમવસ્તુવિનોદવાન ॥૨૨૮॥

માતાની પ્રાર્થનાથી પિતાની સાથે ભોજન કરવાનું મન કરે છે, અને ચંચલનાયક પ્રભુ પિતાની પાસે ઉઠ્યા પાટલાપર બિરાજે છે. (૨૨૫) પોતાના હાથથી ભોજન કરે છે, અને પોતાના મુખકમલને લીધી મુકે છે, અને પોતાના પિતાના હાથમાંથી કાગિયો ગ્રહણ કરવાને ઉત્સુક છે. (૨૨૬) તીખા અને કડવા રસની સામગ્રીનો સ્વાદ લેતા સીતકાર કરે છે, તેથી શોભી રહે છે. ક્ષણ ક્ષણમાં ઉઠે છે, પરંતુ શ્રીનંદરાયજીની પ્રાર્થનાથી પાછા બેસે છે. (૨૨૭) વસ્તુઓને આમ તેમ ફેંકે છે, અતિ થાલીમાં ક્રોડ કરવા મંડી જાય છે, અને કાર્ષક વસ્તુ ખેલવામાં ઉપયોગી માનીને, જોકે લઈને દોડે માનીને, તેને ઉછળી વિનોદ કરે છે (૨૨૮)

વિલંબમોજનપરસ્તાતદ્દૃશ્યસ્વાંબુજઃ । સ્વમાતૃમુજયુગમાતૃસ્તાતાંગણસમાગતઃ ॥૨૨૯॥

સચ્ચીદ્તજ્જલક્ષીયમાતૃધૌતચરાંગકઃ । જનનીસુદ્ધમવસનસંપ્રોચ્છિતનિજાંગકઃ ॥૨૩૦॥

જનનીમુખતામ્બુલગ્રહણોદ્યમિતાનનઃ । સ્વતાતમાતૃચરણવહુધાલાપલાલિતઃ ॥૨૩૧॥

નિજોત્સંગસિતિયુતો દીપનીરાજનાર્ચિતઃ । વિદ્યોતમાનસર્વાગમણિશોમિતવિગ્રહઃ ॥૨૩૨॥

વિલમ્બથી ભોજન કરવામાં, પરાયણ છે. શ્રીનંદરાયજી આપનું મુખ ભેદી રહ્યા છે, શ્રી-યશોદાજી પોતાના બન્ને હાથથી પ્રભુને શ્રીનંદરાયજીના આંગણમાં લાવે છે. (૨૨૯) સખીએ આપેલા નલથી માતૃચરણ પ્રભુના શ્રીમુખને ઘોઈ નાખે છે, અને માતાના ઝીણા વસ્ત્રથી પ્રભુ પોતાના અંગને સારી રીતે લુણવી નાખે છે. (૨૩૦) માતાના મુખમાંથી તામ્બૂલ ગ્રહણ કરવાને ઉદ્ભવવાળા મુખવાળા છે, એટલે મુખ ઉઘુ કરીને માતાનું અર્ચિત તામ્બૂલ પોતાના મુખમાં લે છે. શ્રીનંદરાયજી અને માતૃચરણ બહુ પ્રકારની વાર્તા કરી પ્રભુને લાડ લડાવે છે. (૨૩૧) પોતાની ગોદમાં પધરાવીને શ્રીયશોદાજી ગોપીજનની પાસે આરતી ઉતરાવે છે. દીવાના અન્વયાળાના પ્રકાશથી શ્રીઅંગમાં સર્વ મહિમા વગેરે શોભી રહે છે. (૨૩૨)

હુવે બીજા પ્રકારનો રાજસોગ જે મજલસ નોતઈ હંનિ સકુર્તુબ પ્રભુને પોતાને ઘેર જમાડે છે તેનો પ્રકાર તેત્રિશ શ્લોકથી કહે છે.

અથવા રાજમોગસ માવનૈવં વિધીયતાં । નિમંત્રિતો ગોપિકામિઃ સ્વતાતાદિયુતઃ સદા ॥

મોજનાય પ્રતિગૃહં પરમાનંદસંયુતઃ । સ્વતાતજનનીરામરોહિણ્યાદિસમન્વિતઃ ॥૨૩૪॥

ધાલમાવાગ્રહપ્રેષ્ઠસ્વામિનીસહિતઃ સદા । ઉત્કુલ્લવદનામોજો ગોપિકાસદનં ગતઃ ॥૨૩૫॥

સુંદરાસ્તરણાસ્તીર્ણોત્તમાસનસમાશ્રિતઃ । સ્વયં સ્વજનનીપ્રેષ્ટોત્સંગસપ્રેમસંશ્રિતઃ ॥૨૩૬॥

અથવા રાજસોગની ભાવના આ પ્રભાણે કરવી, શ્રીગોપીજન ભગવાનને પોતાના પિતા શ્રીનંદરાયજી વગેરે સહિત સદા નિમંત્રણ આપે છે; પરમાનંદમાં મગ્ન થયલા પ્રભુ દરેક ગોપીજનના ઘરમાં ભોજનને માટે પોતાના પિતા, માતા, જલદેવજી, રોહિણીજી વગેરે સહિત પધારે છે. (૨૩૪) બાલસ્થાવના આગ્રહથી પોતાને અત્યંત પ્રિય શ્રીસ્વામિનીજી સહિત સદા પ્રકુ-ક્ષિત મુખકમલવાળા પ્રભુ ગોપિકાઓના ગૃહમાં પધારે છે. (૨૩૫) સુંદર બિહાના ઉપર સિદ્ધ કરેલા ઉત્તમ આસન ઉપર સર્વે બિરાજે છે, પોતે પોતાની માતાના અતિપ્રિય ઉત્સંગમાં પ્રેમ-સહિત બિરાજે છે (૨૩૬)

રોહિણ્યુત્સંગસંવિષ્ટવલ્લુદેવસમન્વિતઃ । ઉચ્ચમાસનસંવિષ્ટનિજતાતાંતરુદ્રતઃ ॥૨૩૭॥

સર્વોત્તમાસનસ્થાનસ્વામિનીપરમાદરઃ । એવમંતર્ગૃહે સ્વીયપરિગ્રહયુતઃ સ્થિતઃ ॥૨૩૮॥

ધૂપિતોત્તમવસ્ત્રાભૂષણાદિમિરલંકૃતઃ । યથાયોગ્યાલંકરણૈઃ સસંઘપરિપૂજિતઃ ॥૨૩૯॥

કુંકુમાગરુકસ્તૂરીઘનસારાદિમિઃ પુનઃ । અનેકપુષ્પરચિતમાલિકામિરલંકૃતઃ ॥૨૪૦॥

શ્રીરોહિણીની ગોદમાં બેઠેલા અલદેવજી સંગમાં છે. ઉત્તમ આસન ઉપર બિરાળેલાં પોતાના પિતા શ્રીનંદરાયજીની ગોદમાં ભગવાન ભાવથી બિરાળે છે. (૨૩૭) સર્વથી ઉત્તમ આસન ઉપર બિરાળેલા શ્રીસ્વામિનીજી ઉપર પોતાનો પરમ આદર છે, એ પ્રમાણે અંતર્ગૃહમાં ભગવાન પોતાના પરિકર સહિત બિરાળે છે. (૨૩૮) શ્રીગોપીજન ઉત્તમ સુગંધીઓથી સુગંધયુક્ત કરેલાં વસ્ત્ર તથા આભૂષણથી સર્વને અલંકૃત કરે છે, પછી યથાયોગ્ય અલંકાર કર્યા પછી સર્વ સહિત ભગવાનનું પૂજન એટલે સત્કાર કરે છે. (૨૩૯) વળી કેસર, અગરુ, કસ્તુરી, ઘનસાર (બરાસ) વગેરે સુગંધીથી અને અનેક પ્રકારના પુષ્પોની ગુથેલી માલાઓથી અલંકૃત કરે છે. (૨૪૦)

તત્રાગતાચિલસ્વીયસ્વામિનીપરિવારિતઃ । વિવિધાનંતહૃદ્ભાવગોપીમાવૈકમાવિતઃ ॥૨૪૧॥

સુગંઘતાસિદ્ધિકૃતસર્વપ્રગૃહધૂપકઃ । અનેકરત્નદીપાદિપ્રકાશપરિશોભિતઃ ॥૨૪૨॥

સંપાદિતસ્વીયગોપીસામગ્રીદર્શનાર્થકઃ । અનેકશાકપાકાદિપક્વાનાદિનિરીક્ષકઃ ॥૨૪૩॥

અત્યન્તપ્રિયસદ્ગોજનવનીતાઘવેશકઃ । પુનઃ પરાવૃત્ત્ય હરિર્જનન્યુરસંગમાસિતઃ ॥૨૪૪॥

ત્યાં આવેલા પોતાના સર્વ સ્વામિનીઓથી પોતે વિદેશાયલા છે, અને ગોપીજન પોતાના હૃદયના વિવિધ અનંત ભાવેથી ભગવાનની ભાવના કરે છે. (૨૪૧) સુગંધ સર્વત્ર પ્રસરી રહે એવી રીતે સિદ્ધ કરેલા ધૂપ ગૃહમાં કરેલા છે, અનેક રત્ન અને દીપ વગેરેના પ્રકાશથી સર્વત્ર શોભા ધર્મ રહી છે. (૨૪૨) પોતાના ગોપીજને સિદ્ધ કરેલી સર્વ સામગ્રીના દર્શન કરવાના મનોરથ ભગવાનને છે, અનેક પ્રકારના પક્વાન, શાક, પાક, વગેરેનું આપ નિરીક્ષણ કરે છે. (૨૪૩) પોતાને અત્યંત પ્રિય તાળું નવનીત વગેરે પોતે નિહાળે છે, ત્યાંથી પાછા ફરીને હરિ પોતાની માતાની ગોદમાં આવીને બિરાળે છે. (૨૪૪)

રણત્કંઠગહસ્તાબ્જગોપિકાપરિવેષિતઃ । તન્મુખાંમોજશુભ્રાંશુનિરીક્ષણચકોરકઃ ॥૨૪૫॥

પરિવિદ્યાનંતરસવ્યાજ્જલીલૈકશ્વચકઃ । દત્તકર્ણાકર્ણિતસ્વસ્વામિનીકંકણધ્વનિઃ ॥૨૪૬॥

તદુક્તિમાત્રશ્રવણવિહિતાચિલમોજનઃ । ગૃહીતહસ્તસદ્વસ્તુજનનીસ્વાદુપૃષ્ઠકઃ ॥૨૪૭॥

કયા સંપાદિતમિતિનામપ્રશ્નપરાયણઃ । સ્વતાતપંકિસંવિદ્યજનનીસહમોજનઃ ॥૨૪૮॥

કંકણના રણત્કંઠવાળા હસ્તકમલથી ગોપીજન પિરસી રહ્યા છે, તેમનાં ચંદ્રસમાન મુખ-કમલના કીરણનું નિરીક્ષણ કરવાને આપ ચક્રોરની માફક ઉત્સુક છે. (૨૪૫) અનંત રસવાલી પીરસેલી સામગ્રીના મિષથી આપ અનેક રસલીલાનું સ્વયન કરે છે. પોતાના સ્વામિનીના કંકણને જ્વનિ ધન દર્શકાંભળે છે. (૨૪૬) તેનું કંઈ માનીને જ પોતે સકલ સામગ્રીનું બોજન કરે છે, સુંદર વસ્તુઓ હસ્તમાં લઈને પોતાની માતાને “આનો સ્વાદ કેવો છે ?” એમ પૂછે છે. (૨૪૭) “આ સામગ્રી દાણે સિદ્ધ કરી” તેનું નામ બલુવાને પ્રશ્ન કરવામાં તત્પર છે, પોતાના પિતાની સાથે બેઠેલા પોતાની માતા સાથે બોજન કરે છે. (૨૪૮)

રોહિણીસંગસંસ્વાયિરામમોજનસાદરઃ । કદાચિદ્ બાલહઠતઃ સ્વામિનીસહમોજનઃ ॥૨૪૯॥

एवंविधानंतभावप्राकट्यांगीकृताखिलः । यथायोग्यं हि सर्वत्र गोपिकाद्यैश्च वीजितः ॥
तदुक्तश्लिष्टविधिवार्ताश्रवणतत्परः । अनंतकोटिकंदर्पलावण्यनिरूपपृष्ठम् ॥२५१॥
मुखसंलग्नकणिकानवनीतातिशोभनः । तदुत्तरमतिप्रैष्टादत्ताचमनकारकः ॥२५२॥

રોહિણીજીની સાથે બેઠેલા બલદેવજીની સાથે આદર સહિત ભોજન કરે છે, અને ડાઇકંવાર બાલદેવશ્રી શ્રીસ્વામિજીની સાથે ભોજન કરે છે. (૨૪૬) આ પ્રમાણે મળમાં સર્વ ઠેકાણે ન્યાં ન્યાં આમંત્રણ મળે ત્યાં પધારે છે, ત્યાં અનંતભાવ પ્રકટ કરે છે, અને યથાયોગ્ય સર્વ સામગ્રી અગીકાર કરે છે, અને સર્વત્ર ગોપિકાઓ વચ્ચે પંખા કરે છે. (૨૫૦) શ્રીગોપીજને કહેલી ગૂઢ સંકેતવાદી દ્વિઅર્થી વિવિધ વાર્તા સ્વણ કરવામાં પોતે તત્પર છે, અનંત કોટિ કામદેવના સૌંદર્ય સમાન પોતે ૧૫ ધારણ કરે છે. (૨૫૧) પોતાના શ્રીમુખને લાગેલી ભોજનની કલ્પિકાઓ અને માખણથી પોતે અત્યંત શોભે છે, ભોજન કર્યા પછી અતિપ્રિય સખીએ આપેલા જલથી આચમન કરે છે.

यथायोग्यमतोन्यत्र गोपाद्यैश्च तथाविधः । स्वच्छपर्णातिसुरमितांदूलग्राहकः पुनः ॥२५३॥
जननीप्रोक्षितमुखो निरभ्रमुखचंद्रमाः । स्वामिनीकरनिष्पन्नवीटिकाग्रहणोत्सुकः ॥२५४॥
एवं सर्वत्र करणं स्वयमूढं विशेषतः । सर्वत्रैकांतमवनस्थितशय्याकृतासनः ॥२५५॥
श्रीनंदश्रीयशोदार्थત્રૈકશય્યાસહસ્યિતિઃ । રોહિણીસંગસુસુખાત્વદર્શનસાદરઃ ॥२५६॥

ત્યારપછી ગોપો વગેરેને અન્યત્ર તેજ પ્રમાણે યથાયોગ્ય આચમન કરાવ્યું, પછી સ્વચ્છ પાનનાં અતિસુગંધયુક્ત ખીંકાં સર્વેએ લીધા. (૨૫૩) માતાએ શ્રીમુખ લુછી નાંખ્યું, ત્યારે વાદળા વિનાના આકાશમાં રહેલા ચદ્રસમાન મુખની શોભા ધર્ષ, પછી શ્રીસ્વામિનીનાં હસ્તથી કરેલી ખીંકી ગ્રહણ કરવાને પોતે ઉત્સુક થયા. (૨૫૪) આ પ્રમાણે સર્વના ગૃહમાં પોતે ભોજન કરે છે, એમ ભક્તોએ પોતે સમજી લેવું, પછી સર્વત્ર એકાંત સ્થાનમાં સિદ્ધ કરેલી શય્યા ઉપર પોતે બિરાજે છે. (૨૫૫) શ્રીનંદરાયજી તથા શ્રીમશોજીને માટે એક શય્યા બિજાવી છે ત્યાં ભગવાન તેમની સાથે જ બિરાજે છે, અને રોહિણીજીની સાથે સુતેલા પોતાના ભાઈ બલદેવજીનું આદરપૂર્વક દર્શન કરે છે. (૨૫૬)

रहःस्वस्वामिनीशय्यातिगुप्तशयनप्रियः । अनंतरसभावैकलीलारमणतत्परः ॥२५७॥
एवं श्रीस्वामिनीगेहे दिवा शयनकारकः । खकुटुम्बसहस्रायी गुप्तलीलाकृतिप्रियः ॥२५८॥
पाश्चात्ययामदिवसोत्थितિકालसमुत्थितः । अनेककंदमूलादिसिवाद्राक्षादिभोजितः ॥२५९॥
आवर्तितपयोबद्गलङ्घुकप्रियमोजनः । स्वकीयसर्वसहितो यथायोग्यरतिप्रदः ॥२६०॥

એકાંત સ્થાનમાં શ્રીસ્વામિનીજીની શય્યા છે, તેના ઉપર અતિ શુદ્ધ રીતે પોઢવાનું પોતાને બહુ પ્રિય લાગે છે, અનંતરસભાવવાળી લીલાસહિત રમણ કરવામાં પોતે તત્પર છે. (૨૫૭) આ પ્રમાણે શ્રીસ્વામિનીજીના ગૃહમાં દિવસે પોતે શયન કરે છે, પોતાના કુટુંબસહિત પોતે સ્થિતિ કરે છે, શુદ્ધ લીલા કરવી આપને બહુ પ્રિય છે. (૨૫૮) ન્યારે પાછલો પહોર દિવસનો થાય છે તે સમયે પોતે ઊઠે છે, અનેક કંદમૂલ વગેરે, મિશ્રી, દ્રાક્ષ, વગેરે આરોગે છે. (૨૫૯) યુવાના લાડવા પોતાને બહુ ભાવે છે, અને પોતાના સર્વ સ્વકીય સહિત યથાયોગ્ય આનંદ આપે છે. (૨૬૦)

दत्ताचमनताम्बूलप्रहणोत्सुकमानसः । सायमोदनसंमिश्रपयम्पकृतमोजनः ॥२६१॥

પ્રાતર્ભોગોચરાચદ્વોષ્ણીપતાતાંકરોહણઃ । ગુચ્છદ્વયાતિસંશોભિકટિવંધશિરોદશિઃ ॥૨૬૨॥
 પંક્તિસ્થિતનિજાંચાચ્છિતામ્બૂલકૃતચર્વણઃ । ગોપિકાકરસંશોભિનીરાજનવિરાજિતઃ ॥૨૬૩॥
 સમસ્તગોપગોપીમિઃ સકુટુંબો નમસ્કૃતઃ । સ્વીયતાતાદિસંયુક્તઃ પુનઃ સ્વગૃહમાગતઃ ॥૨૬૪॥
 વિતીર્ણપુષ્પમાલાદિપ્રસાદઃ પુરુષોત્તમઃ । એવંસમસ્તમવનકૃતપ્રત્યહસત્ક્રિયઃ ॥૨૬૫॥

બહુતે આપેલા આચમન, તાંબૂલ પોતે ઉત્સાહવાલા મનથી અંગીકાર કરે છે, અને સખ્યા-
 કાલે દૂધભાતનું ભોજન પોતે કરે છે. (૨૬૧) પ્રાતઃકાલીના ભોજન પછી પોતે મસ્તક ઉપર પાદ
 પારણ કરે છે, અને પિતા શ્રીનંદરાયજીની ગાદમાં બિરાજે છે, અને કટિબંધ અને પાદ એ બેના
 ઉપર આવેલા ગુચ્છઓ શોભાયમાન દેખાય છે. (૨૬૨) પંક્તિમાં બેસીને પોતાના બહુતે
 આપેલું સ્વચ્છ તાંબૂલ આરોગે છે, તે સમયે જ ગોપીએ નિમંત્રણ કરીને પદપારણ કરે છે તે
 સુંદર આરતી કરે છે, ત્યારે પોતે શોભી રહે છે. (૨૬૩) પછી સર્વ ગોપ ગોપીઓ ભગવાનના
 સર્વ કુટુંબને નમસ્કાર કરે છે, અને તે પછી પોતાના પરિકર અને પિતા નંદરાયજી વગેરે સહિત
 પોતાને ઘેર પધારે છે. (૨૬૪) શ્રીપુરુષોત્તમ પોતાની પુષ્પની માલા વગેરે પ્રસાદ મળબહુતને
 આપે છે, અને એ પ્રમાણે સર્વ મળબહુતના ઘરમાં પ્રતિદિન પ્રભુને સત્કાર થાય છે. (૨૬૫)

પછી ત્રીજા પ્રકારના રાજભોગ ચોરીથી મળબહુતને ઘેર ગુપ્ત રીતે પધારીને
 આરોગે છે, અને સર્વ સુખ આપે છે, તે લીલાનું વર્ણન સાડીઆગણુત્રીસ શ્લોકથી કરે છે.
 एवमेकविधा प्रोक्ता भावना राजभोगके । ब्रजराजामिधो भोगः परोक्षेणैव सूच्यते ॥२६६॥
 अथवा राजभोगीयभावना त्वन्यथोच्यते । गोपिकानां प्रतिगृहं गृहस्थ इव निर्मयः ॥२६७॥
 चौर्यव्याजेन संपूर्ण पूरयस्तन्मनोरथं । तत्संपादितवस्तूनां सर्वेषां पद्मसात्मनां ॥२६८॥
 विविधप्रार्थनातुष्टः कुरुते भोगभोजनं । उत्तमासनमास्तीर्य खोत्तरीयविनिर्मितं ॥२६९॥
 सुगंधागरुसत्त्वादियुक्तवस्त्रादिभूषितं । अनेकभूषणाद्युक्तरुचिरांगविराजितं ॥२७०॥

આ પ્રમાણે એક પ્રકારની રાજભોગની ભાવના કહી. હવે પરોક્ષથી મળરાજ ભોગ કરે
 છે તે ત્રીજે પ્રમાણે કહું છું. (૨૬૬) અથવા રાજભોગની ભાવના બીજે પ્રકારે કહેવામાં આવે
 છે. ગોપીજનના દરેક ઘરમાં ધરના માલિક હોય તેમ નિર્ભય થઈને પધારે છે. (૨૬૭) ચોરીના
 બહાનાથી ગોપીના સર્વ મનોરથ પૂર્ણ કરે છે, અને તેણે સંપાદન કરેલી સર્વે પદ્મસાત્મક
 વસ્તુઓના ભોગ અને ભોજન તેની વિવિધ પ્રકારની પ્રાર્થનાથી સતુષ્ઠ થઈને કરે છે. (૨૬૮)
 એ ગોપીએ પોતાનું ઉત્તરીય વસ્ત્ર બિજલીને ઉત્તમ આસન નિર્માણ કર્યું છે, તેના ઉપર અગરુ,
 સત્ત્વ, વગેરે સુગંધીયુક્ત વસ્ત્ર વગેરેથી ભૂષિત અને અનેક આભૂષણોયુક્ત સુંદર અગવાલા
 પ્રભુ તેના પર બિરાજે છે. (૨૭૦)

पुष्पमालाविशेषैस्तु विशेषेण विलासितं । स्वमुख्यस्वामिनीरत्नास्थितिवामांगसुंदरं ॥२७१॥
 रक्षार्थस्थापितम्रातृगोपबालगृहांगणं । तत्रोपवेश्य प्राणानां प्रियं गोकुलनायकं ॥२७२॥
 पूर्वोक्तधर्मસહિતં સુહિતં વ્રજજીવનં । સ્વસંપાદિતવસ્તૂનાં ચક્રુસ્તાઃ પરિવેષણં ॥૨૭૩॥

અત્યંત સુંદર પુષ્પમાલાઓથી આપ વિશેષ પ્રકારે શોભાયમાન છે આપના મુખ્ય સ્વામિની-
 રત્ન ધ્રુવી બાહ્ય બિરાજે છે, તેથી પોતે સુંદર દેખાય છે. (૨૭૧) તે ગોપીના ધરના આંગણમાં

રક્ષાને માટે બલદેવજી અને ગોપબાલકોને રાખ્યા છે. અને પોતાના પ્રાણપ્રિય શ્રીગોકુલનાયકને બીતર પધરાવે છે. (૨૭૨) પહેલાં કહી ગયા તેવા ધર્મવાલા એટલે બાલ્યાવસ્થામાં કિશોર અવસ્થાની લીલા કરનાર અને કિશોર અવસ્થામાં માલતીલા કરનાર વિરુદ્ધમાં અત્રી મળના છવન મુંદર દિતકર્તા પ્રભુને પોતાની સિદ્ધ કરેલી સામગ્રી તેઓ પિરસે છે. (૨૭૩)

વિવિધવ્યંજનયુતપાકપક્વાગસંયુતં । નિરીક્ષમાર્ણં રમણં રતિચંચલલોચનં ॥૨૭૪॥

સર્વાંગમુન્દરં ગોપીભાવભાવનતત્પરં । આયાતવસ્તુસાદૃશ્યરતિલીલૈકમાબુકં ॥૨૭૫॥

નેત્રાંતપ્રાંતવિલસત્કટાક્ષપરિપૂજિતં । ક્ષણત્કંકણતદ્વાહુમૂલ્લગ્નસુલોચનં ॥૨૭૬॥

વિવિધ પ્રકારના મસાલાવાળી પાક પકવાનવાળી સર્વ સામગ્રીનું નિરીક્ષણ રતિરમણથી ચંચલ નેત્રવાળા પ્રભુ કરે છે. (૨૭૪) સર્વાંગમુંદર પ્રભુ ગોપીના ભાવની ભાવના કરવા તત્પર છે, અને જે જે વસ્તુઓ પિરસી છે તેના સમાન રતિલીલાની ભાવના કરે છે. (૨૭૫) ગોપીજન પોતાના નેત્રમાં વિલાસતાં કટાક્ષથી ભગવાનની પૂંજ કરે છે, તેનાં અલુકાર કરતાં કંકણવાળા બાહુના મૂલમાં પ્રભુના મુંદર નયન લાગી રહ્યા છે. (૨૭૬)

બાલલીલાકૃતિવ્યાજસંગોપિતનિજક્રિયમ્ । તદાનનામૃતકરકરચીતલતાશ્રયં ॥૨૭૭॥

અમંદહૃદયોત્સાહપરિહાસરસાર્ણવમ્ । રસોક્તિવક્ત્રતાયુક્તિસંમાપણવિચક્ષણં ॥૨૭૮॥

વદનાંબુજસૌંદર્યદૃષ્ટિપૃષ્ટિવિલક્ષણં । હૃદયોદ્યુતતદ્વાવજાતરોમાંચવિગ્રહં ॥૨૭૯॥

બાલલીલા કરવાના બહાનાથી પોતે કરેલી ક્રિયા ગુપ્ત રાખે છે, ગોપીજનના મુખચંદ્રના શીતલ કિરણોના આશ્રય પ્રભુ કરે છે. (૨૭૭) હૃદયના ઉલટ ઉત્સાહવાલા હાસ્યરસના સમુદ્રરૂપ પોતે છે, યુક્તિવાળા રસોક્તિથી બરપૂર વક્રોક્તિ વચનોમાં પોતે બહુ ચતુર છે. (૨૭૮) શ્રીસ્વામિનીજના મુખકમલના સૌંદર્ય ઉપર દૃષ્ટિની વૃદ્ધિ વિલક્ષણતાથી કરે છે, હૃદયમાં ઉત્પન્ન થતા વિવિધ ભાવથી આખા અંગમાં રોમાંચ થાય છે. (૨૭૯)

સિદ્ધાયુતસ્વચ્છસદ્ગોત્રવનીતકર્તાંબુજં । સદોદનલસત્પીતમુષ્ણમેવજતત્પરં ॥૨૮૦॥

હૈયંગવીનસંમિશ્રકવલગ્રહણોત્સુકં । યથાપ્રાર્થિતતદસ્તુભોક્તારં રહસિ સ્થિતં ॥૨૮૧॥

દ્યુક્તાયુગ્ધે શોણશિક્વે સ્થિતં રાજતપાત્રકે । નાતિદુઃસ્વે સ્વચ્છસદ્ગોત્રવનીતં જપાંસયઃ ॥૨૮૨॥

મિશ્રીયુક્ત સ્વચ્છ તાણુ નવનીત શ્રીહસ્તકમલમાં ધર્યું છે. મુંદરભાત, અળકતી પીળી દાળ આરોગવામાં પોતે તત્પર છે. (૨૮૦) ગાયના માળજીથી મિશ્રીત કેળિયો ગ્રહણ કરવાને પોતે ઉત્સુક છે, એકાંતમાં રહીને જેવે વસ્તુ આરોગવાની પ્રાર્થના ગોપીજન કરે છે તે તે વસ્તુને ભોગ પોતે કરે છે. (૨૮૧) માતીના ચુગ્ગાવાળા લાઘવગના શિકામાં ચાંદીના મોટા પાત્રમાં રાખેલું તાણું નવનીત પોતે આરોગે છે. (૨૮૨)

તદંતિકસ્યસૌર્વર્ણપાત્રસ્યાં સુસિતાં ચ યઃ । સુમૃતં ચર્કરૈલાદિયુતં દુગ્ધં પપૌ પુનઃ ॥૨૮૩॥

દુગ્ધમધ્યસ્થહૈમેન પાત્રેણાથ સસીત્કૃતિઃ । આવર્તિતપયોવદ્દમોદકાનિ વિનોદવાન્ ॥૨૮૪॥

ઉત્તોલયન્કરસ્પર્શઃ કૃપારાશિરમણયત્ । પશ્યન્મુસ્તાનિ ગોપીર્નાં કૃષ્ણશ્રકિતલોચનઃ ॥૨૮૫॥

તેની પાસે રાજેલાં મધર્ણના પાત્રમાં મુંદર મિશ્રીનો સમૂહ છે, મુંદર એટલું, સાકર, એલથી, ગેરેવાળુ દૂધ ફરીથી પોતે પીએ છે. (૨૮૩) દૂધનાં પાત્રમાં ચોનાની કઠોરી ધરી છે, તેનાથી

સીંહાર સહિત દૂધ પીધે છે, ખુવાના લાડવા વિનાદથી હાથમાં ઉઠાળતાં મુપારાશિ ભગવાન આરોગે છે, અને શ્રીગેષીજનના મુખના દર્શન કરતાં પોતે મૂર્ખુ ચક્રિત લોચનવાળા થાય છે. (૨૮૪)

નિકટમેચકશિક્યસમાહિતં । રુચિરમૃન્મયપાત્રપિવાનિતમ્ ॥૨૮૫॥

સુશૃતમાદિપદુઘ્ધારં હરિર્નિજમુસ્વામ્યુજમઘ્યગમાતનોન્ ॥૨૮૬॥

एकमेकं यथा माति तथा संपादितं शिचि । अग्निमेङ्गीचकारेशः कर्कटीबीजमोदकम् ॥२८७॥

તેની પાસે સ્થાપ્ય રંગના શિકામાં સુંદર મૃત્તિકાના પાત્રમાં ઢાંકેલી. ભંસની કટેલા દૂધની મધ્યાર્ધ દરિ પોતાના મુખકમલમાં મૂકે છે. (૨૮૫-૬) તેની આગળ શિકામાં કાકડીના બીજના એક એક આખા મોંમાં સ્ત્રી શકે એવા લાડુ ધરેલા છે, તે પ્રભુ અંગીકાર કરે છે. (૨૮૭)

सितैलादेवकुसुमकर्पूरादिमिरादरात् । नवमृन्मयपात्रस्य यो दधि व्यदधान्मुखे ॥२८८॥

अतिस्वादु धनीभूतं वद्धं कनकशिक्यगम् । केवलेनैव दध्नाथ नक्तं दध्यभक्षयत् ॥२८९॥

विचित्रशिक्यसंस्थानि पक्वान्नि व्यलोकयत् । गोधूमचणकामिक्षानिर्मितानि विशेषतः ॥

નવા મૃત્તિકાના પાત્રમાં રાખેલું, મિશ્રી, એલચી, લવંગ, બરાસથી મિશ્રીત દહિં પોતે આદરથી મુખમાં ધરે છે. (૨૮૮) પછી સુવર્ણના શિકામાં ધરેલું બહુ સ્વાદવાળું રાત્રિનું ધનીભૂત બાંધેલું દહિં કેવલ દહિં સાથે પોતે આરોગે છે. (૨૮૯) ચિત્રવિચિત્ર શિકામાં ધરેલાં ધર્મના (મોદક, મઠી, વગેરે) અને ચણાના (છંદી, મોહનધાળ વગેરે) અને ગીદડીના (મનોહર) વગેરે બનાવેલા પક્વાન્નો વિશેષતાથી લેખને પોતે આરોગે છે. (૨૯૦)

उक्तशिक्यसमूहान्यशिक्ये मृन्मयपात्रयोः पद्मरागमये ये स्तः शिखरिण्यौ जघास यः॥२९१॥

निम्बूजंवीरचूतार्द्रकरीरादिविनिर्मितम् । तदग्रशिक्यनिहितं संधितं सुहितं व्यधात् ॥२९२॥

शिक्यस्यवस्तुग्रहणसाधनानि हितानि हि । पीठोल्लखलमांडादीन्यन्वગૃહ્ણાત્ ફલાત્મકઃ ॥

अन्यानोदनसूपांतान् पदार्थान् पहरसात्मकान् । स्वीयैकभोग्यानभजद् भगवान् भावमुंदरः ॥

एवं प्रतिगृहं भोक्ता स्वामिनीनां विभाव्यताम् ॥२९४॥

ઉપર કહી ગયા તે શિકાથી ભુલા બીજ પદ્મરાગના શિકામાં જે મૃત્તિકાના પાત્રમાં જે પ્રકારના શિખંડ ધરેલા છે તે પોતે અહણુ કરે છે. (૨૯૧) તેની આગળ શિકામાં રાખેલું, લિંબુ, પીન્જેફ, કેરી, આદુ, કેરાં વગેરેનું બનાવેલું હિતકારક અથાણું (સિંધાણું) આરોગ્યા. (૨૯૨) શિકાપર ધરેલી વસ્તુઓ અહણુ કરવાને માટે ઉપયોગી સાધનો બાજઈ, ઉલૂખલ, પાત્રો વગેરે ધરેલાં હતાં, તેની મદદથી ફલાત્મક પ્રભુએ સર્વે વસ્તુ અંગીકાર કરી. (૨૯૩) વળી બીજ સળીના હાથે રસવાળા દાળભાત વગેરે પદાર્થો જે એક ભગવાનને જ આરોગવા લાયક હતા, તે સુંદર ભાવસહિત આરોગ્યા. આ પ્રમાણે પ્રત્યેક સ્વામિનીના ઘરમાં ભગવાન ભોગ કરે છે એવી ભાવના કરવી. (૨૯૪ક)

ચોરીની રાજભોગની લીલા હુપાવવાનું ચરિત્ર અને પ્રજલક્ષ્મી આ લીલા હુપાવવાને ઠપકો દેવા આવે છે, તેના પ્રકાર સાગદશ ચોકધી કહે છે.

उक्तासत्स्वामिनीशिक्षाकृतवत्सविमोचनः ॥२९५॥

સ્વીયલીલાગોપનાર્થ કૃતચાલકપીડનઃ । સ્વાયોગ્યવસ્ત્વમત્તાયૈ દધિમાંડવિમેદનઃ ॥૨૯૬॥
વાલમૌઘ્યમિપૈકાંતગોપનાદતધાવનઃ । વયસ્યચલદેવાદિસહિતો નૃત્યતત્પરઃ ॥૨૯૭॥

પછી પોતે કરેલી લીલા છુપાવવાને માટે આગળથી શ્રીસ્વામિનીજીએ શિખરી મુખ્ય હવું તે પ્રમાણે પોતે વાહરડાઓને ડોડી મૂકે છે. પોતાની લીલા છુપાવવાને માટે સુતેલા બાલકોને ચિમીટી દઈ રાખે છે, અને જે વસ્તુ આપને થોડા ન હોય એવા દર્દિ વગેરેના વાસણને ફેડી નાંખે છે. (૨૯૬) એકાંતની લીલા છુપાવવાને માટે બાલબાવનુ ભોળાપણું બતાવીને નાસી જાય છે. પોતાના સરખી વચના બાલકો અને બલદેવજીની સાથે નૃત્ય કરવામાં તત્પર થઈ જાય છે. (૨૯૭)

સ્વામિનીદત્તામ્બલસ્રવદ્રસનિજાધરઃ । બાલલીલાનુકરણકૃતોત્ફાલો વ્રજપ્રિયઃ ॥૨૯૮॥
નવનીતલસદ્વક્રાસિતચંદ્રકલંકયુક્ । નેયચૌર્યસરણતઃ સ્વમિત્રકરતાલદઃ ॥૨૯૯॥
નવનીતપ્રિયો નિત્યં નવનીતાર્થતસ્કરઃ । રામગોપાદિતઃ સ્વીયચૌર્યસોત્સાહમાનસઃ ॥૩૦૦॥

શ્રીસ્વામિનીએ આપેલા તાંબૂલ આરોગતાં મુખમાંથી રસ ઝરે તે પોતાના અધર ઉપર આવે છે, બાલલીલા કરતા મળના પ્રિય પ્રભુ કુદકા મારે છે. (૨૯૮) મુખ ઉપર નવનીત લાગ્યું છે, તેથી સ્વેત કલકયુક્ત સ્થામય્ય જેવા પોતે શોકે છે, પોતે કરેલી ચોરીઓનું સ્મરણ કરતાં પોતાના મિત્રોને હાથમાં તાળી આપે છે (૨૯૯) આપને નિત્ય નવનીત પ્રિય છે. નવનીતને માટે ચોરી કરે છે. બલદેવજી અને પોતાના ગોપો વગેરે કરતાં ધૃતિ ચોરી કરવામાં વધારે ઉત્સાહવાળા છે. (૩૦૦)

સ્વોચ્ચેતોદ્વિતકૃતે વેણુવાદવિચક્ષણઃ । શ્રીદામાંસન્યસ્તમ્બજો ગુપ્તકર્ણેકમંત્રકૃત્ ॥૩૦૧॥
વિવિધક્રીડનાસક્તઃ ક્ષનૈઃ સ્વગૃહમાગતઃ । સ્વલીલાવેણુનાદાદિસમાકૃષ્ટપ્રિયામનાઃ ॥૩૦૨॥

પોતાના બાજતના ચિત્ત હરણ કરવાને માટે વેણુનાદ કરવામાં ચતુર છે. શ્રીદામાના પક્ષ ઉપર શ્રીહસ્ત ધરીને તેના કાનમાં છુપી વાત કરે છે. (૩૦૧) વિવિધ પ્રકારની ક્રીડા કરવામાં આસક્તિવાળા છે, ધીમે ધીમે પોતાને ઘેર પધારે છે. પોતાની વેણુનાદ વગેરે લીલાથી પોતાની પ્રિયાના મનનુ આકર્ષણ કરે છે. (૩૦૨)

ઉપાલમ્મમિપાયાતગોપિકાદર્શનોત્સુકઃ । રામાદિગોપનાર્થાય સાધુતાવોધનાય ચ ॥૩૦૩॥
યશોદાસાધુતાબુદ્ધ્યૈ મયાનુકરણાદરઃ । નીર્વૈર્વદનસંસ્થાનતિર્યગ્દષ્ટિવિલોકનઃ ॥૩૦૪॥
પરસ્પરસ્વચરિતસ્મૃતિસોત્પાહમાનસઃ । પુનરાગમનામાવમીતગોપીદ્વગુત્સવઃ ॥૩૦૫॥

ઠપકો આપના બહાનથી આવેલી ગોપિકાનુ દર્શન કરવાને બહુ ઉત્સુક છે. બલદેવજી વગેરેથી પોતાની લીલા છુપાવવાને અને તેમને અને યશોદામાતાને પોતાની સાધુતા જણાવવાને બચવું અનુકરણ આદરથી કરે છે. મુખ નીચું કરીને વાંકી દષ્ટિથી જુએ છે. (૩૦૩-૩૦૪) પ્રભુ અને ગોપી પરસ્પર પોતાના ચરિત્રનું સ્મરણ કરીને ઉત્સાહમાં આવી જાય છે. હું ઠપકો દેવા આવી, તેથી હવે શ્રીદાસજી મારે ઘેર ફરીથી પધારશે નહિ, એવી સકાંથી બીધેલી ગોપીને “હું આવીશ, તું ડરીશ નહિ” એવી પ્રયત્ન દષ્ટિથી કરીને તેને આનંદ આપે છે. (૩૦૫)

ગોપીનો ઠપકો સાંભળીને યશોદામાતા પ્રભુને શિખામળ આપે છે તે દશ સ્લોકથી કહે છે.

સ્વસ્તુચરિતં શ્રુત્વા નિજમાતૃપદાક્ષ્મઃ । ગોપીગૃહગતાવંક ઉપવેશ્ય સુશિક્ષિતઃ ॥૩૦૬॥
પરગ્રહે ન ગન્તવ્યં ચૌર્યાય સુત સર્વથા । લોકાપકીર્તિર્ભવતિ મહં નિંદન્તિ વૈ જનાઃ ॥
एतद्गृहे सुतो नैव लभते भक्ष्यमुत्तमम् । तव तातस्य भवने गावः संति परःश्रुताः ॥३०८॥
વ્રજરાજસુતસ્યૈવં ઘટતે ચરિતં ન હિ । આકાર્યં વાલકાન્ ક્રીડાઃ કર્તવ્યા ભવને નિજે ॥

ભગવાન પોતાના માતાની પાસે બેઠેલા છે. પોતાના પુત્રના ચરિત્ર સાંભળીને શ્રીધશોદાથ પ્રભુને પોતાની ગોદમાં બેસાડીને શોપીને ઘેર જવાની બાબતમાં શિખામણ આપે છે. (૩૦૬) હે સુત, પારકે ઘેર ચોરી કરવા સર્વથા જવું નહિ. આથી લોકમાં અપકીર્તિ થાય છે, અને મનુષ્યો મારી નિંદા અવશ્ય કરે છે (૩૦૭) એ લોક એમ કહે છે કે “આને ઘેર છેકરાને સારું ખાવાનું મળતું નથી.” તારા પિતાને ઘેર સેંકડો ગાયો છે. (૩૦૮) શ્રીનંદરાયણ વ્રજના રાજા છે, તેના પુત્રને આખું ચરિત્ર ઘટતું નથી બાલકને આપણે ઘેર બોલાવીને આપણા ઘરમાં જ ખેલવું બેઠેએ (૩૦૯)

यदपेक्ष्यममूल्यं वा मत्तस्तद्ग्राह्यमर्भक । एकांते भोजनं कार्यं दृष्टिरन्यत्र वै लगेत् ॥३१०॥
नैतत्तत्તवेदशं रूपं वदनिष्कासनोचितं । दृष्ट्या तदेकपरया क्रीडतोऽपेक्ष्यमालये ॥३११॥
કિં કર્તવ્યં દુર્લલિતો ભવાનેકસુતો મમ । અતો નિવાર્યતે ચૈવં ક્રીડાસક્તો ગૃહે ગૃહે ॥

હે બાલ, તારે જે જે વસ્તુ બેઠેએ તે ગમે તેટલી કિંમતી હોય તે મારી પાસેથી માગી લેવી. ભોજન એકાંતમાં જ કરવું, નહિ તો બીજા જગાએ કરવાથી નષ્ટી તને નજર લાગશે. (૩૧૦) તારું આખું સુદર ૩૫ બહાર કાઢવું થાય નથી. હું તને મારી દષ્ટિ આગળ આંગણમાં બેઠતો બેવા ઇચ્છું છું. (૩૧૧) શું કહું, તું મારો એકનો એક પુત્ર છે, બહુ લાડવાયો છે, તેથી ઘેર ઘેર જઈને ખેલવામાં આસક્ત થયેલા તને આમ અટકાવવો પડે છે. (૩૧૨)

नारोहणीयं भिन्यादौ नोत्प्लाव्यं कुत्रचित्तथा । न संगः कस्यचित्कार्यो न धार्य धेनुशृङ्गकम् ॥
उपालभन्ते सततं गृहमागत्य गोपिकाः । किं द्रव्यं दधिदुग्धादि तदर्थं विगतत्रपाः ॥३१४॥
કા વાસ્તિ ન્યૂનતા તાત તવ ગૃહે દયાનિધે । મમોપરિ દયા કાર્યા ગન્તવ્યં નૈવ કુત્રચિત્ ॥

ભીંત વગેરે ઉપી જગ્યાપર ચઢવું નહિ, તેના પરથી કુદકા મારવા નહિ, અબરથાની સાથે સંગ કરવો નહિ; ગાયના શિર્ષા પકડવા નહિ. (૩૧૩) દૂધ દઈ તે શી માટી વસ્તુ છે, તેને લીધે રોજરોજ લાજ છેડીને ઘેર આવીને આ ગોપિકાઓ ઇપકા આપે છે. (૩૧૪) હે લાલા, તારે ઘેર શું ખાત છે ? હે દયાનિધે, મારા ઉપર દયા કર. હવે કરો જતો નહિ. (૩૧૫)

विविधानंतश्चिदासमाकर्णनतत्परः । कृतनीचक्षिरा गोप्यः विकसन्मुखपंकजाः ॥३१६॥
मया जननि कुत्रापि गम्यते नैव गोपिकाः । वृथा वदन्ति मन्तव्यं न भवत्या कदाचन ॥
ક્રીડંતં ગોપવાલૈર્મા વિહરંતં વ્રજાઙ્ગણે । સ્વયં ગૃહીત્વા ગચ્છન્તિ વદન્ત્યેવં તવાન્તિકે ॥
યથા તવાજ્ઞા કર્તવ્યં તથા માતર્મયા પુનઃ । ક્રીડા તુ વાલકૈઃ કાર્યા વહિરેવ વ્રજાઙ્ગણે ॥

આ પ્રકારની માતાએ આપેલી ઘણી શિખામણ ધ્યાન દઈને સાંભળે છે. માયું નીચું ધરી રાખ્યું છે. તે બેઠને ગોપિકાઓના મુખકમલ પ્રસૂક્તિ થાય છે. (૩૧૬) હે મા, હું કરો જતો

નથી આ ગોપિકાઓ જૂઠું બોલે છે તારે એમનું કહેવું કાંઈ દિવસ સાચું માનવું નહિ (૩૧૭)
 મળના આગણના હુ ગોપબાલકોની સાથે જેલુ છું તારે ગોપિકાઓ પોતે મને પકડીને લઈ
 બળ છે, અને તારી આગળ આવીને આમ જૂઠું બોલીને હપકો આપે છે (૩૧૮) હે મા,
 જેવી તારી આજ્ઞા છે તેમજ હું કરું છું મળના આગણના બહારજ બાલકોની સાથે જેલુ છું (૩૧૯)

પૃચ્છ રામ મયા ચૌર્યં ક્રિયતે યત્ર કુત્રચિત્ । સાક્ષિણો ચાલકા હેતે તાનધાર્કાર્ય માપય ॥
 ઘયં ક્રીડાપરા એવ મૃપાભાષાસ્તુ ગોપિકાઃ । માતઃ ક્ષુધાવા કુત્રાસ્તિ કૃતોપમૌજનૈઃ પરં ॥
 તૃપ્તાનામન્યથામાયાવાદમેવાશ્રિતા હમાઃ । એવં વિવિધવાચોભિશ્ચાદુમિશ્ચ કૃતોત્તરઃ ॥૩૨૨॥
 અનંતલીલાકરણસંગોપનવિચક્ષણઃ । નિજમૌઘ્યવચોઽવંદવિસારિતમહોદયમઃ ॥૩૨૩॥

બલદેવજીને પૂછી બે મે કાંઈ દિવસ કોઈપણ જગ્યાએ ચોરી કરી છે ? આ બાલકો પણ
 મારા સાક્ષી છે, તેમને બોલાવીને પૂછ (૩૨૦) અમે તો ખેતવાજ કરીએ છીએ, આ ગોપિકાઓ
 તો જૂઠું બોલે છે હે માતા, પ્રાત કાલે તો હરે ભોજન કરેવું હોય છે, પછી જૂખ કયાથી
 લાગે કે ચોરી કરવા જઈએ ? (૩૨૧) અમે તો સદ્યે તૃપ્ત-આસકામજ-છીએ મને ભુખ્યો કહેનાર
 આ ગોપિકા કપટી-માયાવાદી-છે આ પ્રમાણે વિવિધ પ્રકારના ચતુરાઈના વાક્યોથી માતાને
 ઉત્તર આપે છે (૩૨૨) અનંત પ્રકારની લીલા કરે છે તો પણ ચતુરાઈથી તેને છુપાવે છે
 ભોળાં ભોળા વચનોથી પોતે કરેલા મોટા મોટા કાર્યોનું વિસ્મરણ કરાવી દે છે (૩૨૩)

સદા યથાપૂર્વકર્તા મર્તા ગોકુલયોપિતામ્ । હર્તા દુઃસ્વામ્બુધેઃ સર્તા સ્વધર્માણાં વલસ્ય ચ ॥
 નિઃસાધનસમૃદ્ધર્તા ગિરિગર્તાશ્રિતાશ્રિતઃ । કેવલાનુગ્રહફલમવિલંબફલપ્રદઃ ॥૩૨૫॥

ઉપર ઠહી તેવી લીલા હમેશા કર્યા કરે છે ગોકુલની યુવતિઓનાં પોતે સ્વામી છે
 હુ ખના સમૃદ્ધ હરણ કરનાર છે પોતાના ધર્મ અને પોતાના બલનું સ્મરણ કરવાવાલા છે (૩૨૪)
 નિસાધન મજબૂતના સારી રીતે ઉદ્ધાર કરનાર છે ગિરિજાજીની ઉપર તથા કલ્યાણ રહેનારના
 આશ્રયરૂપ પોતે છે ખલ અનુચલ પર આધાર ગણનારના પોતે ફલરૂપ છે અને વિવળ કર્યા
 વિના ફલને આપવાવાલા છે (૩૨૫)

માવાત્મગોપિકામાવ એવંરૂપો વિમાવ્યતામ્ ।

આ પ્રકારે ભાવાત્મક ગોપિકાના ભાવરૂપ અથવા ગોપિકાના ભાવથી ભાવાત્મક પ્રભુના રૂપની
 સદા ભાવના કરવી (૩૨૫૩)

ચોથા પ્રકારના રાજભોગની વનની લીલા, તેમાં પ્રથમ પ્રભુ વનમાં જૂખ્યા
 થઈ ગયા હશે એવી ભાવનાથી શ્રીયજ્ઞોદાલ વિરહથી વિકલ થઈને ભોજનની સામગ્રી
 સિદ્ધ કરીને અંતરંગ ગોપીને શિખામણુ દઈ સામગ્રી આપી વનમાં એકલે છે, તે લીલાનો
 પ્રકાર સોળ શ્લોકથી કહ્યું છે.

યદ્વા શ્રીરાજભોગસ્ય પ્રકારાન્તરભાવના ॥૩૨૬॥

ધન ગતે પ્રેષ્ટઘ્નો પ્રાતર્ગોચારણાય વૈ । અત્યાકુલમનાઃ પુત્રક્ષુધાસરણવિહ્વલા ॥૩૨૭॥

માતર્ગતસ્ય મધ્યાહ્નદિનમારોહણોત્સુકા । પુત્રાતિપ્રીતિવદ્વસ્તમમ્પકસંપાદનાદરા ॥૩૨૮॥

અથવા બીજા પ્રકારથી રાજભોગની ભાવના કેમ કરવી તે હવે કહે છે. (૩૨૬) પોતાના પ્રિય પુત્ર પ્રાતઃકાલમાં ગાય ચરાવવાને વનમાં પધાર્યા છે, તેથી એને બૂખ લાગી હશે એમ સ્મરણ થવાથી યશોદાજી બહુ બ્યાકુલ ચિતવાળા થઈ ગયા છે (૩૨૭) પ્રભુ પ્રાતઃકાલથી પધાર્યા છે, હવે તેા મધ્યાહ્ન થયો છે, તેથી ઉત્સુક થયેલી માતા પુત્રને અતિપ્રિય આરોગવાની વસ્તુઓ સારીરીતે તૈયાર કરવામાં તત્પર થયા છે. (૩૨૮)

સમાહૂતનિજાત્યંતસ્તિગ્ધગોપીજનાવૃતા । સંપાદ્યોદનસૂપાન્તપક્વાન્નવ્યંજનાદિકમ્ ॥૩૨૯॥
વિવિધસ્વાદરુચિરસગોરસવિક્રિયાઃ । દ્રાક્ષાસિતાનાલિકેરમિષ્ટવસ્તુવિશેષતઃ ॥૩૩૦॥
કરીરામ્નાર્દ્રકસ્વાદુનિમ્બુજંવીરસંધિતમ્ । યશોદાહૃયાંતરંગગોપીં તત્ર મહાનસે ॥૩૩૧॥
ગત્વા પ્રદર્શ્ય નિશ્ચિલં વસ્તુ પુત્રપ્રિયં પુનઃ । ઉત્ત્વા વિશેષતઃ સર્વમાચ્છાદ્ય સ્થાપિતં પુરા ॥
અન્નવ્યંજનપક્વાન્નગોરસાદિકમુત્તમં । યાવન્મનોરથશતૈઃ શક્યતે કર્તુમાદરાત્ ॥૩૩૨॥

પોતાની અતિસ્નેહવાળી ગોપીઓને ઘોડાવી તેમનાથી વિંટલાયેલી માતા ભાત, દાળ, અને નાના પ્રકારના પકવાણ, બ્યંજન (મસાલા) વગેરે તૈયાર કરે છે. (૩૨૯) વિવિધ સ્વાદવાળા રુચિકર રસ તથા દૂધની બનેલી વસ્તુઓ તથા દ્રાક્ષ, મિથી, કેપર, નાંબેલી મીઠી વસ્તુઓ વિશેષતાથી સજ્જ કરી. (૩૩૦) ટેંટી, કેરી, આદુ, મીઠાલીંબુ, ગ્રાસેળી, વગેરેના સ્વાદવાળાં અથાણાં એ સર્વે યશોદાજીએ પોતાની અંતરંગ ગોપીને ઘોડાવીને તેને પોતાની સાથે રસોધરમાં લઈ જઈને પોતાના પુત્રને જે જે વસ્તુ પ્રિય હતી તે બધી વસ્તુ પોતે સિદ્ધ કરીને ઢાંકી રાખેલી હતી તે વસ્તુ તે ગોપીને ફરીથી તેનાં નામ લઈ લઈને બતાવીને પાછી પહેલાંની માફક ઢાંકીને સજ્જ કરી રાખી. અન્નની બ્યંજનાદિક પકવાણ, ગોરસ, વગેરે જેટલી સર્વ ઉત્તમ સામગ્રી સેકંડ મનોરથો કરી આદરથી સિદ્ધ કરી શકાય તે સર્વે પોતે કરી રાખી હતી. (૩૩૧-૩૩૨)

તાવત્સકલસદ્વસ્તુસુવર્ણરજતાદિજે । પાત્રે પ્રત્યેકમથવા નિધાય ન મિલેઘથા ॥૩૩૪॥

તેટલી સર્વે ઉત્તમ વસ્તુ સોનાનાં તથા રૂપાનાં પાત્રમાં એકેકની સાથે ભેળવાઈ ન બધ તે પ્રમાણે ગોઠવી. (૩૩૪)

વદત્યેવં પુત્રભાવોદ્ગમસ્તુતપયોધરા । સગદ્ગદસ્વરા સાશ્રુમીલલ્લોચનનીરજા ॥૩૩૫॥
સંજાતપુલકોદ્ગિન્નસર્વાંગશિથિલક્રિયા । વિમાવયંતી સ્વસુતસંધ્યાવ્રજસમાગતિમ્ ॥૩૩૬॥

પુત્રના ઉપર ઉમંગજો આવવાથી સ્તનમાંથી દૂધ ઝરવા લાગ્યું. સ્વર ગદ્ગદ થઈ ગયો; નેત્રમાં આંસુ ઝરાયાં, અને નેત્રકમલ વીંચી દીધા, શરીરમાં રોમાંચ થયા; સર્વે અવયવ શિથિલ-ક્રિયાવાળા થઈ ગયા. પોતાનો પુત્ર સંધ્યા સમયે જળમાં પાછો આવશે, તેની ભાવના કરતી આ પ્રમાણે કહેવા લાગી. (૩૩૫-૩૩૬)

કદા સુતઃ સ્વવદનં ગોરજોવ્યાપ્તકુંતલમ્ । લસતિકીટમલસનયનં ધાતુચિત્રિતમ્ ॥
પ્રસ્વેદકણિકાવ્યાજમુક્તાગમણવિરાજિતં । અધરસ્રવદત્યન્તસુધાપૂરિતવેણુકમ્ ॥૩૩૮॥
નૃત્યલોલલસદ્યુગ્મકુંડલં દર્શયિષ્યતિ । ત્વાયવધાનતો ગોપિ ગોપ્યમન્યાવલોકનાત્ ॥૩૩૯॥

મારો પુત્ર પોતાનું ગાયની રજથી વ્યાપ્ત થયેલાં કેશવાળું, પ્રકાશતા મુકુટવાળું, નિર્મલ નયનવાળું, જે વગેરે ધાતુથી ચિતરેલું, પરસેવાના બિંદુથી ભોળીના સમૂહથી શોભતું, અધરમાંથી

અરતા અત્યંત સુધાથી વેણુને ભરપૂર કરતું, નૃત્યથી હાલતાં ચકચકિત બે કુંડલવાળું મુખ મને ક્યારે દેખાડશે ? (૩૩૭-૩૩૮૩) હે ગોપી, આ સર્વ પદાર્થ જીભની દષ્ટિ ન પડે એવી રીતે સંભાળપૂર્વક ઢાંકી રાખવા. (૩૩૯)

શ્રીદામાને સમાહૂય શ્રીકૃષ્ણં નીરજેક્ષણમ્ । યથાનામગ્રહં સર્વમુત્ત્વા તસૈ પ્રદર્શ્ય ચ ॥૩૪૦॥
ક્રીડાવેપં પરિત્યાજ્યં ધર્મે ન સ્થેયમિત્યપિ । ઉત્ત્વા નિજાગ્રહાદાપિ ભોજનીયઃ સ્વસન્નિધૌ ॥

શ્રીદામાને અથવા કમલનયન શ્રીકૃષ્ણને બોલાવીને સર્વે વસ્તુનાં નામ લઈને તેને બતાવજે, અને કહેજે કે આ રમવાનાં કપડાં હવે કાઢી નાંખો, તાપમાં બેસો નહિ, એમ કહીને આગ્રહથી તારી પાસે બેસાડીને એને ભોજન કરાવજે. (૩૪૦-૪૧)

એ ગોપી સામગ્રી લઈને વનમાં જાય છે, તે સમયના એના મનોરથ અને પ્રભુના દર્શન કરીને તેની જે અવસ્થા થઈ તે, તથા તેના પ્રભુની સાથે સંવાદ થયો, અને પછી રમણ જે લીલાના પ્રકારથી થયું તે ત્રેવિશ શ્લોકથી કહે છે.

एवमुक्ता व्रजवधूश्चलिता हृष्टमानसा । सहासवदना वस्तुग्रहणोद्योगतत्परा ॥૩૪૨॥
विभावयंती मनसि निजनाथाङ्गसंगमम् । एवमेवं करिष्यामीत्येवं कृतविचारणा ॥૩૪૩॥
हृदि प्रविलसद्भावविषया विगतत्रया । अंसे निधाय तद्वस्तुपात्रमेककरेण च ॥૩૪૪॥
गृहीत्वा खलु गायंती गोकुलेशगुणान्मुदा । सर्वतः पुष्पितवनमवलोक्य सरादिता ॥૩૪૫॥

જે મજબૂતને આ પ્રમાણે યશોદા માતાએ કહ્યું હતું તે મનમાં હરખાતી, હસતા સુખથી ચાલી, પ્રભુના ભોજનની વસ્તુઓને મહણ કરવામાં તત્પર થઈ. (૩૪૨) મનમાં પોતાના સ્વામીના અંગના સંગમની ભાવના કરવા લાગી, ત્યાં જઈને હું આમ કરીશ, આમ કરીશ, એવા એવા વિચાર કરવા લાગી. (૩૪૩) હૃદયમાં ઉત્પન્ન થતા વિલાસના ભાવથી પરવશ થઈને લલ્મળને ભાગ કરીને ખાંધ ઉપર સામગ્રીથી ભરેલી કાવડ ધરીને એક હાથમાં સામગ્રીનું પાત્ર લઈને હવેથી શ્રીગોકુલેશના ચલુગાન કરતી ચાલી. સર્વ સ્થલે વનને પુષ્પોથી ખીલેલું બેઈને કામથી પીડિત થઈ (૩૪૪-૪૫)

लीलाभिरान्तरं नित्यं कुर्वाणा रमणं प्रिया । वेणुनादद्युतिप्राप्तशैथिल्यगतिमंगुरा ॥૩૪૬॥
यथाकथंचित्संप्राप्ता ह्युपगोकुलनायकम् । अत्युद्गतस्वरोद्गीतसमाहृतनिजप्रिया ॥૩૪૭॥
तन्नामग्रहणानंदवशीकृतपतिप्रिया । सर्वांगसुन्दरप्रेष्ठवदनाम्भोजदर्शनात् ॥૩૪૮॥
समुद्गतस्तंभभावा चित्रप्रायतया स्थिता । पश्यंती प्रेष्ठवदनं वभाषे नैव किंचन ॥૩૪૯॥

લીલાથી નિત્ય પ્રભુની સાથે આંતર રમણ કરનારી પ્રિયા પ્રભુના વેણુનાદ સાંભળીને શિથિલ તથા ગતિભંગ થઈ ગઈ. (૩૪૬) જેમ તેમ કરીને ચાલી, તે ગોકુલનાયક પોતાના સ્વામીનું અતિ ઉંચા સ્વરથી ગાન કરતી પ્રજા હતા ત્યાં આવી અને તેણે પોતાના પ્રિયને બોલાવ્યા. પ્રજાનું નામ મહણ કરવાથી અતિ આનંદથી આ પ્રિયાએ પતિને વશ કર્યા. સર્વાંગસુંદર પ્રિયતમના મુખકમલના દર્શનથી તે પ્રિયાને સ્તંભભાવ ઉત્પન્ન થયો. અને બાણે ચિત્રમાં ચિતરી હોય એવી સ્થિતિ થઈ ગઈ. પ્રિયતમના મુખનું દર્શન કરતી કાંઈપણ બોલી શકી નહિ. (૩૪૭-૪૯)

કિમસાકમિહાનીતમિતિ ગ્રોક્તા કૃપાત્મના । પ્રિયસંમાષણાયાતસંગાષણવલા પુનઃ ॥૩૫૦॥
કિંચિદ્દૂષે હરે ગ્રાહ્યં જનનીપ્રેષિતં ત્વયા । કિંકિમેવં વદન્કૃષ્ણસ્તદન્તિક્ષુપાગતઃ ॥૩૫૧॥
ત્વયા કિં વા સમાનીતં મદર્થે વદ માપયા । એતત્તુ જનનીદત્તં ત્વદીયં કિં વદ પ્રિયે ॥૩૫૨॥

કૃપાત્મા પ્રશુએ કહ્યું “અમારે માટે અહિં થુ લાવી છે ?” પ્રિયના સભાપણુથી તે અળ-
લાને ફરીથી બોલવાનુ બલ પ્રાપ્ત થયુ (૩૫૦) ગોપી કાષ્ઠક બોલી, “હે હરિ, તમારી માતાએ
તમારે માટે જે સામગ્રી મોકલી છે તે લો ” “થુ મોકલ્યુ છે ?” એમ બોલતા કૃષ્ણ તેની નજીક
આયા (૩૫૧) “તુ મારે માટે થુ લાવી છે, તે સ્પષ્ટ બોલ આ તો માતાએ મોકલ્યુ છે પણ
તુ તારું થુ લાવી છે, તે હે પ્રિયે કહે ” (૩૫૨)

સર્વસ્વમેવ મત્તાથેત્યવદત્સિતશોભના । ત્વત્તઃ કિમસ્તિ સંગોપ્યં ગોકુલેશ કૃપાનિધે ॥૩૫૩॥
સર્વં સમર્પિતં તુભ્યમૈહિકં પારલૌકિકમ્ । इदं गृहाण तदेहीत्यवदत्सहस्रक्षणः ॥૩૫૪॥
બાલ કિં ક્રિયતે હાસ્યં સત્યમેવ કુરુષ્વ મો । કુત્ર તિષ્ઠતિ વૈ સત્યં ત્વદેકશરણાગતૌ ॥૩૫૫॥
મર્યુથેત્યવદત્રેષ્ઠઃ કુરુ સંયંધમેવ મે । મવતા સહ સંવધો દુર્લભો હિ કુલક્ષિયઃ ॥૩૫૬॥

“હે નાથ, મારું સર્વસ્વ હુ લાવી છુ ” એમ મદ હાસ્યથી શોભતી ગોપી બોલી ‘ હે
ગોકુલેશ, હે કૃપાનિધે, તમારાથી થુ હુપાવવાનુ છે ? આ મોક, પરશોક સર્વ તમને અર્પણુ કર્યુ છે
તે મદહુ કરો ’ ત્યારે પ્રશુ હાસ્યસહિતદૃષ્ટિથી બોલ્યા ‘હમને એ આપ’ (૩૫૩-૫૪) ગોપી બોલી
“હે બાલ, હાંસી કેમ કરો છો ? તમારૂં વચન સત્ય કરો ’ પ્રશુ બોલ્યા “સત્ય ક્યાં છે ?” ગોપી
બોલી “તમારી શરણુગતિમાં સત્ય છે ” ત્યારે પ્રશુ બોલ્યા ‘ મારા શરણુમાં સત્ય છે તો તુ
મારી સાથે સંબંધ કર ’ ત્યારે ગોપી બોલી “કુલાગનાને તમારી સાથે સંબંધ થવો કઠિન જ છે
સત્યમુક્ત મયૈવાલીત્યેવમેવોચિતં તવ । બાલાઃ પશ્યન્તિ કિં શ્રૂપે કુલસ્ત્રીપ્ત્વીદશં વચઃ ॥
બાલા ઇતિ ન વૈ દોષો નિઃસાર્યા વા ટવાજ્ઞયા । એતે મદીયમસિલં જાનન્તિ શૃણુ સુંદરિ ॥
ક્રીડાસક્તા ન પશ્યન્તિ કાપિ ચિન્તાત્ર નાસ્તિ હિ । ત્વયા મદર્થમેવાત્ર વિપિને સમુપાગતમ્ ॥
મદીયં સકલં મદ્યં દેહિ દૈન્યં નિવારય । એવંવિષવચોદ્યંદવશીવિહિતમાનસા ॥૩૬૦॥

ત્યારે પ્રશુ બોલ્યા ‘હે પ્રિયે હુ સત્ય જ કહું છુ તારે એમ જ કરવુ ઉચિત છે ” ત્યારે ગોપી
બોલી “બાલકો જુએ છે, તેમની આગળ કુચક્ષિયોને આવા વચન કેમ કહે છે ?” (૩૫૭) ત્યારે
પ્રશુ બોલ્યા “એ બાલકો છે એટલે તે જોય એમા કંઈ દોષ નથી અથવા તુ કહે તો હુ એમને
અહિંથી દૂર કરે પરંતુ હે સુંદરિ, તાબળ, આ બાલકો મારી સર્વ લીલા જાણે છે એ સર્વ
પોતાની ક્રીડામાં આસક્ત છે તેથી કાંઈ જોતા નથી માટે અહિં કંઈ વાતની ચિંતા નથી વળી
તુ મારે માટે જ અહિં વનમાં આવી છે, અને કહે છે કે આ સર્વ તમારૂં છે, તો મારૂં જે છે તે
સર્વ મને આપ દીનતા કાઢી નાખ ’ આ પ્રકારના વચનો બોલીને મળલક્ષ્મીના મનને વશ
કરી લીધુ (૩૫૮-૬૦)

ન સાપિ સ્થાતુમુત્કંઠાકુલા શક્તા તદાત્મત્વ । તયોસ્તદાનીમમવન્મનોરથશતાત્મનોઃ ॥૩૬૧॥
રતિરત્યત્તદ્વિક્ત્તા ક્રમાપેતરસાત્મિકા । મિથોયલોકન પૂર્વં કટાક્ષેર્વદનાદ્વયોઃ ॥૩૬૨॥

હાસઃ સર્વરસોદ્વોધકારણં સ્પર્શનં તથા નિકુંજેઽવસ્થિતિઃ પશ્ચાત્ સ્વસસ્ત્રીવૃંદસંકુલે ॥૩૬૩॥
આસ્તીર્ણપુષ્પશય્યાદાવુષ્પવેશનમેતયોઃ । પરમોદારચરિતો વિજને શુશ્રુમે હરિઃ ॥૩૬૪॥

ત્યારે ઉત્કંઠાથી આકુલઆકુલ થયેલી ગોપી વધારે વાર રહી શકી નહિ. તે બેનાં સંકડો મનોરથ એ સમયે જે મનમાં હતો એવા પ્રિય અને પ્રીતમની રતિ અતિ ઉદ્વિગ્ધ થઈ અને કોઈ પણ ક્રમ રહ્યો નહિ, એવું રસાત્મક રમણ થયું. પ્રથમ કંઠાક્ષથી પરસ્પર મુખારવિંદનું અવલોકન થયું, પછી સર્વ રસનો ઉદ્દોષ કરનાર હાસ્ય થયું. પછી અંગસ્પર્શ થયો. પછી સંમિથેના બૃથથી ભરેલાં નિકુંજમાં બંને પધાર્યાં. પછી બિછાવેલી પુષ્પની શય્યા ઉપર બંને બિરાજ્યા. પછી પરમ ઉદાર ચરિત્રવાલા પ્રભુ એકાંતમાં શોભવા લાગ્યા. (૩૬૧-૬૪)

યથાસ્થાનં સમાગત્ય શ્રીદામાદીન્ ગિરાહ્યત્ । આગચ્છત્ દ્વૃતં ગોપવાલાઃ પશ્યત સાદરં ॥
જનન્યા પ્રેપિતં વસ્તુ મોજનાય ગૃહાગતમ્ । પકાન્નચ્યંજનાન્નાદિસંધિતાદિકસંયુતમ્ ॥
દધિ દુગ્ધં શિखરિणीનવનીતાદિકં તથા । મમ ગોપ્યા સમાનીતં ગૃહ્યત્ ગૃહ્યતામિતિ ॥
ઘર્મઃ સમભવદ્વ્યાન્ વૃષ્ણચ્છાયે શિલોપરિ । ઉપવેદ્યમધુના જલાશયસમંતિકે ॥૩૬૮॥

પછી નિત્ય બેસવાના સ્થાનમાં આવીને શ્રીદામા વગેરે ગોપબાલકને મોટેથી ધૂમ પાડી બોલાવ્યા. “હે ગોપ બાલક, જઈ જાવો, જુઓ, જુઓ, માતાએ જન્મવાને માટે ઘેરથી વસ્તુઓ મોકલી તે આવી છે. પકવાણ, મસાલા, ખદરસવાળું ચણ, અથાણું, વગેરેની સાથે દૂધ, દહિં, શિખડ, માખણ વગેરે મારી ગોપી લાવી છે તે જો, જો, જાવ.” (૩૬૫-૬૭) હવે બહુ તાપ થયો છે, માટે જલાશયની પાસે વૃક્ષની ઝાયા નીચે શિલા ઉપર બેસો. (૩૬૮)

एवमुक्त्वा हरिः स्वीयसहितोऽनृत्यदद्भुतं । धृत्वा શ્રીદામશિરસિ પાત્રં પશ્ચાદ્ગમિક્રિયાઃ ॥
ઘાવમાના નદંતશ્ચ તદા શુશ્રુમિરેઽર્મકાઃ । પથિ વેળુન્વાદયંતો મોજનેચ્છાસમુત્સુકાઃ ॥
પરસ્પરં દત્તતાલાઃ સદાસવદનાંબુજાઃ । મુદુર્મુદુઃ કૃતોત્ફાલાઃ ગોપાલાઃ કૃતકૌતુકાઃ ॥
આવૃણ્વન્તઃ કૃષ્ણચન્દ્રં તારા ઇવ ગતિપ્રિયાઃ । તે ગતાઃ સ્વમનોમોદવિનોદકૃતિકારણે ॥
પૂર્વનિર્ધારિતે દેશે સજલે છાયયા યુતે । તત્ર ગત્વોપવિષ્ટાસ્તે કૃષ્ણેન ફલરૂપિણા ॥૩૭૩॥

એમ કહીને પ્રભુ પોતાના મિત્રોની સાથે અદ્ભુત રીતે નૃત્ય કરવા લાગ્યા.

શ્રીદામાના માથા ઉપર સામગ્રીનું પાત્ર ધરીને તેને આગળ કરીને સર્વે તેની પાછળ જવા લાગ્યા. તે સમયે બોજનની ક્ષિજાથી ઉત્સુક થયેલા તે બાલકો રસ્તામાં વેણુ વગાડતા વગાડતા દોડવા લાગ્યા, શોરખંડાર કરવા લાગ્યા, અને એ રીતે શોભવા લાગ્યા. પરસ્પર તાલીઓ દેવા લાગ્યા તેમના મુખકમલ હાસ્ય કરવા લાગ્યા વારંવાર કુદકા મારવા લાગ્યા એમ સર્વે ગોપબાલકો કૌતુક કરવા લાગ્યા. (૩૬૯-૩૭૧) તારાઓ ચંદ્રની આસપાસ ફરે તેમ ગોપાએ કૃષ્ણચન્દ્રને ઘેરી લીધા. ચાલવું જોઈ પ્રિય છે એવા એ બાલકો પોતાના મનના આનંદથી વિનોદ કરવાને આસ્થા. (૩૭૨) જલવાળા અને ઝાયાવાળા પહેલાં નક્કી કરેલા સ્થાનમાં જઈને ફલરૂપ કૃષ્ણની સાથે તેઓ બેઠા. (૩૭૩)

મण्डलीभूय मध्यस्थं कृष्णं कृत्वा स्वनायकं । अवचीय च पत्राणि पलाशानि नवानि हि ॥

કૃત્વા પત્રાવલિ તૂર્ણ મહતીમતિસુન્દરામ્ । સંસ્થાપ્ય પરિતઃ તસ્યા વ્યંજનાનિ તદંતરે ॥
ઓદનં ચ તથા મુદ્દાનંતિકે ઘૃતભાજનમ્ । મહાદ્રોણેષુ પક્ષાદમનંતરચનાન્વિતમ્ ॥૩૭૬॥
મૃતપાત્રેષુ તથા દુગ્ધં નવનીતં ઘનં દધિ । વન્યાન્યપિ ફલાનીહ સમાનીય સમન્વતઃ ॥
આમ્રદ્રાક્ષાવદરિકાંજુજંવીરનિમ્બવઃ । વીજપૂરકરીરાદિ સર્વતૃપ્તમવાન્યપિ ॥૩૭૮॥

કુંડાળું વળીને વચમાં કુંખુને પોતાના નાચક કરીને બેઠા. પદ્માશના નના પાંદડાં એકઠા કરીને લાગ્યા. જલદીથી તેની એક સુંદર મોટી પાતળ બનાવી. તેના ઉપર ચારે તરફ સર્વ મસાલા વગેરે મૂક્યાં. તેની અંદર સખડી મૂકી. તેની પાસે મગ ધર્યાં. તેની પાસે ધીનું પાત્ર મૂક્યું. જુદી જુદી બનાના પક્ષાના મોટા મોટા દડિયાઓમાં ધર્યાં. માટીના પાત્રમાં દૂધ, નવનીત, અધિદુધ દહિં ધર્યાં. વનમાંથી લાવેલાં ફલ પણ ચોતરફ પાસે ધર્યાં. કેરી, દ્રાક્ષ, બોર, ગંજી, મોસંબી, લિંબુ, બીજેરાં, ટેટી, વગેરે સર્વ ઋતુમાં પ્રાપ્ત થતાં સર્વ ધર્યાં. (૩૭૪-૩૭૮)

ફલરૂપૈકસંવંધફલતામાંજિ સર્વતઃ । ઉપવિશ્ય સ્વયં મધ્યે ગોપવેશકૃતોત્સવઃ ॥૩૭૯॥
હસ્તેન મુદ્રિકારત્નકંકણાદ્યંકિતેન હિ । બુધ્વજે વર્ણયન્ સ્વાદુ દર્શયન્ ગોપવાલકાન્ ॥
પ્રયચ્છન્ નિજપીયૂષાધિકાધરસાન્વિતાન્ । પરિહાસકરૈર્વૈક્યૈર્હસન્નન્યાંશ્ચ હાસયન્ ॥૩૮૧॥

પ્રભુ પોતે ફલરૂપ છે તેથી પોતાના સંબંધથી સર્વને સર્વ પ્રકારે ફલ સંબંધી કર્યાં. ગોપ-વેપથી પોતે સર્વની મધ્યમાં બિરાજીને સર્વને આનંદ આપ્યો. (૩૭૯) હસ્તમાં મુદ્રિકા ધરી છે. રત્નજડિત કંકણ વગેરેથી શોભિત હસ્તથી પોતે આરોગવા લાગ્યા. ગોપ બાલકોને સામગ્રી બતાવીને સ્વાદુનું વર્ણન કરવા લાગ્યા. (૩૮૦) અમૃતથી અધિક પોતાના અધર મુધાના રસવાલા પદ્મથોને સર્વને આપવા લાગ્યા. હાંસીનાં વાક્યો બોલી પોતે હસવા લાગ્યા, અને બીજાઓને હસાવવા લાગ્યા. (૩૮૧)

ગોપીકારાંમ્બુજસ્પર્શસરણોત્સાહભોગકૃત્ । સ્વપ્રાત્ગોપવાલાદિયુતો લીલાવિલાસકૃત્ ॥
કદાચિત્તુ શિલાપૃષ્ઠે દધ્યન્નકૃતભોજનઃ । જલં પિબન્નતિસ્વાદુ શીતં મધ્યે નુ યામુનમ્ ॥
સમાગતસ્ત્રમવનતાંવૂલકૃતચર્વણઃ । પ્રયચ્છન્નિજમિત્રેમ્યસ્તાંવૂલાનિ યથારુચિ ॥૩૮૪॥
પુનર્યથાક્રમં પૂર્વ ક્રીડયા સહિતોઽમવત્ । નિકુંજપલ્લવાલંચંતિ રહઃક્રીડાસમુત્સુકઃ ॥૩૮૫॥

ગોપીના હસ્તકમલના સ્પર્શનું સ્મરણ થવાથી ઉત્સાહથી બોલ કરવા લાગ્યા. પોતાના ભાષા બહારવણ તથા ગોપ બાલકો સહિત વિલાસયુક્ત લીલા કરવા લાગ્યા. (૩૮૨) કોઈક વખત શિલા ઉપર દહિં ભાત ધરીને બોજન કરે છે, અને વચમાં શ્રીયમુનાજીના અતિશય સ્વાદુ શીતલ જલનું પાન કરે છે. (૩૮૩) પોતાને ઘેરથી આવેલા તાંબૂલ ચાવે છે, અને પોતાના મિત્રોને પણ યથારુચિ તાંબૂલ આપે છે. (૩૮૩) પછી પહેલાં જે ક્રમથી ક્રીડા કરતા હતા તે પ્રમાણે ક્રીડા કરવા લાગ્યા નિકુંજમાં નાની તલાવડીની પાસે એકાંતમાં ક્રીડા કરવા ઉત્સુક થયા. (૩૮૫)

બપોરે પ્રજ્ઞલક્ષ્મી કુંજભવનમાં પ્રભુને માટે સિંહાસન અને શેઠ્યા સિદ્ધ કરે છે, અને અનવસરમાં ઉચિત સામગ્રી વગેરે સર્વ સાજી છે; તેના પ્રકાર સાડી એકત્રિશ પ્રલોધથી વર્ણન કરે છે.

ગોપૈરેવ સ્વગોવૃન્દં ચારયન્નેકલોચરત્ । સ્વસહીયૃન્દસહિતઃ સામિનીવૃન્દમવ્યયઃ ॥૩૮૬॥

યત્તુ સર્વર્તુસુખદં સ્થલં સકલશોભનમ્ । સસ્ત્રીજનકરદ્વંદ્વસંમાર્જનસમીકૃતમ્ ॥૩૮૭॥
 અનંતવિઘ્નભાગોભિમણિદીપવિરાજિતં । સદા સમીરસંચારગવાશ્વપરિવારિતમ્ ॥૩૮૮॥
 ગવાશ્વમાર્ગનિવિશ્લતામંડપમંડિતં । ગંધર્વરાજભ્રમરગુંજારવવિનોદિતમ્ ॥૩૮૯॥

પોતાની ગાયોના સમૂહને ચરાવવાનું કાર્ય ગોષેાને સોંપીને પોતે એકલા નિકુળમાં પોતાની સખીયોના યુથ સહિત શ્રીસ્વામિનીજીના યુથમા પધાર્યા (૩૮૬) જે સ્થલ સર્વ ઋતુમાં સુખ આપે એવું અને સર્વ શોભાયુક્ત હતું તેને સખીજીને પોતાના બંને હાથથી ઝાડીને જગ્યા સરખી કરી. (૩૮૭) અનેક પ્રકારના પ્રકાશથી શોભાયુક્ત મણિના દીપકોથી તે સ્થાન શોભતું હતું, અને ચારે તરફ સદા પવનના પ્રવેશને માટે તેમા ગોખલા કર્યા હતા (૩૮૮) ગોખમાર્ગથી પ્રવેશ થઇ શકે એવા એક લતાએાના બનાવેલા મુડપ પછુ લ્યાંની શોભામા વધારે કરતો હતો ભ્રમર ગુજારત કરી રહ્યા હતા, બજો ગંધર્વરાજો ગાન કરતા હોય નહિ । એવા વિનોદ થઇ રહ્યો હતો (૩૮૯)

લતાપરિપતત્પુષ્પસમાકીર્ણ સમન્તતઃ । અનુભ્રમરનિઃસ્વાનસસીગીતધ્વનિપ્રિયમ્ ॥૩૯૦॥
 સ્વસ્વામિનીરતિકથાકથનશ્રવણપ્રિયમ્ । લતાનિકુંજમવનં રહઃસ્થલસુશોભિતમ્ ॥૩૯૧॥
 મકરંદરસોન્મત્તવનપ્રિયરુતપ્રિય । સર્વતો નિર્ઝરાંભોમિઃ સાર્દ્રતાપરિશીતલમ્ ॥૩૯૨॥

ત્યાં લતાએામાથી ફૂલો ખરી પડતાં હતા, તેથી આસપાસ સર્વ જગ્યા ભરાઈગઈ હતી ત્યાં ભ્રમરનાં ગાનની પાછળ સખીયે ગાયેલા ગીતનો ધ્વનિ થઇ રહ્યો હતો તેથી તે સ્થાન પ્રિય લાગતું હતું (૩૯૦) પોતાના સ્વામિનીની રતિકથાનું વર્ણન સાંભળવાથી આપને તે બહુ પ્રિય લાગતું હતું લતાએાના બનાવેલાં નિકુળભવનનું એકાત સ્થલ બહુ શોભી રહ્યું હતું. (૩૯૧) પુષ્પના મકરંદના રસથી ઉન્મત્ત વનના પક્ષી વગેરેના સ્વર બહુ પ્રિય લાગતો હતો ત્યાં ચારે તરફ ઝરણાનાં જલથી બીની થયેલી પૃથ્વી અત્યંત શ્રીતલ હતી (૩૯૨)

સુગંધમુપાનીયસંસિક્તમપિ સર્વતઃ । યત્ર સિંહાસનં કાષ્ઠૈશ્ચાંદનૈર્વિહિતં પરં ॥૩૯૩॥
 મૃદુરક્તવિચિત્રાતિવસનાદિમિરાશૃતમ્ । સૌવર્ણવિલસન્નવ્યકલશગ્રયશોભિતમ્ ॥૩૯૪॥
 તૂલપટ્ટવિનિર્માણાત્યુચાસનવિરાજિતમ્ । સાશ્રયસ્થિતિસંપાદિતૂલપટ્ટોપચર્હણમ્ ॥૩૯૫॥
 તત્પાર્શ્વદ્વિતયાલંવિપટ્ટગુચ્છસુશોભનં । કદલીગર્મસદ્દશવસનાચ્છાદનાન્વિતમ્ ॥૩૯૬॥

ચારે તરફ સુગંધી પુષ્પનું જલ ઝાટ્યું હતું જ્યાં ચંદનના કાષ્ઠનું ઉત્તમ સિંહાસન તેયાર કર્યું હતું તે ઉપર અતિ વિચિત્ર કોમલ લાલ વસ્ત્ર વગેરે બિજાવ્યા હતા, અને સોનાના ચક્રચક્રિત નવા ત્રણ કવચ તેના ઉપર શોભતા હતાં (૩૯૩-૩૯૪) મખમલમા ૩ બરેલી ઉંચી ગાદી સિંહાસન ઉપર બિજાવી હતી તેની બંને બાજુ શ્રીહસ્ત મુકવાને માટે મખમલમાં ૩ બરેલાં તકિયા મૂક્યાં હતાં (૩૯૫) તકિયામાં બંને તરફ લાળા રેશમનાં લાળા દોરા સહિત દુમતાં શોભતાં હતાં ગાદી તકિયાની ઉપર ફેળના ગર્ભ જેવા સફેદ તથા કોમલ વસ્ત્રની બેલ ચઢાવી હતી. (૩૯૬)

દિશિદ્વયમૃતલ્વર્ણજલપાત્રકૃતચ્ચર્ચિ । અનેકલજટિતસાલીતાંયૂલસંસિત્તિમ્ ॥૩૯૭॥
 માલતીમાઘરીરાજવહ્ણીમાઝાતિલાલિત । પરિધાનાર્ચન્દિશૃતગુંજામાલાતિચિત્રિતમ્ ॥૩૯૮॥

વિષ્ટતાક્રીડનસ્થાલીસોપાનદ્વિતયાન્વિતમ્ । ઉત્તરન્નિજનાથાલ્પચરણાસનસંયુતમ્ ॥૩૧૯॥
સમીકૃત્ય ધૃતં યત્રોષ્ણીપકંચુકમાનનં । કૃષ્ણાગરુરસાસિક્તકસ્તૂરીધૂપધૂપિતં ॥૪૦૦॥

સિંહાસનપર બંને બાજુ સુવર્ણની ઝારી જલ ભરીને બિરાજમાન કરી હતી. અનેક રત્ન-
જડિત તબક્કી ખીણ ભરીને ત્યાં મૂકી હતી. (૩૯૭) વિવિધ પ્રકારના યુષ્પ માલતી, માધવી,
રાયવેશ વગેરેની સુંદર માલાથી શોભતું હતું. અને શ્વેત લાલ સ્થામ ગુંબની માલા ધારણ કરવાને
ત્યાં ધરી હતી, તેથી વિચિત્ર લાગતું હતું. (૩૯૮) સિંહાસનની પાસે ઉતરવાને માટે બે સીડીની
બંને બાજુ બિંદોનાની તબક્કી ધરી હતી. અને તેની પાસે પોતાના નાથને ઉતરવાને માટે નાની
ચરણ ચોકી કરી હતી. (૩૯૯) પાસે પાદ તથા વાગા વસ્ત્ર ઠીક કરીને પાત્રમાં ધર્યા હતા, અને
તેને કૃષ્ણાગરુના રસથી છિરકું હતું અને કરતુરીના ધૂપનેા ધૂપ કર્યો હતો. (૪૦૦)

યત્ર ચ સ્યાપિતાનંતવ્યજનૈકચતુષ્કિકા । યત્ર પંથા પરિસ્તીર્ણઃ પટ્ટકોમલવસ્ત્રકૈઃ ॥૪૦૧॥
તાંબૂલચર્વિતાધારપતદ્ગ્રહસહસ્થિતઃ । યત્ર શ્યયા પરિસ્તીર્ણા રહઃસ્થાને સસ્વીજનૈઃ ॥
સમીકૃત્યાશ્વિલં સ્થાનં જલાર્દ્રપ્રોક્ષિતં તથા । કૃત્વા સતૂલવસનૈરાસ્તીર્ય નિજયત્નતઃ ॥૪૦૨॥
માવયન્ત્યો નિજપ્રેષ્ટસ્વામિનીરમણં મૃદા । સમાનીય યુજૈઃ સ્વીયૈઃ શ્યયનં સ્થાપ્ય ચોત્તમં ॥

ત્યાં એક ચોકી પર યુષ્કલ પંખા ધર્યા હતા, અને સિંહાસનથી શૈથ્યા સુધીનેા માર્ગ
ક્રમલ મખમલના વસ્ત્રથી બિંજાઓ હતો. (૪૦૧) ત્યાં એકાંતમાં સખીજનેાએ શૈથ્યા બિંજાવી
હતી, અને ત્યાં તાંબૂલ ચર્વણને ધરવાને પીકલની એકાંતમાં ધરી હતી. (૪૦૨) ત્યાં તે સમગ્ર
સ્થાન વાળી ઝાડીને સાફ કરી જલ છાંટીને વસ્ત્રથી છુછી નાખ્યું; પછી વસ્ત્રની અંદર ૩ ભરીને
સારી રીતે પ્રયત્ન કરી તેને બિંજાવ્યું. (૪૦૩) પોતાના પ્રિયતમ પ્રભુ અને સ્વામિનીના રમણની
ભાવના આનંદથી કરતી સખીઓએ પોતાના હાથથી ઉત્તમ શૈથ્યા લાવીને ત્યાં સ્થાપન કરી (૪૦૪)

સુવર્ણરત્નજટિલચતુઃપાદવિરાજિતમ્ । વિચિત્રપટ્ટરશનાગ્રથિતં વિવિધૈઃ પટૈઃ ॥૪૦૫॥
તૂલાંતરિતવલ્લેખ સમાસ્તીર્ય તથા પુનઃ । વસ્ત્રૈરન્યૈઃ સિતૈઃ સ્વચ્છકદલીગર્મસંમતૈઃ ॥૪૦૬॥
આચ્છાદ્ય વાહુયુગલૈઃ સમીકૃત્ય સમંતતઃ । સ્વસ્વામિનીનિજપ્રેષ્ટકોમલાપદ્યતત્વતઃ ॥૪૦૭॥
અવલંબત્યપટુચ્છરશનાવંધનંસ્તથા । ચતુર્દિશુ વલેનૈવ કૃત્વા શૈથિલ્યશંકયા ॥૪૦૮॥

તેના સુવર્ણના ચાર પાયા રત્નજડિત શોભાયમાન હતા, અને વિવિધ પ્રકારના રેશમી
વસ્ત્રોવડે વિચિત્ર રેશમના દોરાથી ગુથી હતી. (૪૦૫) તેને ફરીથી વસ્ત્રની અંદર ૩ ભરી ગાદી
બિંજાવી, અને શ્વેત, સ્વચ્છ, કેલના ગર્ભ જેવી, ક્રમલ આદરે બિંજાવી પોતાની સ્વામિની
અને પ્રિયતમ પ્રભુ અતિ ક્રમલ છે, તેથી તેને ખૂંચે નહીં એવા ભાવથી પોતાના બંને હાથથી
ચારેતરફ સરખી કરીને ચારેકાર ગાદીની નીચે દબાવી દીધી. (૪૦૬-૦૭) શૈથ્યાના ચારે પાયા
ઉપર ગાદી શિથિલ ન થઇ બધે તેને માટે બહુ લાંબી રેશમની ચાર કેશ જેના બખ્ખે છેડાપર
આઠ પુમતાં ઝાંવી સહિત લગાડ્યાં છે તે વડે બેચીને નાખ્યાં (૪૦૮)

વિષ્ટત્ય તૂલમરિતમ્મયત્રોપવર્હણમ્ । શિરોદિશિ તથાબદ્ધં મૃગનામીયસંપુટમ્ ॥૪૦૯॥
અતિમૃદ્ધમસદ્ગુપ્તપરિ સ્થાપ્ય ચાંશુકમ્ । ઇતસ્તતોનંતવિધસામગ્રીપરિવારિતમ્ ॥૪૧૦॥

પાત્રે વિદ્યુત્ય તાંબૂલસ્યાલીમુજ્જ્વલેપૈત્તલે । તન્મધ્યે નિહિતં કૃત્વા રૌપ્યકર્પૂરસંપુટમ્ ॥૪૧૧॥
તદુત્તરાન્યપાત્રે તુ સ્યાપયિત્વાતિસુન્દરમ્ । સ્વર્ણપાત્રં તદંતસ્તુ પક્ષાન્નં સ્થાપ્ય ચોત્તમમ્ ॥

શૈથ્યાની ગાદી ઉપર બને બાબુ વસ્ત્રમાં ૩ ભરેલા તકિયા ધર્યા હતા. તેમાં માથા તરફના તકિયાના બેઉ છેડાની નીચે કરતુરીની થેલી બાંધી હતી (૪૦૯) તેમાં અતિ સુદમ પ્રકાશિત ચાદર તેના ઉપર ધરી હતી. શૈથ્યાની બેઉ બાબુએ અનંત પ્રકારની સામગ્રી આમતેમ ધરી હતી. (૪૧૦) પિત્તળની ઉજ્જ્વલ પદ્મીપર પાનની તળકડી રાખી હતી તેમાં ચાંદીની ૩૦૦ બરાસ ભરીને મૂકી હતી (૪૧૧) તેની ઉપરની બાબુએ બીજા પાત્રમાં અતિ મુંદર સુવર્ણનું પાત્ર 'ધર્મ' હતું, તેની અદર ઉત્તમ પકવાણ ધર્મ હતું. (૪૧૨)

પાત્રાન્તરે તુ સૌવર્ણે શીતં નીરં નિધાય ચ । પશ્ચાન્મૂર્ધદિશિ સ્યાર્લી સ્થાપ્ય માલામિપૂરિતાં ॥
પ્રતાવત્સકલં ધૃત્વા દક્ષિણસ્યાં દિશિ સ્વતઃ । વામપાર્શ્વે યથાપૂર્વ તાંબૂલસ્યાલિકાં ભૂતામ્ ॥
નિધાય જલપાત્રાણિ નિહિતાનિ યથાક્રમમ્ । આસ્તીર્ય માર્ગમશ્વિલમત્પુષ્પવસનાદિમિઃ ॥
ઉપશય્યાં નિધાયપિ સમ્યગુત્તરણાસનં । સિંહાસનાવધિ પ્રેષ્ટગતિભાવવિનિર્મિતમ્ ॥૪૧૬॥
સર્વં વિધાય માયુરવ્યજનાનિ નિધાય ચ ।

આ પાત્રથી કંઈક દૂર સુવર્ણની ઝરી શીતલ જલ ભરીને ધરી હતી. તેની પછવાડે માથાની તરફ માલાથી ભરેલી ચાળી મૂકી હતી (૪૧૩) આ પ્રમાણે શૈથ્યાની જમણી બાબુએ સર્વે વસ્તુ ધરી હતી. પછી ડાબી બાબુએ પહેલાંની માથે સર્વ વસ્તુ ધરી. અને પાનની તળકડી બીજાં ભરીને ધરી. (૪૧૪) કમપૂર્વક સુવર્ણની ઝરી તથા જલપાત્ર ધર્યા હતા. પછી અતિ કિંમતી વસ્ત્ર વગેરેથી આખા માર્ગ ઉપર પેાલા બિંબાઓ હતા. પોતાના પ્રિયતમને જવાના ભાવથી સિંહાસન પરથી ઉતરવાને અને શૈથ્યા ઉપર ચઢવાને માટે સાંગામાથી (ઉપશૈથ્યા) પણ ધરી હતી (૪૧૫-૧૬)

આ પ્રકારે સર્વે વસ્તુ સિદ્ધ કરીને પછી મોરપિચ્છના પખા ધર્યા હતા. (૪૧૬)

ત્યારપછી સર્વ પ્રજ્જ્વલતો નિકુંજના દ્વાર ઉપર ઉભા રહીને પ્રભુની સાથે પોતાના રૂપામિનીએ આગળ જે રમણ કહ્યું હતું, તેનું રમણ કરી પરસ્પર તેની કથા કરવા લાગ્યા. અને પ્રભુને પધારવાની શરૂ ભેવા લાગ્યા, તેના પ્રકાર સારી છેતાલિસ શ્લોકથી કહે છે.

નિકુંજદ્વારમિલિતાઃ સ્થિતાઃ સરુપઃ પ્રિયાગતિમ્ ॥
વિમાવયંત્યો વિવિધૈર્માવૈઃ સ્વપ્રેષ્ટયા સહ । લીલાશ્ચ લલિતાશ્ચક્રુઃ કથાઃ પૂર્વરસાત્મિકાઃ ॥
મરિચ શ્રુણુ મત્સ્વામિન્યાઃ સંગમ ભવંવિદ્યો હરિણા ।
માવરસાધીનાયાસપાયુતાયાસ્થ્યા લોકે ॥૪૧૯॥

પછી સર્વે સખિયો નિકુંજના દ્વાર પર એકઠી થઇને પ્રિય પ્રભુને પધારવાની વાટ ભેતાં ભેતાં પોતાની અત્યંત પ્રિય સખીની સાથે વિવિધ ભાવથી પ્રભુએ જે લલિત લીલાઓ કરી હતી તેની ભાવના કરતાં પૂર્વની રસાત્મક કથા કરવા લાગ્યાં (૪૧૭-૧૮) હે સખિ, સાંભળ ભાવરસને

આધીન અને શરમાળ મારા સ્વામિનીનો સળધ દરિની સાથે જેમ લોકમાં કામશાસ્ત્રને અનુસાર થાય છે, તેજ પ્રમાણે થયો (૪૧૬)

एकदा गोकुलाधीशो यमुनोपवने चरन् । विभ्रन्तवरङ्गयामं वपुरंबुदसौभगम् ॥४२०॥
मस्तके केशसंबद्धमयूरमुकुटं वहन् । शोभमानः कलापीव कलाकृतिविचक्षणः ॥४२१॥
रसालपल्लवात्युग्रगंधपुष्पविभूषणः । द्विरेफवृंदसदृशालकावृतनिजाननः ॥४२२॥
श्रवणद्वयसंशोभिमकराकृतिकुंडलः । विनिर्जितसरोजाक्षिगुंजनविमोहनः ॥४२३॥

એક સમયે શ્રીગોકુલાધીશ પ્રભુ મુદર ધનશ્યામ નટવર જેનુ વધુ ધારણ કરીને શ્રીયમુના-
જીના ઉપવનમાં ફરતા હતા મસ્તકના કેશની સાથે મયૂરપિચ્છના મુકુટ ધારણ કર્યો હતો કલા
કરતા મોરની માફક કલા કરવામાં ચતુર શોભતા હતા રસાલ, કામલ પરવલ તથા અતિ
ઉત્તમ સુગંધી પુષ્પના આભૂષણ ધર્યાં હતાં ભ્રમરના યોગાના જેવા કેશથી મુખારવિદ છાંયી
રહ્યું હતું અને કાનમાં મકરાકૃતિ કુન્ડલ શોભતા હતાં કમલની શોભાને આખી પાડે એવા
અજનયુક્ત બે નેત્રથી સારને મોહિત કરતા હતા (૪૨૩)

आधिदैविकसंभोगरसस्थानकपोलभृत् । नासिकादंडनिर्मिन्नशुकमानसमानदः ॥४२४॥
नासामुक्ताविभूपातिसौन्दर्यपरिदर्शकः । अधरस्रवदत्यंतदुर्लभामृतदायकः ॥४२५॥
वैष्णवादातिवિકલगोपीमानसमोहकः । ग्रीवारेखात्रयप्राप्तत्रिविधानद્વन्द्वोदधकः ॥४२६॥
हृदयस्थनवीनातिपदकाभरणान्वितः । करकंजातिविलसत्કंकणातिविराजितः ॥४२७॥

આધિદૈવિક સંભોગરસના સ્થાનરૂપ કપોલ ધારણ કરતા હતા ઉર્ધ્વ નાસિકાની શોભાથી
શુકના મનનો ગર્વ ઉતારતા હતા (૪૨૪) નાસિકાના મોતીનાં આભૂષણથી અતિ સૌંદર્યનું દર્શન
કરાવતા હતા અધરમાંથી સ્રવતા અત્યંત દુર્લભ અમૃતનું દાન કરતા હતા (૪૨૫) વૈષ્ણવાદથી
અતિવિકલ થઇને ગોપીઓનાં મનને મોહ કરતા હતા કંઠપરની ત્રણ રેખા આધિપૌતિક, આધ્યા-
ત્મિક, અને આધિદૈવિક એમ ત્રણ પ્રકારના આનંદનો બોધ કરતી હતી (૪૨૬) હૃદયના ઉપર
અતિ નવીન પદ્મરૂપી ભૂષણ ધર્યું હતું કરકંજના (નાળીએરના) અતિ ચક્રચક્રિત કંકણથી હસ્ત
અતિ શોભતા હતા (૪૨૭)

रसद्वयक्रियाबोधवाहुमय्ये घृताङ्गदः । अनेकविधरत्नाढ्यमुद्रिकालसदङ्गुलिः ॥४२८॥
करोपरिस्थजटितहस्तमृखलभूषणः । वज्रादिजटितात्यञ्चच्चतुष्कीभूपितोदरः ॥४२९॥
सुवर्णकृत्रिममणिमालाराजदुरःस्थलः । गजकुंभविनिर्मिन्नमुक्तामालातिमंडितः ॥४३०॥
सुवर्णमृखलामालासंलालितहृदाम्बुजः । अनेकरत्नजटितवैजयંतीसुशोभितः ॥४३१॥
तुलसीपुष्परचितवनमालापदांचितः । पीतांशुकोमपार्श्वसमीरचलदंचलः ॥४३२॥

સ યોગ અને વિપ્રયોગ બંને રસની ક્રિયાનો બોધ કરનાર એ બાહુપદ બાહુબળ ધર્યાં
હતા અનેક પ્રકારના રત્નથી જડિત મુદ્રિકાવડે અગ્રહિયો શોભતી હતી (૪૨૮) શ્રીહસ્તના ઉપર
જડિત હાથસાંકલનું આભૂષણ ધર્યું હતું હીરાજડિત અતિ સ્વચ્છ ચોક્કી વડે ઉદર શોભાવમાન
રેખાવું હતું (૪૨૯) સુવર્ણના મણકાની માલા ઉર સ્થલ ઉપર બિરાજતી હતી હાથીનું કુબરથય

તોડીને કાઢેલા મોનીની માલાથી પોતે શોભતા હતા (૪૩૦) સોનાની સાંકળીની માલાથી હૃદય-
કમલ સંલક્ષિત હતુ. અનેક રત્નજડિન વૈજ્યતી માલાથી પોતે સારીરીતે શોભતા હતા. (૪૩૧)
તુલસી અને પુષ્પથી બનાવેલી વનમાલા ચરણ સુધી ધરી હતી. પીતાંબરની બંને બાજુએ વચ્ચેના
છેડા પવનથી ફાલતા હતા (૪૩૨)

વક્ત્રગ્રીવંબલિગતભ્રૂવેણુવાદનતત્પરઃ । સુવર્ણકૃત્રિમમણિહારપૂજિતસત્પદઃ ॥૪૩૩॥
કટિપ્રાંતલસત્પદ્મકચ્છવાસોવિરાજિતઃ । કટિવદ્ધચલત્કાંચીપદ્મગુચ્છસુશોભિતઃ ॥૪૩૪॥
મધ્યભ્રમરવિલસત્કંઠકેસરવત્પટઃ । ચરણદ્વંદ્વમંજીરનિનદાનંદિતાશિલઃ ॥૪૩૫॥
વિનિર્જિતવિદ્યુસ્વીયનસ્વમંડલમંદિતઃ । દશાંગુલિલસદ્ગજટિતાશિલવૃશ્ચિકઃ ॥૪૩૬॥

ગ્રીવા (કંઠ) વાંકી કરીને ભ્રમર નચાવતા વેણુ વગાડવામાં તત્પર હતા. સુવર્ણની નકસી-
વાળા મણિના હાર (મોહનમા)થી સત્તા સ્થાનરૂપ શોભતા હતા. (૪૩૩) કટિની ઉપર ચળકતી
રેશમની કાઠની વિરાજમાન હતી, તથા કટિપર બાંધેલી કાંચીના રેશમના કુમ્ભાથી આપ શો-
ભતા હતા. (૪૩૪) વચ્ચે ભ્રમર વિલાસ કરતા એવા કમલના કેશર સમાન પીળાં વસ્ત્ર ધર્યાં
હતાં. બંને ચરણમાં નૂપુર ધર્યાં હતાં, અને તેના સ્વરથી સર્વને આનંદ આપતા હતા. (૪૩૫)
પોતાના નખમડલની કાંતિથી ચંદ્રની શોભાને છૂટી લીધી હતી રત્નજડિત પ્રકાશિત વિદ્યુવાથી
ચરણની ફરે આંગળીઓ શોભામમાન હતી (૪૩૬)

તુલસીમાલિકામધ્યદેશસ્પર્શિપદાંગુજઃ । યમુનાતીરર્નાસ્પૃક્સમીરસુખમોગકૃત્ ॥૪૩૭॥
સમુદ્ભવદનંગામભાવભાવિતવિગ્રહઃ । અનંગરુચિરસ્વાંગસ્વદટિજનિતસયઃ ॥૪૩૮॥
યમુનાતીરવિલસત્તરુપુષ્પૈકદર્શનઃ । ગુંજાફલકૃતાનંતભૂષણાલંકૃતિક્રિયઃ ॥૪૩૯॥
પ્રકટોદ્ભવહૃદ્ભાવયુવતીવૃંદવેદિતઃ । નાનારાસરસાનંદનિમઘો રમણપ્રિયઃ ॥૪૪૦॥

તુલસીની માલા શરીરની મધ્યમાં રહીને ચરણોના સ્પર્શ કરી રહી હતી. શ્રીયમુનાજીના
તીર ઉપર જલના સ્પર્શથી શીતલ વાયુનો ભોગ કરતા હતા (૪૩૭) શ્રીઅંગમાં અનંગનો ઉદ્ભવ
સારીરીતે થવાથી શ્રીઅંગ અનંગભાવથી ભાવિત હતુ. અનંગથી પોતાના અંગને વધારે સુંદર
ભેદને જેમની દૃષ્ટિ ચક્રિત થઈ હતી. (૪૩૮) શ્રીયમુનાજીના તીર ઉપર વિલસતાં વૃક્ષ અને પુષ્પ
જોવામાં જોમનું ચિત્ત હતુ. ગુબ્ધલના બનાવેલાં અનંત આભૂષણથી જેમણે પોતાનું અંગ અલંકૃત
કર્યું હતુ (૪૩૯) હૃદયમાં પ્રકટ થયેલાં ઉજળતા ભાવવાળા યુવતિવૃંદથી પોતે વિદલાયલા હતા
નાના પ્રકારના રાસરસના આનંદમાં પોતે નિમગ્ન હતા. તેમને રમણ પ્રિય હતું. (૪૪૦)

ગોપીજનમુજદ્વંદ્વાલિદ્વિતઃ સંગકૃત સ્વતઃ । સહભાવકૃતોદ્રીતપરિવીતઃ પ્રિયાજનૈઃ ॥૪૪૧॥
પ્રતાપદં પ્રજપતિમપશ્યત્ સ્વામિની મમ । દર્શનાદેવ તસ્યાસ્તુ તદાવસ્યાન્યયામવત્ ॥
તદા નિકુંજમવને સમાનીતા સસ્ત્રીજનૈઃ । ઉત્થાપિતાતિવિકલા કિંચિદ્નૃવે વચોઽમૃતં ॥૪૪૨॥

ગોપીજનોના બંને જુઓથી જેમને આલિંગન થયું હતુ, જે પોતે પણ ગોપીજનોના સંગ
કરતા હતા. ભાવ સંદિત આન કરતી પ્રિયાઓથી જે વિદલાયલા હતા (૪૪૧) એવા મન-
પતિને મારા સ્વામિનીએ જોયા. જ્યેન કરતાં જોમની દશા કષ્ટ ચોર પ્રકારની જ થઇ ગઇ.
અર્થાત્ જોમને મુચ્છા આવી ગઇ. (૪૪૨) ત્યારે સખીજનો જોમને નિદ્રા જાગવામાં લઈ આવ્યા,

અને એમને જાગ્રત કર્યા, ત્યારે અતિ વિહ્વતાથી કાંઈક વચનામૃત બોલવા લાગ્યા. (૪૪૩)

વ્રજાર્થાર્થ વ્રજાધીશ વ્રજાનંદ વ્રજપ્રિય । વ્રજૈકનિષ્ઠ વ્રજશુક વ્રજદોષનિવારક ॥૪૪૪॥

વ્રજપાલ વ્રજસ્વાસ્થ્યનિજવ્યક્તે વ્રજાત્મક । વ્રજસ્વામિન્ વ્રજપ્રાણ વ્રજવિત્ત વ્રજેશ્વર ॥

વ્રજજીવજનાહ્વાદ કૃતવ્રજપરિગ્રહ । વ્રજનાથ વ્રજપ્રેષ્ઠ કૃતવ્રજમહોત્સવ ॥૪૪૬॥

વ્રજવાસીહૃદાવાસ વ્રજવાસ વ્રજાંકમૃત્ । વ્રજભાવ વ્રજાનંદ વ્રજસુન્દર સદ્વ્રજ ॥૪૪૭॥

વ્રજગતામુરહન વ્રજમાનસમોહક । વ્રજલીલાકૃતે નિત્ય વ્રજગોકુલચારક ॥૪૪૮॥

હે મળના પુરુષાર્થરૂપ, હે મળધીશ, હે મળના આનંદ, હે મળપ્રિય, હે મળૈકનિષ્ઠ, હે મળના ભોક્તા, હે મળના દોષનિવારક, (૪૪૪) હે મળપાલ, હે મળને સ્વાસ્થ્ય આપવાને પોતાનું રૂપ પ્રકટ કરનાર, હે મળાત્મક, હે મળસ્વામિન્, હે મળપ્રાણ, હે મળના ધન, હે મળેશ્વર, (૪૪૫) હે મળના સર્વ જીવને અને જનને આહ્વાદ આપનાર, હે મળનો પરિગ્રહ કરનાર, હે મળનાથ, હે મળપ્રિયતમ, હે મળને મહોત્સવરૂપ કરનારા, (૪૪૬) હે મળવાસિના હૃદયમાં વાસ કરનાર, હે મળમાં વાસ કરનાર, હે મળને ગોદમાં ધારણ કરનાર, હે મળના ભાવરૂપ, હે મળના આનંદરૂપ, હે મળના સૌંદર્યરૂપ, હે મળના સદ્ગતિરૂપ, (૪૪૭) હે મળમાં આવેલા અમુરોને હણનાર, હે મળવાસિણના મનને મોહ કરનાર, હે મળમાં લીલા કરનાર, હે નિત્ય મળની ગાયોના ટોળાંઓને ચરાવનાર, (૪૪૮)

વ્રજાર્થલીલાકરણ વ્રજાર્થધૃતપર્વત । વ્રજેન્દ્ર વ્રજવામાંગ્રે વ્રજાસક્ત વ્રજાર્થદ ॥૪૪૯॥

વ્રજાનંગ વ્રજાધાર વ્રજાશ્રયજનાશ્રય । વ્રજૈકશરણ સ્ત્રીયવ્રજપોષક હૃદ્વ્રજ ॥૪૫૦॥

વ્રજરાજસુત સ્ત્રીયવ્રજરાજકુમારક । વ્રજેશ્વરીપ્રેમ્ણસુતો વ્રજસ્ત્રીજનસેવિત્ ॥૪૫૧॥

વ્રજાર્તિહરણ સ્ત્રીયવ્રજભાવુકભાવિત । વ્રજસ્થિતવિયોગાર્તિનાશન વ્રજનાયક ॥૪૫૨॥

વ્રજાર્તરવ્રજસૈકપતે વ્રજગતિપ્રદ । વ્રજૈકશરણ સ્ત્રીયવ્રજમક્તનિરોધકૃત્ ॥૪૫૩॥

હે મળને અર્થે લીલા કરનાર, હે મળને માટે ગિરિરાજ ધારણ કરનાર, હે મળેન્દ્ર, હે મળમાં સર્વદા ચરણ ધરવાવાલા, હે મળસક્ત, હે મળના સર્વ પુરુષાર્થ આપનાર, (૪૪૯) હે મળના કામદેવરૂપ, હે મળના આધાર, હે મળમાં આશ્રય કરનાર જનોના આશ્રયરૂપ, હે મળના એક શરણરૂપ, હે પોતાના મળનું પોષણ કરનાર, હે હૃદયમાં મળને ધારણ કરનાર, (૪૫૦) હે મળરાજસુત, હે સ્ત્રીય મળના રાજના કુમાર, હે મળેશ્વરી સ્ત્રીયશોભના પરમ પ્રિય પુત્ર, હે મળના સ્ત્રીજનથી સેવામદ્ધા, (૪૫૧) હે મળની આર્તિ હરનાર, હે સ્ત્રીયમળની ભાવના કરનારાઓથી ભાવિત, હે મળમાં સ્થિતિ કરનારની વિશેષાર્તિને હરનાર, હે મળનાયક, (૪૫૨) હે નદરાયજીના મળથી અન્ય મળ તથા નંદરાયજીના મળ એમ સર્વ મળમાં રહેનારાઓના એક પતિ, હે મળને ગતિનું દાન કરનાર, હે મળૈકશરણ, હે સ્ત્રીય મળભક્તોને નિરોધ કરનાર, (૪૫૩)

મામુત્યાપય પતિતાં શુભિ પતિતોદ્ધારણે શક્ત । કરુણાનિષે નિષેયં કરકમલં મામકે શિરસિ ॥
વસ હૃદયે સદય પ્રિય વિતનુ સમાલિંગનં શૂંયઃ । હર હૃદયાહિતતાપં સ્વર નિજધર્મ કૃપાસિંધો ॥

પિબ વિંવાધરગતમણુ મધુરં નિજમાત્રમોગ્યં વૈ ।

વ્યર્થ મા કુરુ કુરુ નિજકરુણાવાર્ધે વિશેષતો મોગં ॥૪૫૬॥

હું જે ભૂમિપર પડી છું, તેને ઉઠાડો. તમે પતિતનો ઉદ્ધાર કરવાને શક્તિમાન છો. હે કરુણાનિધિ, આપનો કરકમલ મારા શિરપર ધરો. (૪૫૪) હે દયાલુ, મારા હૃદયમાં વાસ કરો, હે પ્રિય, વારંવાર આલિંગન કરો. મારા હૃદયમાં રહેલા તાપને દૂર કરો. હે કૃપાસિંધુ, ભક્તના દુઃખ હરવાના આપના ધર્મનું સ્મરણ કરો. (૪૫૫) મારા બિંબ જેવા અંધારમાં રહેલું મધુર મધુ કે જે માત્ર તમારે જ ભોગ કરવા યોગ્ય છે, તેનું પાન કરો. હે નિજન્નનના કરુણાસિંધુ, તેને વ્યર્થ કરો નહિ. સારી રીતે તેનો ભોગ કરો. (૪૫૬)

હૃદયં નાથ સ્ફુટતિ ત્રુટતિ હૃદયસ્થકંચુકીવંધં ।

નિર્ગચ્છતિ વદનાદપિ નિઃશ્વાસો દાવદહનાલયઃ ॥૪૫૭॥

તિષ્ઠ દૂરં વ્રજપતે શિરીષસુકુમાર । વિયોગાયિજ્વલંતીં માં મા સ્પૃશ પ્રાણનાયક ॥૪૫૮॥
આદૌ સ્વદર્શનં દેહિ પાયયાંભોજલોચન । વદનામૃતલાવણ્યં તાપં યાપય દ્વદત્તમ્ ॥૪૫૯॥
एवं वचनपीयूषैः सिंक्तहृद्रोकुलेश्वरः । तद्भावरूपरूपेण पुरः प्रादुर्बभूव ह ॥૪૬૦॥

હે નાથ, હૃદય ફાટી બધ છે, હૃદય ઉપર કચુકીના બધ તટી બધ છે, વનને બાળનાર દાવાસિ જેવો ઉષ્ણ નિઃશ્વાસ મુખમાંથી નીકળે છે. (૪૫૭) દૂર રહો, હે જનપતિ, હે શિરિષ પુષ્પના સમાન સુકુમાર, વિયોગાગ્નિથી બળતી મને હે પ્રાણનાયક સ્પર્શ ન કરો. (૪૫૮) હે કમલલોચન, પ્રથમ તમારે દર્શન કરાવો. પછી વદનામૃતલાવણ્યનું પાન કરાવો, અને મારા હૃદયમાં રહેલા તાપને દૂર કરો. (૪૫૯) આવા શ્રીસ્વામિનીના વચનામૃત વડે સીંચાયેલા હૃદયવાળા ગોકુલેશ્વર તેમના ભાવરૂપ સ્વરૂપથી બહાર પ્રકટ થયા. (૪૬૦)

તદા સમૃત્થિતા શ્રીમત્સ્વામિની પ્રેયસી પ્રિયમ્ । પश्यंती હૃદિ હૃष्यંતી સજીવેવ તદાઽમવત્ ॥
તદા મનોરથઃ પૂર્ણોઽમવદ્ ભગવતા સહ । રમણેન તથા ગાનૈર્વને વિચરણેન ચ ॥૪૬૨॥
एवं निजजनैः प्रेष्टस्वामिनीकथया मुदा । सख्यः संगमयांचक्रुः कालं प्रियपथेक्षया ॥

ત્યારે શ્રીસ્વામિની જિજ્ઞાસુ ભગવાનની પ્રિયદમ્ પ્રિય ભગવાનને જોતાં હૃદયમાં હરમાતાં નિર્જીવ શરીરમાં જીવ આવ્યો હોય એવા સજીવ તે સમયે થયા. (૪૬૧) ત્યારે ભગવાનની સાથે રમણથી તથા ગાનથી તથા વનમાં વિચરવાથી તેમના સર્વ મનોરથ પૂર્ણ થયા. આ પ્રમાણે સખીજનોની સાથે પરમ પ્રિય સ્વામિનીની કથા આનંદથી કરતાં સખિયોએ પ્રિયની રાહ જોતાં સમય સારીરીતે બતીત કર્યો. (૪૬૨-૪૬૩)

પ્રભુ વનમાં ગોઆરણુ કરતા હતા, ત્યાં પોતાના ભક્તના વિરહનું સ્મરણ થતાં ગાયોને સોંપીને નિકુંજમાં પધાર્યા. દરેક નિકુંજમાં જીવું જીવું રૂપ ધરી, પ્રવેશ કરીને સ્વરૂપાનંદનું દાન કર્યું, તે આઠ શ્લોકથી કહે છે.

તદા ગોચારણં કુર્વન્ ગોપૈર્ગોમિઃ સમન્વિતઃ । કલં મુરલિકાં કૂજન્ ઈક્ષમાણો વનં દશા ॥
ઉદુદ્રસમાવાહ્યઃ સ્વામિનીભાવમાયુકઃ । તૃણમૂયઃપ્રદેશે ચ ગૃહીત્વા ગા નિજાનપિ ॥
પ્રેપયન્નેકલઃ કૃપ્ણઃ સ્વામિનીવંદસંયુતઃ । સન્મુસ્તાયાતમચ્ચસ્યજનીસ્પૃષ્ટપદામ્બુજઃ ॥૪૬૪॥
आकर्णयन् तत्प्रचणो वार्ता च तदुदीरितां । तदार्तिश्रवणेनार्तस्तद्भावश्रवणार्द्रहृत् ॥૪૬૭॥

ત્યારે ગોપો અને ગાયોથી વિદ્યાભ્યાસ, ગાયો ચરાવતા, મુશ્વિકાનો મધુર નાદ કરતા પ્રભુ દૃષ્ટિથી વન ભેગા લાગ્યા. (૪૬૪) ઉદ્ધુદરસના ભાવથી ભરપૂર થયા. શ્રીસ્વામિનીના ભાવની ભાવના કરવા લાગ્યા. પુષ્કલ ઘાસવાળા પ્રદેશમાં પોતાના ગોપોને ગાયો ચરાવવા મોકલ્યા. અને પુષ્કલ એકલા શ્રીસ્વામિનીના વૃંદમાં ગયા. સન્મુખ આવતા મધ્યસ્થ ગોપીએ ભગવાનના ચરણ-સ્પર્શ કર્યા. (૪૬૬) અને ભગવાને તે ગોપીએ કહેલી વાત ધ્યાન દર્શાવળી. ગોપીની આર્તિનું શ્રવણ કરવાથી તેનો આર્તિ સહિત ભાવ સાંભળીને પોતે પણ દુઃખિત હૃદયવાળા થયા. (૪૬૭)

તદ્દૂપશ્રવણોત્કંઠસ્તદવસ્યાવિચારકઃ । ભાવયન્ મનસા સંગમનંગરતિદાયકઃ ॥૪૬૮॥
લીલાપરવશઃ સ્ત્રીયાનુસંધાનવિવર્જિતઃ । પથિ પ્રમત્તઃ પ્રપતન્ સસ્વીધૃતકરામ્બુજઃ ॥૪૬૯॥
નિકુંજમવનદ્વારમેવં કૃષ્ણઃ સમાગતઃ । સર્વેષુ ચ નિકુંજેષુ તત્તદૂપસ્તથાવસત્ ॥૪૭૦॥
મયચ્છન્નિજગોપીનાં નિજાનંદં વિશેષતઃ । લીલામકૃત કૃપયા શ્રુતિવ્રજાદ્યગોચરામ્ ॥
સર્તુ પુનસ્તથાવક્રુમત્યયોગ્યત્વતો મયા । સંક્ષેપેણૈવ કથિતા સ્ફુરિષ્યંતિ સત્તાં સ્વતઃ ॥

તેના સ્વરૂપનું શ્રવણ કરવાને ઉત્કંઠાવાળા, તેની અવસ્થાનો વિચાર કરતા, મનમાં તેના સંગની ભાવના કરતા, કામકેલિ આપવાવાળા પ્રભુ લીલાથી પરવશ થયા, અનુસંધાનરહિત થયા, પ્રમત્ત થઈ માર્ગમાં પડતા હતા, ત્યારે સખીએ તેમનો હસ્તકમલ પકડી રાખ્યો. (૪૬૮-૬૯) આ પ્રમાણે કૃષ્ણ નિકુંજભવનના દ્વારમાં પધાર્યા. સર્વ નિકુંજોમાં ભુદા ભુદા રૂપો ધરી દરેક નિકુંજમાં રથિત કરી. (૪૭૦) ત્યાં પ્રભુએ પોતાના ગોપીજનને વિશેષ રીતે સ્વરૂપાનંદનું દાન કર્યું, અને કૃપાથી શ્રુતિ અને બ્રહ્મા વગેરેને અગોચર લીલા કરી. (૪૭૧) આ લીલાનું સ્મરણ કરવાની અને તેનું વર્ણન કરવાની મારામાં બિલકુલ શોચતા નથી, તેથી મેં સંક્ષેપમાં જ કહી છે. સત્પુરુષોને તો તે સર્વે એની ગેજેજ સ્પુરશે. (૪૭૨)

નિકુંજની બહાર જે સખિયો બેઠાં છે, તેઓ પ્રભુની નિકુંજની કથા કરતા સમય વ્યતીત કરે છે, અને તેમને પણ પોતાના સંચિત ભાવથી સંગમનો અનુભવ થાય છે. તેનું ટોઢ શ્લોકથી વર્ણન કરે છે, અને જે ગોપી જનમાં છે તે પણ પ્રભુના અનુભવરની વનની લીલાનું ગાન કરતી વિરહની વ્યથા દૂર કરે છે, તેને પણ અંતરમણનો અનુભવ થાય છે, તેનું વર્ણન સાહીચોવીશ શ્લોકથી કરે છે.

તદા બહિઃસ્થિતાઃ સહયો પુનસ્તા એવ તત્કથાઃ । કથયન્ત્યો નિજં કાલં યાપયામાસુરાદૃતાઃ ॥
અન્વભૂવન્ વ્રજાધીશસંગમં ભાવસંચિતમ્ । તથા વ્રજસ્થિતા ગોપ્યશ્ચકુર્ગનં વિયોગતઃ ॥
સહિ વાદયતા વેણું દેવનાર્યો વિમોહિતાઃ । વામવાહુકપોલેન હંરિણા વલિગતમ્રુવા ॥૪૭૫॥

ત્યારે તે તે નિકુંજની બહાર રહેલી સખિયો ફરીથી નિકુંજની તે કથાઓનું વર્ણન કરતા આદરથી પોતાનો સમય વ્યતીત કરવા લાગ્યા. અને તેમને વ્રજાધીશના સંગમનો અનુભવ પોતાના સંચિત ભાવથી થયો. (૪૭૩) તેમજ જનમાં રહેલી ગોપિકાએ વિયોગમાં પ્રભુના ચુલુ-ગાન કરવા લાગ્યા. (૪૭૪) હે સખિ, વામહસ્તપર વામ કપોલ પારણ કરીને ભ્રમરને નચાવતા હરિ જ્યારે વેણુનાદ કરતા હતા, ત્યારે દેવતાની સ્ત્રિયો મોહિત થઈ ગઈ. (૪૭૫)

તથા વિમોહિતા ગાવો વૃંદશો વેણુના તદા । દંતદર્પાર્ધકવલાધિત્રાયાસ્તદાસમવત્ ॥૪૭૬॥

સરિતશ્ચ તથા સ્તબ્ધગતયો વેણુના કૃતાઃ । ચર્હિવર્હાવતંસેન મહ્યવેપકૃતશ્રિયા ॥૪૭૭॥
તથૈવ તરવો જાતા મધુધારાભિવર્ષિણઃ । લતાશ્ચ ભગવદ્વૃષ્ટં વ્યંજયન્ત્યો હૃદિ સ્થિતં ॥૪૭૮॥

અને વેણુનાદથી ગાયોના ટોળેટોળાં ઓહિત થઈ ગયાં, તેમનાં મુખમાં દાંતથી અર્ધો ચાવેલા કોળિયો રહી ગયો, અને તે ગાયો બહુ ચિત્રામણમાં ચિતરી હોય એવી સ્થિત થઈ ગઈ. (૪૭૬) મધુરપિચ્છને મુકટ ધરીને મહ્યવેપથી ચોસતા પ્રભુ જ્યારે વેણુનાદ કરતા હતા, ત્યારે નદીઓ સ્તબ્ધ ગતિવાળી થઈ ગઈ. (૪૭૭) તેજ પ્રમાણે વૃક્ષો મધુધારાની વર્ષા કરવા મંડ્યા, અને લતાઓએ પોતાના હૃદયમાં રહેલા ભગવદ્વરૂપને પ્રકટ કર્યું. (૪૭૮)

ગોવર્ધનસ્થિતપ્રેષ્ઠગવાહ્વનેન વેણુના । પ્રેમ્ણા પ્રહૃષ્ટતનવઃ પુષ્પપત્રફલોદ્ભવાઃ ॥૪૭૯॥
વનમાલાદિવ્યગંધતુલસીમધુમાદિતૈઃ । નિત્યમન્વીયમાનેન ભ્રમરૈઃ કૂજનાન્તરા ॥૪૮૦॥
દત્તાદરેણ હરિણા પશ્ચિણો મુનયઃ કૃતાઃ । નિમીલિતાક્ષાઃ શ્રવણકૃતમૌનાતિકસ્થિતાઃ ॥

શ્રીગિરિરાજઉપર સ્થિત પ્રભુએ પોતાને અતિ પ્રિય ગાયોને વેણુનાદથી 'ઓલાવી ત્યારે ત્યાંના વૃક્ષો પ્રેમથી આનંદપુર્યુક્ત શરીરવાળાં થયાં, અને પુષ્પ, પત્ર અને ફલ તેમાંથી બહાર પ્રકટ થયાં. (૪૭૯) વનમાલાની દિવ્યગંધથી અને તુલસીના મધુથી મદવાળા ભ્રમરો આપની પાછળ પાછળ નિત્ય ફૂળન કરતા ગયા. (૪૮૦) હરિ વેણુનાદદ્વારા પશ્ચિમોને આદર આપતા હતા, તેથી તેઓ મુનિરૂપ થઈ ગયા, નેત્ર બંધી દીધાં, અને શ્રવણ કરવાને મૌન ધારણ કરી નિકટમાં સ્થિત કરી. (૪૮૧)

તથૈવ વેણુના મેઘાઃ કૃતછાયાઃ સ્વર્ષિણઃ । ગિરિસાનુસ્થિતપ્રેષ્ઠમુખપૂર્ણિતવેણુના ॥૪૮૨॥
તથા વ્રજાદયો વેણુનાદાકર્ણનમાનસાઃ । અજ્ઞાતગતયો જાતા મૂર્છિતાનતકંધરાઃ ॥૪૮૩॥
સકામં વૃષભપ્રેષ્ઠગતિના વ્રજભૂમિપુ । વયં વૃક્ષગતિં પ્રાપ્તાઃ કૃતાઃ સરણવર્જિતાઃ ॥૪૮૪॥

ગિરિની યેથ ઉપર ઉભા રહેલા પ્રિયતમ પ્રભુના મુખથી વગાડેલી વેણુના નાદને શ્રવણ કરીને મેઘોએ ભગવાન ઉપર ઝાયા કરી. પોતાના સર્વસ્વરૂપબળની વર્ષા કરી. (૪૮૨) તેજ પ્રમાણે વ્રજાદિ દેવતાઓ વેણુના નાદનું શ્રવણ કરીને પોતાના મનથી પ્રભુની લીલા તથા વેણુનાદની ગતિ નહિ બહુવાથી મસ્તક નમાવીને મૂર્ચ્છિત થઈ ગયા (૪૮૩) જળની ભૂમિઓમાં શ્રેષ્ઠ વૃષભની માફક સકામ ગતિ કરતા પ્રભુના દર્શનથી અમે સ્મરણરહિત થઈ ગયા અને વૃક્ષના જેવી સ્તબ્ધ ગતિને પ્રાપ્ત થઈ ગયા. (૪૮૪)

ધેનૂર્ગળયતા સ્ત્રીયાઃ કરસ્યમણિમાલયા । સ્વયં તુ દિવ્યસૌગન્ધ્યતુલસીમાલિકોરસા ॥
ગોપાંસન્યસ્તદોર્દઢઃ સ્થિતઃ સ્વચિતકર્મણા । કૃતમાનેન મુરલીરવચંચિતચેતસઃ ॥૪૮૬॥
સ્ત્રોપાસિકાસ્ત્યક્તગૃહા હરિણ્યો હરિણા કૃતાઃ । કુંદપ્રસૂનમાલાભિઃ કૃતવેપેણ ગોપકૈઃ ॥
ગોધનેન યુતેનાપિ યમુનાયાં વિદોષતઃ । વિક્રીડિતા નર્મદેન સ્નેહિનામુપદેવકાઃ ॥૪૮૮॥
વાદ્યગીતપુતાસ્ત્ર ગૃહીતાવલયઃ કરૈઃ । ચન્દિનોપિ પ્રમાવેન કૃતાઃ સ્વપરિચારકાઃ ॥૪૮૯॥

દસ્તકમ્બમાં રહેલી મહિમાવાળી પોતાની ગાયોને ભગવાન ગણતા હતા, દિવ્ય સુગંધપુર્યુક્ત તુલસીમાલાને ઊરચરૂપર પોતે ધારણ કરતા હતા. ગોપના ખભાઉપર બંને દસ્ત ધર્યા હતા.

પોતાના ચરિત્રનું સચન કરવાથી અને ગાન કરવાથી મુરલિના નાદથી અમારા ચિત્ત ક્ષાઈ ગયાં. (૪૮૫-૮૬) કુંદ પુષ્પની માલાઓવડે ગોપવેષ ધરીને ગોપોની સાથે દર્શન દર્શને પ્રભુએ હરિભૂતિ-ઓને ધર છોડાવી દીધાં, અને પોતાની ઉપાસિકાઓ બનાવી દીધી. (૪૮૭) વિશેષ કરીને ગો-ધન સહિત યમુનાના તટછિપર સ્નેહીની સાથે ક્રીડા કરતા પ્રભુએ ઉપદેવ, ગંધર્વો, જે પોતાના હાથમાં ભેટ લઈને વાદ્યગીતસહિત બંદીબન આવ્યા હતા, તેમને પોતાના પ્રભાવથી પોતાના પરિચારક બનાવી દીધા. (૪૮૮-૮૯)

દ્વદનમ્પદામ્બોજો વ્રજગોવત્સલઃ પથિ । ગોવર્ધનધરઃ કૃત્સં ગોધનં ગૃહમાનયન્ ॥૪૯૦॥
સ્વકીયનયનાનાં ચ મહદુત્સવમુન્નયન્ । દિનાંતે ગોપકૈર્ગતો ગોરજશ્ચુરિતાલકઃ ॥૪૯૧॥
સુહૃદામાશિષો દાતું વેણુના વ્રજમાયયન્ । સ્વયં તદ્રસવેત્તા ચ સ્વયમેવ વિમોહિતઃ ॥૪૯૨॥

શ્રીગિરિશબજીને ધારણ કરનાર વ્રજની ગાયોપર વાતસલ્યભાવવાળા પ્રભુ સર્વે ગાયોને લપ્તે વનમાંથી ઘેર પધારતા હતા, ત્યારે રસ્તામાં જદ્દ પુરુષો પણ ભગવાનના ચરણકમલને નમસ્કાર કરતા હતા. (૪૯૦) પોતાના ભક્તના નેત્રને અત્યંત આનંદોત્સવ કરાવતા પ્રભુ સંધ્યા-સમયે પોતાના ચરિત્રનું ગાન કરતા ગોપ બાલકોસહિત પધારતા હતા, અને ન્યારે ગોરજથી કેશ વ્યાસ થઈ ગયા હતા, પોતાના સુહૃદોના મનોરથ પૂર્ણ કરતા હતા, અને વેણુ વગાડતા વ્રજમાં પધારતા હતા, ત્યારે વેણુનાદના રસના વેત્તા પોતે હોવા છતાં પોતેજ તે રસથી મોહિત થઈ ગયા.

સ્વામિનીદર્શનાનંદમદ્યૂર્ણિતલોચનઃ । રૂપન્માનપ્રદશ્યાપિ તથા સન્માનદાયકઃ ॥ ૪૯૩ ॥
સ્વાંતઃસ્થાયિપ્રતિપદમીપન્માનવિલંબનઃ । વદરાત્કવદનો ધર્મેણ સ્વર્ણકુંડલૈઃ ॥ ૪૯૪ ॥
મંહયન્ કોમલં ગંઢં યદુરાજો મજાગતિઃ । કૃતાર્થયિતુમાયાતો રજનીં ચંદ્રમાદૈવ ॥૪૯૫॥
મોવયન્ વ્રજમક્તાનાં તાપં સાયં સમાગતઃ । વેણુનાદયસ્તેન સ્વયં વેતૈવ મોહિતઃ ॥ ૪૯૬ ॥
एवंविधानंतलीलागुणगानैर्व्रजस्त्रियः । हृदि भावात्मकं प्राप्य रूपमांतरभावतः ॥ ४९७ ॥
चक्रुः प्रियेण रमणं दिनेष्वपि वियोजने । संध्यापर्यंतमेवैवं तासां भावो विभाव्यताम् ॥ ४९८ ॥

શ્રીસ્વામિનીનાં દર્શનના આનંદથી ભગવાનનાં હૃદયન મદથી ધૂણીમીમાન થઇ ગયાં. પોતે જે કે સ્વલ્પ માન દેવાવાળા છે, તે પણ રસના આધિક્ષયથી બહુ માન દેવા લાગ્યા. (૪૯૩) મજામાં પધારતા પ્રત્યેક ચરણ ધરતાં ભક્તનાં આંતઃકરણમાં જે કંઈક માન રહ્યું હતું, તેનું ખંડન કરવા લાગ્યા. અસ્તેદથી તથા સુવર્ણના કુંડલના પ્રકાશથી ઘોરના જેવું કંઈક લાલ વદન પ્રભુનું થઇ રહ્યું હતું. (૪૯૪) તે કુંડલના પ્રકાશથી ગંડરચલ શોભી રહ્યું હતું. યાદોના રાગ ગજની ચાલથી જેમ ચંદ્રમા સરિને કૃતાર્થ કરવાને પધારતા હોય, તેમ કૃતાર્થ કરવાને પધારતા હતા. (૪૯૫) સાયકાલે પાછા પધારેલા પ્રભુ મજાભક્તોના તાપ દૂર કરતા હતા, વેણુનાદ કરવામાં પરાયણ હતા, વેણુના રસને પોતે બહુતા છતાં પોતે જ તેનાથી મોહિત થઈ ગયા. (૪૯૬) આ પ્રકારની અનંત લીલાના યુગ્મગાનથી ગોપીઓ પોતાના આંતર ભાવથી ભાવાત્મક સ્વરૂપને હૃદયમાં પ્રાપ્ત કરીને (૪૯૭) દિવસમાં પણ વિયોગમા પ્રિયનો સંગ આ પ્રમાણે પ્રાપ્ત કરીને આંતર રમણ કરતાં હતાં. એમ સંધ્યાપર્યંત એમના ભાવની ભાવના નિત્ય કરતી. (૪૯૮)

પછી ન્યારે જ ઘડી દિવસ બાકી રહ્યો, ત્યારે નિકુંજમાં પેદેલા પ્રભુને જગાડવાની તથા ઉત્થાપનભોગ આરોગ્યવાની પ્રાર્થના સખીબન કરે છે, ત્યારે પ્રભુ બગીને શ્રીગિરિ-

રાજઉપર પધારે છે. અને ફલફૂલ વગેરે આરોગે છે, તે સમયની પ્રભુની સ્થિતિ અને તેમણે કરેલી લીલાનું વર્ણન સત્તાવિશ શ્લોકથી કરે છે.

તદાવશિષ્ટે દિવસે પથાત્ પદ્મટિકાત્મકે । સમાગત્ય સસ્રીવૃંદઃ કપાટાંતિકમાસ્થિતઃ ॥
 પ્રાવોધયદ્વજપતિં તથાલીલાનિરુપણૈઃ । રાધિકાકાંત જાતોયં સમયસ્ત્વત્પ્રવોધને ॥૫૦૦॥
 ગોપાઃ સગોધના ગંતું વ્રજં પશ્યન્તિ તે પથં । સ્વામિનીદર્શનનાંદ સ્વામિનીસહસંસ્થિતે ॥
 વિમુક્તકેશવદન નચ્ચંદ્રકલંકિત । અંજનાધરસંશોભિન્ કપોલદ્વયચક્રક ॥૫૦૨॥
 સદાસવદનામ્ભોજ પ્રિયાધરપિપાસક । વિપરીતરસપ્રાપ્તશ્રિયા શૃંગારશોભિત ॥૫૦૩॥
 કુંકુમારક્તહૃદય નચ્ચક્ષતવિચિત્રિત । શુદ્ધચન્દ્રમાણિમયહારશોભિતવિગ્રહ ॥૫૦૪॥
 નિજસ્વસ્વામિનીવૃન્દશુજાલિંગિતકંઠક । ગોપીશ ગોધનાધીશ ઘૃતગોવર્ધનાચલ ॥૫૦૫॥

પછી જ્યારે છ ધડી દિવસ બાકી રહ્યો, ત્યારે સખીયોનું યુથ કુંજભવનના કમાડ આગળ આવીને ઉભું રહ્યું. (૪૬૯) પ્રભુની લીલાઓનું નિરૂપણ કરીને વ્રજપતિને જગાડવા લાગ્યા. હે રાધિકાકાંત, આપને અગવાનો સમય થયો છે. (૫૦૦) ગાયો સહિત ગોપાલો મળ્યાં જવાને માટે આપની રાહ જુએ છે, હે સ્વામિનીને દર્શનના આનંદરૂપ, હે સ્વામિનીસહ સ્થિતિ કરનાર, (૫૦૧) મુખઉપર છતાં કેશથી શોભતા હે પ્રભુ, હે નંખચંદ્રકલંકિત પ્રભુ, હે અંજનથી શોભતા અધરવાળા પ્રભુ, હે કપોલદ્વય પર ચક્રાકારવાળા પ્રભુ, (૫૦૨) તે હાસ્યયુક્ત વદનકર્મલવાળા પ્રભુ હે પ્રિયાધરપિપાસક, હે વિપરીત રસથી પ્રાપ્ત સ્વામિનીના શૃંગારની શોભાવાળા પ્રભુ, (૫૦૩) હે કેસરથી રંગાયતા હૃદયવાળા, નખક્ષતથી ચિતરાયલા, તૂટેલાં ભોતી અને મણિના દારથી શોભતા અગવાળા પ્રભુ, (૫૦૪) આપના સ્વામિનીના યુધની જીભઓથી આલિંગિત કંઠવાળા પ્રભુ, હે ગોપીશ, હે ગોધનના અધીશ, હે ગોવર્ધનધર, (૫૦૫)

ગોવર્ધને સમાગત્ય પુલિંદીભિઃ કૃતોદયમઃ । કંદાદિકં સમીકૃત્ય તથા વન્યફલાનિ ચ ॥
 દાહિમી વદરી ચૈવ તથા કૃષ્ણકસેરુકમ્ । કર્કટી વર્તુલં ચાપિ ફલં જંબીરકં તથા ॥
 ફલાશકં તથા પીલૂ જંબુ નારંગમેવ ચ । કદલી સહકારાદિ તથાન્યાનિ ફલાન્યપિ ॥
 સમાનીય સ્વયં નમ્રપદવીં તવ પશ્યતિ । પૂરણીયસ્તતસ્તસ્ય ભવતૈવ મનોરથઃ ॥૫૦૬॥

ગોવર્ધન ઉપર પુલિન્દીઓની સાથે સખીવૃંદ આવીને શ્રમ લઇને કંદાદિક અને વનનાં ફલ, (૫૦૬) દામ, ભોર, કાળા કસેર, કાકડી, ખરબુચા, જમ્બીરી, (૫૦૭) શલસા, પીલૂ, જંબુ, નારંગી, કેળાં, કેરી અને ખીલ ફેલો (૫૦૮) લાવીને નમ્રતાથી આપની રાહ જુએ છે. તેથી આવે તેમનો મનોરથ પૂર્ણ કરશે એમ્ને. (૫૦૯)

एवं सखीजने नित्यं वदति प्रणयाकुले । समुत्थितः स्वामिनीभिः सहितो गोकुलेश्वरः ॥
 आरक्तघूर्णजननः शयनालसलोचनः । शिथिलामरणः सर्वशिथिलीकृतविग्रहः ॥५११॥
 स्वलद्भागमृतप्रायःरसप्रसवणाधरः । गायत्रमंदमुक्तकंठगोपीकंठकरस्थितिः ॥५१२॥
 शनैः शनैर्धृतपदो गजराजसमागतिः । कंकुमारक्तमृदितवनमालासुलालितः ॥५१३॥
 वनमालामधुलिहः कृजनेनाद्रियन् मुहुः । तत्सौरभसमाघ्राणोदीपितस्वमनोभवः ॥५१४॥

સ્વામિનીશ્રીકરદ્વંદ્વોપરિસ્થિતમ્બુજામ્બુજઃ । રસાતિશયસંમોહવાનુસંધાનવર્જિતઃ ॥૫૧૬॥
સ્વામિનીમુલ્લચંદ્રૈકચકોરનયનામ્બુજઃ । રસાસક્તિવશસ્ત્રીયમક્તાધીનગતિક્રિયઃ ॥૫૧૭॥
એવં વિશેષતો લીલાઃ સ્વીયહૃતોપપોષિકાઃ । મધ્યે માર્ગ મિથો કુર્વન્ કુંજદ્વારમુપાગતઃ ॥

આ પ્રમાણે પ્રભુયથી આકુલ થયલાં સખીજનો કહેવા લાગ્યાં, 'ત્યારે શ્રીગોકુલેશ્વર સ્વામિનીઓ સહિત ઉઠ્યા. (૫૧૦) પ્રભુના નેત્ર લાલધુમ થઇ રહ્યા છે. શયનને લીધે નેત્રમાં આજસ છે. આકારણુ શિથિલ થઈ ગયા છે, અને સર્વ અંગ શિથિલ થઈ ગયું છે. (૫૧૧) વાણી ઘણીખરી ભાંગીતુટી છે, અધરમાંથી અમૃત જેવો રસ સ્રવે છે, ઉંચે સ્વરથી, ઉત્કંઠાથી, ગાતા ગાપીજનના કંઠ ઉપર પોતે દસ્ત ધર્યાં છે. (૫૧૨) ધીરેધીરે ચરણ ધરે છે, ગજરાજની સમાન થાય છે, કેસરીથી લાલ થયેલી ચોળાયેલી વનમાલાથી પોતે શોભે છે. (૫૧૩) વનમાલાના મધુનું પાન કરનાર ભ્રમરોને ફૂળનથી વારંવાર આદર આપે છે, અને તેની મુગંધ લેતા પોતાનો કામદેવ ઉદીપન થાય છે. (૫૧૪) શ્રીસ્વામિનીના બંને હાથ ઉપર પોતાના હસ્તકમલ રાખ્યા છે, રસના અતિશયથી સંમોહિત થઈને અનુસંધાન વિનાના પોતે થઈ ગયા છે. (૫૧૫) શ્રીસ્વામિનીના મુખચંદ્રનું દર્શન કરવાને માટેજ આપના નેત્રકમલ ચક્રારૂપ બની ગયા છે, રસાસક્તિને વશ થઈને પોતાના ભક્તને આધીન થઈ ગતિ કરે છે. (૫૧૬) આ પ્રમાણે વિશેષતાથી નિજ જનના હૃદયને સંતોષ આપનારી લીલા પરસ્પર માર્ગમાં કરતા કુંજદ્વાર આગળ આંખ્યા (૫૧૭)

સ્વાભાવિતાનંતસામગ્રીસહિતઃ પ્રિયઃ । સ્વસ્વામિનીવંદ્યુતો નયનાનંદદાયકઃ ॥૫૧૮॥
લીલાપરવશઃ કૃષ્ણઃ સહીમિરવલોકિતઃ । કટાક્ષૈરંતરાનંદદૃતૈરિવ તદા હરિઃ ॥૫૧૯॥
દદદાનંદમાનંદનિધાનઃ શુશ્રુમેતરામ્ । તાવદાગત્ય તરસા હરિદાસસમર્પિતમ્ ॥૫૨૦॥
પદાર્થજાતમર્ચિલં કંદમૂલફલાદિકં । પુર્લિચઃ સ્થાપયામાસુઃ પ્રભોરંતિકમુત્તમમ્ ॥૫૨૧॥
સ્થિતાઃ કિંચિદૂરમથો પડ્યન્ત્યઃ સ્મિતસુંદરમ્ । વ્રજનાથમુસ્વામ્ભોજં લીલાવિલસિતેક્ષણમ્ ॥
સ્વાયોગ્યતાં માચ્યન્ત્યઃ સંવંધે વિરહાતુરાઃ । ચિત્રપ્રાયાઃૈવ તદા સ્થિતા વિસ્મૃતદૈહિકાઃ ॥
વ્રજનાથોપિ નયનૈઃ શિશિરીવિદગ્ધજગત્ । સ્વામિનીવંદસહિતઃ સર્વમૂરીચકાર સઃ ॥૫૨૪॥

પોતાના ભાવથી ભાવિત અનંત સામગ્રીસહિત પોતે છે, પ્રિય પોતાની સ્વામિનીના યુથસહિત છે, સર્વના નેત્રને આનંદ આપે છે. (૫૧૮) લીલાથી પરવશ થયેલા શ્રીકૃષ્ણને સખીઓએ બોલા, ત્યારે પોતાના હૃદયના આનંદના હૃતારૂપી કટાક્ષોવડે શ્રીહરિને આનંદ આપ્યો. (૫૧૯) ત્યારે આનંદના નિધાન હરિ પોતે પણ આનંદ આપતા અત્યંત શોભવા લાગ્યા. (૫૨૦) એટલામાં પુલિન્દીઓએ જલદી આવીને હરિદાસ ગોવર્ધને સમર્પણ કરેલા સર્વ ઉત્તમ પદાર્થો, કંદમૂલ, ફલ, વગેરે પ્રભુની સમીપમાં ગૂંથ્યાં. (૫૨૧) પોતે કંઈક દૂર ઉભા રહ્યા, અને સુંદર મંદદાસવાળું લીલાથી વિલાસયુક્ત દષ્ટિવાળું, વ્રજનાથનું મુખકમલ જેવા લાગ્યાં. (૫૨૨) પોતાની પ્રભુના સંબંધની અચોચતાની ભાવના કરવા લાગ્યા વિરહથી આતુર થઈ ગયા, હૃદયમાં ભૂલી ગયા, અને ચિત્રપ્રાય થઈને ઉભા રહ્યા. વ્રજનાથે પણ ત્યાંના સર્વ જંગમ પદાર્થને પોતાના નેત્રથી શીતલ કર્યાં, અને સ્વામિનીયુથસહિત સર્વ સામગ્રી આરોગ્યા. (૫૨૩-૨૪)

ફલાનિ ફલરૂપેણ ફલરૂપયુતઃ પરં । હરિદાસસ્ય ફલદઃ ફલાદઃ સોમવત્ પ્રશ્નઃ ॥૫૨૫॥

એકે પોતે ફલરૂપ છે, છતાં ફલોનો ફલરૂપે અગીકાર કર્યો. હરિદાસને ફલ આપવા માટે પ્રભુ ફલ આરોગ્યા (૫૨૫)

પછી પોતે ગોપાલો તથા ગાયોના સમૂહમાં પધાર્યા. યજ્ઞમાં જવાનો વિચાર સંખ્યાઓની સાથે કર્યો, અને અનવસરના વિયોગની પ્રજ્વલ્ય લાક્ષણી દશા અને તેમાં પ્રભુનું મમત્વ અને લાક્ષણીનપણું પોતે પ્રકટ કરતા પ્રજ્વલ્ય તરફ જવા લાગ્યા, તે લીલાનું વર્ણન ૧૦૯ શ્લોકથી કરે છે.

તત ઉત્થાય સહસા ગોપધેનુસમન્વિતઃ । અવદદ્વાલકાન્ સંખ્યાસમયઃ સમજાયત ॥૫૨૬॥
વ્રજં વૈ ધેનવો નેયા ઈક્ષન્તે વત્સકાઃ પથં । પશ્યતશ્ચાકુલે માર્ગે જનન્યાવાવયોર્મૃદ્ધે ॥૫૨૭॥

પછી એકદમ ઉઠીને ગોપો અને ગાયોની સાથે યજ્ઞ ગયા, અને બાલકોને કહેવા લાગ્યા કે સંખ્યાનો સમય યજ્ઞ ગયો છે. (૫૨૬) ગાયોને હવે યજ્ઞમાં લઈ જવી જ લેખએ. વાછરાંઓ વાટ જુએ છે, અને અમારી બંને માતાઓઘરમાં આકુલઆકુલ થઈને અમારી વાટ જુએ છે. (૫૨૭)

ગાયન્ત્યો મદ્ગુણાન્ ગોપ્યઃ સમુદાયેન મત્પરાઃ । ગોષ્ઠસ્થિતાઃ સ્વસ્થમાવૈ રમયંત્યાતરં હિ માં ॥
ત્યક્તાશિલક્રિયાજાતા ગુણગાયનમાનસાઃ । વિરક્તપદવીં યાતાઃ પશ્યન્તિ પદવીં મમ ॥
ત્યક્તલોકત્રયા નિત્યં તથા ભાવિતમત્ક્રિયાઃ । અત્યંતદીના ઈક્ષન્તે ધૃતિહીનાઃ પથો મમ ॥
મદ્દર્મધ્યાનમનસઃ ક્લેશોપિતવિગ્રહાઃ । મહીલાભાવમાપન્ના મોદન્તે દિવસેષ્યપિ ॥૫૩૧॥

ગોષ્ઠમાં રહેલાં ગોપીજન પોતપોતાના ભાવથી મારી સાથે આંતર રમણ કરતાં મત્પરાયણ થઈને રોળે વળી મારા ગુણ ગાય છે (૫૨૮) પોતાના ઘરની બધી ક્રિયાઓનો તેમણે ત્યાગ કર્યો છે. મારા ગુણગાનમાંજ તેમનું મન છે. વૈરાગ્યની દૃષ્ટિ તેમને પ્રાપ્ત થઈ છે, અને મારી રાહ એવા કરે છે. (૫૨૯) ત્રણે લોકોનો ત્યાગ કર્યો છે નિત્ય મારા ચરિત્રની ભાવના કર્યાં કરે છે. અત્યંત દીન થઈ ગયાં છે. હવે તેમની ધીરજ રહી નથી. આતુરતાથી મારી વાટ જુએ છે. (૫૩૦) મારા ગુણોના ધ્યાનમાંજ એમનું મન લાગી રહ્યું છે, મારા વિયોગના ક્લેશથી એમનાં શરીર સુકાઈ ગયાં છે, અને દિવસે પણ મારી લીલાના ભાવને પ્રાપ્ત થઈનેજ આનંદ માને છે. (૫૩૧)

સરન્ત્યો મમ વાક્યાનિ તથૈવાગમનાવર્ધિ । મુદુર્મુદુર્વિમુશન્તિ દિદ્મૂઘા इव માં વિના ॥

વનાગમનમાર્ગેકદલોચનનીરજાઃ । વેણુનાદશ્રુતપરાઃ શ્રુતયઃ શ્રુતયઃ પરાઃ ॥૫૩૩॥

માવર્યંતિ સદા ગોભિઃ સહિતં સાયમાગતં । વિપિનાદપિ વૈ સિન્ધા વિમિન્ના વિરહેણ હિ ॥

દ્રુતચિત્તા મદીયૈકક્રીડાચિત્તા વ્રજસ્થિતાઃ । મદુઃસદુઃસ્થિતાઃ પ્રાણાન્ ધારયંતિ કથંચન ॥

મારાં વાક્યનું સ્મરણ કરતાં, તથા મારા આવવાના સમયનું સ્મરણ કરતાં, મારા વિના દિદ્મૂઘ થઈ ગયાં હોય તેમ વારંવાર અર્ચિત થઈ જાય છે. (૫૩૨) વનમાંથી પાછા આવવાનો મારેમાં પોતાનાં નેત્ર કમલ લાગી રહ્યાં છે, એ અતિ ઉત્તમ શ્રુતિઓવેણુનાદના શ્રવણ કરવામાં પરાયણ થઈ તે શ્રવણ કરવાને કાન ધરી રાજે છે. (૫૩૩) સંખ્યાકાલે ગાયો સહિત વનમાંથી હું આવું તેની ભાવના નિરંતર કર્યાં કરે છે, એ ગોપીજનો જિન યજ્ઞ વિરહથી છિન્નજિન થઈ રહ્યાં છે. (૫૩૪) એઓ યજ્ઞમાં છે, તો પણ એમનું ચિત્ત મારી પાછળ લાગી રહ્યું છે. મારી ક્રીડામાંજ એમનું ચિત્ત છે, મારા વિરહદુઃખથી કુન્નિત છે, જેમ તેમ કરીને પ્રાણ મારણ કરી રહ્યાં છે. (૫૩૫)

શ્રીદામન્તિકં શીઘ્રમાગચ્છ શૃણુ સાદરમ્ । વદામ્યત્યંતરંગાય તુમ્યં મન્મનસિ સ્થિતમ્ ॥
રાધા મમ હૃદાધારો રાધા મત્પ્રાણજીવનં । રાધા નયનશૃંગારો રાધા મજ્જન્મનઃ ફલમ્ ॥
રાધા મદીયસર્વસ્વં રાધા મન્મૂર્ધમંડનં । રાધૈવ મદૃશો રૂપં મત્શ્રુત્યોઃ શબ્દ એવ ચ ॥
મન્નાસિકાયાઃ સા ગંધો રસનાયા રસોપિ સા । મન્નચઃ સૈવ સંસ્પર્શો વિપયાઃ સર્વ એવ સા ॥
વહિઃ સા મેન્તરં સૈવ પુરતઃ સા પુરૈવ સા । ચલતઃ સા તિષ્ઠતઃ સા શ્યાનસ્યાપિ સ્મા મમ ॥

હે શ્રીદામા, મારી પાસે જલદી આવ, તુ અન્તરંગ છે, તેથી મારાં મનની વાત કહુ છું તે
ધ્યાન હર્ષ સાંભળ (૫૩૬) રાધા મારાં હૃદયનો આધાર છે, રાધા મારા પ્રાણનું જીવન છે રાધા
મારા નયનનો શૃંગાર છે, રાધા મારા જન્મનું ફળ છે (૫૩૭) રાધા મારું સર્વસ્વ છે, રાધા મારા
મન્મનનું ભૂષણ છે, રાધા જ મારી દૃષ્ટિનું રૂપ છે, અને મારા કાનનો શબ્દ છે (૫૩૮) મારી
નાસિકાનો ગંધ પણ એ જ છે, મારી જીહ્વાનો રસ પણ એ જ છે, મારી ત્વચાનો સ્પર્શ પણ
એ જ છે, મારા સર્વ વિષયોનું રૂપ એ જ છે (૫૩૯) મારી બહાર એ છે, મારી અંદર પણ એ જ
છે, મારી આગળ પણ એ જ છે, મારી પાછળ પણ એ જ છે, ચાલતા પણ એ જ છે, ઉભા
રહેતા પણ એ જ છે, અને શયન કરતાં પણ એ જ છે (૫૪૦)

સ્વપ્ને તમેવ પશ્યામિ સુષુપ્તાવપિ તલ્લયઃ । આગ્રતો ન પરં મિત્ર નાપયાતિ દશોર્મમ ॥
મોજનં કુર્વતોપ્યેવં સૈવ તિષ્ઠતિ સન્નિધૌ । મિત્રં કિં ઘનુના યદ્યત્ કરોમિ મુલ્લપંકજે ॥૫૪૨॥
સર્વં સ્વાદુ તથા યાતિ યથા તદધરામૃતં । સલ્લે મમારુચિર્પાતા તદન્યદ્વસ્તુભોગતઃ ॥૫૪૩॥
કથં તિષ્ઠામિ મવને કથં ગચ્છામિ વૈ વનં । વને વિચરણં તસ્યા વિરહેણ ગૃહે મયા ॥૫૪૪॥
સ્થાતું ન શક્યતે તસ્માન્નાન્યસ્તદ્દેતુરિષ્યતે । મિત્ર મે જીવનં રાધાધરપીયુષસેવનમ્ ॥૫૪૫॥

સ્વપ્નમાં પણ હું એને જ જોઉં છું, સુષુપ્તિમાં એનામાં જ હું લીન થઈ જાઉં છું હે મિત્ર,
હું જાગતા હોઉં ત્યારે પણ મારી આખ આગળથી એ દૂર થતી જ નથી (૫૪૧) જોખન કરતી
વખતે પણ એ પ્રમાણે એ જ મારી પાસે આવીને ઉભી રહે છે હે મિત્ર, જહુ શું કહું, જે જે
મારા મુખકમલમાં હું મૂકું છું તે સર્વે એના અધરામૃત જેવું સ્વાસ્થાળુ થઈ જાય છે હે સખા,
એના અધરામૃત વિનાની બીજી વસ્તુનો ભોગ કરવો મને સચિકર લાગતો નથી (૫૪૩) એના
વિરહમાં હું ઘરમાં કેમ રહી શકું, અને વનમાં પણ કેવી રીતે જાઉં એના વિરહમાં વનમાં જમ
શકાતું નથી ઘરમાં રહી શકાતું નથી, એમાં બીજું કંઈ કારણ નથી, હે મિત્ર, રાધાના અધ
રામૃતનું સેવન કરતું એ જ મારું જીવન છે (૫૪૪-૪૫)

તયા વિના ન કિંચિન્મે ત્રિજગત્યતુલાંગયા । સુમગં વર્તતે કિં વા મદ્રૂપમપિ ન પ્રિયમ્ ॥
અર્ધસ્તયા વિના મિત્ર વિચરન્ વિજ્ઞને વને । કદા માં નિજકંઠસ્ય લશં વિરચયિષ્યતિ ॥
કદા મયિ સલ્લે પ્રાણવલ્લભે મેતિવલ્લભા । પ્રહસ્ય પ્રથમં સ્વીયહસ્તં વા ધારયિષ્યતિ ॥૫૪૮॥
માવયે રાધિકાયાસ્તુ સુસં ગમનમેવ ચ । ગજતુલ્યગતિં સ્વીયનલ્લકષ્મદ્રપ્રકાશનં ॥૫૪૯॥

તમે દોષક્રમા જેના અગતી તુલના ક્રોધથી થઈ શકતી નથી એવી રાધા વિના મને બીજું
કંઈ સૌભાગ્યવાળું લાગતું જ નથી બીજું તો શું, મારું રૂપ પણ મને પ્રિય લાગતું નથી (૫૪૬)
હે મિત્ર, એના વિના નિર્જન વનમાં ફરતો હું અર્ધ માત્ર છું, એ મને પોતાના કદમાં ક્યારે

લગાવશે ? (૫૪૭) હે સખા, મને ઘણીજ બહાલી હતીને મારે વિષે, પોતાના પ્રાણવહ્નિને વિષે, પ્રથમ પોતાનો હસ્ત ક્યારે ખારણ કરશે ? (૫૪૮) હું રાધિકાના શયનની, ગમનની એની ગજવુદ્ય ગતિની, એના નખચદ્રના પ્રકાશની નિરન્તર ભાવના કરું છું. (૫૪૯)

ચારીકરણચાતુર્યચલનૂપરનાદનમ્ । આરક્તશાટિકાપ્રાન્તલસચ્ચરણપંકજં ॥૫૫૦॥
કટિદેશલસત્કુદ્રધંટિકાકલનાદનં । નામિદ્વદોપરિલસન્મુક્તાહારાવલંચનમ્ ॥૫૫૧॥
અતિશ્યામતમસ્તિગ્ધં કંચુકીપરિધાપનં । ઊરઃસ્થલસ્થિતશ્રીમત્પદકોત્તમભૂષણમ્ ॥૫૫૨॥
સુવર્ણમણિરત્નાદિદેહવિદ્યોતનં તથા । કંઠલગ્નં તત્તુ સ્વીયકાચસૌમાગ્યમંડનં ॥૫૫૩॥
તદગ્રે સ્પર્શમણિમિઃ કૃતકંઠવિભૂષણં । તદધો વજ્રજટિતચતુષ્કી નામ મંડનમ્ ॥૫૫૪॥
કરદ્વંદ્વલસચ્ચારુકાચકંકણસંચયમ્ । અનેકરત્નજટિતં કંકણાકૃતિભૂષણમ્ ॥૫૫૫॥
વાહુદ્વિતયમધ્યસ્થાંગદાભૂષણશોભનં । ગુંજામાલારાજમાનગ્રીવોરઃસ્થલદીપનં ॥૫૫૬॥
વિંધાધરસ્ય સ્ફુરણં મંદસ્થલચમત્કૃતિમ્ । નાસિકામુક્તિકાભૂષમલકૈર્વદનાશૃતિમ્ ॥૫૫૭॥
કસ્તુરિકાવિંદુલસદ્ગાલવજ્રવિભૂષણમ્ । સુવર્ણરેશ્વાત્રિતયં મૌક્તિકામલકાવલિમ્ ॥૫૫૮॥
મણિમાણિક્યવજ્રાદિજટિતં તિલકં તથા । દ્વિકાલમધ્યસિંદૂરં મૌક્તિકં કેશપાશકમ્ ॥
પાર્શ્વદ્વિતયમધ્યસ્થશિરઃપુષ્પવિભૂષણં । મુક્તાસુવર્ણમાલામિઃ પુષ્પમાલામિરપ્યુત ॥૫૫૯॥
ગ્રથિતં રત્નસંશોભિપદ્મગુચ્છસુરાજિતં । શિરોભૂષોપરિ સ્થાયિ સ્પર્શમૈલામલાંચલમ્ ॥૫૬૦॥
પદદ્વંદ્વતલસ્થાયિ કુંકુમાલક્તકશૃતિમ્ । સરામિ સતતં મિત્ર નામ ગૃહ્ણામિ સર્વદા ॥૫૬૧॥

એની ચાલવાની ચતુરાઈથી હાલતાં નૂપુરના નાદનું, તથાલાલ સાડીના છેડા નીચે શોભતાં ચરણકમલનું, (૫૫૦) તથા કટિપર ધરેલી શોભાયમાન નાની ઘુધરીઓના કલ કલ થતા નાદનું, નાભિરૂપી સરોવર ઉપર પ્રકાશતા લાંબા મોતીના હારનું (૫૫૧) અતિ સ્વામ સ્નિગ્ધ કંચુકીના વસનું, ઉરઃસ્થલપર રહેલા ઉત્તમ પદ્મરૂપ આભૂષણનું (૫૫૨) સુવર્ણ, મણિ, રત્ન વગેરેથી પ્રકાશિત શ્રીઅંગની શોભાનું, કંઠમાં લાગેલાં નાનાં પોતાનાં સૌભાગ્યસચ્ચ કાચનાં આભૂષણનું (૫૫૩) તેની આગળ ઝીણા મણકાનાં બનેલાં કંઠાભૂષણનું, તેની નીચે ધરેલા હીરાનજીત ચોકી નામના ભૂષણનું, (૫૫૪) બે હાથમાં શોભતા સુન્દર કાચની ચૂડીના સમુહનું, અનેક રત્નનજીત કંકણની આશૃતિના ભૂષણનું (૫૫૫) બન્ને હાથ ઉપર ધરેલા શોભાયમાન બે બાલુબંધનું, ગુંજામાલાથી શોભતા કંઠ તથા ઉરઃસ્થલના પ્રકાશનું (૫૫૬) જિભાધરના સ્ફુરણનું, ગંડસ્થલના ચમત્કારનું, નાસિકાના મોતીના નકનેસરનું, વાંકડિયા કેશથી વિંટલાયલા યુગ્મનું (૫૫૭) કસ્તૂરીના બિન્દુથી શોભિત કપાલપર રહેલી હીરાની ટીકીનું, લઘાટપર મોનાની ત્રણ રેણારૂપી આડનું, મોતીની અવકાવલિનું (૫૫૮) મણિ, માણેક, હીરા વગેરેથી નજીત તિલકનું, સંધ્યાની વચ્ચે રહેલા સિન્દૂરનું, મોતીથી ભવિષ્ય કેશપાશનું, (૫૫૯) બન્ને બાલુપરની વેણીની વચ્ચે ધરેલા શિરાપુલનું, મોતી અને સુતરવર્ણની માલા અને પુષ્પની માલાથી ગુથેલી વેણીનું (૫૬૦) રત્નથી ગુથેલા લટકણના છેડાપર લગાવેલા શોભિત રેશમના ગુચ્છનું, મસ્તકનાં ભૂષણુપર ધરેલાં ઝીણાં નિર્મલ વસનું (૫૬૧) બે ચરણના તળીઆની નીચે લગાવેલા કેસર અને અવકતની શોભાનું, હે મિત્ર, હું સર્વદા નામ લઈ લઈને સ્મરણ કરું છું. (૫૬૨)

સ કાલઃ કોપિ ભવિતા યસિન્નેતાદૃશી મમ । પ્રિયા પરમસંતોષયુતા યાસ્યતિ સન્મુખમ્ ॥
સખે સખેદહેતુર્મે સ્વયં કોપેન તપ્યતિ । તર્જનં મહ્યમુચિતમપિ દોષવતોનિશમ્ ॥૫૬૪॥
દેહેન્દ્રિયાંતઃ કરણપ્રાણાત્માદિકમપ્યુત । તદર્થમેવ નિશ્ચિલં ન સ્વાર્થમિહ કિંચન ॥૫૬૫॥
મયા નિજસ્વરૂપં તુ વિતીર્ણં નિશ્ચિલં પ્રિય । પ્રિયામ્યો હૃદયસ્યામ્યો ભાવુકામ્યો નિરંતરં ॥

એવો કાષ કાચ આવશે કે જે વખતે ઉપર વર્ણવી એવી મારી પ્રિયા અત્યંત પ્રસન્ન થઈને મારી સન્મુખ પધારશે (૫૬૩) હે સખે, મને જો જેદ થાય છે, કે જો પોતે કાષ કરી સતાપ પામે છે હું સદા દોષ કરે છું તેથી મનેજ ઠપકો આપેલો ઉચિત છે (૫૬૪) મારા દેહ, ધ્વનિય, અત કરણ, પ્રાણ, આત્મા વગેરે સર્વે એને મારેજ છે, મારા સ્વાર્થ માટે એમાનું કાંઈ પણ નથી (૫૬૫) હે પ્રિય, મારું સર્વ સ્વરૂપ મે મારી નિરંતર ભાવના કરવાવાળી મારા હૃદયમાં રહેલી પ્રિયાએને આપી દીધું છે (૫૬૬)

નાહ સ્વતંત્રસ્તદ્વસ્તવિક્રીતઃ પ્રથિતો બુધિ । મત્પ્રસાદસ્તથાકોપસ્તદધીનો ન મત્કૃતઃ ॥
તથા વિધેયં મન્મિત્ર યથા મયિ દયિષ્યતિ । દયિતા નિહિતા રાધા હૃદયે હૃદયપ્રિયા ॥
અહં ગોપીજનાસક્તો વિરક્તઃ સર્વતઃ સ્મૃતૌ । સ્વધર્મસરણેડશક્તો ગોપીજનસહસ્યતિઃ ॥
એવં વિજ્ઞાયતે સર્વઃ સ્વભાવોયં મદીયકઃ । મિત્રત્વાદપિ ન સ્યાતું શક્યતે કથનં વિના ॥
ઇતદર્થમિદં સર્વં ત્વદગ્રે કથિત મયા । ત્વયાપિ હૃદયે સ્થાપ્યં વાચ્યં નાન્યસ્ય સન્નિધૌ ॥

હું સ્વતંત્ર નથી, હું એમને હાથ વેચાઈ ગયો છું, તે જગતમાં બહુીતું છે મારો પ્રસાદ અને કાષ તેમનેજ આધીન છે, મારે આધીન કાષ નથી (૫૬૭) મારા મિત્ર, તું એનું કાંઈક કર કે જેથી રાધા કૃપા કરે, હૃદયને પ્રિયા રાધા મારા હૃદયમાં રહેલી છે (૫૬૮) હું ગોપીજનમાં આસક્ત છું, એમના વિના સર્વનું સ્મરણ કરવામાં વિરક્ત છું, મારા ગુણનું સ્મરણ કરવામાં હું અસમર્થ છું. ગોપીજનોની સાથેજ મારી સ્થિતિ છે (૫૬૯) આવો મારો સર્વ સ્વભાવ તું બહો છે, પરંતુ તું મિત્ર છે, તેથી તારી આગળ કદાચ વિના મારાથી રહેવાનું નથી (૫૭૦) તેને લીધેજ આ સર્વ મે તારી આગળ કહ્યું તારે પણ તે તારા હૃદયમાં રાખવું કાંઈ બીજાની આગળ કહેવું નહિ (૫૭૧) ચલનીયં વ્રજમિતો દિવસે ક્ષયમીયુપિ । ગોપૈઃ સગોધનૈઃ સર્વૈઃ ક્રીડાહૈર્ગતિતનૈઃ ॥૫૭૨॥
ગાવઃ ક્રિયન્તાં વિવિધચિત્રાઃ સદૈરિકાદિમિઃ । મયૂરપિચ્છનિર્માણપટ્ટિકાભૂષણાદિમિઃ ॥
અગ્રે ક્રિયન્તાં ઘલવત્સહાયા ગોપવાલકાઃ । ઘલશ્ચ તત્પૃષ્ઠભાગે ગાવઃ સ્થાપ્યાઃ સમન્તતઃ ॥
પશ્ચાન્મદીયાસ્તિષ્ઠન્તુ મયા સહ સમાવૃતાઃ । નૃત્યદ્વિધાવિમાનૈશ્ચ ગાયદ્વિઃ ક્રીડનોન્મુખૈઃ ॥
હસદ્વિઃ હાસયદ્વિશ્ચ ધાતુચિત્રિતવિગ્રહૈઃ । ગુંજામાલાલસત્કંઠૈઃ કેકિપિચ્છવિભૂષણૈઃ ॥૫૭૩॥
અસામિરપિ ગન્તવ્યં તત્પશ્ચાન્નાગવર્તિમિઃ ।

હવે અહિંથી પ્રજામાં જવું ભેઈએ, કેમકે દિવસ પુરો થવા આવ્યો છે, ચાલતા ચાલતા નૃત્ય કરતા ક્રીડા કરતા ગોપો સહિત સર્વે ગાયોને લઈને ચાલવું ભેઈએ (૫૭૨) સારા ગેરુ વગેરેથી ચિતરીને મોરપિચ્છની પટીઓ અને ભૂષણો વગેરે બનાવીને ગાયોને અલંકૃત કરો (૫૭૩) બધા વાન ગાયોને સહાય કરવાને માટે ગોપવાલકોની આગળ રાખો, તેની પાછળ બલદેવજી, અને તેની પાછળ ચારે તરફ ગાયોને રાખો (૫૭૪) તેની પાછળ હું અને મારા સખાઓ સમૂહમાં

રહીયું. નૃત્ય કરતા, દોડતા, ગાયન કરતા અને ખેલવામાં તત્પર, હસતા, હસાવતા, ગેર વગેરે ખાતુથી ચિતરેલા અગવાલા, ગુન્નમાલાથી શોભતા કંઠવાળા, મોરપિંચના આબૂધાલુવાળા આપણે પણ તેમની પાછળ રહીને જવાનું છે (૫૭:૩)

ગોપ્યઃ સમાગમિષ્યંતિ મમ સંમુલ્લમાદતાઃ ॥

તથા વિધેયમેતેષાં સર્વેપામગ્રતો ગતિઃ । તા મદ્વિયોગવિધુરા મદર્થઘૃતજીવનાઃ ॥૫૭૮॥

મદ્ગુણસ્મરણાદન્યસ્મૃતિવર્જિતમાનસાઃ । કૃશા મૃચ્છાર્તિસહિતાઃ સંગમાશાવલંબનાઃ ॥૫૭૯॥

વિયોગભાવવિલસત્પ્રલાપગુણગીતયઃ । મદર્થૈકપરિત્યક્તલોકવેદોદિતક્રિયાઃ ॥૫૮૦॥

વિસ્મૃતસીયદેહાદ્યાસ્ત્યક્તાવશ્યકદૈહિકાઃ । પ્રેક્ષન્તે મત્પથં પ્રીત્યા વિયોગવિકલાઃ કિલ ॥

તેમની પાછળ આપણે પણ જતુંજોડીએ, કેમકે ગોપીઓ મારી સન્મુખ આદરપૂર્વક આવશે. (૫૭૭) એ સર્વ આગળ ચાલે એમ કરવું ભેદીએ, કેમકે તે ગોપીઓ મારા વિયોગથી દુઃખિત થઈ ગઈ છે, અને મારે મારેજ પોતાનું જીવન ધરી રાખ્યું છે. (૫૭૮) મારા શુભનું સ્મરણ કરીને જ પીઠનું કાંધપણ સ્મરણ તેમનાં મનમાં થતું નથી. મારાં દર્શન વિના બહુ કૃશ થઈ ગઇ છે, પુષ્કલ આતિથી પીડિત થઇ ગઈ છે. મારા સંગની આશાનું અવલમ્બન કરીને રહી છે. (૫૭૯) વિયોગ-ભાવમાં વિલસતી મારા શુભગાનના પ્રલાપ કરતી મારે મારેજ લોકવેદમાં કહેલી ક્રિયાને આગ કરીને રહી છે. (૫૮૦) પોતાના દેહ વગેરેનું અનુસન્ધાન ભૂલી ગઈ છે, દેહની આવશ્યક ક્રિયા એમની છુટી ગઈ છે. વિયોગથી નિકલ થઈને ખરેખર પ્રીતિથી મારી રાહ જુએ છે. (૫૮૧)

નિર્નિમેષા જીવશેષાઃ પ્રાસક્તેશા વિશેષતઃ । દીનવેષા માનલેશા વ્રજદેશસ્થિતા અપિ ॥

एकाग्रमनसो भावरमणीया मनोरमाः । मयि दूरे स्थिते नित्यं भावयन्ति मदागतिं ॥૫૮૨॥

એમની આંખો નિષેષ વગરની કાટેલી જેવી થઇ ગઇ છે, એમનો જીવ જ માત્ર ટકી રહ્યો છે, પુષ્કલ કદેશ એમને થયો છે. દીન વેષ ધરીને, માન એડીને, વ્રજમાં રહ્યાં છે. (૫૮૨) તેા પણ એકાગ્ર મનવાળા, ભાવથી રમણીય અને મનોરમા, હું દૂર છું તોપણ નિત્ય મારા આવવાની ભાવના કર્યાં કરે છે. (૫૮૩)

तासामहं हि सर्वस्वमहमेवासि लौकिकम् । वैदિકं दैहिकं वापि वैहिकं पारलौकिकम् ॥

गते मयि व्रजं गोप्यो मत्पराः परमाश्रिताः । सजीवाः संमविष्यन्ति स्थिता अप्यनवस्थिताः ॥

एवं संमन्य मित्रेण श्रीदाम्ना भगवान् हरिः । मुदा हृदानंदमस्त्वरयारुहो गिरिम् ॥

હું તેમનું સર્વસ્વ છું, એમનું લૌકિક, વૈદિક, દૈહિક, ઐહિક, પારલૌકિક સર્વ હું જ છું. (૫૮૪) મારાં મનમાં જ્યાંથી ગોપીઓ કે જેઓ મારામાં પરાયણ છે, મારા પરમ આશ્રય કરવા-વાળી છે, તેઓના જીવમાં જીવ આવશે, કારણ કે હમણાં તો તેઓ છે તોપણ નહિ જેવી છે. (૫૮૫) આ પ્રમાણે પોતાના મિત્ર સુધામા સાથે ભગવાને વિચાર કરીને હમણી જ દેશના આનન્દોર જતી પર્વતપર ચઢ્યા. (૫૮૬)

षड्विपिच्छशिरोभूषपल्लवाद्यवतंसकः । वनप्रसन्नरचितरम्यवेशो रतिप्रदः ॥૫૮૭॥

गुंजाफलावतंसद्वयो मल्लवेशविराजितः । त्रिभंगललितः पीतवसनांचललालितः ॥૫૮૮॥

वनधातुकृतस्त्रीपवित्रહस्तचित्रकृत् । व्रजागमनविज्ञानविस्तृताखिलदेवता ॥૫૮૯॥

ભગવાને ચૌરપિચ્છનો મુકુટ ધર્યો છે, ક્રામલ પદ્મવ વગેરેનાં આભૂષણ ધર્યાં છે, વનના પુષ્પનો ખનાવેલો સુંદર વેશ ધર્યો છે, રતિનું ઘન કરવાવાળા છે. (૫૮૭) ગુંમના આભૂષણથી યુક્ત મધ્યવેશથી શોભે છે, ત્રિભંગલલિત અંગ શોભે છે. સુંદર પીતામ્બરથી શોભે છે. (૫૮૮) વનની ધાતુ ગેર વગેરેથી શ્રીઅંગ પર અદ્ભુત ચિત્રામણ કર્યાં છે, વનમાં પધારવાના ધ્યાનમાં સર્વ શ્રમ ભૂલી ગયા છે. (૫૮૯)

સ્વામિનીસ્મરણાયાતહૃદ્ધાવોદયમાવિતઃ । વેણું પૂરિતવાનેવં ગવામેવાગતિર્યથા ॥૫૨૦॥
પ્રતિનામગ્રહં નિત્યં વત્સલેન સ્મૃતાઃ પુનઃ । ધાવન્ત્યો માવવેગેનામવન્નાવઃ સ્વસંયુતાઃ ॥
વ્રજનાથમુસ્વામ્મોજં મનોજરુચિરં મુદા । પશ્યન્ત્યો હૃદયાનંદમક્ષિપ્તૈર્નિરંતરં ॥૫૨૧॥
ચાલયન્ત્યઃ સ્વશૃંગાણિ મુસ્વમુન્મુસ્વયંતિ ચ । પુચ્છમુચ્છાલયંત્યશ્ચ સ્તવન્ત્યઃ સ્વોઘસં પયઃ ॥

શ્રીસ્વામિનીનું સ્મરણ થવાથી હૃદયમાં ઉદય થતા ભાવથી ભરપૂર થયા છે, એ પ્રમાણે વેણુને એવી રીતે વગાડી કે તે શ્રવણ કરતાં વેતળ સર્વ ગાયો આવીને એકઠી થઈ ગઈ. (૫૨૦) પ્રત્યેક ગાયનું નામ લઈને નિત્ય યોલાવતા અને વાતસલ્યથી સ્મરણ કરતાં તેથી ભાવના વેગથી તે ગાયો દોડતી આવી, અને સર્વ ગાયો નિકટ આવીને પાસે એકઠી થઈ ગઈ. (૫૨૧) સર્વ ગાય હૃદયમાં આનંદ આપનાર, કામદેવ કરતાં સુંદર, વ્રજનાથનું મુખકમલ નેત્રરૂપ ભ્રમરથી હૃદયથી એક ટક ભેદ રહી. (૫૨૨) પોતાના શિંગડા હલાવે છે, પોતાનાં મુખ પ્રભુની સામે ઉઘાડે છે, પુછ્યાં ઉછાગે છે, અને પોતાનાં ભરાઉ સ્તનમાંથી દૂધના પ્રાસો મૂકી રહી છે.

દૂર્વાદલમુસ્વામોદમીલછોચનવીક્ષિકાઃ । વેણુનાદશ્રુતિપરાઃ સ્તબ્ધકર્ણપુટા અપિ ॥૫૨૪॥
ગૈરિકાદિમિરપ્યન્યૈશ્ચિત્રધાતુમિરંચિતાઃ । મયૂરપિચ્છરચિતપટ્ટિકાલંકૃતા મુલે ॥૫૨૫॥
લલાટમધ્યવિલસત્સ્વર્ણામરણશોમિતાઃ । કંઠદેશલસત્સ્વર્ણગુંધલાઘંટિકાયુતાઃ ॥૫૨૬॥
મુક્તામણિમયીસ્વર્ણમાલિકાલંકૃતા અપિ । પદૈશ્ચતુર્ભિઃ સૌવર્ણનૂપુરામરણાન્વિતાઃ ॥૫૨૭॥
પીતામ્બરાશ્રુતાઃ કાશ્ચિત્કૃષ્ણપ્રીતિસમાશ્રયાઃ । મયૂરચંદ્રિકાશુક્લમધ્યનિર્મિતચંચલાઃ ॥૫૨૮॥

મુખમાં દૂર્વાના દલ છે તેની સુગન્ધથી અર્ધાં મીચેલાં નેત્રથી ભુલે છે, યંને કાન સ્થિર કરીને વેણુનાદનું શ્રવણ કરવામાં પરાયણ થઈ ગઈ છે. (૫૨૪) ગેર વગેરે પણુ બીજા વિચિત્ર ધાતુઓથી રંગેલી છે, ચૌરપિચ્છની રચેલી પટ્ટિકા મુખ ઉપર અલંકૃત કરી છે. (૫૨૫) લલાટની વચમાં ચળકતા સોનાના આભરણથી શોભે છે, કંઠમાં ચળકતા સોનાની સાંકળી ઘંટડી સહિત બાંધી છે. (૫૨૬) મોતી અને મણિવાળી સોનાની માલા અલંકાર રૂપે ધરી છે, અને ચારે પગ ઉપર સોનાના નૂપુરના આભરણ ધર્યાં છે. (૫૨૭) કાષ્ઠિ ગાયો શ્રીકૃષ્ણની પ્રીતિપાત્ર છે. તેમને પીતાંમ્બર ચોરડ્યા છે, બન્ને શિંગડાની વચમાં ચૌરચંદ્રિકા ધરી છે, તે મસ્તક હલાવવાથી હાલી રહી છે. (૫૨૮)

કર્ણદ્વયોપરિપ્રાન્તલસત્સંવદ્ધચામરાઃ । નિજસ્વામિકરસ્યાયિપીતાંબરસમીક્ષકાઃ ॥૫૨૯॥
મયૂરપિચ્છવિલસત્ચમરાંદોલનોનુસ્વાઃ । સ્વમાવાન્સૂચયન્ત્યોથ ચંચલાઃ શુક્લચાલનાઃ ॥
મીતાં હવ મયત્રસ્તા ધાવન્ત્યશ્ચકિતાનનાઃ । સ્વસ્વામિવદનાંમોજદર્શનૌકંઠ્યકાતરાઃ ॥
ગોપાલકરસંસ્પર્શસ્વેદરોમોદ્ગમાદયઃ । વેણુનાદગતિસ્તંભચિત્રપ્રાયતયા સ્થિતાઃ ॥૬૦૨॥

દન્તદદ્વૃણા જાતસર્વકાર્યધૃણા શ્રુતિ । ચરણાંમોજચિહ્નાનિ પ્રેક્ષણૈકગતિપ્રિયાઃ ॥૬૦૩॥
 કૃતપીતામ્બરોત્કાલપરિતઃ પરિવર્તનાત્ । વેણુનાદસમાહૃતા ગાવો દ્રુતમુપાગતાઃ ॥૬૦૪॥

અને કાનના ઉપર શિંગડાને લગાવીને ચળકતા ચમર બાંધ્યાં છે. એ ગાયો પોતાના સ્વામીના હાથમાં ધારણ કરેલાં પીતામ્બર તરફ સારી રીતે દષ્ટિ કરી રહી છે. (૫૯૯) મોર-પિચ્છનું ચમર ચળકતું હાલે છે, તેના આંદોલનની સાથે બેઠ રહી છે, પોતાના શિંગડા દલાવવાથી પોતાના ચચલ ભાવનું સૂચન કરે છે. (૬૦૦) બચલીત થઈ હોય તેમ તાસ્યુક્ત થયલા અક્રિત થયલા મુખવાળી દોડી જાય છે, પોતાના સ્વામીનાં મુખકમલ ભેવાને ઉત્કંઠાથી આકૃષ્ણ થઈ ગઈ છે. (૬૦૧) ગોપાલના કરના સ્પર્શથી પરસેવાવાળી અને રેમાંચયુક્ત થઈ ગઈ છે, વેણુનાદથી ગતિ રિથર થઈને ચિત્રમાં ચિતરી હોય તેવી ઉભી રહી છે. (૬૦૨) દંતમાં ધાસને કાળિયો કરડી રહી છે, ભૂમિપરનાં સર્વ કાર્યમાં અરુચિ થઈ ગઈ છે, પૃથ્વીપર લાગેલાં ભગવાનના ચરણ કમલના ચિન્હ ભેટી ભેટી ભગવાનની પાછળ ચાલવામાં પ્રીતિવાળી છે. (૬૦૩) ભગવાને પોતાનું પીતામ્બર ઉઠાવીને ચોતરફ ફેરવ્યું, તેથી વેણુનાદથી બોલાવેલી ગાયો જલદી પાસે આવી ગઈ. (૬૦૪)

પ્રેપૈત્યિલાગ્રતો ગોપાન્ સવાલાન્ સહશસ્ત્રકાન્ । તત્પશ્ચાદ્ગોધનં સર્વમેકીકૃત્યાપિ બુંદશઃ ॥
 પશ્ચાત્ સ્વયં દ્રુતો ગોપૈઃ સ્થિતો વેણુમપૂરયત્ । શૃંગાણ્યાપૂર્વ ચલિતાઃ તરતા ગોપવાલકાઃ ॥
 સરોજમિથ પત્રાણિ પરિવાર્ય નિર્જ પ્રશ્મ્ય્ । ગાયન્તસ્તદશઃ શુદ્ધં વને સ્થેનાનુભાવિતમ્ ॥૬૦૭॥
 ઘાતુપલ્લવપુષ્પાદિકૃતવૈચિત્ર્યવિગ્રહાઃ । અનેકામરણૈર્યુક્તા મત્તા લકુટપાણયઃ ॥૬૦૮॥
 કટિવિન્પસ્તન્મૃગાદિગોપવૈષવિરાજિતાઃ । સ્વનાથમાનશ્રવણહૃદયાનંદતુંદિલાઃ ॥૬૦૯॥
 અનેકવિષવાધાનિ વાદયન્તોથ કૂજનૈઃ । તોપયન્તો હાસયન્તઃ પ્રિયં ગોપાલવૈપિળં ॥૬૧૦॥

આગળથી બાલકો સહિત શસ્ત્રધારી ગોપોને મોકલ્યા, તેની પછવાડે સર્વ ગોધનને એકઠું કરીને ભૂઈ ભૂઈ ટોળાંઓ કર્યા. (૬૦૫) પછી પોતે ગોપોથી વિંદશાધને વેણુ વગાડી, અને ગોપ-બાલકો પણ શિંગડી બમવતા જલદી ચાલવા લાગ્યા. (૬૦૬) જેમ કમલના પત્ર ચારે તરફથી કમલને ઘેરી લે છે, તેમ ગોપોએ પોતાના પ્રભુને ઘેરી લીધા. વનમાં પોતે ભગવાનના યથાના અનુભવ કર્યો હોતા તે શુદ્ધ યથા ગાન કરવા લાગ્યા. (૬૦૭) વનના ગેર, કોમલ પત્ર, પુષ્પ વગેરેથી પોતાના અંગને ચિત્યાં છે, એવા અનેક આભરણ યુક્ત થઈને મત્તા થઈને, હાથમાં લાકડીઓ લઈ ચાલે છે. (૬૦૮) કટિ પર શિંગડીઓ વગેરે ધરી છે, ગોપવૈષથી શોભી રહ્યા છે, પોતાના નાથ શ્રીકૃષ્ણના ચલુગાન સાંભળીને હૃદય આનન્દથી પ્રયુક્ત થયાં છે. (૬૦૯) અનેક મકારના વાજાં જાગે છે, ફૂંજન કરે છે, ગોપાલવેશધારી પ્રિય પ્રભુને સતોય આપે છે અને તેમને હસાવે છે. (૬૧૦)

મગવાનપિ ગોવિંદો દધદ્વપુરહોફલં । વનમાલાંચિતપદો વનઘાતુવિચિત્રિતઃ ॥૬૧૧॥
 શૃંગવેષે ચ જટરે દધન્ પીતાંબરાદૃતઃ । નૃત્યન્ વ્રજશ્રવો નિત્યમર્દનક્રેશહાનિકૃત્ ॥૬૧૨॥
 કમલં ચાલયન્ વામકરેણ ચ નિવર્તયન્ । વનમાલાસ્યમધુપાન્ પશ્યન્ કુસુમિતદ્રુમાન્ ॥
 લતાઃ પુષ્પપુતાઃ સ્વીયકર્જૈરમિમર્ષયન્ । ફલોપહારવિનતાનમિનંદન્ વનદ્રુમાન્ ॥૬૧૪॥

ગોવિંદ ભગવાને પણ આશ્ચર્યયુક્ત રૂપે શ્રીઅંગને ધારણ કર્યું છે, વનમાલાથી ચરણ

સેવાયલા છે, અને વનની ધાતુથી ચિતરેલા છે. (૬૧૧) શિંગડી તથા લાકડી કટિપર ધર્મ છે, જહરપર પીતામ્બર લપેટ્યું છે, નૃત્ય કરે છે, તેથી નિલ્ય મર્દનથી થયેલા મજબૂમિના ક્ષેષેનો નાશ કરે છે. (૬૧૨) ડાળા હાથથી કમલને ફેરવતા, વનમાલાપર બેઠેલા ભ્રમરોને ઉડાવે છે, પુલખીલેલા વૃક્ષોને ભોતા ભોતા ચાલે છે. (૬૧૩) પુષ્પવાળી લતાઓને પોતાના નખથી ચાપે છે, ફલની ભેટ ધરવાને પોતાની ફલયુક્ત શાખાને નીચે નમાવતા વૃક્ષોની પ્રશંસા કરે છે.

વોધયન્ પુષ્પલતિકાપલ્લવાદ્યુપયોગિતામ્ । ધાવન્ વ્રજશુભો ગાઢપદસંવંધયોજનાત્ ॥૬૧૫॥
પ્રદર્શયન્નિકુંજાનિ દિનાન્તરરતિક્રિયાઃ । ભાવયન્ મનસા માવં સ્વામિનીનાં ચલન્પથિ ॥
કદાચિદ્વિમના માર્ગે કદાચિદ્ ગતિસાદરઃ । મીલિતાશ્ચઃ કદાચિત્તુ કદાચિત્સાશ્વલોચનઃ ॥
કદાચિદ્ ભાવનાનન્તરચિતાત્પુચ્ચગાનકૃત્ । કદાચિદાંતરોત્કઠમિત્રાંસધૃતવાહુકઃ ॥૬૧૮॥
કદાચિદ્રણયન્ વેણું જંગમસ્થાવરત્વકૃત્ । સ્વાચરેષુ તુ વૃક્ષાદિજ્વાંતરાનંદદાયકઃ ॥૬૧૯॥

પુષ્પલતા અને પત્ર વગેરેના ઉપયોગોના એ પ્રમાણે બોધ કરે છે, અને મજબૂમિને પોતાના ચરણોના ગાઢ સમ્બન્ધ કરાવતા દોડે છે. (૬૧૫) રસ્તામાં ચાલતા નિકુંજોના દર્શન કરાવે છે, પહેલા દિવસોમાં રતિક્રિયા કરી હોય તે પણ દેખાડે છે, અને સ્વામિનીના ભાવની ભાવના મનમાં કરે છે. (૬૧૬) તેમ કરતા કોષ્ઠકવાર માર્ગમાં ઉદાસ થઈ જાય છે, કોષ્ઠકવાર આદરસહિત ચાલે છે, કોષ્ઠકવાર નેત્રને મિચિ દે છે, અને કોષ્ઠકવાર નેત્રમાં અશ્રુ આવે છે. (૬૧૭) કોષ્ઠક વેળા અનંત ભાવનાથી રચેલા ગાયનનું ઉચ્ચ સ્વરથી ગાન કરે છે, કોષ્ઠકવાર અંતઃકરણની ઉકાસથી પોતાના મિત્રના ખભાપર બાહુ ધર્મ છે. (૬૧૮) કોષ્ઠક વખત વેણુ વગાડતા જંગમ વસ્તુને સ્થાવર કરી દે છે, અને વૃક્ષાદિ સ્થાવર વસ્તુને આંતર આનન્દનું દાન કરે છે. (૬૧૯)

રોમાંચમધુધારાદિસમાવિર્ભાવકારણમ્ । સ્વેદવિંદુલસદ્ગાલો ગોરજશ્ચુરિતાનનઃ ॥૬૨૦॥
સ્વસ્વરૂપે દશવિધરસપ્રાકટ્યકારકઃ । નિજાનનગતસ્ત્રીયધર્મમોહિતગોપિકઃ ॥૬૨૧॥
ગોરજોન્યાસપ્તિફુરપુરુષાર્થચતુષ્ટયઃ । યતસ્તે તે નિવર્તન્તે કામાસ્તદર્શનેન હિ ॥૬૨૨॥
યાવદ્વનસ્થિતસ્ત્રીયલીલાનુભવકારકઃ । નિજસંગસરણજાનંદપ્રમુદિતાનનઃ ॥૬૨૩॥

આરે તેમને રોમાંચ થાય છે, અને મધુધારાના સારીરીતે આવિર્ભાવ થાય છે. ભગવાનના લલાટપર પરસેવાના બિન્દુ શોભે છે, અને મુખ ગોરજથી આસ થાય છે. (૬૨૦) પોતાના સ્વરૂપમાં દશ પ્રકારના રસ પ્રકટ કરે છે, પોતાના મુખારવિન્દમાં રહેલા પોતાના ધર્મથી ગોપિકાઓને મોહિત કરે છે. (૬૨૧) ગોરજથી અલક આસ થયા છે, તે આર પુરુષાર્થરૂપ છે, કારણ કે તેના દર્શનથી લૌકિક આરે પુરુષાર્થની કામના નિષ્ઠ થાય છે. (૬૨૨) વનમાં રહીને જે લીલાઓ પોતે કરી તેના અનુભવ કરાવે છે, પોતાને સ્વામિની વગેરેના સગના સ્મરણથી ઉત્પન્ન થતા આનંદથી શ્રીમુખ આનન્દયુક્ત થાય છે. (૬૨૩)

ધૂર્ણાયમાનનયનપ્રાંતસંસ્રચિત્સલઃ । વામચાહૃદ્તોત્સાહલીલાકમલશોમિતઃ ॥૬૨૪॥
વનમાલામધુકરોપરોઘવિનિવારકઃ । તદનુસ્વયમુદ્ભૂતમાવગાનૈકતાનકૃત્ ॥૬૨૫॥
ચારીકરણસંસ્રચિધરણીધૃતપાદકઃ । અનંતમેદસંમિશ્રહસ્તકૈકપ્રદર્શકઃ ॥૬૨૬॥
લીલાપ્રકારસંસ્રચિશિરોમેદવિવોધકઃ । વદરાસ્તવદનો મૃદુગંઢવિમંહિતઃ ॥૬૨૭॥

નેત્ર ધૂણિયામાન છે, તેના કટાક્ષથી રમણસ્થલની સૂચના કરે છે. ડાબા હાથમાં ઉત્સા-
હથી લીલા સહિત કમલ ધર્યું છે, તેનાથી શોભાયમાન દેખાય છે. (૬૨૪) તે કમલવડે વનમાલા-
પર બેઠેલા ભ્રમરના અવરોધને દૂર કરે છે, અને ભ્રમરના ગુંબરવની પાછળ પોતે પણ ઉડેલા
થયેલા ભાવથી તાન સહિત ગાન કરે છે. (૬૨૫) નૃત્યમાં ચરણની ચાલ સૂચવવાને ભૂમિપર
ચરણ ધરે છે, અનન્ત ભેદની સૂચના કરવાને હસ્તની ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની ચેષ્ટા બતાવે છે.
(૬૨૬) લીલાના પ્રકારનું સૂચન કરવાને મસ્તકની ભિન્ન ભિન્ન ચેષ્ટાનો ભોધ કરે છે, પાકાં બેાર
જેવા લાલ વદનવાળા પોતે છે, કમલ ગણસ્થલથી શોભાયમાન છે. (૬૨૭)

નિજાર્તિહરણાર્થેકથમચિંદુયુતાનનઃ । સ્વામિનીસ્વરણાત્યંતમદઘૂર્ણિતલોચનઃ ॥૬૨૮॥

અમંદકરુણાનંદપૂરિતાશેષગોકુલઃ । વેણુનાદસ્વરગતિમેદવિજ્ઞાપિતસ્થિતિઃ ॥૬૨૯॥

કૃતસ્વસ્વામિનીનામગુણપ્રત્યેકકીર્તનઃ । ગોપીજનાગતિજ્ઞાનહર્ષફુલ્લવિલોચનઃ ॥૬૩૦॥

પોતાના ભક્તની આર્તિ દૂર કરવાને થયેલા પરિશ્રમથી પરસેવાના ભિન્ન મુખપર લાગ્યા
છે, શ્રીસ્વામિનીજના રમણસ્થી અત્યંત મધ્યુક્ત ધૂર્ણિત નયન છે. (૬૨૮) પોતાના અતિશય
કરુણાનંદથી સમસ્ત ગોકુલને ભરી દીધું છે. વેણુનાદના સ્વરની ગતિના ભેદથી પોતાની સ્થિતિ
જણાવે છે. (૬૨૯) પ્રત્યેક સ્વામિનીના નામ તથા ગુણનું કીર્તન કરે છે. ગોપીજન હવે આવશે
એવા જ્ઞાનથી હર્ષથી હોચન પ્રદુક્ષિત થાય છે. (૬૩૦)

અધીરમાનસસ્નેહવિરહૌત્કંઠાકાતરઃ । સાપરાધં ચ સ્વીયકૃતિદોષવિચારકઃ ॥૬૩૧॥

સર્વાત્મભાવવદ્ગોપીભાવભાવુકશેષરઃ । સંઘ્યાસમયસંભૂતમદનો મૂર્તિમાનિવ ॥૬૩૨॥

વિક્ષેપકાચ્છાદકાદિશક્તિદ્વયસુસંયુતઃ । લાવણ્યામૃતસિંધૂસ્થલહરીસંવૃતાનનઃ ॥૬૩૩॥

યશોદાજન્મસાફલ્યકરણઃ શરણં સતામ્ । હરણો વ્રજતાપાનામેવં વ્રજમુપાગતઃ ॥૬૩૪॥

ગોપીજનના સ્નેહથી મનમાંથી ધીરજ જતી રહી છે. વિરહથી ઉત્કણ્ણને લીધે બ્યાકુલ
થઇ ગયા છે, પોતે અપરાધી હોય એમ પોતાના કુલના દોષ વિચારી રહ્યા છે, (૬૩૧) સર્વાત્મ-
ભાવવાળી ગોપીના ભાવની ભાવના કરવામાં શિયેમણિ છે. સંઘ્યા સમયે પ્રકટ મૂર્તિમાન કામદેવ
જેવા દર્શન આપે છે. (૬૩૨) વિક્ષેપક તથા આચ્છાદક વગેરે બે શક્તિસહિત છે, લાવણ્યામૃતના
સિન્ધુમાંથી ઉત્પન્ન થતી લહેરીથી મુખ છવાઈ ગયું છે. (૬૩૩) શ્રીયશોદાજના જન્મને સફલ
કરે છે. સરપુરુષના આશ્રમનું સ્થાન છે. વ્રજના તાપને દૂર કરે છે, એવા ભગવાન વ્રજની સમીપમાં
પધાર્યા. (૬૩૪)

આ વખતે પ્રભુએ વેણુનાદ કર્યો તે સાંભળીને વ્રજમાં રહેલા ગોપીજન, પ્રભુ
પધારે છે, એમ જાણીને વરમાંથી ઉડીને પ્રભુની સામે આવ્યા. તેઓ માર્ગમાં પરસ્પર
પ્રભુના સ્વરૂપ, પોતાના અલિલાય વગેરે અનેક વિષયોના સંવાદ કરતાં વ્રજની સીમા
પાસે ઉભાં રહ્યાં, તે લીલાનું વર્ણન ગ્રંથકથી કરે છે.

વ્રજસ્થિયો મૃદગતા આકર્ષ્ય મુરલીધ્વનિઃ । દૃષ્ટા ચ દૂરતો ધૂર્લિ ગવાં સુરસમુદ્રવામ્ ॥

સંવાદમપિ સંપાપ્ય હૃદયે માવરૂપિણઃ । પરમાનંદહૃદપાઃ સમૃત્સાહસમુદ્રવાઃ ॥૬૩૬॥

ઉત્પિતાઃ મમુદાયેન તન્વઃ પ્રાણમિવાગતઃ । માર્ગે મનોરથં સર્વાઃ સ્વસ્વામાર્ચમુર્મુહુઃ ॥

પ્રકુર્વન્ત્યો ગીપમાનગુણાઃ સન્મુલમાગતાઃ । કરેરતિશ્યાનાન્તગુણાન્દપરિપ્રુતાઃ ॥૬૩૮॥

પરમાં રહેલી વ્રજસ્ત્રીયો મુરલીનો નાદ સાંભળીને અને દૂરથી ગાયત્રી ખરીથી ઉડેલી રજ ભેધને (૬૩૫) હૃદયમાં બિરાજતા ભાવરૂપ પ્રભુની સાથે સવાદ પ્રાપ્ત કરીને, પરમાનન્દ્યો ભરેલા હૃદયવાળા ઉત્સાહ સહિત (૬૩૬) જેમ પ્રાણ આવવાથી શરીરો ઉંડે તેમ સામગ્રી ઉડીને માર્ગમાં પોતપોતાના ભાવને અનુકૂલ મનોદરથ વારંવાર કરતાં (૬૩૭) ભગવાનના અતિશય અનન્ત ગુણના આનન્દમાં મગ્ન થયલાં, ભગવાનના ગુણગાન કરતાં પ્રભુસન્મુખ આત્મ્યાં. (૬૩૮)

સુમગઃ સંધ્યાસમયો વિપિનાદાયાતિ ગોપિકાવીરઃ ।

રણયન્ વિચિત્રવેણું રેણુસદ્વદનકુંવલાવરણઃ ॥૬૩૯॥

હસ્તમિવેતસ્તત્ત્વદ્વદયં સ્પૃષ્ટં વિચાલયન્ કમલં ।

પાર્શ્વસ્થિતગોપીનાં મંથુ મનોર્જં વિધાસ્યતે પૂર્ણ ॥૬૪૦॥

મયિ સ હિ કુટિલકટાસૈઃ પશ્યન્ કરકુટિલલકુટોપિ ।

કુટિલાન્યપિ યુવતીનાં મનાંસિ હર્તા હરિર્નૂનમ્ ॥૬૪૧॥

દિવસેહર્પતિસદૃશં વદનં વિરહેણ તાપનાન્ મેનસઃ ।

વિધુરિય શિશિરીર્કર્તુ પ્રીત્યા પશ્યન્ વિશેષતોમિમુલ્લમ્ ॥૬૪૨॥

આ સન્ધ્યાનો સમય બહુ સુંદર છે. શ્રીગોપિધીશ વનમાંથી પધારે છે, વિચિત્ર પ્રકારથી વેણુ વગાડે છે, મુખ ઉપર વાંકડીઆ કેશ 'જનાઈ' રહ્યા છે, તેના પર રજ લાગી છે, તેથી શોભા-યમાન છે. (૬૩૯) હાથથી જેમ અહિં વ્રજભક્તના હૃદયને સ્પર્શ થાય તે પ્રમાણે કમલને ફેરવે છે, તેથી જણાય છે કે આજુબાજુ જે ગોપીઓના ઉમાં છે તેમના કામને સારીરીતેપૂર્ણ કરશે (૬૪૦) હે સખિ, આ ભગવાન આડા કટાક્ષથી જુવે છે, હાથમાં વાંકી લાકડી પકડે ખરી છે, તેથી હરિ યુવતીઓના કુટિલ મનનું પેણુ નક્કી કરણુ કરશે. (૬૪૧) દિવસમાં મનને વિરહના તાપથી તપાવે છે, તેથી આપણું મુખ અર્ધ સમાન દેખાય છે, સન્ધ્યા સમયે પ્રીતિથી શીતલ કરવાને વિશેષ રીતે સામા ભેટાં પધારે છે, તેથી અહ જેવા જણાય છે. (૬૪૨)

આલિ સમાલિંગનમપિ કર્તા હર્તા તાપં વનાયાતઃ ।

વ્રજપતિરિતિ જનતાયાઃ સમક્ષમેવ ગતાશંકઃ ॥૬૪૩॥

સુમુખિ મુલ્લાંબુજનિર્ગતવેણુપથાયાતનિઃશ્વાસઃ ।

મેદેપ્યઘરસુધાયાઃ સંપાદયિતા ધ્રુવં પાનં ॥૬૪૪॥

પરમપ્રિયે દ્વિયૈવ ત્વયા પરં મિત્રયા તત્ર સ્યેયં ।

સ હિ સંકેતો ગોરજસાગ્ત્યુચ્ચમો મવિતા ॥૬૪૫॥

શૃણુ મદ્વચો વયસ્યે યસ્ય વિના સંગમિત્થતા જ્ઞાતા ।

તસ્ય સમાગતિસમયે કા વા હન્માનપાલને શક્તા ॥૬૪૬॥

હે સખિ, તાપને દૂર કરવાવાળા, સારી રીતે આલિંગન પકડે દેવાવાળા વ્રજપતિ છે. તેથી નિઃશંક થઈને જનોના સમૂહ આગળ આ પ્રકારે વનમાંથી પધારે છે. (૬૪૩) હે સુમુખિ, પ્રભુના મુખકમલમાંથી નિકળેલા વેણુના માર્ગથી આવતો નિઃશ્વાસ આપણને વિષ્ણુભક્તમાં પાકુ અધર-

સુધાનું પાન અવશ્ય કરાવશે. (૬૪૪) હે પરમ પ્રિયે, તું શરમાલ છે, તેથી અહિંથી દૂર જઈને જુદી ઉભી રહે. ગાયત્રી રજથી તેજ ઉત્તમ સંકેતસ્થાન થઈ જશે. (૬૪૫) હે સખિ, માફ કરાજી સાંભળ, જેના સંગમ વિના આવી દશા થઈ ગઈ છે, તેના પધારવાના સમયમાં એવી કાણુ હોય કે જે હૃદયમાં માન રાખી શકે. (૬૪૬)

હૃદયસ્થિતોપિ વહિરિતિ ચલનીયં સંમુખેં સપદિ ।

ગત્વા નયનગવાશ્વૈર્વિવરેહૃદયે નિઘાસ્યામઃ ॥૬૪૭॥

પ્રાણપતાવપિ શૃણુ સખિ વહિઃસ્થિતે નૈવ મત્પ્રાણાઃ ।

ચલિતાસ્તપતિરાવિશતામેતે વા તત્ર ગચ્છન્તુ ॥૬૪૮॥

ચંચલતા ગોકુલપતિનયને નયનાય સર્વથા મનસઃ ।

કથમન્યથા સમક્ષં હ્યસ્માકં વર્ધતે ભૂયઃ ॥૬૪૯॥

ચિત્રમિદં સખિ ગોપીનયનૈઃ કમલૈઃ પ્રપૂજિતોપ્યહઃ ।

તનુતે માનસતાપં દૃષ્ટો વાથ સ્મૃતો ધ્યાતઃ ॥૬૫૦॥

રુચિરે રુચિરધુના મે ન હરિવદનાદન્યતો યાતા ।

કિં કુર્વે કામાકૃતિસંદર્શનતો મે હૃતં ચેતઃ ॥૬૫૧॥

જે કે પ્રભુ હૃદયમાં સ્થિત છે, તેપણુ બહાર બિરાગે છે, તેની સન્નિધિ જલદી ચાલ. ત્યાં જઈને નયનની ગોખલીઓથી બાકાઓદાર આપણુ હૃદયમાં એનું સ્થાપન કરીશુ. (૬૪૭) હે સખિ, સાંભળ, પ્રાણુપતિ બહાર બિરાગે છે તેપણુ મારા પ્રાણુ તેમની પાસે ચાલીને ગયા નહિ, તેથી તેમના (પ્રાણુના) પતિ તેમાં આવેશ કરો, અથવા આ (મારા પ્રાણુ) ત્યાં (પ્રાણુપતિમાં) જઓ. (૬૪૮) શ્રીગોકુલપતિના નેત્રમાં ચંચલતા છે, તે નક્કી મનને હરણુ કરવાને માટેજ છે. જો એમ ન હોય તો આપણી સમક્ષ ચંચલતા બહુ વધી શા માટે જાય? (૬૪૯) હે સખિ, આ આશ્ચર્ય છે, ગોપીઓના નયનરૂપી કમલથી એમની સારી રીતે પૂજ થઈ છે, તે પણુ અરે જોવાથી, સ્મરણુ કરવાથી અથવા ધ્યાન કરવાથી મનનો તાપ વધારે છે. (૬૫૦) એ રુચિર મુખમાં અત્યારે મારી રુચિ છે. (હે સખિ) હરિના મુખ સિવાય બીજા જગ્યાએ મારી રુચિ જતી નથી. હું શુ કરું? કામને અનુરૂપ રૂપ દેખાડીને મારું ચિત્ત હરી લીધું છે. (૬૫૧)

ગાવો ગોપાઃ સવલાઃ સર્વેપ્યગ્રે ચ ગન્તારઃ ।

હરિરેકાકી પ્રાપ્યશ્ચલનીયં મા વિલંબોત્ર ॥૬૫૨॥

સંઘ્યાયાં જાતાયાં વૈરિણિ દિવસે ક્ષયં યાતે ।

નીલાલકાલિશ્રુતમપિ વદનં દૃશ્યં મનોજાત્વમ્ ॥૬૫૩॥

સંધિઃ સંઘ્યા પ્રોક્તા દિવસરજન્યોસ્તથાવિધે કાલે ।

ફલમપિ તથાવિધં સખિ મધિતા સેદાય તોપાય ॥૬૫૪॥

શ્રવણદ્વારા યાતા હૃદયનિવિષ્ટા વિશેષેણ । વેણુનિનાદા હૃદયં મમાકુલં કુર્વતે ભૂયઃ ॥૬૫૫॥

મંત્રા इव मूर्छायां प्रियमिपजा प्रायशः पठिताः ।

अत इव कुर्यते सखि गमनोद्योगे च सामर्थ्यम् ॥૬૫૬॥

ગાયો, ગોપો, બલદેવજીની સાથે સર્વે આગળ જશે. હરિ એકલા મળશે, તેથી હવે ચાલ, અહિં બિલકુલ વિલમ્બ કર નહિ. (૬૫૨) આપણા વેરી દિવસને ક્ષય થયો, સન્ધ્યાનો સમય થયો, શ્યામ અલકની પંક્તિથી ઢંકાયેલું અને કામથી ભરેલું વદન નિહાળીએ. (૬૫૩) દિવસ અને રાતની સન્ધિને સન્ધ્યા કહે છે. એવા પ્રકારના કાલમાં ફલ પછું તેવું બને પ્રકારનું હે સખિ. સુખ ને દુઃખ (ખેદ અને સંતોષ)ની સન્ધિવાળું થશે. (૬૫૪) શ્રવણદ્વારા આવીને વિશેષ રીતે હૃદયમાં પ્રવેશ કરતા નાના પ્રકારના વેલુના નાદ હૃદયને અતિ આકુલ કરી દે છે. (૬૫૫) મૂર્છાવસ્થામાં પ્રિય વેદ્યે શોભેલા મંત્ર મૂર્છાને દૂર કરે છે, તેવીજ રીતે આ પ્રિય મંત્રમ્બ વેલુનાદ કરે છે, તેથી હે સખિ, આપણને જવાના ઉદ્વોગમાં સામર્થ્ય આવે છે. (૬૫૬)

વામદશઃ સ્ફુરણં મે વાહોરપિ વામદિક્ષ્ણસ્ય ।

લૂચયતિ ગોકુલેશો વિપિનાદાયાતિ ચૈ ગોઠું ॥૬૫૭॥

કિમિતિ વિલંબઃ ક્રિયતે વ્યાપ્રિયતે માનસં યત્ર ।

તસ્મિન્નુપાગતે સખિ શ્વેદહરૌ નેદમપ્યુચિતમ્ ॥૬૫૮॥

દ્રક્ષ્યામો દામોદરમદ્ધુતવેપં વિચિત્રિતં વન્યૈઃ ।

ધાતુમિરથ પ્રમૂનૈઃ પ્રકૃતિજયે સાધનં સધનં ॥૬૫૯॥

રમણીયે રમણીજનમાનસચાર્યકકાર્યાય । કૃતમીદશમથ રૂપં ન મવેત્ કા વા મનોમુદ્દા ॥

મારી ડાબી આંખ ફરે છે, ડાબી તરફની ભુજ પછું ધરે છે, તે સચવે છે કે ગોકુલેશ નક્કી વનમાંથી વનમાં પધારે છે (૬૫૭) હે સખિ, હવે વિલમ્બ શા માટે કરે છે, જ્યાં સદા મન લાગી રહ્યું છે, એવા ખેદને હરનાવાળા પ્રભુ પધારે છે, તે વખતે વિલમ્બ કરેલા ઉચિત નથી. (૬૫૮) વનના ગેરુ વગેરે ધાતુથી ચિતરેલા તથા પુષ્પથી કરેલા અદ્ભુત વેશવાળા દામોદરનું દર્શન કરીશું. સ્વભાવના જય કરવામાં એનું દર્શન એજ બલિષ્ઠ સાધન છે. (૬૫૯) હે રમણીય સખિ, રમણીજનના મનની ચોરી કરવાને માટેજ આવું રૂપ આપે થયું છે, તો એવી કઈ છે કે આને બેઠને તેનું મન ચોરાયું ન હોય ? (૬૬૦)

જનિ સમજનિ હૃદયેસિન્ જનિતાનંદેમિલાપો મે ।

યદિ પશ્યામિ હરેર્મુલ્લસમિમ્લુચિતં ચુંવયિષ્યામિ ॥૬૬૧॥

મમ હૃદયે સખિ સતતં યદ્યપિ ગોપીશ્વરોસ્ત્યેવ ।

અથ ચ કરોમ્યમિલાપં પ્રેમ્ણો ગતિરાલિ વિપરીતા ॥૬૬૨॥

કદા સ સમયો ભાવી ભાવી યત્ર સમાગમઃ । હરિણા ગોકુલેશ્વરેન કરિણા વિજને મમ ॥
ઉત્કંઠતે મનો મે ગોપીશં કંઠસંસ્થિતં કર્તુ । પ્રાણા અપિ કંઠસ્થા યતઃ સ્થિતિનાંધુના હૃદયે ॥

હે સખિ, આ હૃદય જેમાં આનન્દ ઉત્પન્ન થઈ રહ્યો છે, તેમાં મને એવો અભિલાષ થાય છે કે બે હૃદયનું મુખ મારી સન્મુખ થયેલું બોલું તો હું તેને ચુંબન કરી લઉં. (૬૬૧) હે સખિ, મારા હૃદયમાં બે કે ગોપીનાથ હમેશાં બિરાજે છે, તો પછું બહાર તેના દર્શન કરવાની અભિલાષ થાય છે. પ્રેમની ગતિ હે આલિ, વિપરીત છે. (૬૬૨) એ સમય ક્યારે આવશે કે જેમાં એકાન્તમાં ગજરાજરૂપી હરિ ગોકુલેશની સાથે મને સમાગમ થાય ? (૬૬૩) ગોપીશને કંઠમાં લગાવવાને

મારું મન ઉત્ક્રિષ્ટ થઈ રહ્યું છે. પ્રાણ પણ આ વળતે હૃદયમાં રહ્યા નથી, કેમકે કંઈ આવી ગયા છે. (૬૬૪)

સર્વિ વનમાલામિલિતો લાવણ્યાંભોનિધિસ્નાતઃ । ગંધમરનાતકાયો વાયુરસૌ મંદગન્ધલતિ ॥
નિકટસ્થાઃ શ્રૂયંતે ગોરંભણવેણુનાદાદ્યાઃ । ગોપકુમારકમુંદરવદનાંબુજનિર્ગતાઃ શબ્દાઃ ॥
તુલ્યસ્વભાવશીલે શીર્ષમિદં ગોકુલેશસ્ય । આર્તાનામાનંદં પ્રયચ્છતિ પ્રાયશઃ સ્વાનામ્ ॥

સર્વિ દૃષ્ટૈવ મયા સ્વલુ સર્વ વાચ્યં વનાચરિતં ।

સરમુંદરગોકુલપતિવદનં લીલામૃતાલ્લં વૈ ॥૬૬૮॥

હે સખિ, વનમાલાને મળેલો, લાવણ્યના સમુદ્રમાં સ્નાન કરી આવેલો, સુગંધના ભારથી નમ્ર થયેલા અંગવાળો વાયુ પણ આ ધીમે ધીમે વાય છે. (૬૬૫) ગાયના હુકારો, તથા વેણુનાદ વિગેરેના ગોપકુમારોના સુન્દર મુખકમલમાંથી નીકળતા શબ્દો સમીપમાં સંભળાય છે. (૬૬૬) હે તુલ્ય સ્વભાવવાળી સખિ, ધણું ઠરીને ગોકુલેશના એવો સ્વભાવ છે કે પોતાના દુઃખી જનને આનંદ આપે. (૬૬૭) કામદેવ કરતાં પણ સુન્દર ગોકુલપતિનું મુખ છે, લીલામૃતથી નક્કી તે ભરેલું છે હે સખિ, તેને ભેઈનેજ તેના વનના ચરિત્ર હું તને કહીશ. (૬૬૮)

તસ્ય દર્શૈવ હૃતા મે વિવેકધૈર્યત્રપાદિકા ધર્માઃ ।

ધર્મિસ્વરૂપયા સહ કથમપિ નો ધર્મિણા સંગઃ ॥૬૬૯॥

વનમસ્માર્કં પ્રાણાન્નયન્સ્વસંગેન વાસરે યાતિ ।

સાયમુદેતિ સમસ્તાન્ દાતું હરિસ્ફુતઃ સૂર્યઃ ॥૬૭૦॥

અકલંકઃ સકલંકો માવૈઃ પૂર્ણસ્થાપૂર્ણઃ । વિલસતિ સદોદયો હંત દનુદયાસંયુતશ્ચંદ્રઃ ॥

સાર્દ્રહૃદૈકનિવાસઃ સર્વિ કમલં ગોકુલાધીશઃ ।

ચિત્રમિદં ન તથાપિ ચ કમલાધારો વ્રજસ્વામી ॥૬૭૨॥

એની દૃષ્ટિથીજ મારા વિવેક, ધૈર્ય, લગ્ન વગેરે ધર્મો હરાઈ ગયા છે, એટલે હું ને ધર્મિ-સ્વરૂપ થઈ ગઈ છું તેના ધર્મી ભગવાનની સાથે સંગ કેમ ન થાય ? (૬૬૯) દિવસે આપણા પ્રાણ પોતાની સાથે વનમાં લઈને જાય છે, તેજ હરિ સન્ધ્યાકાલે સર્વને પ્રાણ પાછા આપવાને ઉદય પામે છે, એવા એ હરિરૂપ અદ્ભુત સૂર્ય છે. (૬૭૦) કૃષ્ણ અદ્ભુત ચંદ્ર છે, કેમકે તે કલંકરહિત છે, ન્યારે લૌકિક ચંદ્ર કલંકસહિત છે, કૃષ્ણચંદ્ર ભાવથી પૂર્ણ છે, ન્યારે આ ચંદ્ર અપૂર્ણ છે, કૃષ્ણચંદ્ર સદા ઉદય પામીને વિલાસ કરે છે, ન્યારે એની વાત છે કે આ ચંદ્રને પોતાના ઉદયને માટે દનુ (માથા વગરના દંત્ય એટલે રાહુ)ની દયાપર આધાર રાખવો પડે છે. (૬૭૧) હે સખિ, ગોકુલાધીશ અદ્ભુત કમલ છે કેમકે એ લીનાં હૃદયમાં જ વસે છે, જ્યાં પણ આશ્ચર્ય એ છે કે એ કમલાના (લક્ષ્મીના) આધારરૂપ નથી, પણ વ્રજના સ્વામી (આધાર) છે. (૬૭૨)

વ્રજયુવતીમુખસરસિજમધુનઃ પાતા ન મધુપઃ કિં ।

માઘતિ નેતિ ભવત્યપિ રૂપં વિરહે તુ સંશયાધારં ॥૬૭૩॥

અંગુલિજટાલવાલોરુસ્કંધો હસ્તશાસ્વાલ્યઃ । નયનકુસુમો વિવાધરફલો હરિઃ કલ્પવૃક્ષોસૌ ॥
ચંદનમિવ વિરહાનતાપત્રયનાશકો જગતિ । ફળિફળવિષ્ટતાંઘ્રિત્વાદિપધરવેદિતો યસાત્ ॥

પ્રજ્યુવતિના મુખકમલના મધુનું પાન કરવાવાળા શું ભ્રમર નથી ? શું એમને મદ થતો નથી ? મદમાતા યર્ષ જવાથી આપનું આ સ્વરૂપ સન્દેહને ઉત્પન્ન કરે છે, કે હવે તે મળશે કે નહિ (૬૭૩) આંગળીઓરૂપી મૂળિઆવાળા ક્યારારૂપ, ઉત્તરૂપી સ્કંધ (યડ)રૂપ, હસ્ત-રૂપી શાખારૂપ, નેત્રરૂપી કુસુમરૂપ, બિમ્બાધરરૂપી ફલરૂપ, કલ્પવૃક્ષ આ હરિ છે. (૬૭૪) વિરહા-નલ તથા આધિભૌતિક, આધ્યાત્મિક અને આધિદેવિક, ત્રણ તાપનો નાશ કરનાર ચંદન સમાન પ્રભુ જગતમાં છે, જેમ ચંદનને સર્પ વિટલાઈ રહે છે, તેમ પોતે પણ કાલીયની ફણ પર ચરણુ સ્થાપન કર્યો છે, તેથી જણાય છે, કે એમને પણ સર્પ લપટાઈ રહ્યો છે. (૬૭૫)

પ્રાણિતિ વને પ્રયાતે પ્રાણપતૌ તત્રૈવ ચિત્રં । પ્રાણસ્થિતિસંપતૌ यस્ય ચ જાતં વિયોગત્વમ્ ॥

અગ્નિરિતિ પ્રાણાનાં મિત્રતયા સ્થાભિતા વિહિતાઃ ।

નો ચેત્ત્વં કિં તિષ્ઠેયુર્નદસ્યુતં વિપ્રયોગિનં કૃત્વા ॥૬૭૭॥

ચક્ષુષ એવં હિ દોષો હૃદયમતં ચાતુમાચિતં તનુતે ।

તેન વયં ક્ષિપ્તા સઃ પરદોષેઘૈવ સાંપ્રતં સખ્યઃ ॥૬૭૮॥

શ્રવણમપિ શ્રવણાય ચ કુરુતે ચેતઃ સમ્યુત્કંઠામ્ ।

ગોકુલપતિમુત્તસરસિજવિવરવિનિર્યાતવચનાનામ્ ॥૬૭૯॥

પ્રાણપ્રતિ વનમાં પધાર્યા પછી પ્રાણ ટકી રહ્યા છે, એમા કાંઈ આશ્ચર્ય નથી, કેમકે પ્રાણ ટકાવવાને અને વિશેષ (વિશેષ યોગ) પ્રાપ્ત થયો છે. (૬૭૬) એ વિશેષ અગ્નિરૂપ છે, અગ્નિ પ્રાણનો મિત્ર છે, તેથી આ વિશેષાગ્નિ પ્રાણને ટકવા માટે આશ્રય આપે છે. જો એમ ન હોત તો નન્દસુતને વિશેષાગ્નિ કરોને પ્રાણ કેમ ટકી રહે ? (૬૭૭) આ નેત્રનો જ દોષ છે, કે જે હૃદયમાં છે, અને જેનો અનુભવ પોતે-કર્યો છે તેને જોવાને માટે મથે છે, તેથી હે સખીઓ, પારકાના (નેત્રના) દોષથી જ આપણને હમણાં ક્ષેશ થાય છે. (૬૭૮) ગોકુલપતિના મુખકમલના દ્વારમાંથી નીકળેલાં વચન શ્રવણ કરવાને કાન ઘણાં ઉત્તેજ છે, અને ચિત્ત પણ ઘણું ઉત્ક્રાંતિ યર્ષ રહ્યું છે. (૬૭૯)

હૃજયુગલં પરિરંમિતુમુત્કંઠામાવસંવલિતમ્ । નિજપતિવશોદેશે કમલાદેશે સ્થિતિઃ કિં સ્યાત્ ॥

સ્ફુરતિ હૃદયપંકજમપિ સાયં કૃષ્ણં પ્રવેશિતું ભ્રમરમ્ ।

વિરહપ્રચંદરશ્માવસ્થાગિરિં યાતિ સકરેપિ ॥૬૮૧॥

પ્રથમમિતો ગમનં મમ સુદુર્લભં માવવિવશાયાઃ ।

વેણુગુર્નૈરજ્જુમિરિવ કર્પતિ માં દારુણુત્રિકામંતિ ॥૬૮૨॥

જનને હાથ આલિંગન કરવાને ઉત્કંઠાના ભાવથી બરપૂર થયા છે, પરંતુ પોતાના પતિનું વશ સ્થલ જે કમલાનું (લક્ષ્મી)નું સ્થાન છે, ત્યાં હાથની સ્થિતિ કેવી રીતે થઈ શકે ? (૬૮૦) વિરહ-પ્રચંદ કિરણવાળો સર્પ કિરણસહિત અસ્તાચવપર ગયો છે, એવા સન્ધ્યાકાલમાં હૃદયકમલ ફણુરૂપી ભ્રમરનો ચોતામાં પ્રવેશ કરાવવાને સ્પુરે છે. (૬૮૧) ભાવથી વિષય થયતી જે હું તેનું પહેલાં તો અહીંથી જનુજ અતિદુર્લભ છે, કેમકે લાકડાની પુતળીને જેમ દોરી એવે તેમ વેણુના ગુણોથી પ્રભુ મને ચોતાની તરફ એવે છે. (૬૮૨)

પરિચિતમપિ વિસ્મરતિ પ્રિય इति किं वा प्रिये चित्रम् ।
हरिरिति हृतः स्वयं वा निजमनसा मुष्टचिचत्थ ॥૬૮૩॥

પ્રેમલતાયા વ્રજપતિવિયોગવહ્નયેકપુણ્યાયાઃ ।

चित्रमिदं निजपतिगुणकुसुमसमूहोद्गमः सुखदः ॥૬૮૪॥

અદ્ભુતમિદમાગમનં હરેરિહ પ્રેયસિ સ્ત્રીયે ।

क्षणतो दिवा वियोगं ह्यनुभूतं नैव भावयति ॥૬૮૫॥

एतावत्पर्यंतं जीवनमभवद्गुणैरेव । ते गुणिसविधे याताः समवर्ते जीवनं कात्र ॥૬૮૬॥

સહિ મનસાનુગતો મમ વચસા સહ સાંપ્રતં તરસા ।

.देहो विदेहतां मे यातुं तिष्ठत्यसौ विकलः ॥૬૮૭॥

હે સખિ, પ્રિય પ્રભુ પોતાને પરિચિતને પણ ભૂલી બળ્ય છે, એમાં કંઈ પ્રિય પ્રભુમાં આશ્ચર્યકારક છે ? એ હરિ છે, તેથી પોતે પણ પોતાના મનથી હરાર્થ બળ્ય છે, અથવા તો પોતે ચોરાયલા ચિત્તવાલા થઈ બળ્ય છે. (હરિ પોતાના મનને પણ ગુમાવે છે, તો આપણને ભૂલી બળ્ય તેમાં શું આશ્ચર્ય છે ?) (૬૮૩) આ આશ્ચર્ય છે કે પ્રેમરૂપી લતા વ્રજપતિના વિયોગાગ્નિથી પુષ્ટ થયેલી પોતાના પતિના સુખ આપનાર ગુણોરૂપી યુગ્મના સમૂહને ઉત્પન્ન કરે છે. (૬૮૪) હે પ્યારી સખિ, સર્વ દુઃખના હર્તા હરિનું આગમન અદ્ભુત છે કેમકે તે સ્વકીય જનને દિવસે અનુભવેલા વિયોગની ક્ષણભર પણ ભાવના કરવા દેતા નથી. (૬૮૫) હે સમાનશીલ સખિ, અત્યાર સુધી તો એમના ગુણોથી જ જીવન ટકી રહ્યું હતું, હવે એ ગુણો ગુણીની પાસે ચાલ્યા, એટલે હવે જીવન કેવી રીતે રહે ? (૬૮૬) હે સખિ, હાલ તો મારા આ વિકલ થયેલા દેહ મારા મન અને વાણીની સાથે જલદી વિદેહ થઈ જવાને તત્પર થઈ ગયો છે. (૬૮૭)

સખીની સાથે સંવાદ કરતાં મૂંઝાં આવી ગઈ, પરંતુ વેણુનાદથી સચેતન થઈ, પ્રલાપથી પ્રભુની પ્રાર્થના કરતી, સંધ્યાભોગની સામગ્રી સહિત પ્રભુની પાસે પહોંચી ગઈ, તેનું વર્ણન બાર શ્લોકથી કરે છે.

एवं वदन्ती विरहे सा क्षणं मूर्च्छितामवत् । पुनः श्रुतिपथायातैर्वेणुनादैरबूबुधत् ॥૬૮૮॥

હા નાથ ગોપિકાધીશ શતઘા વ્રજરથક । હા કૃષ્ણ હા દયાસિંધો હા ઘંટાવનનાયક ॥

हा प्राण हा निजानंद हा वेणुकलगायक । हा मुग्धनंदसर्वस्व हा यशोदाङ्गलालित ॥૬૯૦॥

નિજવ્રજજનાધાર નિજવ્રજજનાર્યદ । વ્રજપ્રાણ વ્રજપતે પતામિ શ્વિ સર્વતઃ ॥૬૯૧॥

આમ બોલતાં બોલતાં વિરહથી એક જણૂ ખૂંચ પામી ગઈ, ફરીથી વેણુના રવોએ કર્ણના માર્ગદ્વારા જઈને એને સચેતન કરી. (૬૮૮) (ત્યારે એ બોલવા લાગી) હા નાથ, હા ગોપિકા-ધીશ, સંકટો રીતે વ્રજતુ રણતુ કરનાર, હા કૃષ્ણ, હા દયાસિંધો, હા ટ-દાવનનાયક, (૬૮૯) હા પ્રાણ, હા નિજજનને આનંદ આપનાર, હા વેણુકલગાયક, હા મુગ્ધનંદસર્વસ્વ, હા યશો-દાંકલાલિત, (૬૯૦) હા નિજવ્રજજનાધાર, હા નિજવ્રજજનને સર્વ અર્થ આપનાર, વ્રજપ્રાણ, વ્રજપતે, હું બધી તરફથી ધરતીપર પડી બહાં છું. (૬૯૧)

દર્શય સ્વમુખાંભોજં સુધાધરસુધં મુદા । વાહુમ્યાં ગાઢવંધામ્યાં દેહિ મે પરિરંભણમ્ ॥
 एवं વહુતરાવસ્થાં પ્રાપ્તાઃ સંભૂય સર્વતઃ । ચલિતા લલિતા મંજુમંગલં પ્રિયસંમુખમ્ ॥૧૧૨॥
 ગાયન્ત્યો વિસ્મૃતસ્વીયવપુર્વસનભૂષણા । અન્યોન્યં દત્તતાલાશ્ચ સામગ્રીસહિતા અપિ ॥

અમૃતસમાન અધરસુધાવાલા તમારા મુખકમલનું પ્રસન્નતાથી દર્શન આપે, ગાઢ બન્ધવાલા બને બાહુથી મને આલિંગન દે. (૬૯૨) આમ બહુ પ્રકારની અવસ્થાને પ્રાપ્ત થતાં બધી તરફથી એકઠાં થઈને લલિત ગતિથી, મધુર અને મંગલરૂપ પ્રિય સમુખ ગયાં. ગાન કરતાં, પોતાના દેહ વસ્ત્રને, આભૂષણને ભૂંથી જતાં, પરસ્પર તાલી દેતાં, સન્ધ્યાભોગની સામગ્રી લઈને આશ્વા. (૬૯૪)

પક્ષાન્નાનિ સમાદાય વિવિધાનિ વિશેષતઃ । નવનીતં સિતાર્દ્રાદિકલાન્યલવણાનિ ચ ॥૬૯૫॥
 સંપાદિતાનિ વસ્તૂનિ તતઃ સલવણાન્યપિ । સંધિતાનિ વિશેષેણ દધિદુગ્ધાદિકં તથા ॥
 જલાનિ શીતલાઞ્જાનિ તાંબૂલાનિ વિશેષતઃ । વનમાલાં ચંદનં ચ સુગંધાનગરુદ્ધવાન્ ॥
 આસનાનિ વિચિત્રાણિ જ્યનાયોપયોગતઃ । તત્રોપવેશનાર્યાય ચતુષ્ક્રીમદ્ભુતપ્રમામ્ ॥
 અનેકવિધશોભાઢ્યવસનામરણાનિ ચ । ગૃહીત્વા તરસા કૃષ્ણમુપાજગમ્ રતિપ્રિયાઃ ॥૬૯૬॥

વિવિધ પ્રકારના પક્ષાજ તથા ખાસ કરીને માખણમિશ્રી આદર્શ વગેરે ફલ, તથા હાલુ વગરની વસ્તુ (૬૯૫) અને હાલુવાળી વસ્તુ પણ સમ્પાદન કરીને અને બહુ પ્રકારના સિન્ધાણા, દૂધ, દહિ વગેરે (૬૯૬) અને શીતલ સ્વચ્છ જલ તથા ઉત્તમ તામ્બૂલ તથા વિશેષે કરીને વન-માલા ચંદન અને અગરની સુગન્ધથી બનેલો અરગળ (૬૯૭) અને શશ્વને ઉપયોગિ વિચિત્ર આસનો તથા તેના પર બિરાજવાને માટે અદ્ભુત પ્રભાવાળી થોડી (૬૯૮) અને અનેક પ્રકારના શોભામમાન વસ્ત્ર, આભૂષણ લઈને રમણ અને પ્રિય છે, એવાં ગોપીજન જલદીથી કૃષ્ણની પાસે ગયાં. (૬૯૯)

ત્યાં પ્રભુ સામે આવ્યા ત્યારે સર્વેએ પ્રભુના દર્શન કર્યાં, અને તેમની વિકલ અવસ્થા થઈ, પછી મન અને શરીરથી પ્રભુની સાથે રમણ કર્યું, પ્રભુ સન્ધ્યાભોગની સર્વ સામગ્રી આપેલ્યા, આ લીલાતું વર્ણન સત્તર શ્લોકથી કરે છે.

તતઃ સન્મુખમાયાંતો ગોપાઃ દૃષ્ટાઃ સગોષનાઃ । સંવલા હૃદયોત્સાહા ગતિમૃદ્ગપ્રપૂરકાઃ ॥
 ગાયન્તો ગોકુલપતિગુણાન્ વનકૃતાનપિ । હૃદાન્તઃકરણા જાતા એકાકી પ્રાપ્સ્યતે પ્રિયઃ ॥
 તદા મનોરથઃ સર્વો હૃદિષ્ઠઃ પૂર્ણતાં ગતઃ । અદૃષ્ટા વા નિજપતિં વિરદાકુલમાનસાઃ ॥
 ભગવાનાર્તફલદ ઇતિ તા મિલિતા હરિર્મ્ । સ્વપ્રિયસ્ત્વેકલો દૃષ્ટઃ સુખાય સમભૂચદા ॥

પછી ગોધનસહિત હૃદયના ઉત્સાહવાલા, ચાલતા ચાલતા, સારીરીતે શિંગડીઓ વગડતા, જલદેવજ્ઞસહિત ગોપો ગોકુલપતિના શુભે અને વનમાં કરેલા સર્વે ચરિતોનું ગાન કરતા સામે આવતા જણાયા, તેથી મનપાકતો અતઃકરણમાં હર્ષવાળા થયા કે હવે પ્રિય પ્રભુ એકાન્તમાં પ્રાપ્ત થશે. (૭૦૧) ત્યારે હૃદયમાં રહેલો સર્વ મનોરથ પૂર્ણ થશે. અથવા બન્યાં સુધી પોતાના પતિને જોયા ન હતા ત્યાં સુધી વિરહથી બાકુલ મનવાલા થઈ ગયા હતા, અને ભગવાન અર્તજનને ફલ દેવાવાલા

છે, તેથી સર્વ દુખના હતા હરિને તેઓ મળ્યા ત્યારે સ્વપ્રિયને એકલા બેઠાને તે સમયે તેમને સુખ ઉત્પન્ન થયું. (૭૦૩)

પ્રિયદર્શનસંજાતસ્વેદરોમાંચવિગ્રહાઃ । હર્પાશ્રુવ્યાપ્તનયનાસ્તથા કંપાદિસંયુતાઃ ॥૭૦૪॥
પરિરેશ્વર્નિજપતિં પ્રત્યેકં મિત્રસંમતાઃ । તતઃ સમમવચાસાં હરેરપિ મિથો રસઃ ॥૭૦૫॥
દેહાનુસંહતિગતિર્વિદ્વાનંદ ઇવાપરઃ । ઇદં પ્રથમતાપ્રાપ્તસંવંધ ઇવ સોભવત્ ॥૭૦૬॥

પ્રિયના દર્શનથી પ્રસ્વેદ તથા ચેમાંચ શરીરમાં થઈ ગયા, હર્પાશ્રુથી નેત્ર ભરાઈ ગયા, તથા કમ્પ વગેરે તેમને થયા (૭૦૪) પ્રત્યેક ગોપીએ મિત્રોની માફક પોતાના પતિને આલિંગન કર્યું, પછી તેમનામાં અને હરિમાં પરસ્પર રસ ઉત્પન્ન થયો. (૭૦૫) દેહાનુસંધાન જતું રહ્યું, બહુ બીજે પ્રક્ષાનન્દજ હોય એવો આનન્દ થયો, બહુ પ્રથમ સખધ પ્રાપ્ત થયો હોય એવો આ સખધ થયો. (૭૦૬)

મુખ્ય એવંચ સંવંધઃ પ્રકટઃ સં તદાભવત્ । ન હાંધકારદેશસ્યલીલાવદમવત્ પુનઃ ॥૭૦૭॥
તત્ર ભાવાઃ સમુત્પન્નાઃ સંગે પ્રાથમિકે યથા । આદૌ વ્રીહા તતો મધ્યે હાસં પુષ્ટે રસે સિતમ્ ॥
અન્તે ચ વિનયસ્ત્વેવમલસાદિમિરંચિતઃ । ભાવૈર્દષ્ટિગતૈરેવં સ્વામિનીમિઃ સુસત્કૃતઃ ॥

હરિનો પ્રકટ સખધ થયો એ જ મુખ્ય સખધ છે તેથી તે સખધ તેમને તે સમયે થયો. પછી જેમ અધકારવાલા સ્થાનની લીલા પ્રકટ દેખાય નહિ તેમ થયું. (૭૦૭) ત્યાં જેમ પ્રથમ સમાગમમાં થાય તેમ સારીરીતે ભાવો ઉત્પન્ન થયા, પ્રથમ લજ્જા, પછી વચમાં હાસ, રસપુષ્ટ થતા સિત (૭૦૮) અન્તમાં વિનય, એમ એ પ્રકારે શ્રીસ્વામિનીજીએ પોતાની દષ્ટિમાં રહેલા અલસાદિ ભાવથી ભગવાનનો સુદર રીતે સત્કાર કર્યો. (૭૦૯)

આનીતામપિ સામગ્રીં સંખ્યાભોગાય ગૈહતઃ । સમર્પ્ય જ્યજનૈઃ પ્રેષ્ટમુપતસ્થુઃ શ્રમાપહાઃ ॥
સહસ્યિતો વ્રજપતિઃ સ્વામિનીમિરનન્તરમ્ । તદીયસકલં વસ્તુ શુશ્રુજે ભોજનપ્રિયઃ ॥૭૧૧॥
આશ્વાસયન્ વચોદંડપીયૂષૈર્વ્રજસુંદરઃ । મનસા રમયામાસ મૂચયન્ ભાવમાત્મનઃ ॥૭૧૨॥

સંખ્યાભોગને માટે જે સામગ્રી ગૈરથી લાગ્યા હતા તે સમર્પણ કરીને પ્રેષ્ટ પ્રભુનો શ્રમ નિષારણ કરવાને માટે પખા કરવા લાગ્યા (૭૧૦) ત્યારપછી શ્રીસ્વામિનીજીએ સહિત વ્રજપતિ બિરાજ્યા. તેમની સર્વ વસ્તુ ભોજન જેને પ્રિય છે, એવા પ્રભુ આરોગવા લાગ્યા. (૭૧૧) મળના સુંદર પ્રભુ વચ્ચામૃતના સમદૂધી આશ્વાસન કરવા લાગ્યા, અને પોતાના હૃદયમાં રહેલા ભાવ સચન કરતાં મનથી રમણ કરાવ્યું (૭૧૨)

તતસ્તદ્દ્વચપાનીયાચમન્મન્ત્રાંત આદરાત્ । પર્યન્ મુલાનિ ગોપીનામભૂત્ પ્રાપ્તનિર્ધિરિઃ ॥
તતસ્તદંચલેનૈવ સંપ્રોચ્છય મુલપંકજમ્ । સ્વામિનીહસ્તરચિતાપમૃદીવ્ પર્ણવીટિકામ્ ॥
સ્વામિન્યથરપીયૂષકૃતચર્વણમાવનઃ । તાંધૂલમુત્તમં કૃષ્ણઃ સ્વાનામૂરીચકાર સઃ ॥૭૧૫॥
પ્રાદાપ ગંઢલપ્રાપ્યાઃ સ્વામિન્યાઃ શ્રીમુલામ્બુજાત્ । તાંધૂલચર્વિતમથોપિવત્તદધરામૃતમ્ ॥

પછી તેમણે આપેલા જલથી આયમન કર્યું, અને અન્તમાં આરથી ગોપીઓના મુખના દર્શન કરતાં હરિ ૩ જેને નિધિ પ્રાપ્ત થયો હતો, એવા થયા (૭૧૩) પછી તેમના વચ્ચેના

છેડાથી મુખકમલ લુછીને સ્વામિનીના હસ્તથી તૈયાર કરેલી પાનળી ઘીડીનું મહલુ કર્યું. (૭૧૪) શ્રીસ્વામિનીના અધરામૃતની ભાવના કરતા આ ઉત્તમ તામ્બૂલનું ચર્ચલુ શ્રીકૃષ્ણ કરવા લાગ્યા. (૭૧૫) પોતાનું કપોલ ભગવાનના કપોલને લગાડીને રહેતા શ્રીસ્વામિનીના મુખકમલમાંથી અવિત તામ્બૂલ લક્ષ્મી પછી તેમના અધરામૃતનું પાન કર્યું. (૭૧૬)

મગ્ગલક્રોનો સત્કાર મહલુ કરીને સખામંડલથી વિંટલાયતા ભગવાન ચાલ્યા, અને મગ્ગમાં આવ્યા, તેનું વર્ણન સાગરણુ સ્લોકથી કરે છે.

एवं सत्कृतिमादाय हर्षवेगसमुद्भवः । पश्चात् समागतैर्गोपैर्गूढात्मा संवृतोभवत् ॥७१७॥
वेषुं विरणयन् गोपैर्गीतकीर्तिः सुवेत्रधृक् । बर्हिषिच्छशिरोभूयो वनमालाविलासयुक् ॥

કમલં ચાલયન્ વિશ્વં મોહયન્ નૃત્યગીતિમિઃ ।

પશ્યન્ પાર્શ્વસ્થિતા ગોપીઃ સાગ્રજો વ્રજમાવજત્ ॥૭૧૮॥

एवं विमान्यतां नित्यं हरेरागमनावधि ।

આમ ગોપીજનનો સત્કાર મહલુ કરીને હર્ષથી જેને બહુ વેગ આવ્યો છે, એવા ગૂઢાત્મા પ્રભુ, પછી સર્વે ગોપો આવી ગયા, તેમનાથી વિંટલાઈ ગયા. (૭૧૭) ગોપો જેની કીર્તિનું ગાન કરે છે, એવા પ્રભુ વેણુરવ કરતા, સુંદર લકુટિ ધારણુ કરીને, શેરપિચ્છનું મસ્તકનું ભૂષણુ કરીને, વનમાલાના વિલાસવાદા (૭૧૮) કમલને દલાવતા નૃત્ય તથા ગાન કરતા, આખા વિશ્વને મોહિત કરતા, પાસે ઉભેલી ગોપીઓને એતા, બહદેવશ્ચસદિત મગ્ગમાં પધાર્યા. (૭૧૯) આ પ્રકારે નિત્ય શ્રીકૃષ્ણની મગ્ગમાં આવતા સુધીની લીલાની ભાવના કરવી. (૭૧૯૩)

પ્રભુ વનમાંથી મગ્ગમાં આવે છે, એનું સાંભળીને શ્રીયશોદાણ પોતાની સખીઓ સહિત પ્રભુની સામે જાય છે, તે સમયની એમની ત્રિકલ અવસ્થા અને ભાવ તથા મનોરથ, એનું વર્ણન સાડી એકત્રીશ સ્લોકથી કરે છે.

ततो यशोदावात्सल्यरसपोषो निरूप्यते ॥७२०॥

यशोदा सुतमाकर्ण्य विपिनाद् व्रजमागतम् । मनोरथामिषिष्टा सा सखीमिः सहितोत्थिता ॥
प्रकुर्वन्ती सखीमिः स्वमनुबाल्यैकगायनं । वियोगमरसंभ्रान्तहृदया चिंतयातुरा ॥७२२॥

પછી શ્રીયશોદાના વાત્સલ્ય રસના પોષણનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે. (૭૨૦) શ્રીયશોદાણ પોતાનો પુત્ર વનમાંથી મગ્ગમાં આવ્યો છે, એવું સાંભળીને મનોરથથી આનિષ્ટ થઈને પોતાની સખીઓની સાથે ઉઠ્યા. (૭૨૧) પોતાના પુત્રની બાલલીલાનું સખીઓની સાથે ગાયન કરવા લાગ્યા, અને વિયોગના ભારથી સંભ્રાન્ત થયેલા હૃદયવાદા ચિન્તાતુર થયા. (૭૨૨)

कदा दुर्ललितस्याहं निजसुलोर्मुस्त्वाम्बुजम् । गोधूलिपुसरं घृन्दाविपिनादागतस्य वै ॥७२३॥
मुक्ताफलैरिवात्यञ्जधमत्रिदुमिरंचितम् । मधुपैरिवातिकुटिलैरलकैश्च ममावृतम् ॥७२४॥
वन्यप्रमूनसंबंधिपल्लवादिमिरद्भुतम् । मनःशीलातालकादिवनघातुविचित्रितम् ॥७२५॥
मयूरपिच्छरचितशिरोमुकुटभूषणम् । वेषुवादशिरोमेदचलत्तकनककुंडलम् ॥७२६॥
कुंडलद्वयसम्बन्धिगण्डद्वयचमत्कृतिम् । नासाविवरविन्यस्तलमन्मોक्तिकभूषणम् ॥७२७॥

વિંધાધરલસદ્વેણનાદમોહિતવિષ્ણં । વનશ્રમકૃતાલસ્યનાતસાલસલોચનમ્ ॥૭૨૮॥

મમ દગ્ધિવયો ભૂયાદીનાયા દિવસશ્વયે । પશ્ચાદ્ભાગે ગોધનસ્ય સ્થિતસ્ય ક્રીડનાત્મનઃ ॥

૧૨-દાવનથી પધારેલા, બહુ લાડ લગાવેલા, મારા પુત્રનું મુખકમલ, ગોરબંથી ધૂસર, બાણે મોતી લટકતા હોય તેમ, અતિ સ્વચ્છ શ્રમભિન્દુથી આમ, બાણે ભ્રમર વિંટલાયા હોય એમ અતિ વાંકડીઆ કેશથી વિંટલાયલું (૭૨૩-૨૪) વનના પુલ સમ્પન્નિષ્ઠ પક્ષિઓ વગેરેથી અદ્ભુત, મન શીલ, હરતાલ વગેરે વનની ખાતુથી વિશેષ પ્રકારે ચિતરેલું (૭૨૫) મોરપિન્દુથી બનાવેલા મસ્તકના મુકુટના ભૂષણવાળું, વેણુ વગાડતાં, મસ્તક હાલતાં, જેમા કનકના કુણ્ડલ હાથ્યા કરે છે, એલું (૭૨૬) જે કુણ્ડલના સમ્પન્નિષ્ઠ ચકચક થતાં જે કપોલવાળું, નાસિકાના છિદ્રોમા ધરેલા પ્રકાશિત મોતીના ભૂષણવાળું (૭૨૭) બિંબ જેવા અધર ઉપર પ્રકાશતા, વેણુના નાદથી વિશ્વને મોહિત કરનાર અને વનના શ્રમને લીધે કરાયેલા આલસ્યથી આલસ્યયુક્ત દોષનવાળું (૭૨૮) ગોધનની પાછલના ભાગમાં ઉભેલા અને ક્રીડામાં ચિત્તવાલા મારા પુત્રનું મુખારવિન્દ દિવસને અન્તે હું ગરીબડી ક્યારે ભેઠશ ? (૭૨૯)

ગજરાજ इव श्रांतश्चलन् मंदमनुसरन् । वनलीलां मम सुतः कदा मां सुखयिष्यति ॥
સ્વધેનુનામગ્રહણવેણુનાદેન મન્મનઃ । વિયોગવહિજ્વલિતં પુનઃ શિશિરયિષ્યતિ ॥૭૩૧॥
लकुटिं ब्रामयन् वामकरेण कमलं तथा । कर्ता कदा दशोर्जन्म सफलं विरहे मम ॥७३२॥
સંયોગ્ય માતર્મર્ત્યે માત્રરિત્યંતિકાગતિઃ । હૃદયે દર્શનૈકાર્તિયુતે સ્તુર્નલગિષ્યતિ ॥૭૩૩॥
स्वांगं संचालयन् स्वीयक्षुधं विज्ञापयन् मुदा । याचको दधिदुग्धादेर्विधास्यति इतं कदा ॥

થાકેલા હોવાથી ગજરાજની માફક ધીમે ધીમે ચાલતો, વનલીલાનું સ્મરણ કરતો, મારો પુત્ર મને ક્યારે સુખી કરશે ? (૭૩૦) વેણુનાદથી પોતાની ગાયોના નામ હેતો, વિયોગાશિથી બળેલા મારા મનને ફરીથી ક્યારે શીતલ કરશે ? (૭૩૧) ગળા હાથથી લકુટિ તથા કમલને ફેરવતો, વિરહમાં મારા નેત્રના જન્મને ક્યારે સફળ કરશે ? (૭૩૨) મા, મા, હેમા, એમ મને સંયોગ્ય કરીને, ખાસે આવીને એક દર્શનનીજ આર્તિયુક્ત હૃદયને મારો પુત્ર લાગીને ક્યારે આનંદમન કરશે ? (૭૩૩) પોતાના શરીરને ચલાવતો, હૃદયથી પોતાની ભૂખ જણાવતો, દૂધ, દહિં વગેરે માંગતો, મારી સાથે હું ક્યારે કરશે ? (૭૩૪)

कदा गृहमुपागत्य सखिमिः सहितो वनात् । सुतः स्वशिरसा पादौ ग्रहयिष्यति कदा मम ॥
કદા મુજદ્વયેનાહમુત્થાપ્ય નિજવાલકમ્ । વત્સલા નિજવત્સસ્ય ચુંચયિષ્યામિ તન્મુસમ્ ॥
कदा सदासवदनं द्रक्ष्यामि व्रजजीवित्तुः । कदा सुतप्रियाघेनुहंकुर्तुं शृणुयाम्यहम् ॥७३७॥
કદાહં મહમોત્થાય ઘાવિત્વા ચાલકાંતિકમ્ । ગત્વા નિજસુતં સ્વીયે યોજયિષ્યેય કંઠકે ॥

મજાઓની સાથે વનથી ઘરમાં આવીને, મને પ્રણામ કરવાને, મારા જન્મે થયેલું પોતાના મસ્તકથી ક્યારે મદલું કરશે ? (૭૩૫) હું મારા જન્મે હાથથી મારા બાવડને ઉગડીને, વાત્સલ્યથી મારા બાવડના મુખને ક્યારે ચુમન કરીશ ? (૭૩૬) વ્રજના છત્રનું હાસ્યસદિન મમ હું ક્યારે ભેખરા ? સુતની વડાલી ગાયનું કુંકારસદિત રમતું હું ક્યારે માંભળીશ ? (૭૩૭) હું એકદમ ઉડીને, ઠોડીને બાવડ સમીપ જઈને મારા પુત્રને મારા કંઠમા ક્યારે લગાવીશ ? (૭૩૮)

સ્વલજિહ્વતયા સાર્દ્રવચનાનિ સુતસ્ય મે કરિષ્યત્યંતરાનંદં મધુરાણિ મનો મમ ॥૭૩૯॥
 વનમાલાં વિરચિતાં કુસુમૈર્વિવિધૈરપિ કદા ગોપાલકગલે ધાસ્યામિ વિરહાતુરા ॥૭૪૦॥
 કદોત્તરીયાંચલેન પ્રોલ્લયિષ્યામિ ગોરજઃ । વનાગતસ્ય મે રાજકુમારસ્ય મુખાંબુજાત્ ॥
 કદા ચિકુરસંદોહાન્ મુલોપરિસમાગતાન્ । નચ્ચૈઃ પ્રસાદયિષ્યેઽહં દ્રષ્ટું વદનપંક્તમ્ ॥

મારા સુતના તોતડી જીભથી બોલેલા, આદ્ર મીઠાં વચન મારા અતઃકરણને ક્યારે અન્ત-
 રાનન્દ આપશે ? (૭૩૯) વિવિધ પ્રકારના કુસુમથી રચેલી વનમાલા, ગાયનાં પાલન કરનાર મારા
 પુત્રના ગળામાં વિરહથી આતુર થયેલી હું ક્યારે પહેરાવીશ ? (૭૪૦) વનમાંથી આવેલા મારા
 રાજકુમારના મુખકમલપરથી ગોરજને મારા ઉત્તરીય વસ્ત્રના છેડાથી ક્યારે લુછીશ ? (૭૪૧) મુખ-
 પર આવેલા કેશના સમૂહને પુત્રનું મુખકમલ બેવાને મારા નખથી ક્યારે ઠીક કરીશ ? (૭૪૨)
 કદા યેનુચુરોદ્ધતરજોલગ્રં મુખામ્બુજં । અંચલાચ્છન્નવાહુમ્યાં માર્ગયિષ્યે મુદા પુનઃ ॥
 કદા દુર્જનદ્વગ્દોષવારણાય વ્રજાગતૌ । વિમુચ્ય રાજિકાં ચૈલાંચલાદુત્તારયે મુદા ॥૭૪૪॥
 યસિન્નહં નિજસુતં ગોઘ્રદારિ સમાગતમ્ । કૂજંતં વેણુના મંદં દશાઽહમવલોકયે ॥૭૪૫॥
 સ કાલઃ પુનરપ્યેવંવિધો મમ ભવિષ્યતિ । ગોકુલેશૈકપુત્રાયાસ્તમાયા વિરહેણ ચ ॥૭૪૬॥
 પ્રકુર્વન્તી મુદા માર્ગે મનોરથશતાનિ સા । સહીમિઃ સહિતા સાયમચલત્ સંમુખં હરેઃ ॥

ગાયની ખરીથી ઉડેલી ધુળથી વ્યાસ મુખકમલને મારા વસ્ત્રમાં ઢાંકેલા હસ્તથી હું હપ્થી
 ફરીથી ક્યારે લુછીશ ? (૭૪૩) મજામાં આવતાં દુર્જનની દષ્ટિને દોષ દૂર કરવાને માટે રાષ્ટ્રિહારને
 વસ્ત્રના છેડાથી આનન્દથી હું ક્યારે ઉતારીશ ? (૭૪૪) જે સમયમાં ગોષ્ઠના દારપર આવેલા
 મહ મહ વેપુનું કૂળન કરતા પોતાના પુત્રને વિરહથી તપેલી, અને ગોકુલેય જેનો એકનો એક પુત્ર
 છે, એવી દષ્ટિથી, એવો સમય ફરીથી પહોંચુ શું મને પ્રાપ્ત થશે ? (૭૪૫-૪૬) આ પ્રમાણે શૈકેય
 મનોરથ રસ્તામાં કરતી શ્રીયશોદ્ય હપ્થી સખીસહિત સાયકાલમાં હરિની સન્મુખ ચાલી. (૭૪૭)
 ગૃહીત્વા નૃલ્લવસ્ત્રાણિ તથા ચામરણાનિ ચ । વનમાલાં સુગંધાદિદ્રવ્યાણિ વિવિધાનિ ચ ॥
 ગાયંતી સુતકર્માણિ સ્પરંતી ચરિતાનિ ચ । આનંદાશ્રુપુતા જાતરોમાંચોત્કંઠિતાંતરા ॥
 પ્રકંપિતશરીરા ચ પરમાનંદવિહ્વલા । માર્ગે સ્વલત્પદા પુત્રં પ્રપશ્યંતી પદે પદે ॥૭૫૦॥
 ભાવેન પરિરંમંતી કૃષ્ણ કૃષ્ણેતિ વાદિની । યથાકથંચિદત્યાર્તા ગોઘ્રદારિ સમાગતા ॥

નવાં વસ્ત્રો અને આભરણો, વિવિધ પ્રકારના અરગલ વગેરે સુગંધી પદાર્થ વનમાલા
 લખને (૭૪૮) શરીરપર રોમાંચનો અનુભવ કરતી, હૃદયમાં જેને ઉત્કંઠ થઈ છે, એવી આનન્દાશ્રુ-
 વાળી, સુતના કર્મોનું ગાન કરતી, અને ચરિત્રોનું રમતલું કરતી (૭૪૯) ધુન્નતા શરીરવાળો,
 પરમાનન્દથી વિહ્વલ, માર્ગમાં પગલે પગલે પુત્રને આતુરતાથી બેતી, હેકર ખાતી (૭૫૦)
 ભાવથી કૂંચુને ભેટતી, કૂંચુ કૂંચુ એમ બોલતી, અત્યન્ત આર્ત થયેલી, જેમ તેમ કરીને ગોષ્ઠના
 દાર આગળ આવી. (૭૫૧)

પછી પ્રભુને બેઠને શ્રીયશોદ્ય હપ્થી નિકલ થઈ ગયા. પ્રભુ પર પ્યાર કરવા
 લાગ્યા, ને પોતાનું અહોભાગ્ય માનવા લાગ્યા, એવી અવસ્થામાં પ્રભુની સાથે ઘરમાં
 પધાર્યા, તે લીલાનું ચર્ચન સોળ ચલોકથી કરે છે.

સુતમાગતમાલોક્ય નૃત્યંતં ગોપકૈઃ સહ । ચર્હિંપિચ્છશિરોભૂપં વનઘાતુવિચિત્રિતમ્ ॥૭૫૨॥
 યશોદા દ્રુતમાગમ્ય સ્નેહસ્તુતપયોધરા । સ્વપયોધરધારાભિઃ સિંચંતી સર્વતઃ સુતમ્ ॥૭૫૩॥
 પરિરમ્ય મુલં સ્વનોશ્રુચુંવે ગોરજોન્વિતં । કપોલૌ ચિવુકં હસ્તૌ મુહુર્ભાવવતી હરૌ ॥૭૫૪॥
 ચુંવે વિપિનાદ્વતસમર્મકં ગૌરિવાગતા જિઘ્રન્તી મસ્તકં સ્વનોર્મોદરોમાંચસંભવા ॥૭૫૫॥
 અનુભૂતં સ્વપ્નમિવ મેને સમયમાકુલા । વ્રજનાયપ્રસૂઃ શ્રીમદ્યશોદા નંદગેહિની ॥૭૫૬॥

મસ્તકપર મોરપિચ્છના બૂધજીવાળો, વનઘાતુથી ચિતરેલા શરીરવાળો, અને નાના ગોપાની સાથે નાચતો પોતાનો પુત્ર આવેલો હતો તે જોઈને (૭૫૨) સ્નેહથી સ્તનમાંથી દૂધ ઝરતા યશોદાજી જલદી પોતાના પુત્રની પાસે જઈને પોતાના સ્તનના દૂધની ધારાથી પોતાના પુત્રને સર્વતઃ સિંચવા લાગ્યા (૭૫૩) આશ્વિન કરીને હરિમાં ભાવવાળી માતાએ પોતાના પુત્રના ગોરજથી ભરેલાં મુખને, ખન્ને કપોલને, ચિવુકને અને ખન્ને હાથને વારવાર ચુંબન કર્યું. (૭૫૪) જેમ ગાય વનમાંથી આવીને પોતાના બાલક વાછરડાને ચુંબન કરે તેમ ચુંબન કરીને દીકરાના મસ્તકને સુંધવા લાગ્યા, અને તેમને આનંદથી રોમાંચ લેવા થયા. (૭૫૫) મળનાથની માતા શ્રીમદ્યશોદા, નન્દરાયની ગૃહિણી, આકુલ થઈને આ અનુભવના સમયને સ્વપ્ન સમાન માનવા લાગ્યા. (૭૫૬)

સત્યશ્ચિત્રમિદં જાતં વ્રજરાજસુતાનનં । ગોધૂલિધૂસરં સાયં પડ્યામિ વિપિનાગતમ્ ॥૭૫૭॥
 આલિ સર્વાસુ તિથિયુ મમ ત્વઘૈવ પૂર્ણિમા । યતઃ પ્રાદુરભૂત પૂર્ણો ગોકુલેશાસ્યચંદ્રમાઃ ॥
 અઘૈવ જન્મ સફલં સફલોઘૈવ હિ વ્રજઃ । અઘૈવ નંદમવને કુલદીપઃ કૃતોભવત્ ॥૭૫૮॥
 કૃતાનિ પૂર્વપુણ્યાનિ સફલાન્યમવન્મમ । સુતો મદશિવિપયઃ સમભૂદધુના ગૃહે ॥૭૫૯॥
 ક કાનનગતિઃ કાયં ચાલઃ કમલલોચનઃ । દિપ્ત્યા દામોદરો મહાં પુનરક્ષિપથં ગતઃ ॥

હે સખીઓ, આ આશ્ચર્ય છે, કે સ-આકાલમાં વનથી આવેલુ ગોરજથી ધૂસર થયલું મળનાજના પુત્રનું મુખ હું જોઈ છું (૭૫૭) હે સખિ, સર્વ તિથિઓમાં અને તો આજેજ પૂર્ણિમા છે, કેમકે ગોકુલેશના મુખરૂપી પૂર્ણચંદ્રમા આજ પ્રકટ થયો. (૭૫૮) આજેજ જન્મ સફલ થયો. મળ પણ આજેજ સફલ થયું. નન્દભવનમાં કુલદીપક આજે પ્રકટ થયો. (૭૫૯) પૂર્વે કરેલાં પુણ્ય મારાં આજ સફલ થયા, કેમકે હમણાં મારા પુત્રને મારી આંખથી મેં ધરમાં જોયો. (૭૬૦) ક્યાં વનમાં જવું, અને ક્યાં આ કમલનયન બાલક; મારૂં ભાગ્ય છે કે હાથેદર હરીથી મારી દક્ષિ-ગેષ્ઠ થયો (૭૬૧)

અહમેકપ્રજા સત્યો જીવામ્પેતેન સ્વનુના । તસિન્નનક્ષિપદવીં યાતે યાંતિ મમાસવઃ ॥૭૬૨॥
 ક્રીડાપરઃ કથં કૃષ્ણો રોદ્ધવ્યો સોદનાદરઃ । એતસિન્ન મ્લાનવદને સદનં મે ન રોચતે ॥
 દિવસોઘતનો જાતઃ સફલઃ સુતદર્શનાત્ । ગોકુલાધીશતનુજવદનં દુઃસ્વનાશનમ્ ॥૭૬૩॥
 સસિ સીદન્તિ ચિત્તાનિ વનં યાતે વલાનુજે । સર્વેપામેવ તન્માત્રભાવભાવિતચેતસામ્ ॥

અયમસ્તંગતઃ સૂર્યો વૌધયત્યેવ મે મનઃ । વનસ્થિતવ્રજાધીશતાપઃ ક્ષારાંબુધૌ ગતઃ ॥૭૬૪॥
 एवं વદન્તી સસુતા મવનદ્વારમાગમત્ । હસન્તી જાતરોમાંચા હર્ષાશ્રુણિ વ્યમુંચત ॥૭૬૫॥

હે સખીઓ, મને રોકજ મળ છે, આ પુત્રથીજ હું જીવું છું, તે મારી આંખથી દૂર બધું છે, ત્યારે મારાં માથુ પણ એની પાછળ બધું છે. (૭૬૨) ક્રીડામાં પરાયણ કૃષ્ણને હું કેવી રીતે

રોકું, કેમકે રોઈ પડે છે, એનું મુખ ઉદ્ધારીન થાય તેા મારું ઘર પણ મને રચતું નથી. (૭૬૩) સુતના દર્શનથી આજ્ઞાને દિવસ સફલ થયો, ગોકુલાધીરાના પુત્રનું મુખ દુઃખનો નાશક છે. (૭૬૪) હે સખિ, બલદેવનો નાનો ભાઈ વનમાં જાય છે, ત્યારે માત્ર એનાજ ભાવથી જોના થિત ભરેલા છે, તે સર્વેના ચિત્ત સીભાષ જાય છે. (૭૬૫) આ સૂર્ય અસ્ત થયો, તે મારા મનને એમ યોધ કરે છે કે વ્રજધીશ વનમાં હતા, તે સમયનો તાપ પણ ખાસ સમુદ્રમાં ચાલ્યો ગયો. (૭૬૬) આમ બોલતી પુત્રની સાથે ભવનના દ્વાર આગળ આવી હસે છે, રોમાંચ શરીરપર થયા છે, અને હર્ષથી અશ્રુધારા વહે છે. (૭૬૭)

માતાએ પ્રભુને ઘરમાં પંદરાવીને લાડ લગાવ્યા, તે સમયે વ્રજભક્તો દર્શન કરવા આવ્યા, માતાએ સન્ધ્યાઆરતિ કરી, તેનું વર્ણન અગીયાર શ્લોકથી કરે છે.

સમાગતાન્ વ્રજજનાનાદરેણ ચ પૃચ્છતી । વદંતી મવદાશીર્મિર્બાલો મવનમાગતઃ ॥૭૬૮॥
 ઉત્તાર્યોત્તંગતઃ સમ્યગુચ્ચાસ્તીર્ણાસને સુતમ્ । ઉપવેશ્ય પુનઃ પ્રોછય ગોરજઃ કુંતલાહિતમ્ ॥
 પીતામ્બરેણ તનુજમાવાર્યં વરમસ્તકાત્ । ચર્ચિત્વાગરુસન્નવેન ચંદનાઘૌર્વિશેષતઃ ॥૭૭૦॥
 પરિધાપ્ય પ્રમૂનાનાં માલાં પાદાવલંબિનીમ્ । વેણુયુક્તશુજં વેત્રમવલમ્બ્ય પરિસ્થિતમ્ ॥
 વાલમાવાગ્રહસ્વીયમુચ્યશ્રીસ્વામિનીયુતમ્ । મવનાગતિસોત્સાહં સ્વજનપ્રેક્ષણોત્સુકમ્ ॥
 વિયુક્તમનંદાદિગોપોત્સંગસુલાલિતમ્ । ગોપીનિર્મહિતધનં વિમપૂજનકારણમ્ ॥૭૭૩॥

ત્યાં વ્રજભક્તો આવ્યા છે, તેને આદરસહિત કુશલ પૂછે છે, અને સર્વને કહે છે કે તમારા આશીર્વાદથી મારે બાલ ઘેર આવ્યો છે. (૭૬૮) પુત્રને ગાદમાંથી ઉતારીને સારા બિછાવેલા ઉંચા આસનપર બેસાડીને ફરીથી વાંકડીઆ ફેરા ઉપર લાગેલી ગોરજ છુટી નાંખી. (૭૬૯) પેતાના પીતામ્બરથી પુત્રને મસ્તક ઉપરથી ઢાંકીને અગરુસત્તવયુક્ત ચંદન વડેરથી વિશેષ રીતે શરીરને લેપ કર્યો. (૭૭૦) પછી પગ સુધી લાંબી લટકતી કુલોની માલા ધરાવી, વેણુયુક્ત હાથમાં લકુટિ ધરીને પ્રભુ સ્થિત થયા. (૭૭૧) બાલભાવના આગ્રહથી પેતાના મુખ્ય સ્વામિનીને સાથે રાખ્યા છે. ભવનમાં આવીને ઉત્સાહ સહિત પેતાના ગોપીજનને જોવામાં ઉત્સાહવાળા થાય છે. (૭૭૨) અતિવિશોગવાળા નંદ વગેરે ગોપો ઉત્સાહમાં શ્રમને સારી રીતે લાડ લગાવે છે. ગોપીજનોએ પ્રભુપર ધન નોખાવર કર્યું છે. બ્રાહ્મણોની પૂજના કારણરૂપ પેતે છે. (૭૭૩)

જનનીભાવવાસ્તવ્યાવલોકચકિત્તાનનમ્ । સ્વાસાધારણમત્કૈકદૃષ્ટિસમયમાનસમ્ ॥૭૭૪॥
 હાસોદયવિનિર્ગચ્છદ્વશનદ્વયશોમિતમ્ । દીપપ્રકાશસંવંધદ્વિગુણામરણપ્રમમ્ ॥૭૭૫॥
 વૈયાઘ્રનલ્પનિર્માણભૂપણાભૂપિતં ગલે । ત્રૈલોક્યજયસંઘર્ષીર્વજયન્તીવિભૂપિતમ્ ॥૭૭૬॥
 ચાલમાલોક્ય મુદિતા જાતહર્ષા હરિમદ્ધઃ । સર્વાંગસેદરોમાંચકંપસ્તાં મસ્તીયુતા ॥૭૭૭॥
 ઉત્તારિતવતી ઘ્નોરુપર્યાસત્રિકં શુમમ્ । કર્પૂરેણમદસ્વાજ્યવિનમદ્વર્તિકાયુતમ્ ॥૭૭૮॥

માતાનો વાત્સલ્યભાવ જોખને પ્રભુનું મુખ ચકિત થયું. પેતાના અસાધારણ શક્તિ એક તકે જોઈ રહ્યા છે, તેમી પ્રભુનું મન નિરમિત થયું (૭૭૪) પ્રભુને હાસ્યનો ઉદય થવાથી મુખમાંથી બે રાત બહાર નીકળવાથી પેતે શેભાયમાન દેખાય છે. દિવાના પ્રકાશના સજાથી આમુરજુને ચળકાટ જમણે માય છે. (૭૭૫) વાધનજના બનાવેલા જુલુથી મળું શોભી રતું છે. ત્રણ લોકના જન્યું સૂચન કરનાર વંશજન્તીમાતાથી પેતે રોમે છે. (૭૭૬) સખીએસહિત શીયરોદાદ્ય સર્વ

દુઃખ હતાં પોતાના બાલકને બેઠને બહુ હર્ષવાળા થયાં. આખા શ્રીઅંગમાં પરસેવો, રોમાંચ, કંપ, થવાથી સ્તંભિત થઈ ગયાં. (૭૭૭) કપુર, કસ્તૂરી, ઘી, એકઠાં કરીને તેમાં બોળેલી નીચી રાખેલી વાટની સુંદર આરતી પોતાના પુત્ર ઉપર ઉતારી. (૭૭૮)

પછી રાધીશીમાં ઉતારીને પ્રભુનાં વનનાં આભૂષણ વડાં કરીને, અંગ, ધોઈને, લુછીને, થોડા આભૂષણ ધરાવીને, પુત્રનું લાલનપાલન કર્યું, તેનું વર્ણન દશ શ્લોકથી કરે છે.

રાજિકાલવણં પશ્ચાદુત્તર્ય ચ સુતોપરિ । સમાગતાનુદાસીનાન્ સંપ્રેપ્ય ભવનં નિજમ્ ॥
અંતરંગૈકસદ્વિતોત્તારયામાસ ભૂષણં । ઉત્તર્ય વસનં પૂર્વં કટિદેશાદિભૂષિતમ્ ॥૭૮૦॥
નમ્રમાલોક્ય મુદિતાંતરા સ્તનું સમેશ્વલં । સર્વામરણસંયુક્તમુષ્ણીયે વ્રક્રચંદ્રિકામ્ ॥૭૮૧॥
ક્રમેણોત્તારયામાસ ભૂષણાદિકમદ્ભૂતઃ । નૂપુરે પદપુષ્પાદિ તથા ચ શુદ્રવંટિકામ્ ॥૭૮૨॥
અદ્ભદ્રે પદકાદીનિ માલા મણિમયા અપિ । અબલિઃ પર્ણસદૃશભૂષા મૌક્તિકમાલિકાઃ ॥૭૮૩॥

પછી પુત્રના ઉપર રાધીશીમાં ઉતાર્યાં અને દર્શન કરવા આવેલા બહારના માણસોને પોત પોતાને ઘેર નિદાય કરીને (૭૭૯) અતરંગ સખીઓની સાથે આભૂષણ વડાં કરવા લાગ્યાં. પહેલાં કેડપરથી શોભાયમાન વસ્ત્ર વડુ કર્યું. (૭૮૦) પુત્રને કદોરાસદિના નગ્ન દર્શન કરીને, અને સર્વે આભરણ તથા પાદ ઉપર બાંધી ચંદ્રિકા બેઠને અતઃકરણમાં બહુ આનંદ પામ્યા. (૭૮૧) શરીર-પરથી ક્રમપૂર્વક આભૂષણ ઉતાર્યાં. બને નૂપુર ચરણના કુલ તથા ઝીણી ઘુઘરીઓ (૭૮૨) બંને બાલુબધ, પદક વગેરે મણિમયમાલાઓ, પત્રના આકારનાં આભૂષણ, ત્રિવલ્લીઓ, માતીની માલાઓ એ સર્વે વડાં કર્યાં. (૭૮૩)

વેણું ચ લલ્લટં વ્રક્રં સ્થાપયામાસ સંભિઘૌ । ઉષ્ણીપં કંઠમાલાં ચ મૌક્તિકીં કર્ણભૂષણે ॥
નાસાવિભૂષણં ચૈવ તથૈવ કરકંકણે । સૂક્ષ્મં કચ્છપટં શુભ્રં તથા ચરણભૂષણે ॥૭૮૫॥
एतावत् स्थापयामास सायं तनुजवर्ष्मणि । स्वामिनीवपुषि प्रायोतिभारजनकान्यथो ॥
उत्तारितान्याभरणान्येवं सहचरीगणैः । संग्रोह्य पुत्रवदनं चैलेनोष्णेन वारिणा ॥૭૮૭॥
निर्वार्य गोरजो वक्राशुचुंब सुतवत्सला । करद्वयभ्रामणेन जग्राह बलिमंततः ॥૭૮૮॥

વેણુ તથા બાંધી લલ્લટી પાસે ધરી. પાદ, માતીની કાંતી માલા, બે કર્ણકુલ, (૭૮૪) નકવેસર, બે હાથના બે કંકણ, સૂક્ષ્મ સ્વેત કટિવસ્ત્ર (તનીઓ), ચરણના બે નૂપુર, (૭૮૫) એટલાં આભૂષણ પોતાના પુત્રના સુંદર શ્રીઅંગમાં સાયકાલે ધર્ધાં, અને એ પ્રમાણે શ્રીસ્વામિનીજના અંગ ઉપરથી બહુ ભારવાળાં આભૂષણ પણ શ્રીયશોદ્ધાજના સખીઓએ વડાં કર્યાં. પછી શ્રીયશોદ્ધાજે પોતાના પુત્રનું મુખ ઉજી જલથી ધોઈને વસ્ત્રથી સારી રીતે લુછી નાંખ્યું. (૭૮૬-૮૭) પુત્રપર વહાલવાલી માતાએ મુખપરથી ગોરજ દૂર કરીને સુંબન કર્યું અને હાથ હલાવીને હાથના છેડાના ભાગથી બઢૈયા લીધા. (૭૮૮)

શ્રીયશોદ્ધાજ પ્રભુએ વનમાં જઈને બે કીડા કરી તે પૂંછે છે, તે બાવીશ શ્લોકથી કહે છે.

પમ્પ્લ વનકૃત્યાનિ મુતમન્યગ્રમાનસા । મોઘાત્ પ્રચલિતેનેતઃ મુત કેન પથા ગતમ્ ॥
વૃષઞ્ચાયેથવા ધર્મે ચારિતા વ્રજધેનવઃ । નહિ કંટકસંવંધો જાતશ્વરણયોસ્તવ ॥૭૯૦॥
ટ્ટાંકુરૈઃ સિન્ધપદઃ ક્ષોપવિષ્ટઃ સસંગિમિઃ । કે કે વિમોહિતા હસ્તગૃહીતનેન વેણુના ॥

गावः प्रचलिताः कुत्र लकुटभ्रामणेन हि । समाहृताः कुत्र गावः कर्द्वारोहणेन हि ॥
पीताम्बरभ्रामणेन तथोच्चैर्भाषणेन हि । कुत्र शीतं जलं पीतमुपविष्टैर्नदीतटे ॥७९३॥

पछी शांत स्थितवाढीभाता, पुत्रने वनमां करेवी वीवा पूछे छे. 'हे सुत, अहाँ गोष्ठमांथी नीडणीने पछी तुं कये रस्ते गये ? (७८९) नन्नी गाथेने वृक्षानी जयामां यरावी के तापमां ? तारा यरलुमां कडा तो बाया नथीने ? (७९०) घासना अंडुर लागवाथी दुषता यरलुवाणी तुं पोताना संगीछोनी साथे क्यां वेष्टे ? हाथमां धरेवी या वेलु वगडीने जने जाने भेदित कथां ? (७९१) बकुटी हेरवीने गाथेने क्यां क्यां बध्द गये ? कट्ठ वृक्षपर यडीने पीतांभर करकावीने छे स्वरथी भूम पाडीने गाथेने क्यां क्यां भेदावी ? नदीना डिनारा उपर भेसीने शीतल जल क्यां पीधुं ? (७९२-९३)

कुत्र वा यमुनातीरे जलं गावः प्रपायिताः । जलस्थितैः कुत्र गावो घौताः श्रीयमुनाजले ॥
गोपैः सह क विहितो विहारो घावनादिभिः । कुत्र वै गुलिकाक्रीडा कृता दंडेन बालकैः ॥
कुत्र चारोहणक्रीडा तथा नेत्रविमुद्रणम् । कुत्र संदोलिकाक्रीडा राजक्रीडा च कुत्र हि ॥

तत्र को वामवद्राजा को मंत्री काः प्रजास्तथा ।

कञ्चोरः को नियंताभूत् कः क्रीडामुत्पतां गतः ॥७९७॥

परस्परं लेह आसीद्बालकानां च कानने । स्वभावभेदमित्रानां नवलीलाविलासने ॥७९८॥

यमुनाना डिनारा उपर गाथेने जल क्यां पीवज्जुं ? श्रीयमुनाजलमां नदीने गाथेने क्यां नवजावी ? (७९४) गोथानी साथे होउवा वगेरेनी रमत क्यां करी ? गालकोनी साथे गीहवी दंड क्यां रथे ? (७९५) वृक्षपर यडज्जानी क्रीडा क्यां करी ? आंभ वीचामछीनी रमत क्यां रथे ? कोछणीभना भलापर यडवानी क्रीडा क्यां करी ? राजकीडा क्यां करी ? (७९६) त्यां राज कोलु थये ? प्रधान कोलु थये ? भ्रम कोलु कोलु थया ? थोर कोलु थये ? पडवावाणे सिपाय कोलु थये ? छे क्रीडने मुणी कोलु थये ? (७९७) वनमां जुध जुध स्वभाववाणा बालकमां तारी नवी वीवाना विवासमां परस्पर स्नेह रथी होने के ? (७९८)

कुत्रेतप्रेषितं मुक्तमोदनव्यंजनादिकम् । तरुच्छायेऽथवा गोत्रगोवर्धनशिलासु च ॥७९९॥

कुत्र स्थितैर्वन्यघातुवैचित्र्यं वपुषः कृतम् । गावो विचित्रिताः कुत्र गैरिकादिमिरद्भुताः ॥

मयूरपिच्छरचिताः क बद्राः पट्टिका गवाम् । क गवामृशुशृङ्गाणि रंजितानि च कुंकुमैः ॥

फलानि कानि मुक्तानि गोवर्धनगिरिस्थितैः । कुत्र गोवर्धने नृत्यं कृतं केकिचिमोहनम् ॥

कुत्र गोपार्मकैर्मल्लक्रीडा च विपिने कृता । त्वदीयेषु बलिष्ठेषु के जिताः के पराजिताः ॥

अहाँथी कोछवेवा भात, मसावा वगेरे क्यां भाधा ? वृक्षनी जयामां के गोवर्धनपर्वतनी शिलामां भेसीने भाधा ? वननी घातथी शरीरने क्यां भेसीने स्थितुं ? गाथेने जेरे वगेरेथी अहस्त स्थितरभलुथी क्यां स्थितरी ? (८००) भारपिच्छणी जनावेवी पट्टिका गाथने क्यां आंधी ? गाथेना सीधा शिंगडा कुंडभथी क्यां रंथां ? (८०१) गोवर्धनपर्वत उपर भेसीने क्यां कद भाधां ? गोवर्धनना उपर भारने भेदित करनाई नृत्य क्यां कर्तुं ? (८०२) वनमां गोपयावकनी साथे मल्ल-क्रीडा क्यां करी ? तारा बलिष्ठ बालकमां कलु कोलु जथा, अने कोलु कोलु दार्था ? (८०३)

ત્વદીયા કેડમવન્ વાલાઃ કેડમવન્ બલસંગિનઃ । મારિતસ્તાલવિપિને કથં રાસમરાક્ષસઃ ॥
 કથં ગોપૈઃ સહ ફલાન્યયો મુક્તાનિ વૈ વને । કુત્ર સ્થિતૈઃ શ્રુતં ગીતં મધુપૈઃ મત્તતાં ગતૈઃ ॥
 ક્ષ પક્ષિવિહિતો નાદો વિચિત્રઃ સુત વિશ્રુતઃ । હરિણ્યો વેણુનાદેન કુત્ર કુત્ર વિમોહિતાઃ ॥
 અનેકવિધસૌગંધ્યપુતૈઃ પુષ્પૈઃ વિભૂષિતૈઃ । યમુનાયાં જલક્રીડા સંખ્યાયાં વિહિતા ત્વયા ॥
 કસાદ્વનાદિદાનેતું ત્વયા ગાવો નિવર્તિતાઃ । પથિકે કેપિ મિલિતા અસત્પરિચિતા જનાઃ ॥

ખેલમાં તારા સંગી કયા બાલક થયા, અને બહુદેવના સંગી કોણ કોણ થયા ? તાલવનમાં ગધિડાના રૂપવાદા રાક્ષસને કેવી રીતે માર્યો ? (૮૦૪) ગાયોની સાથે વનમાં ફલ કેવી રીતે ખાધા ? મત્ત થયલા ભ્રમરોનું ગાન ક્યાં બેસીને સાંભળ્યું ? (૮૦૫) હે સુત ! પક્ષીના કરેલા વિચિત્ર નાદ ક્યાં સાંભળ્યો ? વેણુનાદથી હરિણીઓને ક્યાં ક્યાં મોહિત કરી ? (૮૦૬) અનેક પ્રકારના સુગંધવાદા પુલોથી ભૂષિત થઇને સંખ્યા સમય યમુનાજીમાં તેં ક્રીડા કરી હશે ? (૮૦૭) કયા વનમાંથી ગાયોને એકઠી કરીને તેં અહિં લાવવાને પાછી વાળી ? અમારા પરિચિત મનુષ્ય માર્ગમાં કોણ કોણ મળ્યા ? (૮૦૮)

ગર્વાં પથ્યાત્ કથં નિત્યં ત્વયાત્રાગચ્છતા કૃતમ્ । કથમસન્મનઃ કર્તું શીતલં વ્રજસંન્નિધૌ ॥
 વેણુઃ પ્રપૂરિતઃ પુત્ર વદ પૃષ્ઠસ્ય ચોત્તરં । માતુરાજાકરઃ કોસ્તિ બાલસ્ત્વદપરઃ શિશો ॥

ગાયોની પાછળ અહિં આવતી વખત રોજની માફક શું શું કર્યું ? રજની પાસે માફ મન શીતલ કરવાને વેણુ કેવી રીતે વગાડી ? હે પુત્ર, મારા પૃષ્ઠના પ્રશ્નોને ઉત્તર આપ હે લાલા, માની આજ્ઞા પાળવાવાળો તારા શિવાય બીજો કોણ છે ?" (૮૦૯-૧૦)

પ્રભુએ માતાને ઉત્તર આપ્યો, તે દશ શ્લોકથી કહે છે.

માતર્મયા કૃતાઃ ક્રીડાઃ સ્મૃતિમાયાંતિ મે નહિ । પરં સમમવત્ પૂર્ણો મમ ક્રીડામનોરથઃ ॥

યાવન્ત્યો જગતિ ક્રીડાઃ સર્વા અપિ મયા કૃતાઃ ।

ગાવશ્ચ ચારિતાઃ સર્વાસ્તાતનંદસ્ય વૈ વને ॥૮૧૨॥

માતર્દૈત્યઃ સમાયાતો રાસમો જાતિમિઃ સહ ।

ક્ષણેન મારિતોઽસ્મામિર્મદ્રં તાલવનં કૃતમ્ ॥૮૧૩॥

ફલાનિ પાતિતાનીહ ભૂમૌ બાલૈર્વિલાસને ।

મુક્તાનિ તૈર્વને ક્રીડાઃ કરોત્ક્ષેપાદિમિઃ કૃતાઃ ॥૮૧૪॥

"હે મા, મેં કરેલી ક્રીડા હવે મને યાદ આવતી નથી, પણ ક્રીડા કરવાનો મારો મનોરથ સારી રીતે પૂર્ણ થયો. (૮૧૧) જગતમાં જેટલા પ્રકારની ક્રીડા છે, તે સર્વે મેં વનમાં કરી છે, અને સર્વ ગાયો તાત નંદનાજી વનમાં ચરાવી છે. (૮૧૨) હે મા, ગર્દભ દૈત્ય પોતાની જાતિ-વાલ્યો સાથે આવ્યો, તેને અમે એક ક્ષણમાં મારી નાખ્યો, અને તાલવનને કલ્યાણકારક બનાવ્યું. (૮૧૩) વિલાસ કરવાને આવકોએ ભૂમિપર ફલ પાડ્યાં, તે ફલ તેઓએ ખાધાં. હાથ ઉઠા કરી કરીને વનમાં ક્રીડા કરી. (૮૧૪)

વિપિનં રોચતે મહાં ક્રીડાપિ વ્રજબાલકૌ । મદર્યે વિટપાઃ માતઃ કુર્વતે પ્રત્યહં તપઃ ॥

મૃગીગણાઃ પ્રપચ્યંતિ પદેર્વીં વિરહાતુરાઃ । શ્રોતું મદાનનાદ્રેણુનાદં મદર્શનોત્સુકાઃ ॥૮૧૬॥
 પ્રજઃ સર્વોપિ મન્માત્મર્મદર્થં દ્વ્ય માસતે । યત્ર ચાહં ન મચ્છામિ તદેવ ચ વૃથા મવેત્ ॥
 પ્રજરાજસુતઃ કસાદહં ન સ્વલ્લુ નિર્મયઃ । કંસસંપ્રેપિતાઃ કે વા મદગ્રે દૈત્યવાલકાઃ ॥
 માતસ્ત્વદુરઘપુટાનાં નવનીતમૃજામપિ । મહ્લક્રીડાપરાણાં વૈ ક્રીડા દૈત્યવિમારણમ્ ॥૮૧૭॥
 કાપિ ચિંતા ન કર્તવ્યા માતર્ગોચારણે મમ । શ્રીદામાદ્યાઃ સહાયા મે યત્રાસ્તે વલવાન્વલઃ ॥

મને વન ખડુ રહે છે, બાલકોની સાથે ક્રીડા કરવી પણ ખડુ ગમે છે. હે મા, મારે માટે મળના વૃક્ષો પણ દરરોજ તપ કરે છે. (૮૧૫) હરિણીઓનાં ટોળાં વિરહાતુર થઇને મારી વાટ જુએ છે, મારા મુખથી કરેલા વેલુનાદ સાંભળવાને મારા દર્શન કરવાને ઉત્સુક થઈ જાય છે. (૮૧૬) હે મા, આખું મન મારે માટે જ છે, એમ મને લાગે છે. જ્યાં હું ન જઈ તે સ્થલ વૃથા થઈ જાય છે. (૮૧૭) મનરાજનો પુત્ર હું નિર્ભય શા માટે ન હોઉં? કંસે મોકલેલા દૈત્યના બાલકો મારી આગળ શું દિસાવેલા છે? (૮૧૮) હે મા, તારું દ્વ્ય પીને પુષ્ટ થયેલા, અને માખણ ખાધેલા, અને મહ્લક્રીડામાં પરાયણ એવા અમને દૈત્યને મારવા એ તો રમતની વાત છે. (૮૧૯) હે મા, હું ગાયો ચરાવવા જઈ, ત્યારે મારી કાંઈ પણ ચિંતા કરવી નહિ. શ્રીદામા વગેરે મારી સહાયમાં છે, અને જલવાન જલદેવજી પણ મારી સાથે હોય છે.” (૮૨૦)

તતઃ સમાગતા ગોપા ગાયંતો વનસેલનમ્ । ધાવંતઃ શુધિતાઃ સઘો દોહદુરઘપિપાસવઃ ॥
 સહાનવસ્થિતિકૃતવિરહૌત્કંઠ્યકાતરાઃ । વદંતો વિવિધં વાક્યં યચ્ચંતઃ કરતાલિકામ્ ॥
 નિર્યોગપાશસહિતહસ્તાઃ ગ્રસ્તાશ્ચ દોહને । પૂર્યંતો મુર્ચ્ચેવંપૂન્ ક્ષૂંજંતઃ કુંતલાનનાઃ ॥૮૨૧॥
 અન્યોન્યમપિ કુર્વંતો ગવાં વાર્તાં વિશેષતઃ । કુર્ણ ક્રોડાસિતં માતુરુઘર્ગોપાલમાકુલાઃ ॥

પછી જૂઝ્યા થયેલા, તરત દોહેલું દ્વ્ય પીવાની ઈચ્છાવાળા, ગોપો વનના ખેલતું ગાયન કરતા, દોહતા આવી પહોંચ્યા. (૮૨૧) મહુ માતાની પાસે રહ્યા હતા, તેટલા સમયમાં પોતાની રિથિત ભગવાનની સાથે નહીં રહેવાથી, ઉત્કંઠથી, આકુલ થયેલા વિવિધ વાક્ય બોલવા લાગ્યા, અને હાથમાં તાલીઓ આપવા લાગ્યા. (૮૨૨) તેમના હાથમાં નિર્યોગપાશ (નેાંજણું) હતું, દોહવામાં ચતુર હતા, મુખથી વેલુ વગાડતા હતા, અને વાંકડીયા કેસસહિત મુખવાળા તેઓ જૂઝન કરતા હતા. (૮૨૩) પોતપોતામાં ખાસ કરીને ગાયોની વાર્તા કરતા હતા, ને આકુલ થઇને માતાના બેળામાં બેઠેલા ગોપાલકૃષ્ણને કહેવા લાગ્યા. (૮૨૪)

કુર્ણ ત્વદાનનવિઘ્નું દશિ તૃષ્ણાકુલેન્દ્રિયાઃ । ગાવઃ પચ્યન્તિ પદેર્વીં સ્વદોહાયોન્મુરતાઃ પરમ્ ॥
 ચલનીયં પયઃ સઘો ધારોષ્ણં મધુરં સ્વતઃ । પાસ્યામોય વયં ધેનોર્ધવલાયા વલાર્થિનઃ ॥
 મહ્લક્રીડાપરાણાં વૈ વને વલમપેક્ષિતમ્ । મારણીયા હરે દૈત્યાઃ કંસસંબન્ધિનશ્ચ યે ॥
 ચારણીયાઃ પ્રતિવનં વલિષ્ઠા નંદધેનવઃ । ગૃહ્ણીયાનિ શઙ્ખાણિ યુષ્પતાં ચ કકુદ્મિનામ્ ॥
 ધાવનીયં પ્રતિસ્પર્ધાસહિતૈર્વ્રજભૂમિપુ । મોચનીયા ગૃહીતાશ્ચ ગોપૈર્હસ્તાઃ પરસ્પરમ્ ॥૮૨૫॥
 મોચનીયાશ્ચ ગોવત્સા જનનીસંગકાતરાઃ । ઋત્ષિસ્રકર્ણાઃ પચ્યન્તિ માતુર્ણાં વદનાનિ તે ॥

“હે કૃષ્ણ, તારા મુખચંદ્રનું દર્શન કરવાને આકુલ ઈન્દ્રિયવાળી ગાયો પોતાને દોહવડાવવાને તત્પર થયેલી ત્યારી વાટ જુએ છે. (૮૨૫) હવે આપણે જવું જોઈએ. તરતનું દોહેલું, ધારોષુ,

મધુર, ઘોળી ગાયત્રી દૂધ, જોર આવવાને માટે આપણે પીશું. (૮૨૬) વનમાં મહાક્રીડા કરવામાં પરાયણ એવા આપણને જલની અપેક્ષા છે. હે હરિ, કસના સંબંધી જે દેવો હોય તેને મારવા પણ જોઈએ. (૮૨૭) દરેક વનમાં નદરાયની જલવાન ગાયોને ચરાવવાની છે, અને લડતા ગોધાઓના શિંગડા પણ પકડવા પડે. (૮૨૮) મજબૂતિપર આપણી સાથે પ્રતિસ્પર્ધા કરવાવાળાની સાથે દોડવું પણ પડે. ગોપોએ પરસ્પર પકડેલાં જોકળીઓના હાથ છોડાવવા પણ પડે. (૮૨૯) પોતાની માતાને મળવાને ઉતાવળ થયલા વાછરડાઓને છૂટા કરવા પડે. તેઓ ઉંઘા કાનવાળા થઈને પોતાની માતાઓતા વદન જુએ છે. (૮૩૦)

ગાવશ્ચ વેણુપીયુષં પાતું પ્રણયવિહ્વલાઃ । પુનરુત્ક્લિષ્તકર્ણાશ્ચ સ્થિતાશ્ચકિતદૃષ્ટયઃ ॥૮૩૧॥
 ન મશ્ચયન્તિ સંવૃત્તાસ્તૃણાન્યપિ ઘૃણાન્તરાઃ । દત્તાન્યપિ ચ ઘૃણતે નૈવ નંદસુત પ્રિયાઃ ॥
 મિત્ર ક્રીડાવિશેષાશ્ચ તત્રાસામિર્વિચારિતાઃ । તે કર્ણે તવ વક્તવ્યાસ્ત્વયિ સન્નિધિમાગતે ॥
 પયઃફેનં ચ તત્રૈવ પેયં મંથનનિર્મિતમ્ । વાર્તાશ્ચ તત્ર વક્તવ્યા અન્તરંગાઃ શ્રુતિપ્રિયાઃ ॥
 પયઃશ્ચાવર્તિતં પેયં સ્વર્ણપાત્રે સસીત્કૃતિ । હૃદયં શિશિરીકાર્યમસાકં ત્વત્પરાત્મનામ્ ॥૮૩૨॥

ઉંઘા કાનવાળી, અકિત દષ્ટિવાળી, ગાયો વેણુનાદ્દૂધી અમૃતનું પાન કરવાને પ્રેમથી વિદ્વેજ થઈ રહી છે. (૮૩૧) હે નંદસુત, ત્હારી જ્ઞાતી ગાયો સારીરોતે તુમ થયલી હોવાથી ખાવામાં અસ્થિવાળી થઈ હોય તેમ ઘાસ પણ ચરતી નથી, અને મ્હોંમાં મ્હોંસા ઘાસને પણ પસંદ કરતી નથી. (૮૩૨) હે મિત્ર, ત્યાં અમે ખાસ ક્રીડાઓ કરવાનું વિચારી રાખ્યું છે. તું અમારી પાસે આવશે ત્યારે ત્હારા કાનમાં કહીશું (૮૩૩) મંથન કરવાથી થયેલું દૂધનું શીલું ત્યાં આપણે પીશું, અને કાનને મીઠી લાગે એવી જાની વાતો ત્યાં આપણે કરીશું. (૮૩૪) સોનાના પાત્રમાં કહેલું દૂધ સીતકારસહિત પીશું, ત્હારામાં પરાયણ એવા જે અમે તેમનું હૃદય ત્હારે શીતલ કરવું જોઈએ. (૮૩૫)

ન રોચતે ગૃહં સ્વીયં ત્વયા કૃષ્ણ વિના સ્થળમ્ ।

ઉદ્વિગ્નમાનસાઃ પ્રાણ તિષ્ઠામો વિયુતે ત્વયિ ॥૮૩૬॥

અસાકં તુ વિના લીલાં યુગાયતિ હરે શ્રુતિઃ ।

ત્વયિ દૂરે સ્થિતે શૂન્યા દિશઃ સર્વા વ્રજેશ્વર ॥૮૩૭॥

વ્રજરાજસુત સ્વીયચિત્તશોકનિવર્તક । ચલનીયં કૃપાપારાવાર વારણવિક્રમ ॥૮૩૮॥

આનંદય નિજાનંદસંદોહ સુખદાયક । અસાનતિતરામંતર્વિયોગમરદુઃસ્થિતાન્ ॥૮૩૯॥

કૃપાલો પાલય સ્વીયાન્ ગોપાલાન્ ગોકુલેશ્વર । વિજ્ઞાપિં નિજમિત્રાણામાકર્ણય મહામમો ॥

હે કૃષ્ણ, ત્હારા વિના અમને અમારા ઘરમાં એક ક્ષણભર પણ સોહાવું નથી. હે પ્રાણ, ત્હારા વિયોગમાં અમારું મન ઉદ્વેગવાળું થઈ જાય છે. (૮૩૬) હે હરિ, ત્હારી સાથે ક્રીડા કર્યા વિનાની એક ક્ષણ એક યુગ જેટલી લાંબી અમને લાગે છે. હે મજેશ્વર, તું દૂર હોય ત્યારે અમને સર્વ દિશાઓ શૂન્ય લાગે છે. (૮૩૭) હે મજરાજસુત, હે નિજજનના શોકને નિવૃત્ત કરનાર, હે કૃપાના સમુદ્ર, હે ગજરાજસમાન પરાક્રમી, હવે આપણે ચાલવું જોઈએ. (૮૩૮) હે નિબનંદના સમુદ્ર, હે સુખદાયક, અતરના વિયોગના ભારથી દુઃખિત થયેલા અમને આનંદિત કરો. હે મહાપ્રભુ, તમારા મિત્રોની વિજ્ઞાપિ સાંભળો. (૮૪૦)”

ગ્વાલો ગાય દોહવાને માટે બોલાવે છે, એમ કહી પ્રભુ માતાની ગાદમાંથી ઉઠ્યા, તે બે શ્લોકથી કહ્યું છે.

આકર્ષ્ય ગોપવાક્યાનિ ક્રીડાચલિતમાનસઃ । પર્યન્ મુલ્લાંબુજં માતુરુત્સંગાત્ સહસોત્થિતઃ ॥
માતર્મયા તાતધેનુદોહનાય ચ ગમ્યતે । આકારયન્તિ ગોપાલાઃ સકલા અંગણસ્થિતાઃ ॥

ગોપોનાં વાક્યો સાંભળીને ક્રીડાથી ચલાયમાન મનવાલા પ્રભુ માતાનું મુખકમલ ભેટાં માતાના બોળામાંથી એકદમ ઉઠ્યા. (૮૪૧) “હે માતા, મારે પિતાની ગાયો દોહવાને જવું છે. આંગણમાં ઉભેલા સર્વે ગોપાલો બોલાવે છે.” (૮૪૨)

માતા પોતાનો વાત્સલ્યભાર પ્રકટ કરતાં પ્રભુને વારે છે, તે શ્રીયશોદાજીનાં વાક્યો સોળ શ્લોકથી વર્ણન કરે છે.

યશોદાવદદાનંદનિધિમાત્મસુતં તદા । પુત્ર તિષ્ઠન્તિ ગોપાલા ધેનુર્ધોક્ષ્યન્તિ સર્વતઃ ॥
અસદ્વ્રજસ્થિતા ગાવસ્તીક્ષ્ણમૃદ્ધા વ્રજપ્રિય । મન્મનઃ કંપતે કૃષ્ણાનુકંપૈકપરં હરે ॥૮૪૪॥
વહુમિર્દિવસૈઃ પ્રાપ્તો ભવાન્ પુણ્યૈરુપાર્જિતૈઃ । મમ ગોપકુલોત્તંસ ધનં પ્રાણા મવત્પરાઃ ॥

ત્યારે પોતાના આનંદનિધિ સુતને શ્રીયશોદાજીએ કહ્યું કે “હે પુત્ર, ગોપાલો ઉભા છે, તે બધી તરફથી ગાયોને દોહશે. (૮૪૩) આપણા મળમાં રહેલી ગાયો તીક્ષ્ણ શિંગડાવાળી હોય છે. હે મળપ્રિય, હે હરિ, હે કૃષ્ણ, તારી જ સંભાળમાં પરાયણ મારું મન કંપે છે. (૮૪૪) બહુ દિવસે એકલા થયેલા પુણ્યથી તું પ્રાપ્ત થયો છે. હે ગોપકુલભૂષણ, મારું ધન અને પ્રાણ તારે જ આધીન છે. (૮૪૫)

રક્ષા મમ કૃતા ધૂયઃ પુરુષેણ મહાત્મનાં । પૂતનાતઃ સુત વ્યસ્તશકટાત્ વૃણનામતઃ ॥
ગૃહદ્વિજાતિસંસ્કારાત્ યમલાર્જુનપાતનાત્ । ધેનુકાસુરસંહારાત્ તથા વકનિપૂદનાત્ ॥૮૪૭॥
કાલીયસર્પસવિપયમુનાહદવેશનાત્ । દાવાનલાદ્ વ્રજજનમસ્મસાત્કરણાગતાત્ ॥૮૪૮॥
મુંજાટવીરવિષ્ટસ્ય ધેનુદાહદવાનલાત્ । અઘાસુરવ્યાચ્છ્રુત્વિવિરાન્તઃ પ્રવેશનાત્ ॥૮૪૯॥
સુદર્શનોરગ્રાસાત્ તથા ઘુપમમારણાત્ । અત્યન્તદુઃખિતા તાત વિભેમિ રિપુરોપતઃ ॥૮૫૦॥

હે સુત, મહાઆપુરુષે ઘણી વાર આજ સુધી મારી રક્ષા કરી છે. પૂતનાનો નાશ કરીને શકટનો ભગ કરીને, તુલુવાર્તનો નાશ કરીને (૮૪૬) ગ્રામ રીતિએ દિનભિતિને નામકરણ સંસ્કાર કરીને, યમલાર્જુનને પાકી નાંખીને, ધેનુકાસુરનો સહાર કરીને, અને બકાસુરને મારી નાંખીને (૮૪૭) દાહીય સર્પના વિષવાળા યમુનાના જલમાં પ્રવેશ કરીને, મળજનને ભસ્મ કરવાને આવેલા દાવાનલનું પાન કરીને (૮૪૮) મુંજાટવિમાં પેટેલી પોતાની ગાયોને દાવાનલના દાહથી બચાવીને, અઘાસુરના પહોળા કરેલા ઝુળની ગુફામાં અંદર પ્રવેશ કરીને (૮૪૯) સુદર્શન સર્પના ગ્રાસમાંથી, ઘુપભાસુરને મારીને રક્ષા કરી છે. હે તાત, અત્યન્ત દુઃખી થયેલી હું કંસાદિ શત્રુના શેષથી બીહું છું. (૮૫૦)

દુર્લભૈકપ્રજા કુર્વે કથં વિશ્વાસમન્યતઃ । મદક્ષિયુગલાચૈવ મિત્રો ભવ ભવાન્ ક્ષણમ્ ॥
આકાર્ય ગોપપૃથુકાનંગણે વિહરાત્મજ । અહમપ્યક્લ્પ્યમિ દુર્લભં સુતલાલિતમ્ ॥૮૫૨॥
કથં વૈ રોષતે મહં ત્વાં વિના લલિતાકૃતે । ત્વદેકશરણા જીવં જીવયામિ પ્રિયાર્મક ।
સર્વોપિ તાવકીનોયં વ્રજોત્રૈવાગમિષ્યતિ । મવનં મરિતં ચેતઃ સોત્સવં મે વિધાસ્યતિ ॥૮૫૪॥

મવાન્ યત્ર જનાસ્ત્વ સર્વેપિ વદન્ તવ । પશ્યન્તિ પરમોત્કંઠા વિરહે વ્રજભૂષણમ્ ॥૮૫૫॥

ખહુ જ કષ્ટથી પ્રાપ્ત થયલી પ્રભામાં તુ એક જ છે, તેથી હું બીજાને વિશ્વાસ કેવી રીતે કરું ? માટે તુ મારી આજોથી એક ક્ષણ પણ દૂર જ નહિ (૮૫૧) ગોપબાલકને બોલાવીને હે પુત્ર, આગળમાં રમ હે અગ, મને પણ પુત્રની ક્રીડા બોવાનું હૃદય સુખ મળશે (૮૫૨) હે લલિત આકૃતિવાળા, તારા વિના મને કેમ રહે ? હે પ્રિયબાલ, એક તારા જ આધારથી મારા જીવમાં જીવ રહ્યો છે (૮૫૩) આ આખું જળ તારું જ છે, એ બધા અર્થ જ આવશે મારૂં આખું ભવન ભરાઈ જશે મારા ચિત્તને મોટે ઉત્સવ થશે (૮૫૪) તુ જ્યાં હશે ત્યાં સર્વે દોષો, વિરહમાં પરમ ક્ષિત્તિથી જળના બૂધરૂપ તારા મુખનું દર્શન કરશે (૮૫૫)

ત્વયિ સ્થિતે વ્રજાનંદ દયિતે મયને મમ । નિત્યોત્સવઃ સર્વજનાહ્વાદકઃ કામસુંદર ॥૮૫૬॥

ત્વય્યાગતે નંદમેહે કુલદીપઃ પ્રકાશિતઃ । તતઃ પ્રભૃતિ સતતં સમૃદ્ધાઃ સર્વતો વયમ્ ॥૮૫૭॥

અસાકં તુ શુભં યત્ તદ્ વ્રજે ત્વયિ સમાગતે । અતો મવાનેવ હરે લૌકિકં પારલૌકિકમ્ ॥

હે મળના આનંદરૂપ, હે કામથી પણ સુંદર, બહાલો એવો તુ જ્યારે મારા ભવનમાં હોય છે, ત્યારે સર્વ જનને આહવાદ કરનાર નિત્ય ઉત્સવ થઈ રહે છે (૮૫૬) શ્રીનંદરાયજીના ઘરમાં તારા આવવાથી કુલદીપ પ્રકાશિત થયો છે, તે દિવસથી અમે સર્વે સર્વ તરફથી નિરતર સમૃદ્ધિવાળા થયા છીએ (૮૫૭) અમારૂં જે જે કંઠાણુ થયું છે, તે તારા આવવાથી જ થયું છે, તેથી અમારૂં ઐહિક અને પારલૌકિક સર્વસ્વ તુ જ છે.” (૮૫૮)

માતાનાં વંશન સાંભળીને પ્રભુ પોતાનું નિઃસંપન્ન બતાવે છે, અને માતાની આજ્ઞા લઇને ગાઘમાં (ખિરકમાં) જવા નીકળ્યા, તેનું વર્ણન સાત શ્લોકથી કરે છે,

આકર્ણ્ય જનનીવાક્યં હરિરુત્તરમુક્તવાન્ । વયં ક્રીડાપરા એવ માતર્ગોકુલભૂમિષુ ॥૮૫૯॥

અસદ્વ્રજે વ્રજપતૌ વ્રાતે વ્રજમયં કુતઃ । યે દ્રુહ્યન્તિ વ્રજજનાન્ તે નશ્યન્તિ સ્વતોઽસુરાઃ ॥

ન વૈ દૂરં ગમિષ્યામઃ સાયમાયાતધેનવઃ । ગોષ્ઠે ગોપજનાક્રાંતે ક્રીડિષ્યામઃ પરં વયમ્ ॥

માતરસત્પ્રિયા ગાવસ્તીક્ષ્ણશૃંગા અપિ સ્વતઃ । સાઘ્યો વ્રજજનં દૃષ્ટ્વા મારયન્તિ ન કંચન ॥

ત્વયા મદ્વિપયે ચિંતા ન કાર્યા જનની સ્વયમ્ । અહં વ્રજં વિદ્યાયાન્યત્ સ્યલં યાસ્યે ન કિંચન ॥

વ્રજો મદીયો ન મયા ક્ષણં ત્યક્તું હિ શક્યતે । અહં વ્રજપ્રિયો માતર્વ્રજસ્યાપ્યહમેવ હિ ॥

શ્વમુક્રવા પ્રચલિતોઽનુજ્ઞાતોપિ યશોદયા । કપોલૌ કરયુગ્મેન પ્રગૃહ્ય પરિચુંવિતઃ ॥૮૬૫॥

માતાનાં વંશન સાંભળીને હરિ ઉત્તર દેવા લાગ્યા “હે મા, અમે તો ગોકુલની જ આજોમાં ક્રીડા કરવાવાલા છીએ (૮૫૯) અમારા જળમાં અમારા પિતા જળપતિ છે તો જળને બચ શાનો ? જે અસુરો જળજનને દ્રોહ કરે છે, તેમનાં જોની મેળે જ નાશ થઈ બચ છે (૮૬૦) અમે દૂર જઈશું નહિ સંખ્યાકાલે ગાયો ખિરકમાં આવશે, ત્યારે એમની બેડે પાછા આવીશું ત્યારે ખિરકમાં ગોપલોકો ભરાઈ જશે, તે વખતે અમે અહિંયાં બેલીશું (૮૬૧) હે મા, અમારી બહાલી ગાયો બે કે પોતે તીક્ષ્ણ સિંગાવાડી છે, તો પણ તે સારી ગાયો છે જળજનોને ભેઈને, કાઢને મારતી નથી (૮૬૨) હે મા, તારે મારે વિષે જરાપણ ચિંતા કરવી નહિ હું જળને છોડીને બીજા કંઈપણ સ્થળમાં કદી જવાને નથી (૮૬૩) જળ મારૂં છે, હું જોને એક ક્ષણ પણ છોડી શકું

તેમ નથી હે મા, મજ અને બહાનું છે, અને મજને પણ હુંજ પ્રિય છું. (૮૬૪) એમ કહીને મશોદની રમ લખને પ્રભુ ચાહ્યા, ત્યારે માતાએ બંને હાથથી ગાલ ધરીને પ્રભુને ચુંબન કર્યું.

ગોપથી વિંદ્યાયત્રા પ્રભુ ખિરકમાં પધારીને ગોદોહનના ઉદ્ધોગ કરીને ગાયોને હુલે છે, તેનું વર્ણન સત્તર શ્લોકથી કરે છે.

સમાગતૈઃ પરિવૃતો મધુપઃ કમલૈરિવ । ગોપૈઃ સમગમદ્વેણુવેત્રવાહુઃ કૃપાકરઃ ॥૮૬૬॥

નિર્યોગપાશરચિતગોપવેષઃ કૃપાનિધિઃ । કટિવંધાવૃતસિરાઃ કટિપીતાંશુકાવૃતઃ ॥૮૬૭॥

રણયજૂપુરે પદ્મયાં નૃત્યન્ ગોપકુલૈઃ સહ । વાદયન્ મધુરં વેણું સરામો ગોષ્ટમાગતઃ ॥

ભ્રમર કમલોથી વિંદ્યાયત્રા તેમ સાથે આવેલા ગોપોથી વિંદ્યાયત્રા કૃપા કરવાવાળા પ્રભુ હાથમાં વેણુ અને લકુટિ લખને ચાહ્યા. (૮૬૬) હાથમાં લોભનાં (દોરડું) લખને ગોપવેષવાલા કૃપાનિધિ ભગવાન મસ્તક ઉપર પટકો લપેટીને, પીતાંબર કટિપર બાંધીને, (૮૬૭) ચરણના નૂરને રણકાર કરતા, ગોપોના યોગાની સાથે નૃત્ય કરતા, મધુર વેણુ વગાડતા, સરામી સાથે ખિરકમાં આવ્યા. (૮૬૮)

તતઃ પરિવૃતો ગોપૈર્વૈસ્તવેદમ સમાગતઃ । સ્વકરેણારવિન્દાક્ષઃ કપાટમુદઘાટયત્ ॥૮૬૯॥

ઘાવમાનાંસ્તતો વત્સાન્ માત્રાંતિકગતિપ્રિયાન્ । ઈન્દ્રિયસત્કર્ણાનુદૃત્ય કર્ણૌ ચકિતલોચનાન્ ॥

ગૃહીતજનનીસ્તન્યાન્ સંધ્યાવધિવિયોગિનઃ । ક્ષુધાતુરાન્ સમૃત્પ્લુત્ય મૃદુર્જનનીસંગતાન્ ॥

વિલોકયન્ કૃપાપૂર્ણો ગોપવેષમુશોમિતઃ । મુલ્લેન મૂલરીરંધ્રાન્ પૂરયન્ સુધયા મૃશમ્ ॥

પછી ગોપોથી વિંદ્યાયત્રા વાહરણોના સ્થાનમાં આવ્યા. કમલનયન પ્રભુએ પોતાના હાથથી દરવાને ઉઘાડ્યો. (૮૬૯) પછી પોતાની માતાઓની પાસે જવાનું જોને મગે છે, એવા વાહરણો ઉઘા કાન કરીને ચક્રિત થયલાં નેત્રવાલાં ખિરકમાં હેલ્યા. (૮૭૦) સવારથી તે સખ્યા-પર્યંત માતાનાં વિદ્યોગવાલાં, જૂખ્યા થયલાં, વારંવાર કુદતાં કુદતાં માતાઓની પાસે ગયાં, અને માતાઓના આચળને ગ્રહણ કર્યાં. (૮૭૧) એવાં વાહરણોને કૃપાથી ભરપૂર ગોપવેષથી મુશોમિત પ્રભુએ જોયા, અને મુખથી વેણુના હિરમાં સુધા પુરતા વેણુ વગાડવા લાગ્યા. (૮૭૨)

ગૃહીતપીતવસનો વાહુના દક્ષિણેન હિ । વામેન દોહનીં ગૃહ્ણંસે નિર્યોગપાશમૃત્ ॥૮૭૩॥

આકારયન્ વ્રજજનાન્ ત્રિવિધેર્વેણુનિઃસ્વનૈઃ । નામગ્રાહં વ્રજગર્વાં ગતિસ્તંમકૃતિઃ પુનઃ ॥

તરુમ્યો મધુધારાઃ સ્પર્શયન્ ફલપુષ્પકૃત્ । ઉત્પાદયન્ રોમહર્ષ સ્તંભયંચ નદીગતિમ્ ॥

પ્રકુર્વન્ કમલોદ્યોતં જલં કલ્લોલયત્પિ । ગાઃ સમૃત્તન્નસત્કર્ણાઃ સર્વા વિદધદાગતાઃ ॥

જમણા હાથમાં પેતે પીતાંબર ધર્યું છે, તથા ડાબા હાથમાં દોહણી લીધી છે, બાંધ ઉપર દોરડું (લોભના) ધર્યું છે (૮૭૩) મદ, મધ્યમ, અને તીવ્ર, એમ ત્રણ પ્રકારના નાદથી વેણુ વગાડીને મજાકરતે બોલાવવા લાગ્યા પછી ગાયોના નામ લઈ તેમની ગતિ રોકી લીધી. (૮૭૪) વજ્ર-માંથી મધુધારાઓ અરવા લાગી, અને એમને પુલ તથા ફેલા આપ્યા, અને એમને હર્ષથી રોમાંચ થયો, અને નદીની ગતિ અટકી મઈ (૮૭૫) આ વેણુનાદથી કમલ જિલવા લાગ્યા, જલમાં તરંગ આવવા લાગ્યા, અને આસપાસ આવેલી ગાયો કાન ઉઘા કરી સ્તબ્ધ થઈમઈ. (૮૭૬)

દોહનાય કૃતોઘોગથન્ પદ્મિઃ શ્વેર્હરિઃ । વદન્નામાનિ ઘેનૂનામવ્યક્તપદનૂપુરઃ ॥૮૭૭॥
 હતસ્તતઃ સમાયાતાન્ પદ્યન્ વ્રજજનાનપિ । અંતરુત્સાહસંપન્ન ઉદ્યદ્ભાવવિભાવિતઃ ॥૮૭૮॥
 ર્દશમાણો મુદુર્વકાપ્પાનંદાનંદિતાનિ ચ । વ્રજસ્ત્રીણાં સ્વવદનં પદ્યન્તીનામહર્નિશમ્ ॥૮૭૯॥
 લસદ્વ્રગતિર્ગોપકુલપો ઘેનુસન્નિધૌ । વત્સં વવન્ધ નિર્યોગપાશૈઃ શોભાર્થમેવ હિ ॥૮૮૦॥
 અર્ધોત્થિતઃ સ્થિતઃ સ્થાપ્ય દોહનીમૂરુમધ્યતઃ । અદુહદ્વેનુમુત્કર્ષાં સ્વતઃ સ્તુતનિજસ્તનામ્ ॥
 સ્વામિન્યો વ્રજનાથૈવમવસ્થાદર્શનોત્સુકાઃ । સમાગતાઃ સ્વમવનાચ્ચિત્રપ્રાયતયા સ્થિતાઃ ॥

હરિ ધીમે ધીમે ચરણ ધરતા ચરણમાં નુપુરનો અવાજ ન થાય એમ યાદતા, ગાયેના નામ લેતા દોહવાનો ઉલ્ભ કરવા લાગ્યા. (૮૭૭) આમતેમથી આવેલા વ્રજજનને ભેટા અંતઃક-
 રણમાં ઉત્સાહવાળા થયલા પ્રભુ તેમનામાં ઉત્પન્ન થતા ભાવથી વિશેષ પ્રકારે ભાવિત થયા. (૮૭૮)
 ત્રિ સ્થિત પોતાના મુખને ભેળવે તેના આનન્દથી આનન્દિત થયલા વ્રજભક્તના મુખને પ્રભુ
 વારંવાર ભેવા લાગ્યા. (૮૭૯) ગોપકુલપાલક ભગવાન ગાયેની પાસે શોભા આપતી વાંકી
 ગતિથી દોહનાથી શોભાને માટે વાહરડાને બાંધવા લાગ્યા. (૮૮૦) અર્ધા ઉઠ્યા એવી સ્થિતિમાં
 રહીને દોહણીને જે ભગની વચમાં પકડીને, પોતાની મેળેજ સ્તનમાંથી દૂધ ઝરતી ઉત્ક્રિષ્ટ
 ગાયને દોહવા લાગ્યા. (૮૮૧) વ્રજનાથની આવી અવસ્થા ભેવાને ઉત્સાહવાળી સ્વામિનીઓ
 પોતપોતાના ધરમાંથી આવી પહોંચ્યાં, અને ત્યાં ચિત્રપ્રાય થઈને ઉભાં રહ્યાં. (૮૮૨)

ખિરકમાં ગોદોહન કરતા પ્રભુનું વર્ણન, અને એવાં દર્શન કરીને વ્રજભક્તની જે
 અવસ્થા થઇ તેનું વર્ણન સત્તાવીશ શ્લોકથી કરે છે.
 અર્ધોરિયતં ભાવયંતં સ્વપ્રેષ્ઠસ્વામિર્ની હૃદિ । દુહંતં ગાં ગોપદ્વનું વિવશં સ્વામિનીરસૈઃ ॥૮૮૩॥
 આનંદમીલનયનં ચાલયન્તં શિરસ્તથા । આનંદાશ્રુયુતં હમ્બ્યામુચ્છનં પુલકોદ્ગમૈઃ ॥૮૮૪॥
 દરશ્વાસોન્મન્નાસં સહાસવદનામ્બુજમ્ । ઉન્મદદ્વન્દ્યુગલં ચલત્કુંડલમંહિતમ્ ॥૮૮૫॥
 નાસિકાવલંવિમુક્તાફલભૂષણભૂષિતમ્ । અધરસ્રવદત્યન્તદુર્લમસ્થાધરામૃતમ્ ॥૮૮૬॥
 ગ્રીવાલસત્ત્રિવૃત્કંઠભૂપામાલાવિભૂષિતમ્ । ડરોવલંબમાનેન વૈયાગ્રેણ નલેન ચ ॥૮૮૭॥
 હીરકાદિમણિત્રાવિરાજત્પદકાન્વિતમ્ । આનામિલંબમાનેન મુક્તાહારેણ શોભિતમ્ ॥૮૮૮॥
 માણિક્યમધ્યગ્રથિતમુક્તાદામવિરાજિતમ્ । કાંચનેનાપિ હારેણ રાજદ્વદયમંડલમ્ ॥૮૮૯॥
 કરકંકણસૌવર્ણગદદ્વયવિભાદ્યમ્ । કટિમધ્યલસત્સ્વર્ણકિકિણીગુચ્છશોભિતમ્ ॥૮૯૦॥
 ઘદ્ધપીતાંવરં કઢ્યાં કેકિપિચ્છશિષોધરમ્ । પદદ્વયલસત્સલીલમણિનુપુરંજિતમ્ ॥૮૯૧॥
 ગોદોહવાહુસંચારં ધારાદર્શનમાનસમ્ । ફેનમોજનકાર્યેકપયઃસંપાદનોન્મુલમ્ ॥૮૯૨॥
 પશ્યંત્યો વ્રજનાથં સ્વમર્વસ્વમહસન્ મુદા ।

અર્ધોત્થિત સ્થિતિમાં, પોતાની પ્રેષ્ઠ સ્ત્રીસ્વામિનીની હૃદયમાં ભાવના કરતા, ગાય દોહતા, ગોપ-
 પુત્રને, શ્રીસ્વામિનીના રસમાં વિવશ, (૮૮૩) આનન્દથી નેત્રને ઝીંચી દેતા, અને મસ્તકને હલાવતા,
 અને નેત્રમાં આનન્દાશ્રુવાળા, ચેમાંથી યુલેશ રાત્રિવાળા, (૮૮૪) ધીમે ધીમે સ્વાસ લેવાથી
 નાસિકા ઉથી થઇ રહી છે એવા, મુખકમલ દાસ્યયુક્ત છે એવા, અને ગદ્યસ્થય મુક્રિષ્ટ થઈ

રહ્યા છે એવા, હાલતા કુપ્પડોથી શોભી રહ્યા છે એવા (૮૮૫) નાસિકામાં લટકતા મોતીના નકવેસરથી શોભતા, જેના અધરામાંથી અત્યંત દુર્લભ અધરામૃત સવે છે એવા (૮૮૬) મોતીની તણુ સેરનું કપડાંભરણુ જેના ગળામાં વિરાજમાન છે એવા, અને ઉર ઉપર વાદનખનું આબૂપણુ શોભી રહ્યું છે એવા (૮૮૭) હીરા, વગેરે મણિના સમૂહથી જડેલું શોભાયમાન પદક જેમણે ધારણુ કરેલું છે એવા, નાભિપર્યંત લટકતા મોતીના હારથી શોભતા (૮૮૮) વચમાં વચમાં માણેક ગુંથેલા એવી મોતીની માલાથી શોભતા, અને કંચનના હારથી જેનું હૃદયમણ્ડલ શોભી રહ્યું છે, એવા (૮૮૯) ખન્ને હાથમાં કેકેલુ તથા બાહુમાં સોનાના જે બાબુળન્ધ ધર્યા છે, તેથી ખન્નેની કાન્તિથી શોભતા, કટિમધ્યે સુવર્ણનો કંદારો ધર્યો છે, તેના હુધરીના ગુચ્છથી શોભતા (૯૦) જેમણે કટિ ઉપર પીતામ્બર ઝાંધ્યું છે, મસ્તક ઉપર મોરપિન્ધ ધર્યું છે એવા, ખન્ને ચરણમાં નીલમણિ જડેલા નુપૂરથી શોભતા (૯૧) ગાય દોહવામાં જેમના હાથના સંચાર થાય છે એવા, દૂધની ધારા એવામાં જેમનું મન લાગી રહ્યું છે એવા, ઘેયાના ભોજનને માટે દૂધ એકઠું કરવામાં તત્પર એવા (૯૨) પોતાના સર્વસ્વરૂપ એવા જનનાથને આવી સ્થિતિમાં ભેષને જનભક્તો આનંદથી તેની સામે હસવા લાગ્યાં. (૯૨૨)

કાશિત્ સ્વત્કગૃહાઃ કાશિત્ કૃષ્ણગ્રહણવિહ્વલાઃ ॥૮૯૩॥

કાશિદત્યદ્વૃતાં લીલામીક્ષન્ત્યો ન્યરુણન્ મનઃ । કાશિન્મનોરથારૂઢા ભાવયન્ત્યઃ સ્વસંગમમ્ ॥

અગૃહ્ણન્ બલિમન્યાશ્ચ પ્રામયિત્વા કરદ્વયં । કાશિદ્વિયોગમીત્યૈવ ચિંતાકુલિતચેતનાઃ ॥

કેટલાકોએ ધરને ત્યાગ કરી દીધો, કેમકે કૃષ્ણનું ચંદ્રણુ કરવાને વિકલ થઇ ગયાં. (૯૩) કેટલાંકે અતિઆશુત લીલાને ભોતાં તેમનું મન નિરુદ્ધ થઈ ગયું. અને કેટલાંકને એવા મનોરથ થયો કે પ્રભુની સાથે આપણો સંબંધ ક્યારે થાય. (૯૪) બીજાં જનભક્ત ખન્ને હાથ ફેરવીને ભગવાનના ખલેયા લેવા લાગ્યાં, કેટલાંક વિયોગની બીડથી ચિંતાથી આકુલ ચિત્તવાલા થઇ ગયાં. (૯૫)

કાશિત્ હૃદયસંજાતકામસંતાપતાપિતાઃ । કાશિદ્વજપતેર્દોહક્રિયાશિક્ષાપરાયણાઃ ॥૮૯૬॥

કાશિદોહનસંસર્ગિકરચાંચલ્યચંચલાઃ । કાશિદાદૃતગોપીશકટાક્ષમુપિતા અપિ ॥૮૯૭॥

કાશિદ્વદનલાવણ્યરસાંભોનિચિમજિતાઃ । કાશિત્ કુંવલયાનંદિમુલ્લસંદ્રવકોરકાઃ ॥૮૯૮॥

કેટલાંક હૃદયમાં ઉત્પન્ન થતાં કામના સંતાપથી તપ થઇ ગયાં, અને કેટલાંકે જનપતિને ગાય દોહવાનું શિખવવામાં પરાયણુ થઇ ગયાં. (૯૬) કેટલાંક ગાય દોહવાના સસર્ગથી પ્રભુના હસ્ત ચયલ થાય છે, તેની નકલ કરી પોતે પણ તેમજ હાથ દલાવવા લાગ્યાં. કેટલાંકે ગોપીજન પારંવાર થતાં પ્રભુના કટાક્ષથી ટળ્યા જેવા થઈ ગયાં. (૯૭) કેટલાંક પ્રભુના મુખના લાવણ્યરસના સમુદ્રમાં મગ્ન થઇ ગયાં, કેટલાંક કુન્દનીને [રાત્રિવિકાસી કમલને] આનંદ આપનાર પ્રભુના મુખ-ચંદ્રના દર્શનને માટે ચકોર જેવાં તત્પર થઈ ગયાં. (૯૮)

કાશિત્ પરમવૈકુલ્યપ્રદલક્ષ્મી અપિ સ્વતઃ । કાશિત્ કટાક્ષવિભેષૈરન્યસંબંધમાવનાદ્ ॥૮૯૯॥

મન્ત્યઃ પરમસંતુષ્ટમપ્સ્યન્ પ્રણયાતુરાઃ । કાશિન્નિમીલિતસ્વીયનેત્રરંધ્રેણ ગોપતિમ્ ॥૯૦૦॥

યોગમાર્ગાનુસારેણ હૃદિ પ્રાવેશ્યન્ મુદા । કાશિદ્નક્રિક્રપ્રકારેણ ગોપીશ્ચરણામ્બુજમ્ ॥

પીતં પુનઃ પુનઃ પીતં નાટપ્યન્ વિરહાતુરાઃ । કાશિદત્યંતસૌન્દર્યદર્શનનંદકંપિતાઃ ॥૯૦૨॥

કેટલાંકે પોતેજ અત્યંત વિકલ થઈને લગ્નગમે લ્યાગ કરી દીધો, કેટલાંક અન્યની સાથે પ્રભુના સંબંધની ભાવનાથી પ્રભુ ઉપર કટાક્ષ નાંખીને (૮૯૯) પ્રહાર કરતાં હતાં તો પણ પરમ સંતોષથી પ્રભુના દર્શન પ્રેમથી આતુર થઈને કરવા લાગ્યાં. (૮૯૯૩) કેટલાંક પોતાના મોંચેલાં નેત્રનાં છિદ્રદ્વારા ગોપાલ પ્રભુને (ઈંદ્રિયોના સ્વામીને) યોગમાર્ગને અનુસાર હૃદયમાં પધરાવીને આનંદ પામ્યાં. (૯૦૦૩) કેટલાંક ભક્તિમાર્ગના પ્રકારથી ગોપીશ પ્રભુનાં ચરણ-કમલનું પોતાના નેત્રદ્વારા વારંવાર પાન કરતાં છતાં વિરહથી આતુર થઈ તૃપ્ત થયાં નહિ. (૯૦૧૩) કેટલાંક પ્રભુના અત્યંત સૌંદર્યનાં દર્શનથી થયેલા આનંદથી કંપવા લાગ્યા. (૯૦૨)

કાશ્ચિદ્વદનલાવણ્યજાતસ્વેદાંગશૈથિલાઃ । કાશ્ચિચરણચાશ્ચલ્યજાતરોમોદ્રમા મુહુઃ ॥૯૦૩॥
 કાશ્ચિત્કૂજિતકં શ્વૃતા માપણસ્ખરમક્ષ્ણકાઃ । કાશ્ચિત્ હૃદયસંજાતોઙ્ગટભાવવિભાવુકાઃ ॥૯૦૪॥
 પ્રાપ્તાતિવેપથુવશીકૃતસ્વધનમાનસાઃ । જ્વલદિંગાલનિર્યાતશિશ્વાશ્યામનિરીક્ષકાઃ ॥૯૦૫॥
 વૈવર્ણ્યવર્ણ્યમાનાંગશિથિલીકૃતસત્ક્રિયાઃ । ગોપાલદોહસુપમાજડીભૂતાચિલાક્ષ્ણકાઃ ॥૯૦૬॥

કેટલાંક ભગવાનના મુખની લાવણ્યતાથી પ્રસ્વેદ્યુક્ત અંગવાળાં થઈ શિથિલ થઈ ગયાં. કેટલાંક પ્રભુના ચરણની ચંચલતાથી વારંવાર રોમાંચનો અનુભવ કરવા લાગ્યાં. (૯૦૩) કેટલાંક પ્રભુના કૂંજનનું શ્રવણ કરીને ગદ્ગદ કંઠથી બોલવા લાગ્યાં. કેટલાંક હૃદયમાં ઉત્પન્ન થયેલા ઉત્કટ ભાવની ભાવના કરવા લાગ્યાં. (૯૦૪) પોતાને થયેલા કંપથી મનરૂપી ધન પ્રભુને વશ થઈ જવાથી, ખળતા અમારામાંથી નીકળતી જ્યોતિષ સ્થામ પ્રભુનું દર્શન કરવા લાગ્યાં. (૯૦૫) પ્રભુના વિલક્ષણ અંગના વર્ણનથી શિથિલ થઈ ગયેલી સર્વક્રિયાવાળાં કેટલાંક ગોપીજન ગોપાલ પ્રભુની દોહવાની શૈભા એકને સર્વ અગથી જડ જેવાં થઈ ગયાં. (૯૦૬)

ચિત્રદર્શનહૃષિતાઃ ચિત્રપ્રાયતયા સ્થિતાઃ । સ્થનિઘ્રસસંદોહસમર્પણપરાયણાઃ ॥૯૦૭॥
 ઘેનુદર્શનસંજાતતથાવિધમનોરથાઃ । નિજસ્વામિશ્રમકૃતિપ્રેક્ષણાતિવિલક્ષણાઃ ॥૯૦૮॥
 દોહનોઘોગચલિતનૂપુરન્વનિયુદ્ધયઃ । અંતરંગાનેકવિધવાર્તાસ્મૃતિસમાકુલાઃ ॥૯૦૯॥

પ્રભુના વિચિત્ર દર્શનથી ચિત્ત હરાઈ જવાથી કેટલાંક ચિત્રમાં લખ્યાં જેવાં સ્થિર થયાં. અને પોતામાં રહેલી રસોના સમૂહ અર્પણ કરવામાં પરાયણ થયાં (૯૦૭) ગાથોના દર્શનથી તેવાજ પ્રકારના મનોરથ કેટલાંક ગોપીજનને થવાથી પોતાના સ્વામીને દોહવામાં જે શ્રમ થતો હતો તે એકને વિહવલ થઈ ગયાં. (૯૦૮) દોહવાને માટે પધારતા પ્રભુના નૂપુરનાં અવાજમાં જેમની હ્રદિ ટાગેલી છે એવાં કેટલાંક અનેક પ્રકારની અતરંગ વાર્તાનું સ્મરણ થવાથી અતિ-આકુલ થઈ ગયાં. (૯૦૯)

આ પ્રમાણે વિકલ થયેલાં ઝળઝળકતો શ્રીદામા સખાને પોતાના મનોરથ કહો છ, અને તે પૂર્ણ કરવાને પ્રભુની પ્રાર્થના કરવાની વિનંતિ કરે છે, તેનું પણ ન સાડી ઓગળીસ સ્લોકથી કરે છે.

વિવિધપ્રેમસંબંધવિભાવનવિચક્ષણાઃ । શ્રીદામાને સમાહૂય ગોકુલેશાન્તરરક્ષિણમ્ ॥૯૧૦॥
 સસ્વાયમવદન્ સ્વીયહૃદયસ્યાન્ મનોરથાન્ । શ્રીદામન્નસદીયસ્ત્વં સ્વામિનીપ્રિયસેવકઃ ॥
 કિંચિદ્વિજ્ઞાપેતં વ્રૂદ્ધિ ગોપીનાં પ્રિયસન્નિઘૌ । વયં દિવા વિયોગાત્યાં ભાવયન્ત્યસ્ત્વદાનનમ્ ॥

પોતાના પ્રેમ ભગવાનના વિવિધ સમ્બન્ધની ભાવના કરવામાં ચતુર કેટલાક મુખ્યભક્તો શ્રીગોકુલેશના અન્તરગ સખા શ્રીદામને બોલાવીને (૯૧૦) પોતાના હૃદયના મનોરથોને કહેવા લાગ્યાં કે હે શ્રીદામા, તું અમારો છે, અમારા શ્રીસ્વામિનીનો પ્રિય સેવક છે (૯૧૧) તેથી અમે તેને કાંઈ પ્રાર્થના કરીએ છીએ, તે ગોપીઓના પ્રિય શ્રીકૃષ્ણની આગળ કહેજે કે અમે સિવસના વિચોગથી પીડિત થયલા તમારા મુખની ભાવના કરીએ છીએ. (૯૧૨)

આસાયં દુઃસ્વદં કાલં કયં ચાગમયન્ પ્રમો । સ કોપિ મવિતા કાલો યસ્મિન્ પતિપદામ્બુજમ્ ॥
નિજોત્સંગગતં મમ્યન્ વાહયિષ્યામ એવ હિ । કદા વ્રજપતેર્વાહુ સમાહ્યાન્તિકે પ્રશ્નમ્ ॥
ગૃહીત્વા ગાદમાલિજ્ઞ સુસ્થિતાઃ સ્યામ ચાંતરમ્ । કદા હૃદયસંતાપનિવૃત્તિં ગોકુલેશ્વરઃ ॥
નબનીતાતિમૃદુલસ્વગાત્રસ્પર્શનાદિભિઃ । કદા કૃષ્ણસ્ય ચદનલાવણ્યં દ્વ્યધુવ્રતૈઃ ॥૯૧૬॥
પાશ્ચામઃ પરમાનંદસન્દોહં હૃદયસ્થિતેઃ ।

સન્ધ્યાકાલપર્યન્તેના દુઃખ દેનારો કાલ હે પ્રભુ, જેમ તેમ કરીને બ્યતીત કર્યો. એવો કેમ કાલ આવશે કે જેની અન્દર અમે અમારા પતિના ચરણકમલને (૯૧૩) અમારા બોળામાં લધ્ધને તેને સારીરીતે ઘણવાની સેવા કરીશું ? અમે ક્યારે મુખપાતિને પાસે બોલાવીને એમના બે બાહુને (૯૧૪) પકડીને ગાઠ આલિંગન કરીને અન્તઃકરણમાં સુખી થઈશું ? (૯૧૪) ગોકુલેશ્વર નબનીતાથી પણ અત્યન્ત કોમલ એવા પોતાના ગાત્રનો સ્પર્શ વગરે કરવીને હૃદયનો સન્તાપ ક્યારે નિવૃત્ત કરશે ? (૯૧૫) અમારા હૃદયમાં રહેવા કૃષ્ણના પરમાનન્દના સારરૂપ મુખના લાવણ્યનું દૃષ્ટિપ્ત ભ્રમરથી ક્યારે પાન કરીશું ? (૯૧૬)

કદા કપોલૌ મૃદુલાબુચ્છનૌ સરસૌ હરેઃ ॥૯૧૭॥

મનોજભાવવિવશાન્નુવિષ્યામઃ પરસ્પરમ્ । સ્થાપયામઃ કદા કૃષ્ણં હૃદયે હૃદયપ્રિયમ્ ॥
કારામ્યાં વૈષ્ટયિષ્યામો મધુપં કમલૈરિવ । કદા વયં કરિષ્યામઃ પ્રશ્નુના રસસંવિદઃ ॥૯૧૯॥
ગાશ્ચામસ્તદ્રુપાન્ કંઠં ગૃહીત્વા પ્રશ્નુના સહ । કદા રશ્મિ શૃંગારં સ્વરુપ્યા ગોકુલેશિતુઃ ॥
કરિષ્યામો હસિષ્યામઃ ક્રીડિષ્યામઃ પરસ્પરમ્ । કદા વિવિધરમણસંતોષૈસ્તુષ્ટમાનસાઃ ॥
પૂરયામઃ પ્રિયેષોઽગ્રાપ્તાનંદા મનોરથમ્ । કદાસાકં પ્રમોર્મૃતિરેકૈવ સ્વલુ દૃશ્યતે ॥૯૨૨॥

અતિ કોમલ પ્રચ્છિત રસવાળા શ્રીહરિના બન્ને કપાલને કામભાવથી વિવશ થયલા અમે ક્યારે પરસ્પર સુગ્ધન કરીશું ? (૯૧૮) અમારા હૃદયના પ્રિય શ્રીકૃષ્ણને અમે ક્યારે અમારા હૃદયમાં સ્થાપન કરીશું ? (૯૧૮) જેમ ભ્રમર કમલોથી વિંટલાઈ બપ છે, તેમ અમે અમારા હાથથી પ્રશ્નુને ક્યારે વેણિત કરીશું ? પ્રભુની સાથે રસસમ્બન્ધિ વાર્તા અમે ક્યારે કરીશું ? (૯૧૯) પ્રભુના શ્રીકવચને ગ્રહણ કરીને તેમની સાથે તેમના યુગ્મ અમે ક્યારે ગાઇશું ? અમે એકાન્તમાં અમારી રચિને અનુસાર પ્રશ્નુને શૃંગાર ક્યારે કરીશું ? (૯૨૦) વિવિધ રમણ દ્વારા સન્તોષ પામી અમે પ્રસન્ન મનવાળા ક્યારે થઈશું ? ક્યારે હસીશું ? અને પરસ્પર મીઠા કરીશું ? (૯૨૧) અમે આનન્દ પ્રાપ્ત કરીને પ્રિયની સાથે જન મનોરથ ક્યારે પૂર્ણ કરીશું ? અમે અમારા પ્રભુના એકલા સ્વરૂપમાત્રનેજ ક્યારે બોધીશું ? (૯૨૨)

एवंविधैर्वचोवृद्धैर्विविधैः स्वमनोगतैः । श्रीदामानं समानयं किंचिद्भुः प्रियाः प्रियम् ॥

યથા મિલતિ ગોપીશસ્તથા સંકેતમાત્રુ । અસ્માનિતો નય સત્ત્વે સવિધે મોકુલેશિતુઃ ॥૧૨૪॥
 અતિતપ્તા વયં સર્વા હૃદ્યેનાંતરાત્મના । તચ્છાતિઃ કૃષ્ણકુમુદવંધુસર્વાગદર્શનાત્ ॥૧૨૫॥
 વાહુ સતતસંતપ્તૌ પરિરંમણકર્મણિ । હૃદયં સ્ફુટતિ ગ્રાયો વિરહેણાતિકોમલમ્ ॥૧૨૬॥
 યત્તો વિનોદવાક્યાનિ વક્તુમુત્કંઠતે સદા । શ્રવણે સ્વામિવેચનશ્રવણોદ્યોગકાતરે ॥૧૨૭॥
 મનો વિનોદસહિતં હરિણા રંતુમિચ્છતિ । एवं ત્વયાતિરહસિ કૃષ્ણકર્ણેઽસદીરિતમ્ ॥૧૨૮॥
 ગોપાલભોગસમયે કથનીયં, પ્રયત્નતઃ ।

આ પ્રમાણે પોતાના મનમાં રહેલા વિવિધ પ્રકારના વાક્યોના સમૂહથી શ્રીદામાને આનન્દ આપીને ફરીથી એ પ્રિયાઓ પ્રિય સુદામાને કાર્પક કહેવા લાગ્યા. (૯૨૩) ગોપીશ પ્રભુ ને પ્રકારથી મળે એવો સંકેત કરે છે સખા, અમને અહિંયાથી ગોકુલેશ પ્રભુ પાસે લઈ ચાલ. (૯૨૪) અમે સર્વે અન્તાઃકરણમાં કામથી બહુ પીડિત થઇ ગયા છીએ, તેની શાન્તિ કૃષ્ણચંદ્ર ને કુમુદને બંધુ છે, તેના સર્વાંગદર્શનથી થશે. (૯૨૫) પ્રભુને આલિંગન કરવાને અમારા બાહુ નિરન્તર તપી રહ્યા છે, અમારું અતિક્રોધલ હૃદય વિરહથી લગભગ ફાટી જવા જેવું થયું છે. (૯૨૬) અમારી વાણી વિનોદના વાક્યો કહેવાને સદા અતિ ઉત્કૃષ્ટિત રહે છે. અમારા કાન પોતાના સ્વામીના વચન શ્રવણ કરવાને દીન થઈ રહ્યા છે. (૯૨૭) અમારું મન વિનોદસહિત હરિ સાથે રમણ કરવા ઇચ્છે છે. આ પ્રમાણે અમારો સદેશ તારે કૃષ્ણના કાનમાં તદન ઓકતમાં ગોપાલભોગસમયે પ્રયત્ન કરીને કહેવો. (૯૨૮)

પ્રભુ ગોદાહન કરીને ઉઠે છે, ત્યારે સર્વે ગોપ તેમને વિરલાપ વળે છે, અને ઘૈયા આરોગવાની પ્રાર્થના કરે છે, અને તેની સાથે શ્રીસ્વામિનીજીની આઠીથી પણ પ્રાર્થના કરે છે, તે સાંભળીને તેના વિચાર કરતા ઘૈયા અને દૂધ આરોગીને તેની ઉત્તમતા કહીને પોતાની ગાયોની સરાહના કરે છે, તે પંદર શ્લોકથી કહે છે.

તતઃ સમુત્થિતં ઘેનુદોહનાદ્રોકુલપ્રભ્રમ્ ॥૧૨૯॥

ગોપાઃ સર્વે સમાગત્યાવેષ્યન્નિજનાયકમ્ । ઝુઝુઃ પ્રમુદિતાઃ કૃષ્ણં સંમન્ય મનસિ સ્થિતમ્ ॥
 કરિષ્યામો કૃષ્ણ પયોમંથનં નિકટસ્થિતાઃ । સર્ણપાત્રેષુ તત્ફેનમ્બોજનં ક્રિયતાં ત્વયા ॥
 વાર્તાશ્ચ વિવિધા વાચ્યા માનસૌત્કંઠ્યવર્ધિકાઃ । રૂન્યં બલકરં કૃષ્ણ પયસઃ ફેનમ્બોજનમ્ ॥
 અસ્તકારાણાં ભવતિ સાર્થકત્વં કૃપાનિધે । વયં ત્વદીયાઃ સકલાઃ સસ્વાયઃ સકલાધિપ ॥
 પૂરણીયો વ્રજફલ ભક્તા તન્મનોરથઃ । વયં ત્વદીયદાસીનાં દાસા इति न संशयः ॥
 કૃષ્ણ સંવંધતસ્તાસાં પૂરણીયો મનોરથઃ ।

પછી ગોકુલપ્રભુ ગોદાહન કરીને ઉઠ્યા (૯૨૯) સર્વે ગોપો આવીને પોતાના નામકને વિરલાપ વળ્યા. આનંદથી કૃષ્ણને પોતે માહોમાહે વિચાર કરીને મનમાં નક્કી કર્યું હતું તે કહેવા લાગ્યા (૯૩૦) હે કૃષ્ણ, તમારી પાસે રહીને અમે દૂધનું મંથન સુવર્ણના પાત્રોમાં કરીશું, તેનું ફીણ (ઘૈયા) ટું ભોજન કરજે. (૯૩૧) મનની ઉત્કંઠ વધારતી વિવિધ પ્રકારની ગોષીઓ ટું કરજે. હે કૃષ્ણ, પયફેન (ઘૈયા) નું ભોજન સચિકર અને બલ આપનારું છે. (૯૩૨) હે કૃપાનિધે, તે આરોગવાથી અમારા હાથની સાર્થકતા થશે. અમે સર્વે તમારા

સખા છીએ. હે સર્વના અધિપતિ, તેમનો મનોરથ, હે મળના કૃષ્ણ, તમારે પૂર્ણ કરવો બ્રેમણ. (૯૩૩૧) એમ તમારી દાસીઓ (વ્રજભક્તો) ના પછુ દાસ છીએ, એમાં સંશય નથી. હે કૃષ્ણ તેમનો [દાસીઓનો] મનોરથ આપે આપના સખધર્થી પૂર્ણ કરવો બ્રેમણ (૯૩૪૩)

एवं गोपालवाक्यानि स्वभावख्यापकानि च ॥९३५॥

શ્રુત્વા વ્રજપતિઃ સ્વીયદયયા તત્તથાચરત્ । ગોષ્ટસિતો ગોપવાલૈઃ સહિતો મથિતં પયઃ ॥
સફેનં સઘનં તુલ્યં તૂલશોઃ સિતાયુતમ્ । કુર્વન્ વિવિધલીલાનાં વિચારં સ્વાંતરંગકૈઃ ॥
શૃણ્વન્ શ્રીદામામિહિતં વિદ્વાર્તિં કારિતાં રહઃ । અમ્યસન્ રસસીત્કારં મુદ્રયન્નયનં સુલૈઃ ॥
ચિંતયન્ પરમાનંદરતિં શ્રીગોપિકાજનૈઃ । વિચારયન્ વિશેષેણ સંકેતસ્થલકારણમ્ ॥૯૩૬॥
સરનિરુદ્ધકરણઃ સરવેગં વિચક્ષણઃ । રસામિનન્દનં કુર્વન્ શિરઃ સંચાલયન્ મુદ્ધુઃ ॥૯૪૦॥

पीत्वा पीत्वा च गोपालान् याचमानः पुनः पुनः ।

गृह्णन् स्वधेनुनामानि स्वीकृतस्वादुदुग्धतः ॥९४१॥

પ્રકટીવિદધન્ નંદધેનુષુ પ્રિયતાં સ્વતઃ । મિત્રાસાકં ગર્વાં હિત્વા કાપિ નૈવંવિધં પયઃ ॥
ન વૃષ્યામિ સસૈ પીત્વા મુદ્ધુર્મુદુરનેકશઃ । યતોક્ષામિઃ પયઃપુર્વેહન્યતે દૈત્યપુંગવાઃ ॥૯૪૩॥
एवं वदन् निजं प्रेष्टैः पयःफेनमसृक्त सः ।

આવા તેમના ભાવને પ્રકટ કરનાર ગોપાલોનાં વાક્યો સાંભળીને વ્રજપતિએ પોતાની ઘાથી તે તે પ્રમાણે કયું. (૯૩૫૩) ખિરકમાં ગોપખાણોની સાથે મથન કરેલુ દૂધ ફીણ સહિત, ગાદું, રૂના દગલા જેવુ, મિશ્રીયુક્ત (૯૩૬૩) પોતાના અંતરગોની સાથે વિવિધ લીલાઓને વિચાર કરતા, (૯૩૭૩) ગોપીજને એકાંતમાં કરાવેલી વિદ્વાર્તિ એટલે શ્રીદામાનુ કહેલુ અવલુ કરતાં, સુખોથી રસના સીતારનો અભ્યાસ કરતા, આંખો બીંચીને, (૯૩૮) શ્રીગોપીજનની સાથેની પરમાનંદામક રતિનુ ચિંતન કરતા, અને (વશેષે કરીને સંકેતસ્થલ ક્યાં કરાવતુ તેને વિચાર કરતા, (૯૩૯) દરિયોને સ્થિર કરીને કામવેશનુ સ્મરણ કરતાં વિચક્ષણુ પ્રણુ, રસનુ અમિન'દન કરતાં, વારંવાર મસ્તકને દલાવીને, (૯૪૦) સ્વાહિષ્ટ દૂધનુ વારંવાર પાન કરતા અને ગોપાલોની પાસે ફરીફરીને માગીને પીતા, સ્વીકારેલુ દૂધ બહુ મીઠુ હોવાથી પોતાની ગાથોના નામ લેતા (૯૪૧) નંદાયજીની આથોને વિષે પોતાની પ્રિયતા પ્રકટ કરતા "હે મિત્ર, આપણી ગાથો સિવાય બીજી કોઈ ગાથોનુ દૂધ આપુ હોતુ નથી. (૯૪૨) હે મિત્ર, વારંવાર અનેક પ્રકારે પીતાં છતાં મને ટુસિ થતી નથી, કેમકે આ દૂધથી પુષ્ટ થઈને મોટા દેવોને આપણે મારીએ છીએ." (૯૪૩) એ પ્રમાણે પોતાના પ્રિય ગિતોને કહેતા પ્રણુ ધૈયા આરોગ્યા. (૯૪૩૩)

સેનભોગ આરોગવાનો સમય થતાં, માતા સામગ્રી સિદ્ધ કરીને ચિર્જીવ થઈને પ્રભુને શોધવાને ગાથોને જોવાના મિયથી ખિરકમાં આવી. તે સાદા પાંચ પ્રસાદથી કદે છે.

ततः समागता नंदगेहिनी सुतमाकुला ॥९४४॥

દ્રપ્તું ગોષ્ઠે વ્રજગર્વાં મુદા ચકિતલોચના । સંપાદ્ય મોગસામગ્રીં રોદિષ્યા મરને પુનઃ ॥૯૪૫॥
માવયંતી ચ સામગ્ર્યાઃ સ્તીરલત્વં સમાકુલા । ક્વ નંદમુનુરિત્યેયં પ્રશ્નવિહ્વલચેતસા ॥૯૪૬॥

તત ઉત્થાય સહસાસુતાન્વેષણવિહ્વલા । માર્ગે મનોરથાન્ માતા પ્રકુર્વતી ક્રિયાપરા ॥૧૪૭॥
ગોપાન્ ગોપીસ્તથા બાલાન્ પૃચ્છન્તી પથિ વાલકમ્ । આનંદસાશ્રુનયના જાતરોમાંચવિપ્રદા ॥
આર્તા નિજસુતં દ્રઢં પુત્રસ્નેહસ્તુતસ્તની । અપદયદ્ ગોપ્તૃભૂમિઠં ક્રીડંતં નિજબાલકમ્ ॥

પછી આકુલવ્યાકુલ થયલાં શ્રીયશોદા (૯૪૪) મળ્ની ગાયેના ખિરકમાં આનંદથી ચકિત થયેલાં લોચનવાળાં, સુતને ભેવાને આવ્યાં. શેઠીની સાથે પોતાના ભવનમાં સેનભોગની સામગ્રી સિદ્ધ કરીને પછી (૯૪૫) તે સામગ્રી શીતલ થઇ જશે એવા વિચાર કરતાં આકુલ વ્યાકુલ થઇને 'નંદલાલ ક્યાં છે' ? એમ વિકલ ચિત્તથી પ્રશ્ન કરતાં, (૯૪૬) પછી ખિરકમાંથી એકદમ ઉઠીને પુત્રને શોધવામાં વિઠ્ઠલ, ક્રિયાપરાયણ, માર્ગમાં મનોરથ કરતાં, (૯૪૭) ગાયેને, ગોપીઓને, તથા બાલોને, પોતાના બાલક વિષે રસ્તામાં પૂછતાં, આનંદાશ્રુવાળાં નયનયુક્ત, અને શરીરે રોમાંચવાળાં (૯૪૮) પોતાના પુત્રને ભેવાને આતુર, પુત્રના સ્નેહથી સ્તનમાંથી દૂધ ઝરતાં માતાએ ખિરકની જગ્યામાં પોતાના બાલકને ભેલતો ભેયો. (૯૪૯)

પ્રભુને ભેધને માતાની જે અવસ્થા થઈ તેનું અને માતા પ્રભુને તે સમયે બોલાવે છે, તેનું વર્ણન આઠ શ્લોકથી કરે છે.

પ્રમોદમરસંક્રાન્તહૃદયા હૃદયપ્રિયમ્ । ચાતકીવ સ્વાતિર્ધિદું મયૂરીવ ઘનાગમમ્ ॥૧૫૦॥
મત્સ્યાંગનેવ પાનીયં ચકોરીવ દિમાંશુકમ્ । ચક્રવાકીવ તપનં ક્ષુધિતેવાન્નમુત્તમમ્ ॥૧૫૧॥
પિપાસાર્તેવ સુજલં રોગાર્તેવ વરૌષધમ્ । દરિદ્રેવ ધનં ભૂયો વિપયં વિપયાર્થિની ॥૧૫૨॥
વત્સં ઘેનુરિવ સ્વીયં હરિમાર્તેવ ચાશ્રયમ્ । મયાર્તેવ સ્વશરણં ક્રિયાર્થેવ સ્વસાધનમ્ ॥૧૫૩॥

હૃદયને પ્રિય પ્રભુને ભેધને, હૃદયના વેગથી ઉભરાતા હૃદયથી, જેમ ચાતકી સ્વાતિનક્ષત્રના વર્ષાબિંદુને, અને જેમ મયૂરી ચેષ્ઠના આવવાને, (૯૫૦) જેમ માછલી જલને, ચકોરી શીતલ કિરણવાળા ચંદ્રમાને, ચક્રવાકી સૂર્યોદયને, બૂખી ઉત્તમ અન્નને, (૯૫૧) તરસી સુન્દર જલને, રોગથી પીડાતી ઉત્તમ ઔષધને, દરિદ્ર સ્ત્રી પુષ્કલ ધનને, વિપયની ઇચ્છાવાળી વિપયને, (૯૫૨) ગાય પોતાના વાછરડાને, કુખી સ્ત્રી હરિરૂપી આશ્રયને, ભયવાળી પોતાના રક્ષકને, ક્રિયા કરવાવાળી પોતાના સાધનને, (૯૫૩)

જ્ઞાનાર્થિનીવ વિદ્યેશં પૂજ્યં પૂજાર્થિની યથા । દાસીવ સ્વામિનીં નંદગેહિની દુર્લભપ્રજા ॥
જાતસર્વાંગરોમાંચહર્ષાશ્રુકલિતાનના । વાહ પ્રસારયંતી સ્વસુતમાકારયંત્યપિ ॥૧૫૫॥
નિમાલયંતી વદનમલકપ્રમરાવૃત્તમ્ । આમયંતી કરદ્વંદ્વં ગૃહ્ણન્તી વલિમાદતા ॥૧૫૬॥
યથાકર્યંચિચપલા ચપલં ક્રીડનોત્સુકમ્ । સુતં ચકાર કરગમોપધિઃ પારદં યથા ॥૧૫૭॥

જ્ઞાનની ઇચ્છાવાળી વિદ્યાના ઈશ્વરને, પૂજા કરવાવાળી પૂજ્યને, દાસી પોતાની સ્વામિનીને, જેમ ભુએ, તેમ દુર્લભ પ્રભુવાળી નંદગેહિની [યશોદા]એ પોતાના પુત્રને ભેયો. (૯૫૪) સર્વ અંગમાં રોમાંચથયા, હૃદયના આંસુ મુખપર આવ્યાં, એવી યશોદા હાથ લાંબા કરીને પોતાના પુત્રને બોલાવવા લાગી. (૯૫૫) પ્રમરરૂપી કેશથી ઢકાયેલા મુખને ભેતી, જન્મે હાથ દલાવીને આદરથી બોલેલા (એવારજી) લેવા લાગી. (૯૫૬) ક્રીડામાં ઉત્સાહવાલા ચપલ બાલકને પોતે પણ ચપલ થઇને જેમ તેમ કરીને જેમ એપધિ પારાને પકડે, તેમ પોતાના હાથથી પ્રભુને પકડ્યા. (૯૫૭)

માતા સેનભોગ આરોગવાની પ્રાર્થના કરે છે, તે અગ્નીઆર શ્લોકથી કરે છે.

વાલ સિદ્ધૈવ સામગ્રી શીતલા જાયતે શ્રુવમ્ । રોહિણી રામજનની કૃત્વા વિવિધચાતુરીમ્ ॥
 સંપાદ્ય મોગસામગ્રીં પથં પશ્યતિ સાદરમ્ । ઓદનં સિતમત્યંતમિન્નમાવર્તિતં પયઃ ॥૧૫૧॥
 સંયોજ્ય શુક્તમશિલં વનશ્રમમપોહતિ । તથા સર્વેષિ વિહિતાઃ પદાર્થાસ્ત્વત્પરાત્મના ॥૧૬૦॥
 સંયાવાધાનેકસુપસમાપ્તા રુચિકારિણઃ । પયશ્ચ મિન્નમાવર્ત્ય સિતાસંયોગિ સન્નિધૌ ॥૧૬૧॥
 સ્થાપિતં સૂક્ષ્મસૌવર્ણયાન્તરિતરિધૈનવમ્ । ત્વદેકપેયં પરમદયાલો તત્ તથા કુરુ ॥૧૬૨॥

હે બાલ, સિદ્ધ કરેલી સામગ્રી ઠંડી થઈ જાય છે. આ સામગ્રી બલદેવની માતા રોહિણીએ બહુ ચતુરાઈથી કરી છે. (૯૫૮) સેનભોગની સામગ્રી સાંજને આદરસહિત તારી વાટ જુએ છે. સફેદ ખીલેદો ભાત તથા કહેલું દૂધ પણ ધર્યું છે. (૯૫૯) એ ભાત તથા દૂધ એકઠું કરીને ખાવાથી વનનો બધો શ્રમ નિકલી જશે. બીજાપણ સર્વે યોગ્ય સામગ્રી તારામાં જીવ રાખીને તૈયાર કરી છે. (૯૬૦) સંભળથી માંડીને અનેક દાળ સુધીની સામગ્રી બહુ સચિત્ર છે. ગાયનું કહેલું મિશ્રીવાળું દૂધ નજીકમાં સોનાના કડોરામાં ધરીને, અન્દર સોનાની એટી કડોરી ધરી છે તે જોઈ ધર્યો છે. એ માત્ર તારેજ પીવાને માટે છે, તેથી હે પરમદયાલુ, એનું પાન કર. (૯૬૧-૬૨)

અન્યાપિ સર્વા સામગ્રી સંપાદ્ય નિહિતા ગૃહે । રક્ષતે રોહિણી માતા ત્વદ્ગૃહામમનાવધિ ॥
 પાતે કાલે વિરસતા સુત તસાં મવિષ્યતિ । મમ દુર્લલિતપ્રાણપ્રિયપુત્ર વચોમૃતમ્ ॥૧૬૪॥
 સંમાનય ગતા સંખ્યા રાત્રિરપ્યપતત્ ક્રુતમ્ । અંધકારોમવન્માર્ગે તારકાદિવિનિર્ગતાઃ ॥૧૬૫॥
 ગોપાઃ સમાગતાઃ સર્વે કૃત્વા કાર્યાણિ ગોત્રજે । હુતા અપ્યગ્રયો જાતા મસના પિહિતા ગૃહે ॥
 સંભાવિતા અતિથયસ્તાત્રેન ગૃહમાગતાઃ । એકાગ્રચિત્તઃ પદર્શી તવ પશ્યતિ સાદરમ્ ॥૧૬૭॥
 ગોપ્યો ગાયંતિ ગીતાનિ તવ મદ્ગૃહમાગતાઃ । વ્રજપ્રિય વ્રજાધીશ્ચ ગૃહમાયાહિ હા હરે ॥

બીજા પણ સર્વે સામગ્રી સમ્પાદન કરીને ઘરમાં ધરી છે. તું ઘરમાં આવે ત્યાં સુધી રોહિણી માતા તેને સાચવવા એટી છે. (૯૬૩) હે સુત, જેમ જેમ સમય જાય છે તેમ તેમ તે વિરસ થઈ જશે. માટે હે મારા પ્રાણપ્રિય લાડકવાયા પુત્ર, મારા કહેલાં અમૃત વચનને (૯૬૪) માની લે, સંખ્યાકુલ પૂરો થયો, રાત્રિ પણ જલદી પડી ગઈ, માર્ગમાં અંધારું થઈ ગયું, તારાઓ પણ દેખાવા લાગ્યા (૯૬૫) સર્વ ગોપો બિરકમાંથી ગાયનું બહુ કામ કરીને વ્રજમાં આવી ગયા. ઘરમાં હોમ કરેલો અગ્નિ પણ રાખથી ટંકાઈ ગયો (૯૬૬) સભાપિત પરાણાઓ તારા પિતાને ઘેર આપ્યા છે, તે પિતા એકાગ્ર ચિત્તથી આદર સહિત તારી વાટ જુએ છે (૯૬૭) મારે ઘેર આવેલો ગોપીઓ સર્વે તારા ગુણોના ગીત ગાઈ રહી છે. હે વ્રજપ્રિય, વ્રજાધીશ, હે હરિ, ઘેર આવ. (૯૬૮).

માતાનાં વચન શ્રવણ કરીને પ્રભુ માતાની પાસે આવ્યા, તેને લઇને માતા ગયા તે ત્રણ રહોડથી કહે છે
 આકર્ણ્ય જનનીવાક્યાન્યતિવાત્સલ્યવંત્યપિ । આનંદસાર્દ્રહૃદયો માતુરુત્સંગમાગતઃ ॥૧૬૯॥
 માદમલિક્ષ્ણ જનની જુંવતી સાદરં મુલમ્ । પ્રેમાર્દ્રહૃદયોત્સંગે કરામ્યાં જગૃહે સુતમ્ ॥૧૭૦॥
 ક્ષાલયંતી વિશેષેણ સુતશુતોલયંત્યપિ । ગાયંતી ફુલ્લવદના યસોદા ગૃહમાગત્ ॥૧૭૧॥

માતાના અતિ વાત્સલ્યવાળાં વચન સાંભળીને આનંદથી બીના દલ્લવાળા મધુ માતાની

પાસે આવ્યા. (૯૧૯) માતાએ ગાઠ આલિંગન કરીને આદર સહિત મુખને મુંબન કરીને પ્રેમથી આદ્ર હૃદયવાળીએ પુત્રને બંને હાથથી પકડીને ગોદમાં બેસાડ્યો. (૯૨૦) સુતને, સારી રીતે લાડ લણવતી બંને હાથથી ઉંચો કરતી પ્રસૂક્ષિત વદનથી ગીત ગાતી યશોદા ઘરમાં આવી. (૯૨૧)

ઘરમાં માતાએ પ્રભુને ગોદમાં બેસાડ્યા ત્યારે સેનલોગને માટે સખીએ બલની, આરી ધરી, અને શેહિણીએ સામગ્રીના થાળ ધર્યાં. માતાના રચિ ઉપગ્રયનાર વાડ્યો સાંભળીને પ્રભુ આરોગયા લાગ્યા, તેનું વર્ણન ઓગણીશ શ્લોકથી કરે છે.

પ્રવિશ્યાંતર્પૃહં ગુપ્તમાસ્તીર્યાસનમુચ્ચમં । ઉપવિશ્ય સ્વયં પુત્રમૃત્સંગે ચોપવેશયેત્ ॥૯૭૨॥
સહીજનૈઃ સમાનીતં સૌવર્ણજલમાજનમ્ । સ્થાપિતં ચામમાગે તુ વિજ્ઞાય સમયં પ્રમોઃ ॥
સામગ્રીં વિવિધા સોપ્મા વિશિષ્ટાદુસંપુતા । આપૂર્ય કનકચાલીમાનયન્ માતુરોહિણી ॥
વદનં ગોકુલેશસ્ય પદ્યંતી કુલદીપકમ્ । હૃષ્યંતી હૃદયે ચિત્રલિખિતેવામભત્ તદા ॥

ઘરની અંદરના ભાગમાં ગુપ્ત સ્થાનમાં પ્રવેશ કરીને, ઉત્તમ આસન બિઠાવીને પોતે તે પર પુત્રને ગોદમાં બેસાડ્યો (૯૨૨). સખીજનોએ ભોગનો સમય થયો બહુની સુવર્ણની આરી લાવીને અખી બાણુ પર ધરી. (૯૨૩) વિવિધ પ્રકારની, જૂદા જૂદા સ્વાદવાળી, ગરમ ગરમ સામગ્રી સેનાની થાળીમાં સાથેને શેહિણી માતા લઈ આવ્યાં. (૯૨૪) કુલદીપક ગોકુલેશના મુખનું દર્શન કરતાં હૃદયમાં આનંદ પામતાં ચિત્રમાં ચિત્રેલાં જેવાં થઈ ગયાં. (૯૨૫)

વારયંતી નિજપ્રાણાન્ પરમાનંદનિર્વૃતા । વસુદેવસ્ય પત્રીપુ રોહિણી માગ્યમાજનમ્ ॥૯૭૬॥
રામં ચ નિકટાસીનમવલોક્ય કુમારકમ્ । ઉદ્ગૃહાર્દવાત્સલ્યવિસ્મૃતાન્યા તદાભવત્ ॥
યશોદા કોમલાદિ મોજયંતી નિજાર્મકમ્ । અવદત્ ભાવવિવશા વિલોક્ય પૃથુકાનનમ્ ॥

પોતાના માણુ નોબાવર કરતાં પરમાનંદમાં નિમગ્ન થઈ ગયાં. વસુદેવની પત્નીઓમાં શેહિણી ધરમ ભાગ્યવાન થયા. (૯૭૬) કુણ્ણની પાસે થેડેલાં પોતાના પુત્ર બલદેવજનું દર્શન કરીને હૃદયમાં ઉત્પન્ન થતાં વાત્સલ્યથી બીજું સર્વ તે વખતે બૂલી ગયાં. (૯૭૭) શ્રીમશીદાદ્ય કોમલ અન્ન વગેરે પોતાના ખાલકને જમાડે છે, અને ભાવથી વિવશ થઈને બાલકના મુખનું દર્શન કરીને કહે છે. (૯૭૮)

મૃગ ધુંગ્ધૌદનં શ્રાઘમાદૌ પરમકોમલં । વનગોચારસંચારસંતાપં ક્ષમયેદિદં ॥૯૭૯॥
બલમપ્યતુલં ભાવિ ક્રીડનાથોપયોગિ તત્ । રામો મુનક્તિ સતતં દૃષ્યતાં કીદૃશં બલમ્ ॥
ફચાશ્ચ મેચકા દીર્ઘા મવિષ્યંતિ તવાત્મજ । પયશ્વાસ્તે ત્વદીયાયા ધૂમર્યા ગોરનુત્તમમ્ ॥
માવશ્ચ સાર્યકાઃ સંતુ ત્વચાતમવનસ્થિતાઃ । વ્રજઃ સર્વોપિ મવતા સનાથો ગોકુલેશ્વર ॥

હે બોળા, પહેલાં આ પરમ કોમલ દૃષ્યભાત ખા; વનમાં ગોચારલુચી અથગ્રાશ્રમ આથી મટી જશે. (૯૭૯) એનાથી પુકલ બલ પલ્લુ આવશે. તે ક્રીડ કરવામાં ઉપયોગી થશે. બલરામ રોજ આનંદ બોળા કરે છે. જો, એનામાં કેટલું બળું બલ છે? (૯૮૦) આ તારી ધુમરી ગાયનું બહુ ઉત્તમ દૂધ છે એનું પાન કરવાથી હે પુત્ર તારા વાળ લાંબા અને કાળા થશે. (૯૮૧) તારા પિતાના ધરમાં રહેલી ગાયો પલ્લુ સાર્યક થશે. હે ગોકુલેશ્વર સર્વ વ્રજ તારાથીજ સનાથ છે. (૯૮૨)

અન્યાપિ પોત સામગ્રી કાર્યા વદનપંકજે । મવિતા સકલા પુત્ર સાર્યિકા રોહિણીકૃતિઃ ॥
અચંચલેન કર્તવ્યં ભોજનં માતૃવત્સલ । પ્રતિગ્રાસમિદં પુત્રં યાચ્તે જનની મૃગશ્ચ ॥૧૮૪॥
પશ્યાત્ ક્રીડાપિ કર્તવ્યા વ્રજે ગોપકુમારકૈઃ । ન ત્વરા નંદતનુજ ભોજનેઽય વિધીયતામ્ ॥

હે બાલ, બીજી પક્ષ સામગ્રી તારા મુખકમલમાં ધર. એથી હે પુત્ર, રોહિણીની સર્વ મહેનત સફલ થશે. (૯૮૩) હે માતાપર પ્રેમવાલા, ધીમે ધીમે ભોજન કર. ચંચલતા કર નહિ. એમ દરેક ક્રીડાથી પુત્રને વારંવાર આજીજી કરીને કહે છે. (૯૮૪) પછી મગશ્ચ ગોપકુમારોની સાથે ખેલવા પક્ષ જળે. હે નંદના લાલા, ભોજનમાં ઉતાવળ કરવી નહિ. (૯૮૫)

વિચારયસિ કિં ચિત્તે વદ વાર્તા વનસ્થિતામ્ । પૃચ્છંતીવારયંતી ચ ક્રોડોદ્યોગીયચંચલામ્ ॥
વીજયંતી વ્યજનિના દક્ષિણેન કરેણ તમ્ । માર્જયંતી ચ વામેન વદનં હુરિતાલકમ્ ॥૧૮૭॥

મુલભૂતપયોર્બિદન્ પ્રોચ્છંતી દત્તચેતના । જાયતેત્યંતસંતુષ્ટા ધ્વજધ્વજવિલોકનાત્ ॥૧૮૮॥

કયંતી કથાં લોકસિદ્ધામૃતસાહચરિણીમ્ । માર્જારમૂષકાદીનાં હાસેનાદનસિદ્ધયે ॥૧૮૯॥

સમાપયંતી તાં શીઘ્રં વિલંબાસહના ચિરમ્ । વનશ્રમં ભાવયંતી શ્યનાય મનો દયે ॥૧૯૦॥

તું ચિત્તામાં શું વિચાર કરે છે? વનમાં થયેલી વાર્તા મને કહે. એમ પૂછતી માતા કીડામાં ઉપયોગી ચચલ બાલકને રોકે છે. (૯૮૬) જમણા હાથમાં પંખો લઈને તેને પવન નાંખે છે, અને ડાબે હાથે મુખ ઉપર વાળ આવી ગયા છે તેને ઠીક કરે છે. (૯૮૭) મુખમાંથી નીકળતા દૂધના ટીપાંને ધ્યાન દઈને લુછે છે. નેત્ર માંડી માંડીને શૂણે શૂણે પ્રભુતાં દર્શન કરે છે, અને અનંત પ્રસન્ન થાય છે. (૯૮૮) લોકમાં પ્રસિદ્ધ ઉત્સાહને વધારતી ઉંદર બિલાડી વગેરેની વાર્તાઓ, મધુ હસીહસીને, સારી રીતે આરોગે તેને મારે કહે છે. (૯૮૯) પ્રભુને વનમાં શ્રમ થયે છે એવી બાબત કરીને લાંબો વિલંબ સહન નહીં થતાં વાર્તાને જલદી સમાપ્ત કરી પોહોરાડવાનું મન કર્યું. (૯૯૦)

શ્રીયશોદાજી વાત્સલ્યતાથી અધીર થઈને કૃષ્ણની રક્ષાની બાબતમાં બસદિવજીને શિખામણ આપે છે, તેનું વર્ણન દશ શ્લોકથી કરે છે.

વદંતી વલદેવં ચૈકસ્પાલ્યાં નિકટસ્થિતમ્ । સ્વભાવવ્યાકુલા ગોકુલેશિતુઃ શિક્ષણાય ચ ॥

રામ રાત્રિરભૂદયઃ ગવામાગમને વ્રજે । વિમેમિ સર્વતઃ કૃષ્ણે મવત્યદવિસંસિતે ॥૧૯૨॥

પવં કદાપિ કર્તવ્યં નૈવ ગોચારકૈર્વિમો । મવાન્ જ્યેષ્ઠો વલશ્રેષ્ઠો ગુણૈર્વનમુલપ્રદઃ ॥૧૯૩॥

સંકર્ષણોપિ ગર્ગોત્તયા રોહિણીતનયો મવાન્ । વમુદેવમુતઃ સ્વત્રધર્મઔર્યસમાન્વિતઃ ॥૧૯૪॥

અયં વાલો મહામુગ્ધઃ કૃષ્ણઃ કોમલકોમલઃ । સંખ્યાતુમપિ જાનાતિ નૈકો દ્વાવિતિ ચ કચિત્ ॥

પાસે બેસીને એકજ થાળમાં ભોજન કરતા જલદેવજીને ગોકુલેશને શિખામણ આપવાને સ્વભાવથી વ્યાકુલ નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા. (૯૯૧) રામ આજે મારોને મગમાં આવતા રાત પડી ગઈ. કૃષ્ણ જગલમાં રહે, તેથી બધી તરફથી મને ભય લાગે છે. (૯૯૨) મારા ચાર-પાંચનાઓએ હે વિમો, એવું કહાણી કર્યું નહિ. તું મહેરો છે, જલમાં દેખે છે, અને પ્રવૃત્તિ પાવનાઓએ હે વિમો, એવું કહાણી કર્યું નહિ. તું મહેરો છે, જલમાં દેખે છે, અને પ્રવૃત્તિ નજરે સુખ આપનાવાળો છે. (૯૯૩) ગર્ગાચાર્યના કહેવા પ્રમાણે તું સંકર્ષણ છે, રોહિણીપુત્ર

છે, વસુદેવનો પુત્ર છે, ક્ષત્રિયધર્મ ચરવીરતાવાળો છે. (૯૯૪) આ કૃષ્ણ બાલક છે, બહુ ભોળો છે, અત્યંત કોમલ છે, અને એક બે આંકડા પણ ગણી બહુતો નથી. (૯૯૫)

વિધાય રોદનં હૈયંગ્રાવં માં યાચતેષ્ણુના । વાક્યપ્રત્યુત્તરં નૈવ ષ્ટો યચ્છતિ કદિંચિત્ ॥
 ન વેતિ મિત્રશત્રૂણાં મેદં સર્વસમો હયમ્ । કપટં નૈવ કસ્યાપિ જાનાતિ જગદીશ્વરઃ ॥૯૯૭॥
 અતઃ સર્વત્ર શિક્ષૈવ ભવતૈવ વિધીયતામ્ । ગવાં સમીપે ન સ્યાતું દેવો નૈવ વિયોગ્ધને ॥
 ન મર્કટપ્રીડને વા ન નિયુદ્ધેપિ બાલકૈઃ । નૈકાન્કી કુત્રવિદ્યાતું દેવો નૈવ જલાશયે ॥૯૯૯॥
 ન વહ્નિસન્ધિયૌ નૈવ વૃક્ષાધારોદ્દનાદિપુ । ન ગતોત્કાલને નૈવ ત્વયા સહ વૃથકૃષ્ણિતૌ ॥

હજી સુધી મારી પાસે રડીને માગણી માગે છે. હું પૂછું તેને ઉત્તર કોઈ દિવસ આપ્તો નથી. (૯૯૬) એ તો બધાને સમાન ગણે છે. શત્રુ મિત્રનો ભેદ પણ સમજતો નથી. એ જગદીશ્વર કોઈનું કપટ પણ બહુતો નથી. (૯૯૭) માટે સર્વ સ્થલે તારે એને શિખામણ દેતા રહેવું. ગાયોની પાસે અને જ્યાં લગાઈ થતી હોય ત્યાં એને ઉભો રહેવા દેવો નહિ. (૯૯૮) જ્યાં વાંદરાનો ખેલ થતો હોય, જ્યાં બાલકો એકબીજા સાથે લડતા હોય, ત્યાં એને ઉભો રહેવા દેવો નહિ. એને કોઈ જગ્યાએ એકલો જવા દેવો નહિ. જલાશય પાસે એકલો નજ જવા દેવો. (૯૯૯) અગ્નિની પાસે જવા દેવો નહિ. વૃક્ષની ઉપર ચઢવા દેવો નહિ. ખાગ્રઓની આરપાર કુદવા દેવો નહિ. તારી સંગતથી દૂર રાખવો નહિ, (૧૦૦૦)

માતાની અધીરાઈ સાંભળીને બલદેવજી યશોદાજીને પ્રભુનું સામર્થ્ય કહીને નિર્ભય રહેવાની પ્રાર્થના કરે છે, તે સાડા અગીઆર શ્લોકથી કહે છે.
 યશોદાવચનં શ્રુત્વા રામો માતરમગ્રવીત્ । વયં સર્વેવ્યનેનૈવ બલિનો ગોકુલેશ્વરિ ॥૧૦૦૧॥
 ઇત્તસદાયા ગદ્ધને તરામઃ સંકટાન્યહો । ન જાનાસિ પ્રભાવં ત્વં જ્ઞાતં વા વિસ્મૃતં તવ ॥
 પૂતનાસુપયઃ પીતં શકટઃ પાતિતઃ પદા । તૃણાવર્તઃ શિલાષ્ટપે હતો વિશ્વં પ્રદર્શિતમ્ ॥
 કટિષદ્વોલ્લખલેન મગ્નૌ તુ યમલાર્જુનૌ । ધેનુકસ્તાલવિપિને વત્સો વિજ્ઞાય વૈ હતઃ ॥
 વ્યપાટયદ્બલમુલમધાસુરનિપૂદનઃ । કાલિયો દમિતઃ કાલરૂપઃ પીતં દવાનલં ॥૧૦૦૬॥

યશોદાના વચન સાંભળીને બલદેવજી માતાને ઉત્તર આપવા લાગ્યા. હે ગોકુલેશ્વરિ, અમે સર્વ એના બલથીજ બલવાન છીએ. (૧૦૦૧) એની સદાયથીજ ગહન વનમાં સંકેતે તરી જઈએ છીએ. એના પ્રભાવને તું બહુતી નથી. અથવા તો બહુને બહી ગઈ છે. (૧૦૦૨) પૂતનાના પયની સાથે તેના પ્રાણ પણ એ પી ગયો કોમલ ચરણથી શકટને પાડી નાંખ્યો, તૃણવર્તને શિલા ઉપર પછાડીને માર્યો, અને તને મુખમાં વિશ્વનું દર્શન કરાવ્યું. (૧૦૦૩) કંઈ બાંધેલા ખાંડણીયાવાળા એણે એ મ્હોટા યમલાર્જુન વૃક્ષ ભાંગી નાખ્યા. તાલવનમાં ધેનુકને માર્યો. વાઝરડાઓમાં ભળી ગયલા વત્સાસુરને એજળીને હણ્યો. (૧૦૦૪) બકાસુરનું મુખ ચીરી નાંખ્યું. અધાસુરને એણેજ માર્યો. કાલરૂપ કાલીયાનાગનું દમન એણેજ કર્યું. દવાનલને પણ એ પી ગયો. (૧૦૦૫)

મુંજાટવીદવામેસ્તુ રક્ષિતા ધેનવઃ સ્વિકાઃ । મયા સહ સ્થિતિવતા પ્રલંઘોપિ નિપાતિતઃ ॥
 એવંવિધાનિ ચરિતાન્યહો કૃષ્ણસ્ય વૈ વ્રજે । વૃથા વિમેપિ કિમિતિ યનુસામર્થ્યમીદશમ્ ॥

મુંબટવિમાં પેટેલી પોતાની ગાયોની રક્ષા દાવાનલથી એણે કરી. મ્હારી સાથે રહીને મલમ્બાસુરને પણ એણેજ માર્યા. (૧૦૦૬) મળમાં કૃષ્ણે એવા આશ્ચર્યવાલાં ચરિત્ર ખરેખર કર્યાં છે. તું નકામી શા માટે ખીએ છે? તારા દીકરાનું આતું સામર્થ્ય છે. (૧૦૦૭)

વ્રજે મયં કૃતઃ કૃષ્ણો આતાસાકં વિરાજતે । અનેન સર્વથાસાકં સર્વત્ર સુલ્ખમેવ હિ ॥
 યત્સ્ય તુ મયં નૈવ સર્વં ણ્વાસ્ય સેવકાઃ । રાજવદ્વિપિને કૃષ્ણઃ ક્રીડતિ સ્વેચ્છયા સમમ્ ॥
 ચારયામો વયં ધેનુઃ પાલયામસ્તદીરિતમ્ । યતઃપ્રમૃતિ કૃષ્ણોયં વ્રજેઽસાકં સમાગતઃ ॥
 તત આરમ્યાસિ સુલ્ખમાસીદગ્રે મવિષ્યતિ । તૈવૈતદુચિતં મારુલ્ખભાવાત્ સ્ત્રીલ્ખભાવતઃ ॥
 મદ્રાક્ષપુંજવિશ્વાસાન્માતર્મન્તવ્યમન્નુતમ્ ।

અમારો બ્રાહ્મ કૃષ્ણ મળમાં ખિરાળે છે ત્યાં સુધી મળમાં ભય શાનો? એનાથીજ અમને સર્વત્ર સર્વથા સુખ થાય છે. (૧૦૦૮) એને તો ભય છેજ નહિ. સર્વે એના સેવકજ છે. રાજની માફક કૃષ્ણ પોતાની કૃષ્ણાઅનુસાર અમારી સાથે વનમાં ફીડા કરે છે. (૧૦૦૯) અમે ગાયોને ચરાવીએ છીએ અને એના કહ્યા પ્રમાણે અમે કરીએ છીએ. (૧૦૧૦) ન્યારથી અમારા મળમાં આ કૃષ્ણ પધાર્યા છે ત્યારથી અમને સુખ થયું છે, સુખ થયું હતું, અને હવે પછી પણ સુખજ થશે. તમને તો તમારા માતાના સ્વભાવપ્રમાણે અને સ્ત્રીસ્વભાવથી એને માટે આવા ભાવ થાય તે ઊંચિતજ છે. (૧૦૧૧) હે માતા, મારા વચનોના ઉપર વિશ્વાસ રાખીને તમારે આ અદ્વૃત્ત માનવુંજ પડશે. (૧૦૧૨)

બલદેવજીનાં અભયવચન સાંભળીને પણ વાતસલ્પતાથી અધીર થઇને ફરી પણ બલદેવજીને શિખામણ આપે છે તે સાગસાર સ્લોકથી કહે છે.

યશોદાત્મજવીર્યાંણિ બલદેવોદિતાનિ હિ ॥૧૦૧૨॥

મૃષ્વન્તી ક્લુંહદદયાપ્યવદત્ પુનરાદતા । તાતાસન્મહતાં ભાગ્યૈરેતે વિદ્યા નિવર્તિતાઃ ॥
 વિષ્ણુના સત્સહાયેન દિપ્ત્યા કૃષ્ણોપિ રક્ષિતઃ । તાતાસચ્ચત્રવો લોકાઃ કંસવિદ્વેપતત્તથા ॥
 કવાઃ શિરસિ તાવંતો ન યાવંતો હિ શત્રવઃ । અતો વિમેમિ સતંતં ગોચારણગતૌ પુનઃ ॥
 ન સાહસં કચિત્ કાર્યં ચાર્યન્તાં ધેનવૌતિકે । મહાંતો વા સ્વસંગેન નેયાઃ શસ્ત્રાસ્ત્રસંયુતાઃ ॥

બલદેવજીએ કહેલાં પોતાના પુત્રના પરાક્રમ સાંભળતા પ્રજ્ઞી હૃદયવાળા થઇને ફરીથી આદરસંહિત બોલ્યા. હે તાત, અમારા મોટાએના ભાગ્યથી આ સર્વ વિદ્યો દૂર થયા છે (૧૦૧૩) અમારા મોટા ભાગ્યથી સન્નિધાને સહાય કરનાર વિષ્ણુએ કૃષ્ણનું પણ રક્ષણ થયું છે. હે તાત, કંસના અમારા ઉપર દ્વેષથી લોકો અમારા શત્રુ થયા છે. (૧૦૧૪) નેટલા અમારા શત્રુ છે, તેટલા અમારા માયાપર વાળ પણ નથી, એ કારણે લીધે વળી ન્યારે તમે ગાય ચરાવવા બંધો છે ત્યારે હૈયે હમેશાં મને બીંતિ રહે છે. (૧૦૧૫) કદિપણ સાહસ કરતુ નહિ ગાયોને નજીકમાં ચરાવવી, અથવા તો તમારી સાથે રાસ જાવવાના મોટા મોપોને લઇ જવા. (૧૦૧૬)

પ્રભુ લોજન કરતાં ઉઠી ગયા, ત્યારે માતાએ સમજાવીને બેસાડ્યા, ફરીથી લોજન કરાવ્યું, પછી શ્રીઅંગ ઘોડને લુછીને માતાએ ખીડી આંગેગીને પોતાનું ચરિત્ર પ્રજ્ઞને આપ્યું, તે સાગસાર સ્લોકથી કહે છે.

एवं प्रवदतोः कृष्णो भुक्त्वा च सहस्रोत्थितः । तदा यशोदाऽकथयत् किं भुक्तं चपलार्मक ॥
 वार्तयैव वृथा कालो नीतः कमललोचन । यथैव पूरिता पूर्वं स्थाली सुत तथैव हि ॥
 तिष्ठ किंचिद् गृहाणेदमुत्तमं वस्तु सुंदर । एवं विनीय मगवान् पुनरप्युपवेशितः ॥
 किंचिदादाय पुनरप्युपवेशितः । गृहीतैककरो मात्रा वादयन्नूपुरे पदोः ॥१०२०॥

એમ બંને જણ વાત કરતાં હતાં, એટલામાં કૃષ્ણ ભોજન કરતાં એકદમ ઉડી ગયા, ત્યારે યશોદાએ કહ્યું કે “હે ચંચલ બાલક, તેં શું ખાધું? (૧૦૧૭) હે કમલનયન, વાતમાંજ નકામે કાલ ગુમાવ્યો, ભોજનનો થાળ તો હે સુત, પહેલાં હતા તેમજ ભરેલા પડ્યો છે. (૧૦૧૮) હે સુંદર, ઉભા રહે, આ ઉત્તમ વસ્તુ કંઈક લે, એમ વિનંતિ કરીને ભગવાનને પાંજા આરાગવા બેસાડ્યા. (૧૦૧૯) કંઈક આરાગીને ફરીથી પ્રભુ જલદી ઉઠ્યા. માતાએ તેને એક હાથથી પકડી રાખ્યા. ભગવાન ચરણમાંનાં નૂપુર વગાડવા લાગ્યા. (૧૦૨૦)

उच्छिष्टवदनः कृष्णो नंदाङ्गणमुपागतः । आस्तीर्णपीठसंविष्टः स्वांगं सर्वमधावयत् ॥१०२१॥
 संप्रोक्षितस्ववदनो जनन्या वसनोत्तमैः । तांबूलमुत्तमं स्वास्त्रे निधाय कृतचर्वणम् ॥
 स्वद्वन्द्ववदने दत्त्वा चुचुंब मुखपंकजं । उपविश्यासने रम्ये श्रीनंदसहिता हरिम् ॥१०२३॥
 लालयंती विशेषेण चकुस्तांबूलचर्वणम् ।

ઉચ્છિષ્ટ મુખવાલા કૃષ્ણ નંદાંગણના આંગણમાં આવ્યા. ત્યાં બિછાવેલા બાજઠ ઉપર બેઠા. પોતાનું સર્વ અંગ ધોવાડાવ્યું. (૧૦૨૧) માતાએ પોતાના ઉત્તમ વસ્ત્રોથી પ્રભુનું મુખ લુછ્યું. ઉત્તમ તાંબૂલ પોતાના મુખમાં મૂકીને, તેનું ચર્વણ કરીને (૧૦૨૨) પછી પોતાના પુત્રના મુખમાં તે આપીને મુખકમલનું ચુબન કર્યું. રમણીય આસન ઉપર શ્રીનંદરાયજીની સાથે બેસીને હરિને સારી રીતે લાડ લડાવતા બંધા પાન ખાવા લાગ્યા. (૧૦૨૩)

तावत् समीकृता शय्या सखीमिनिजमंदिरे ॥१०२४॥

स्वच्छा पयःफेननिभा दांता रुक्मपरिच्छदा । कस्तूरिकागहरजःकर्पूरादिपरिष्कृता ॥
 पार्श्वद्वयधृतस्वच्छतांबूलजलमाजना । स्थापितैकदिशि प्रायोपयोगिव्यजनादिका ॥१०२६॥
 अति सूक्ष्मोत्तमैर्वस्त्रैस्तूलिकाभिः सुकोमला । पार्श्वद्वयलसत्स्वर्णपद्मगुच्छोपवर्हणा ॥
 कस्तूरिकानिकरयुक्त्वासःसंपुटवासिता । अनेकपुष्परचितमालालंकृतकोणका ॥१०२८॥
 संपाद्य शय्यासामग्रीमागत्य स्वसखीजनः । यशोदां नंदसहितां सकृष्णामवदद्वचः ॥
 मातः समीचीनतया शय्यास्तीर्णां गृहान्तरे । स्थापिता सर्वसामग्री निकटे शयनोचिता ॥

નિજમંદિરમાં સખીજન પ્રભુને માટે શય્યા બિછાવીને શયનમાં ઉચિત સામગ્રી ધરીને શ્રીયશોદાજીને જણાવે છે, તેનું વર્ણન સાડા છ શ્લોકથી કરે છે.

એટલામાં નિજમંદિરમાં સખીઓએ શય્યા બિછાવી. (૧૦૨૪) દૂધના શીલું જેવી સ્વચ્છ શેષામમાન અને સુવર્ણ જેની અંદર ભુદી ભુદી જગાએ પૂરેલું છે એવા હાથીદાંતની બનાવેલી, કસ્ટૂરી, અગર, અરાસ વગેરેથી સુગંધિત કરેલી (૧૦૨૫) બને બાજુએ સ્વચ્છ બીડાં અને સ્વચ્છ જલના પાત્ર ધર્મ્યાં, અને એક બાજુપર પાખા વગેરે ઉપયોગી વસ્તુઓ ધરી. (૧૦૨૬)

અતિ ઝીણી ચાદરોની અને ૩ ભરેલી કોમલ ગાદીઓથી બહુજ કોમલ કરી; તેની ઉપર સુવર્ણ-વાળા રેશમી મુગજાવાળા શેલિત તકિયા બંને બાલુપર ધર્ધા. (૧૦૨૭) એવી શૈયાની ઉપર કસ્ટૂરી ભરેલી થેલી તથા ઝીણી ચાદરને સુગંધિત કરીને ધરી. અનેક પુષ્પની બનાવેલી માલાથી ચારે બાલુએ ખુણાઓને શેલિત કર્યાં, એટલે પુલની માલાની કેશો બાંધી. (૧૦૨૮) આ પ્રમાણે શય્યા અને સામગ્રી સાંજને જ્યાં શ્રીયશોદાજી શ્રીનંદરાજીની અને શ્રીકૃષ્ણની સાથે બેઠા હતા, ત્યાં આવીને સખી બોલી. (૧૦૨૯) હે માતા, અંતરગૃહમાં સારી રીતે શૈયા બિઝાવી છે. અને તેની બાલુમાં શયનને યોગ્ય સર્વ સામગ્રી ધરી છે. (૧૦૩૦)

માતા અધીરાં થઇને સખીને પૂછે છે કે તે 'શું શું' સામગ્રી ધરી છે? સખી તેને ઉત્તર આપે છે. પછી શ્રીયશોદાજી પ્રભુને પોરાકથાને જાણ છે. પ્રભુને નિદ્રાવશ જાણે છે, પરંતુ પોતે માતાનું મુખ જુએ છે, એ સર્વ પ્રકાર સાત પ્રલોકથી વર્ણન કરે છે.

યશોદાપ્યતિવાત્સલ્યવશં યાતાતિવિહલા । પુનર્નિજસર્ણી પ્રાઢ પુત્રપોષપરાયણા ॥૧૦૩૧॥

વાલોયં સસ્ત્રિ મે કૃષ્ણઃ કદાચિત્ ક્ષુધિતો ભવેત્ ।

રાત્રૌ તદર્થં સવિધે કિમિતિ સ્થાપિતં ત્વયા ॥૧૦૩૨॥

પુત્રના પોષણમાં પરાયણ શ્રીયશોદાજી અતિવાત્સલ્યતાથી વિદ્વંસ થયાં, અને ફરીથી પોતાની સખીને કહેવાં લાગ્યાં. (૧૦૩૧) હે સખિ, આ મારો કૃષ્ણ બાલક છે. કદાચિત્ રાત્રીમાં જૂધ લાગે એને માટે તે શૈયાની પાસે શું શું ધર્યું છે? (૧૦૩૨)

નવનીતં સિતા સઘઃ કૃતં પક્ષાન્નમેવ ચ । તથા સલચ્છળં વસ્તુ પય આવર્તિતં તથા ॥૧૦૩૩॥

દ્રાક્ષેશુભેદવિહિતસામગ્રીશ્વકલાન્યપિ । યતાવતી તુ સામગ્રી સ્થાપિતેત્યવદત્ સસી ॥

આકર્ષ્ય કૃષ્ણમુત્સંગે નિદ્રાપ્તદ્રિતલોચનમ્ । મૃદીત્વા શયનસ્થાને શનૈઃ સ્વપ્નપાગમત્ ॥

માર્ગે મંદગતિઃ કૃષ્ણપ્રવોધમયવિહલા । વિચારયંતી વિપિનગોચારણપરિશ્રમમ્ ॥૧૦૩૬॥

મામજી, મિશ્રી, તાલું પકવાન, હોણવાળી વસ્તુઓ અને કહેલું દૂધ (૧૦૩૩) દ્રાક્ષ શેરડીની ગંડેરી, એવી સર્વ યોગ્ય સામગ્રી ધરી છે, એમ સખીએ શ્રીયશોદાજીને કહ્યું. (૧૦૩૪) તે સાંભળીને ગોદમાં નિદ્રાથી બંધ કરેલાં નેત્રવાલા શ્રીકૃષ્ણને લખે શ્રીયશોદાજી ધીમેધીમે પોતે શયનસ્થાન આગળ આગ્યા. (૧૦૩૫) શ્રીકૃષ્ણ બગી બધ તે ભયથી વિદ્વંસ થયલાં માર્ગમાં ધીમે ધીમે ચાલતાં વનમાં ગેથારહુના પરિશ્રમનો વિચાર કરતાં (૧૦૩૬)

અશાયપન્નિશ્ચલામ્યાં વાહુમ્યાં પ્રિયમાત્મજમ્ । પ્રસુદ્ધમલ્પસંચારે પયયંતં જનનીમુલમ્ ॥

નિશ્ચલ ચેતાના બંને હાથથી પ્રિય પુત્રને જવાડ્યા. એટલામાં સદેગસાજ દાસનાથી બચત થઇને શ્રીકૃષ્ણ માતાના મુખ તરફ જોયું.

પછી માતા પ્રભુની પાસે બેસીને પીડપર વારંવાર હાથ ફેરવતી પ્રભુની લોડાનું વર્ણન કરતી ઉંધી જવાની પ્રાર્થના કરે છે, અને પ્રભુ નિદ્રાવશ થાય છે, ત્યારે પોતે ધરમાં આવે છે, તેનું વર્ણન ત્રેવીસ પ્રલોકથી કરે છે.

ઉપવિશ્ય સ્વયં શય્યાસમીપે મુતવત્તમલા । ધૃતપૃષ્ઠકરા ગાયન્ નિદ્રાગમનસિદ્ધયે ॥૧૦૩૮॥

યજરાજમુત સ્વીયતાતતોપકૃતે હરે । મન્નેત્રયુગસાફલ્ય યાદિ નિદ્રાં કૃપાનિધે ॥૧૦૩૯॥

અટવ્યટનસંજાતગોચારણપરિશ્રમ । ધર્મસ્વેદયુતસ્વાસ્ય યાહિ નિદ્રાં કૃપાનિધે ॥૧૦૪૦॥

પુત્ર પર વહાલવાળા શ્રીયશોદય પોતે ચૈયાની પાસે બેસીને પુત્રના વાંસાપર હાથ ફેરવીને નિદ્રા આવે તેને માટે ગાવા લાગ્યા. (૧૦૩૮). હે મજ્જાજસુત, હે પોતાના પિતાને સંતોષ આપવાવાળા, હે હરિ, મારા જન્મે નેત્રના ફલરૂપ હે કૃપાનિધિ, સુષ્ઠ બન્યો. (૧૦૩૯). ગાય ચરાવવાને માટે વનમાં ફરવાના પરિશ્રમથી, તાપથી, પરસેવાથી બીના મુખવાળા હે કૃપાનિધિ, ઉઘી બન્યો. (૧૦૪૦)

સરોજકોમલપદપ્રાસવેદશિલાતૃણૈઃ । નંદાંગણનટ સ્વીયગોપિકાગૃહચૌર્યકૃત્ ॥૧૦૪૧॥

વ્રજહીરામણે ગોષ્ઠકૃતપંકાંગલેપન । ગૃહીતગોવત્સપુચ્છ યાહિ નિદ્રાં કૃપાનિધે ॥૧૦૪૨॥

પથરા તથા ધાસના અંકુરોને લીધે કમલ જેવા કમલ ચરણ જેવા ફુલે છે એવા નંદરાયજીના આંગણમાં ભેલતા નટ જેવા, પોતાના ગોપીજનના ઘરમાં ચોરીઓ કરવાવાલા, (૧૦૪૧) મજ્જા હીરામણિ, ખિરકના કાલ્પથી ખરડાયલા અંગવાલા, ગાય અને વાઝડાનાં પૂછડાં પકડનારા હે કૃપાનિધિ, ઉઘી બન્યો. (૧૦૪૨)

નવનીતપ્રિયપ્રેષ્ટ નવનીતહઠક્રિય । મંથાનગૃહ્ણોદ્યુક્ત યાહિ નિદ્રાં કૃપાનિધે ॥૧૦૪૩॥

ધૂલિધૂસરસર્વાંગ મદુત્સંગોપરિચ્છિત । યાચિત્સાદુપકાશ યાહિ નિદ્રાં કૃપાનિધે ॥૧૦૪૪॥

હે નવનીતપ્રિય, હે અતિ પ્રેષ્ટ નવનીતને માટે હઠ કરવાવાલા, હે મથતીને પકડવાના હથોળા કરવાવાલા, હે કૃપાનિધિ, ઉઘી બન્યો. (૧૦૪૩) હે મજ્જા રજથી ધૂસર થયેલા અંગવાળા, હે મારી ઉત્તમ ગોદમાં બેસવાવાલા, સ્વાદિષ્ટ પકવાનને માગવાવાળા હે કૃપાનિધિ, ઉઘી બન્યો.

સ્તનપાનોન્નમિતદ્વક્ષ જાતનિદ્રાશ્ચસુંદર । કસ્તૂરિકાતિલકયુગ્મ યાહિ નિદ્રાં કૃપાનિધે ॥

વક્ત્રાલકાદૃતમુલ્લ નયનાંજનશોભન । શ્રૂતટાંતમપીર્ષિદો યાહિ નિદ્રાં કૃપાનિધે ॥૧૦૪૬॥

નાસાવલંબિધુક્તાફલભૂષણભૂષિત । દશનદ્વયસંશોમિન્ યાહિ નિદ્રાં કૃપાનિધે ॥૧૦૪૭॥

હે સ્તનપાનને માટે નીચી દષ્ટિ કરવાવાલા, હે નિદ્રાયુક્ત સુંદર નેત્રવાલા, હે કસ્તૂરીના તિલકવાળા, હે કૃપાનિધિ ઉઘી બન્યો. (૧૦૪૫) વાંકડીયા કેસથી લંકાયલા મુખવાળા, નયનમાં અંજનથી શોભતા, બુક્ટિના અંદરના ભાગમાં કાળજીના મિંદુવાળા હે કૃપાનિધિ, ઉઘી બન્યો. (૧૦૪૬) નાસિકા ઉપર અવલંબન કરતાં મોતીના ભૂષણથી શોભાયમાન, બે સુંદર દાંતથી શોભાયમાન, હે કૃપાનિધિ ઉઘી બન્યો. (૧૦૪૭)

પ્રતિવિવદ્વૈતભાવ કંઠભૂષાતિસુંદર । મુક્તામાલાલસત્કંઠ યાહિ નિદ્રાં કૃપાનિધે ॥૧૦૪૮॥

ઉરઃ સંશોમિવૈયાઘનસમંહનમંહિત । સૌવર્ણહારહૃદય યાહિ નિદ્રાં કૃપાનિધે ॥૧૦૪૯॥

પીતામ્બરોજરીયાંગકિકિળીવિલસત્કટે । મણ્ણવેપલસદેહ યાહિ નિદ્રાં કૃપાનિધે ॥૧૦૫૦॥

પોતાનું પ્રતિબિંબ બોધને આ બીજે કાંઈ મારા જેવા છે એવા ભાવવાળા, કંઠની શોભાથી શોભતા, મોતીની માલાથી શોભાયમાન કંઠવાળા, હે કૃપાનિધિ, ઉઘી બન્યો. (૧૦૪૮) ઉર ઉપર શોભતા વાદનખથી મંહિત, હૃદય ઉપર સુવર્ણના હારવાળા, હે કૃપાનિધિ, નિદ્રા કરો. (૧૦૪૯) અંગ ઉપર ઉપવસ્ત્ર તરીકે પીતામ્બરવાલા, કિકિણી (ધુધરી)થી શોભિત કટિવાળા, મલ્લવેપથી શોભાયમાન દેહવાળા, હે કૃપાનિધિ, ઉઘી બન્યો. (૧૦૫૦)

ગતિત્વાતિચપલચરણામરણધ્વને । રિંગમાણ વ્રજમુવિ યાહિ નિદ્રાં કૃપાનિધે ॥૧૦૬૧॥

વત્સચારણસંજાતક્રીડોત્સાહાતિવિદ્વલ । વિસ્મૃતસ્થાનપાનાદે યાહિ નિદ્રાં કૃપાનિધે ॥

ગોપાલ ગોકુલાવીશ ગોકુલાનંદદાયક । ગોકુલોત્સવ ગોવિંદ યાહિ નિદ્રાં કૃપાનિધે ॥

ગોકુલામય મોવૃંદમપ્યસ્થિત મવાં પ્રિય । ગોપીજનોક્તિસંગીત યાહિ નિદ્રાં કૃપાનિધે ॥

ઝલદી ચાલવાથી અતિ ચપલ ચરણના આબૂપલુની પ્વનિવાળા, મજની ભૂમિ ઉપર ઘુંટણીયાં તાણતા હે કૃપાનિધે, ઉઘી બઝો. (૧૦૫૧) વાછરૂ અશવવામાં ક્રીડાના ઉત્સાહથી અતિ વિદ્વલ, ખાતું પીતું પણ ભૂલી ઝળાર હે કૃપાનિધે, નિદ્રા કરો. હે ગોપાલ, હે ગોકુલાવીશ, હે ગોકુલને આનંદ આપનાર, હે ગોકુલોત્સવ, હે ગોવિંદ, હે કૃપાનિધે, ઉઘી બઝો. હે ગોકુલને અમથ આપનાર, હે ગાયોના ટોળામાં સ્થિતિ કરનાર, હે ગાયોના પ્રિય, હે ગોપીજન વડે સંગીતથી મવાતા, હે કૃપાનિધે, નિદ્રા કરો. (૧૦૫૪)

સર્વાત્મના શુદ્ધભાવભાવવત્સેવિત પ્રમો । નૃત્યપ્રકારચતુર યાહિ નિદ્રાં કૃપાનિધે ॥૧૦૫૫॥

આદર્શદ્વયજલજાનનસંદર્શનોત્સુક । દ્વૈતદર્શનસોત્સાહ યાહિ નિદ્રાં કૃપાનિધે ॥૧૦૫૬॥

મૌર્યપ્રભાવકૃતક્રીડ સત્રીહવદનાંબુજ । સિતાનન સ્ફુરદ્વાસ યાહિ નિદ્રાં કૃપાનિધે ॥૧૦૫૭॥

અધરસ્રવદત્યંતરસ લાલસ્થભાવતઃ । મકરંદચ્છવિજિત યાહિ નિદ્રાં કૃપાનિધે ॥૧૦૫૮॥

શુદ્ધ સર્વાત્મભાવવાળા ભક્તના ભાવથી સેવાતા હે પ્રમો, નૃત્યના અનેક પ્રકારમાં ચતુર, હે કૃપાનિધે, ઉઘી બઝો. (૧૦૫૫) દર્પણમાં દેખાતા મુખકમલના દર્શન કરવામાં ઉત્સુક, તેમાં પાતાનું પીતું રૂપ એવામાં ઉત્સાહવાળા, હે કૃપાનિધે, નિદ્રા કરો. મુગ્ધભાવથી ક્રીડા કરવાવાળા, શરમાળ મુખકમલવાળા, સિત સહિત મુખવાળા, હાસ્યના સ્ફુરણવાળા હે કૃપાનિધે, નિદ્રા કરો. બાલસ્થભાવથી અધરેમાંથી ઝરતા અત્યંત રસવાળા, મકરંદની સુગંધને છતાવાવાળા, હે કૃપાનિધે, નિદ્રા કરો. (૧૦૫૮)

નંદહૃનો નિજાનંદસાનંદીકૃતગોકુલ । પરમાનંદસંદોહ યાહિ નિદ્રાં કૃપાનિધે ॥૧૦૫૯॥

एवं निजसुतं माता लालयंती विशेषतः । सखीः संस्थाप्य विद्याय निद्रितं मेहमागमत् ॥

હે નંદહૃનો, નિજાનંદથી ગોકુલને આનંદલુપ્ત કરનાર, પરમાનંદના સ્પર્શ, હે કૃપાનિધે, નિદ્રા કરો. આ પ્રમાણે પુત્રને વિશેષ રીતે લાલ લાલવતી માતા, બાલકને નિદ્રાવશ બણીને પાસે પાતાની સખીઓને બેસાડીને, શ્રીપદોદ્દેશ્ય ધરમાં ગયાં. (૧૦૬૦)

જે જે પ્રજ્ઞભક્તોએ ખિરકમાં સંકેત કર્યો હતો, તે તે પ્રજ્ઞભક્તની સખીઓ શય્યા-મંદીરમાં આવીને પ્રભુને પદારવાની પ્રાર્થના કરે છે, તેમાં પ્રથમ સોળ સ્તોત્રથી શય્યા વગેરે સિદ્ધ કર્યાં છે એમ કહીને, શ્રીરવગિનીની વિરહાવસ્થાની સ્થિતિ અને પ્રસાપનું પર્જન નવ સ્તોત્રથી કરે છે.

अत्रान्तरे सखीवृंदः कृतसंकेत आगमत् । स्वस्वामिनीसमाचारकथनाय कृपानिधे ॥૧૦૬૧॥

स्वामिन् पश्यति पदवीं स्वामिन्यः स्वगृहस्थिताः । ममीकृत्य सलं ग्रय्यायास्तीर्य रुचितां हरे ॥

મૂઠ્ઠમૈથૈલંસ્થાનલક્ષુમૈર્વિવિધૈરપિ । મર્વાપિ સવિધે ક્રીડાસામગ્રી સ્થાપિતા હરે ॥૧૦૬૩॥

અહિં હવે જે સખીના યૂથે સંકેત કર્યો હતો તે પ્રભુને પોતાની સ્વામિનીના સમાચાર કહેવાને આગ્યો, ને કહ્યું કે હે કૃપાનિધિ, (૧૦૬૧) હે સ્વામિ, શ્રીસ્વામિનીએ પોતપોતાના ઘરમાં બેસીને આપની વાટ જુએ છે. હે હરિ, સ્થલને ઠીક કરીને સચિર સખ્યા બિજાવી રાખી છે. (૧૦૬૨) ઝીણા વસ્ત્રવડે વિવિધ પ્રકારના નવીન પુષ્પોવડે બિજાવીને હે હરિ, ઠીકાની સર્વ સામગ્રી પાસે ધરી છે. (૧૦૬૩)

જલં કનકપાત્રેષુ શીતલં નિહિતં પ્રિયમ્ । તાંબૂલપૂરિતાસ્યાલી કર્પૂરચપકાન્વિતા ॥૧૦૬૪॥

જાતીફલીયશકલસંપૂર્ણચપકૈર્યુતા । ઘૃષ્ટાંગરાગચપકઃ સૌવર્ણસવિધેઽદ્યુતઃ ॥૧૦૬૫॥

ચતુઃસમીયચપકોપ્યદ્યુતો વૈદ્યમસ્તથા । કસ્તૂરિકાપૂર્ણપાત્રં વજ્રરત્નવિનિર્મિતમ્ ॥૧૦૬૬॥

સુવર્ણના પાત્રોમાં શીતલ, પ્રિય, જલ ધર્યું છે. જરાસની કટોરી સહિત ખીડાં ભરીને તબક્કા ધરી છે. (૧૦૬૪) બલકલના કટકા સંપૂર્ણ ભરીને કટોરીએ ધરી છે. અદ્યુત અંગરાગ ધસીને કટોરામાં ભરીને સુવર્ણના કટોરાની પાસે ધર્યો છે. (૧૦૬૫) પ્રવાહનો બનાવેલો અદ્યુત કટોરા, કસ્તૂરી, અગર, જરાસ, અને કેસર એ ચાર સુગંધીથી ભરેલો ધર્યો છે. હીરા અને રત્નથી જડેલો કટોરા, કસ્તૂરીથી સંપૂર્ણ ભરીને ધર્યો છે. (૧૦૬૬)

કૃષ્ણામરુસઃ કૃષ્ણકંચુકે લેપનાર્થકઃ । કાઙ્ગીરનીરવિહિતો રસઃ પરમસુંદરઃ ॥૧૦૬૭॥

સર્વાંગચિત્રકૃતયે તથા ગંધરજોપ્યથ । માલાશ્ચ વિવિધાઃ સર્વાઃ સ્વામિનીકરનિર્મિતાઃ ॥

જાતી માલતિકા રાજવહ્ની માધવિકા તથા । મલ્લિકા યૂથિકા સ્વર્ણયૂથિકા કરવીરકઃ ॥

કુંદઃ કમુદકમલપીતનાતીસુમાદયઃ । ચંપકઃ કેતકચૈવ તથા શૃંગારહારકઃ ॥૧૦૭૦॥

કૃષ્ણામરુસે રસ કાળ વસ્ત્રના ઉપર લગાડવાને સાર ધર્યો છે. કેસર ઘોળીને, સુંદર રસ બનાવીને ધર્યો છે. (૧૦૬૭) અને વળી સુગંધી ચૂર્ણ, સર્વ અંગમાં ચિત્ર ચિતરવાને માટે ધર્યું છે. અને વિવિધ પ્રકારની સર્વે માલા શ્રીસ્વામિનીએ પોતાના શ્રીહસ્તથી બનાવીને ધરી છે. (૧૦૬૮) ચમેલી, માલતી, રાયવેલ, માધવી, મોગરા, જુધ, પીળી જુધ, કથુર, (૧૦૬૯) કુંદ, કમુદ, કમલ, પીળી ચમેલી, ચંપો, કેતકી, પારિજાતક, (૧૦૭૦)

કુંકુમારક્તપુષ્પાણિ તથાન્યાન્યપિ સન્નિધૌ । સ્થાપિતાન્યતિરમ્યાણિ પ્રથિતાપ્રથિતાનિ ચ ॥

આસ્તીર્ણઃ સકલો માર્ગસ્તૈરેવાત્યન્તકોમલૈઃ । વસ્ત્રાણ્યપિ તથોષ્ણીપપાદકંચુકકંચુકમ્ ॥

કટિવંધનવસ્ત્રાણિ તથૈવાભરણાનિ ચ । સ્થાપિતાનિ સમીકૃત્ય પર્યંકસવિધે પ્રમો ॥૧૦૭૩॥

કુંકુમના રંગના જેવાં લાલ પુષ્પો, તથા ખીબાં પલુ સુંદર પુષ્પો ચુંથેલાં અને નહિ ચુંથેલાં પાસે ધર્યાં છે. (૧૦૭૧) સમગ્ર રસ્તો આ અત્યંત કોમલ પુષ્પથી પાથરી દીધો છે અને વસ્ત્ર, પાદ, તાનીયા, સુથન, વાગા, (૧૦૭૨) પટકા, વગેરે વસ્ત્ર તથા આશુપલુ ઠીક કરીને હે પ્રભુ, સખ્યાની પાસે ધર્યાં છે. (૧૦૭૩)

પાશકઠીઢને યુક્તાશ્ચતુષ્કયઃ સંતિ ચાન્તિકે । આદર્શો વિવિધાઃ સન્તિ કાચલોહાદિનિર્મિતાઃ
ચંદ્રાતપત્રસંશેભિ શુભં શયનમંદિરમ્ । રત્નદીપાઃ પ્રદીપાશ્ચ મનાક્ષેષુ વિરાજિતાઃ ॥૧૦૭૫॥
સ્ત્રીપુંસંબંધચિત્રાણિ લિખિતાનિ ચ મિત્તિપુ । પતદ્વહઃ સમીચીનસ્ત્ર રૂપ્યવિનિર્મિતઃ ॥

પાસા ખેલવાને ઉપયોગી સોગંધ પાસે ધર્યાં છે. વિવિધ પ્રકારના કાચ, કોહ, વગેરેના બનાવેલા ધંધેા પશુ ધર્યાં છે. (૧૦૭૪) મુંદર મંદવાથી શાયામંદિર શોભી રહ્યું છે. રતના દીપક અને પ્રકાશવેલા દીપો ગોખલાઓમાં ધર્યાં છે. (૧૦૭૫) સ્ત્રીપુરુષના સંબંધવાળા ચિત્રો ભીતો પર ચિત્રેલાં છે, તથા ત્યાં રૂપાની બનાવેલી પીકલાની યથાચોઅ સ્થાનમાં ધરી છે. (૧૦૭૬)

તત્ર સ્થિતાસત્સ્વામિન્યો વીક્ષંતે પદર્શી તવ । ગ્રથયંતિ કૌર્માલા રમ્યમધ્યમદેશિકાઃ ॥
મનોરથં પ્રકુર્વન્તિ કદા યાતિ કૃપાનિધિઃ । ગાયંતિ સ્નાનુભૂતાનિ ચરિતાનિ રતિપ્રિયાઃ ॥

ત્યાં જોડેલાં અમારાં સ્વામિનીઓ આપની વાટ જુએ છે; અને પોતાના હસ્તથી મુંદર થાકવાળી માલાઓ યુએ છે. (૧૦૭૭) મનમાં મનોરથ કરે છે કે કૃપાનિધિ પ્રભુ ક્યારે પધારશે, અને મુરતમાં પ્રેમવાળાં તે પ્રિયાઓ પોતે અનુભવેલા આપના ચરિત્રનું ગાન કરી રહ્યાં છે.

મુદુર્મુદુરયોદ્ધીવાઃ પુનશ્ચકિતલોચનાઃ । વિરહત્યક્તનિઃશ્વાસાઃ સ્મૃતરાસવિલાસિકાઃ ॥
તથોક્ષમિતમૂર્ધાનો દ્વારદેહલિમાથિતાઃ । બાહુદત્તકપોલાથ વિચારપરચેતનાઃ ॥૧૦૮૦॥
વિંતાસરસ્વત્સંમદ્યાઃ કિં ભાવીતિ મયાતુરાઃ । ભાવાનુભૂતસંબંધા इव च स्थितपानसाः ॥
શર્યાવલોકસંજાતવિરહૌત્કંઠ્યકાતરાઃ । વદંતિ વિરહેનૈવ મૂર્છંતિ ચ પુનઃ પુનઃ ॥૧૦૮૨॥

વારંવાર ટોક ઉઠ્યા કરીને જુએ છે; વળી ચક્રિત નેત્રવાળાં અમ બધ છે; રાસલીલાનું રમણુ થવાથી વિરહમાં જીજ્ઞુ નિઃશ્વાસ કાઢે છે. (૧૦૭૯) અને મસ્તકને ઉંચું કરીને હાલેલીના દારને આશ્રય લાખે ઉભા રહ્યાં છે; હાથ ઉપર કપોલ ધરીને ચિત્રમાં વિચાર કર્યાં કરે છે. (૧૦૮૦) ચિંતાના સરોવરમાં કુળી ગયાં છે. સું યરો જોવા ભયથી આવુર થઇ ગયાં છે, પોતે જ અનુભવ કર્યો છે જોવા સંબંધના જાવખાંજ બજી કે જોમનું મન લાગી રહ્યું છે. (૧૦૮૧) શાયાને જોખને જોખ થતી વિરહની ઉત્કંઠાથી બ્યાકુલ થઇ ગયાં છે. વિરહથી ગમે તેમ બોલે છે, અને ફરી ફરીને મૂર્છિત થઇ બધ છે. (૧૦૮૨)

હા કૃપ્યા ગોપિકાનાથ ગોપીહૃદયભૂષણ । હાહા હાહા હરે દેહિ દર્શન વિરહે મમ ॥૧૦૮૩॥
હા રાધિકેશ હા સ્વામિન્ હા હા સ્ત્રીયાંતરાયહૃત્ । હા સ્વકીયાંઘલકુટ હા કુલસ્રીનિરોધકૃત્ ॥
एवं बहुविधैर्वाक्यैर्विलंपति दयाम्बुधे । चलनीयं द्रुतं दीनसहजानंददायक ॥૧૦૮૫॥

હા કૃપ્યુ, ગોપિકાનાથ, ગોપીજીવના હૃદયના ભૂષણ. હા, હા, હે હરિ, મારા વિરહમાં મને દર્શન આપે. (૧૦૮૩) હા રાધિકેશ, હા સ્વામિ, હા નિજજીવના હૃદયના કુખને દૂર કરનાર, હા સ્વકીય આંધલાની લાકડી સમાન, હા કુલસ્રીને નિરોધ કરનાર, (૧૦૮૪) આ પ્રમાણે વિવિધ પ્રકારના વાક્યોથી, હે દયાના સાગર, તેજો વિલાપ કરી રહ્યાં છે માટે હે દીનને સદાજાનંદ-દાયક, દને જલદી ચાલવું બેઠકો. (૧૦૮૫)

એની પ્રાર્થનાથી પ્રભુ પોતે પશુ ભાવથી નિકલ થઈને સખીની સાથે બાધ છે. પ્રત્યેક બાળની આગળ જુદું જુદું રૂપ ધરીને સર્વને ઘેર પધારીને સર્વના મનોરથ પૂર્ણ કરે છે, તેનું વર્ણન બાગીયાર સ્ત્રોતકથી કરીને ગ્રંથ સમાપ્ત કરે છે.
एवमुक्तः कृपासारः प्रणिपातपुरःसरम् । रसोपयोगिवचनरचनामिरमिषुवतः ॥૧૦૮૬॥
परमानंदसहृदयस्मिन्सुंदरः । घूर्णयमाननयनः शयनात् सहस्रोत्थितः ॥૧૦૮૭॥

સહીશતવૃતઃ સ્વીયમેયસીસંગમાતુરઃ । ગૃહીતચરણસ્તામિઃ કરગ્રહવિલક્ષણઃ ॥૧૦૮૮॥
કોટિકંદર્પલાવણ્યો મદનાધિકમુંદરઃ । સહીપ્રદર્શિતપથચલિતો મંદમંથરઃ ॥૧૦૮૯॥

પ્રભુઅપુરઃસર રસોપયોગી વચનોથી સ્તુતિ કરાયલા પ્રભુ, (૧૦૮૬) પરમાન્દથી હર્ષિત થયલા હૃદયને લીધે મુંદર રિમતવાળા, ધુમરાયલા નયનવાળા, શયનમાંથી એકદમ ઉઠ્યા. (૧૦૮૭) સે'કડો સખીઓથી વિટલાયલા, પોતાની પ્રિયાના સંગમની આતુરતાવાળા, તે સખીઓએ જેમના ચરણ મહણ કર્યાં છે એવા, વિલક્ષણતાથી સખીઓના હાથ પકડીને (૧૦૮૮) કોટિકંદર્પલાવણ્યવાળા પ્રભુ, મંદનથી અધિક મુંદર, સખીઓએ ભતલાવેલા માર્ગથી મદ મંદ ગનિથી ચાલવા લાગ્યા.

લસરપદયુગપ્રાન્તવનમાલાવિરાજિતઃ । મુરલીનાદમધુરોઽધરસીધુસુપૂરકઃ ॥૧૦૯૦॥
શૃંગાંગનાગણયુતઃ કમલભ્રમણક્રિયઃ । રસસ્મૃતિસમુત્પન્નમાવૈકવશમાનસઃ ॥૧૦૯૧॥
રસવિક્ષિપ્તહૃદયઃ સહીધૃંદૈઃ પ્રવેશિતઃ । પ્રવિષ્ટત્રમવનેષ્વહો તામાં મનોરથઃ ॥૧૦૯૨॥
તથા ચકાર ભગવાન્ પૂર્યતે ચ યથાશિલઃ । વાત્સ્યાયનં મારતં ચ ચક્રે શાસ્ત્રં ચ સાર્થકં ॥

ખને ચરણના અત સુધી શોભતી વનમાલાથી વિરાજતા હતા, મુરલીનો મધુરનાદ કરતા હતા, અધરામૃતને મુરલીમાં પુરતા હતા. (૧૦૯૦) ભ્રમરીઓનાં યુથથી વિટલાયલા, હાથમાં કમલને ફેરવતા, રસના રમરાણી ઉત્પન્ન થયલા ભાવને વશ મનવાળા (૧૦૯૧) રસથી વિક્ષિપ્ત થયલા હૃદયવાળા, સખીના ટેળાંઓએ પ્રવેશ કરાવેલા, ત્યાં પ્રત્યેક ભવનમાં પધારીને ભગવાન એવુ કરવા લાગ્યા કે જેથી એ સ્વામિનીઓના સર્વ મનોરથ (૧૦૯૨) પૂર્ણ થઈ જાય, એ પ્રકારે વાત્સ્યાયન અપિ અને ભરત યુનિએ કરેલાં શાસ્ત્ર સાર્થક કર્યાં. (૧૦૯૩)

રસરૂપઃ સ્વંકરૂપમેવં પૂર્ણં દદૌ હરિઃ । મનોરથાંત આનંદસ્તામુ દત્તોમવત્ પ્રમુઃ ॥૧૦૯૪॥
માવાત્મકં માવરૂપમાવક્રીડૈકસાધનૈઃ । માવાનંદેન માવાંતર્ભાવૈઃ પ્રાપુઃ પરં હરિમ્ ॥
શમોપિ નિજગોપીનાં નિત્યં ગોવ્રજયોપિતામ્ । ગૃહેષુ રમે સતતં સ્વયં રતિવિચક્ષણઃ ॥

રસરૂપ ભગવાને આ પ્રમાણે પોતાના પૂર્ણ રૂપનુ દાન કર્યું. મનોરથ સપૂર્ણ થાય એવા આનંદ પ્રત્યેક મજબૂતને પોતે દાન કર્યો (૧૦૯૪) ભાવરૂપ ક્રીડાના ભાવરૂપ સાધન વડે ભાવાત્મક પોતાના પતિ હરિને ભાવના આનંદ વડે ભાવના અંતર્ભાવો સહિત સર્વ મજબૂતોએ પ્રાપ્ત કર્યાં. (૧૦૯૫) પોતાનાં ગોપીજનને નિત્ય રમણુ કરાવનાર જલરામ પણુ પોતે રતિમાં વિચક્ષણ હોઈને નિરંતર મજબૂતોના ગૃહોમાં રમણુ કરતા હતા. (૧૦૯૬)

હવે શ્રીહરિશયણ અન્થ સમ્પૂર્ણ કરીને દશ શ્લોકથી ઉપસંહાર કરે છે.

इति श्रीवल्लभाचार्यदासदासेन भावना । प्रातरारम्य कथिता कृपया स्वीयतुष्टये॥१०९७॥
यद्यप्यनुचितं भावो हृद्गतो यत् प्रकाशितः । कृतं तथापि श्रीकृष्णः कुलदैवं प्रसीदतु ॥

હું જે શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના દાસનો દાસ છું, તેણે નિજજનના ઉપર કૃપા કરીને તેમની પ્રસન્નતાને માટે પ્રાતઃકાલથી આરમ્ભ કરીને આ ભાવના કરી છે. (૧૦૯૭) જો કે હૃદયમાં રહેલો ભાવ પ્રકટ કર્યો છે એ હિચિત નથી કર્યું, તો પણ અમારા કુલદેવ શ્રીકૃષ્ણ પ્રસન્ન થાઓ.

અહં શ્રીવલ્લભાચાર્યચરણામ્બુરુહાશ્રયઃ । તૈરેવ સ્ત્રીયવિહિતમામઃ શંતઃપ્રમુત્તમૈઃ ॥૧૦૯૯॥

શ્રીવિદ્યલેશચરણદ્વયસેવનમાનસઃ । નિરુપ્યે કિંચિદપરં પ્રસન્નોસ્તુ કૃપાનિધિઃ ॥૧૧૦૦॥

હું શ્રીવલ્લભાચાર્યના ચરણકમળના આશ્રયવાળો છું, તેથી એમણે પોતાની ઉત્તમતાથીજ પોતાના જનથી થયેલા અપરાધની ક્ષમા કરવી એમણે (૧૦૯૯) શ્રીવિદ્યેશના બંને ચરણની સેવા કરવામાં મનવાળો છું, તેથી બીજું જે કાંઈ હું નિરુપણ કરું છું તેથી એ કૃપાનિધિ પણ પ્રસન્ન થાઓ. (૧૧૦૦)

મક્તિમાર્ગીયવૈરાગ્યનિધાનં ત્યક્તસંગ્રહમ્ । વંદે વિલક્ષણં ભાવૈઃ શ્રીગોવિન્દં પિતામહમ્ ॥

તાર્ત સ્વાચાર્યમાર્ગીયમર્યાદાઘટમાનસમ્ । મનમા વચસા કાર્યૈઃ નમામિ કરુણાલયમ્ ॥

મક્તિમાર્ગના વૈરાગ્યના સ્થાનરૂપ, જેમણે સંગ્રહને ત્યાગ કર્યો છે એવા, ભાવોથી વિલક્ષણ, મારા પિતામહ શ્રીગોવિન્દજીને હું બંદન કરું છું (૧૧૦૧) પોતાના શ્રીમદ્ આચાર્યજીના માર્ગની મર્યાદાના આશ્રદયુક્ત મનવાળા અને કરુણાના સ્થાનરૂપ પિતાશ્રી કલ્યાણરાયજીને મન વાણી ને કાર્યોથી નમન કરું છું. (૧૧૦૨)

પતન્ મદુદિતં બાલસ્વભાવાદ્ વંશવત્સલઃ । શ્રીવલ્લભાચાર્યનામા પ્રમુઃ શામ્યતુ સર્વથા ॥

સ્વકીયાનાં યોપરાધાન્ ક્ષત્ત્વો વિહિતાનપિ । દીનાશ્રયો ન મન્વતે સ કૃષ્ણઃ શરણં મમ ॥

આ મેં બાલસ્વભાવથી જે વર્ણન કર્યું છે તેને પોતાનો વશ જેને વહાલો છે એવા શ્રીવલ્લભાચાર્ય નામના મણુ સર્વથા ક્ષમા કરો. (૧૧૦૩; સ્વકીયના કરેલા સેંકડો અપરાધોને જે ગણુતા નથી એવા, દીનના આશ્રયરૂપ શ્રીકૃષ્ણ મારા આશ્રય છે. (૧૧૦૪)

સ્વકીયં શ્રીવલ્લભીયં મામાનંદનિધિર્હરિઃ । નિઃસાધનં ચ વૃણુતે સ કૃષ્ણઃ શરણં મમ ॥

અયુક્તમથવા યુક્તં મદુક્તં ન વિચાર્યતામ્ । શ્રીમદાચાર્યચરણદાસોયમિતિ ચિંતયા ॥૧૧૦૬॥

શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના વશમાં ઉત્પત્ત થયેલા નિઃસાધન હું, જે આપનો છું તેને, જે આનંદનિધિ હરિ વરણુ કરે છે, તે શ્રીકૃષ્ણ મારા આશ્રયરૂપ છે. (૧૧૦૫) આ શ્રીઆચાર્યચરણોના દાસ છે એવા વિચાર કરીને, મેં જે કહ્યું તેની યોગ્યતા અને અયોગ્યતાનો વિચાર કર્યો નહિ (૧૧૦૬)

इति श्रीहरिदासविरचिता सेवाभावना समाप्ता ।

—: નિત્યલીલા :—

પ્રાતઃસમે ઉઠી જળજાલા, ગાવત મંગલ ગીત રસાલા ॥
 કરિ સિંગાર મથનિયાં ધાવે, અપનો અપનો દહો વિદિવે ॥
 મથન કરે મોહન જસ ગાવે, સુમરિ સુમરિ હરિગુણ સચ્ચુપાવે ॥
 માખનમિશ્રી દહી મલાઇ, ઓઠ્યો દૂધ કપૂર મિલાઇ ॥
 કણુક મનોરથ કે પડવાન, ચાર સભેવત સુંદર વાન ॥
 નચે વસન ભૂષણ હરિ લાવક, લેઈ ચલી સુંદરિ સુખદાયક ॥
 અતિ હિ સુરંગ ખિલોના લીને, વિવિધ મનોરથ મનમેં કીને ॥
 ઉઠે ગ્લાહ ખિરકોં ચલે, અતિ આતુર ગાયનસોં મિલે ॥
 ટેર કરત સુરખિ સમુદાર્ધ, કારી પિયરી ધારી આપ ॥
 કાજર ધુમર ઓર મજીદી, સખ ગુન પૂરન સખે અનૂદી ॥
 ઘંટાનાદ કરત સખ ડેલે, અપને અપને બજારન બોલે ॥
 શેખનાદ ખિરકનમે સોહે, અપન સુનત સખકો મન મોહે ॥
 મંગલ શબ્દ કાન જળ પચો, સકલ સાજ કરમેં લે ધરો ॥
 થહ વિધિ સખ ઘરઘરસે ચલી, નંદનંદન દેખનકો અલી ॥
 સુખસંજળ પોઠેં હરિરાય, વારંવાર જસોદા માય ॥
 ફિરિ ઝીંબે ફિરિ ફિરિકે આવે, કમલનયનકો નાહી જગાવે ॥
 તાહી સમેં આપ જળખાલા, માનો મત ગયંદકી ચાલા ॥
 ભૂષનકી ધુનિ સુનિ નંદરાઇ, ચૈકિ ઉઠે તવ કુંવર કન્હાર્ધ ॥
 નિકટ આયકે જસોદા માય, બદન દેખિકે લેત બલાય ॥
 ખિયુરી અલક લટપટી પાધ, પીક કપીલ મુખ અજન લાગ ॥
 ચંદન ઉપર વિનયુનમાલ, ભૂષન ઇતઉત પરમ રસાલ ॥
 ચહ શોભા નિરખત જળખાલ, રસમસે નેન દેખે નંદલાલ ॥
 જસુમતિ ધાય ઉછગે લીને, ચૂમિ વદન ઉર ચીતલ કીને ॥
 મંગલ ભોગ આનિકે રાખ્યો, ચિરિધરલાલ સ્વાદસ આપ્યો ॥
 માખન મિશ્રી માત ખવાવે, ધોરીકો પલ અતિસે ભાવે ॥
 દધિકી છીટ લગી તન શોભિત, માનો ઉગન અંબર લોપિત ॥
 લપટાનો મુખ જસુમતિ દેખે, અપનો જન્મ સુદલ કરિ લેખે ॥
 પોંછિ વદન અંચલસોં ભેવે, રચક જમુના જલસોં ધાવે ॥
 પુનિ અચવાય ખવાવે બીરી, સકલ સાજ સજિ લીચે અહીરી ॥
 મંગલાકી આરતી ઉતારી, શોભા દેખ રહી જળનારી ॥
 કનકપાટ બેઠે મનમોહન, લાગી રહી જસુમતિ અતિ મોહન ॥
 કોબી હરિકો તેલ લગાવે, કોબી મર્દન અગ કરાવે ॥
 પરસત અગ ઉગટનો કરે, વિવિધ મનોરથ મનમેં ધરે ॥
 કોબી બેની કરમેં લે રહે, તા ઉપર પુનિ કંગર્ધ કરે ॥

કોઊ કનક ઘટ જલ લે રહે, કોઊ પદ અમુગ કર ગહે ॥
 કોઊ જલસો જ્ઞાન કરાવે, અગ વસા કરિ અતિ સચુપાવે ॥
 કોઊ તનિયા અગ પેહેરાવે, કોઊ સુથન સરસ બનાવે ॥
 કોઊ વાગા પડુકા કરે, કોઊ વિધિસો બૂધન ધરે ॥
 કોઊ સરગ કુલહ ધરે સીસ, પાધ બધાવે ગોડલ ક્ષિ ॥
 તુમ તો હો મજગજ લડેતે સખ લરિકનમે ગુણુન જડેતે ॥
 મોર ચંદ્રિકા મુખહાર, મજબકતનકે પ્રાણુ આધાર ॥
 કોઊ નેના અજન અજવે, કોઊ મુગમદ તિલક બનાવે ॥
 પોહોપ માલ લે કંઠ ધરાવે, સકેત સદનકી ઠાર જતાવે ॥
 રજ જટિત મુરલી કર દર્ષ, મોહન પરમ પ્રીતસો લર્ષ ॥
 તખ આર્ષ વૃષભાન દુલાર, હ્રિમિ પર વારો ક્રોટિક માર ॥
 હંઠ કરિ હરિ સિંગાર કરાવે, બહુ વિધિ બૂધન વસન બનાવે ॥
 અજન દ્રગ કેસરકી આક, સખ જીવતિનમે લાડિસી લાલ ॥
 નખ શિખ લો સિંગાર કરાવે, દેખિ ગોપાલ પરમ સુખ પાવે ॥
 મધુ મેવા અરૂ બહુત મિદાર્ષ, મુદિત જસોમતિ ગોદ ભરાઈ ॥
 સન્મુખ આય રહી મજનારી, હસિ હસિ દેત પરસ્પર તારી ॥
 ગોપીવદ્ધલ ભોગતહાં ધર્યો સો તો જીવન જીવન પ્રતિ કર્યો ॥
 પુરી દહી સધાનો શાક, માખન જુરો બહુ વિધિ પાક ॥
 સખહિનકે મનરજન કારણ, પ્રેમ સહિત લીનો મનભાવન ॥
 ભોગ સરાય ખીરા જળ લીને, વિવિધ મનોરથ મનમે કીને ॥
 મનસા પૂરન ન દકુમાર, ઘડે હે જસુમતિકે દાર ॥
 મૈયા મથિ મથિ ઘૈયા પાવે વારવાર ઊર અતર લાવે ॥
 બેની બટે લાલ પય પીળે, ક્રતનો કહ્યો હમારો કીળે ॥
 મોરીકો પય પરમ રસાલ, સાત છુટ જો પીવો લાલ ॥
 બદન ઘાય ખીરા જળ લીને, તખ મૈયા ખિલોના લીનો ॥
 ઘડી રહી રોહિની રાની, મીઠી બાત કહી મન માની ॥
 ખીર સિરાત સ્વાદ નહીં આવે, આસ દો મુખ મેલો જો ભાવે ॥
 અતિ હિતસો જળ ભોજન કીનો, માત જસોદાકુ સુખ લીનો ॥
 જોલત ફિરત સખા સગ લીને, ખરિક ખોરિ ગિરિ ગદ્ગર લીને ॥
 અતિ અવીન જસુમતિકા પૂત, સખહિનકો મન લીનો ધૂત ॥
 ચોરી કરી સખહિન સુખ દેત, ગોપિનકો સરવસ હરિ લેત ॥
 કરિ સકેત જીવાઈ ગોપી, ઈન તો સખ મરબદા લોપી ॥
 સખહિનકો કીચો મન ભાચો, તા કારણુ યહ મજમે આચો ॥
 જસુમતિ સખીયનસો જી જીલાવે કમલનેનકુ કહુ ન પાવે ॥
 દેખોરી ગોપાલ કહાધો જોલત, બધ કહો જસુમતિ તોહી જોલત ॥
 તખ માતાકી બળી પ્રીત આય ગયે ગિરિધર સહ પ્રીત ॥
 ભોજનકુ મેઠે નદરાય, તુમ સગ ભોજન કરહુ આય ॥

બેઠે આપ કનક આમનપર, નેદરાય પકરે કરસો કર ॥
 કનક વરન ઝરી જમુના જલ, બારી લીની જમુમતિ મન હિંમલ ॥
 પનખરો લેયો વિસ્તાર, તાપર ધરી કનકી યાર ॥
 બેલા છોટે મોટે ધરે, ચમચા રતનજટિત તહાં ધરે ॥
 અગર ધૂપ કીનો તા દેર, હિતસો મેલુછ લીનો મોર ॥
 મિરચનકે કીને બહુ શાક, હિતસો ચેહિણી કીનો પાક ॥
 કાંડે મૂળ અરૂ દારિ બનાઈ, તાકે પાસ કહી લે આઈ ॥
 અતિ સુગંધ ચામરકો ભાત, આંનિ ધર્યો હે જમુમતિ માત ॥
 સિખરન ભાત દહોકા ભાત, મીઠો ભાત વઢીકા ભાત ॥
 લીન વાંતકી તુરઈ કરી પાપડ હુંજે અરૂ તિલવરી તરી ॥
 ભરતા જંગન ચકતા કરે, ચરવી સુરન સજ લે ધરે ॥
 કાંચલા મુરેલા કુંકામ કરે, ખંડવા ખંડવી ગલકા ધરે ॥
 બહુ ભાતિકી ભાજ કરી, બહુત ભાતિકી કચરિયા તરી ॥
 સફર કુંદકો સીંઠે સાક, પેદારે મિશ્રીકા પાક ॥
 સમ્પત્તિ કીને છકઈસ ભાતિ, સંધાનાકી કેતિક પાતિ ॥
 બિલસાર કીનો જુ બનાઈ, જૈમત હરિકે મન ન અઘાઈ ॥
 અંજન બહુ વિધિ ગિને ન બાઈ, વારંવાર જસોદા લાઈ ॥
 પુરી પોટી લીટી કરી, મીચીરોટી લીસો ભરી ॥
 આખન બૂરા પાસ ધરાયો, ભૂચઈ લે સિખરનસો ખાચો ॥
 સેવ બહુત બૂરાસે કરી, સો તો લાય નિકટ લે ધરી ॥
 બરા મહાકે મુંદર કીને, તિનકુદા અતિ હી રસબીને ॥
 મૈયા મોકું સિખરન ભાવે, બેલા ભરિ ભરિ ચેહિણી લાવે ॥
 મુરજી મુગસો બેલા ભરે, સો લે ભાત સિખરન ધરે ॥
 મોટથો કૂધ ફહોકે બેલા, મીઠે આંબ અરૂ મુંદર કેલા ॥
 આંબાકો સીરા જો કીનો, સોતો મેલુછ ફહિસો લીનો ॥
 ખરખુજ અરૂ આલો જોના, છક વિધિ જમુમતિ કીની સેવા ॥
 જોંકેશો મદા પરમ સુખદાયક, સોતો કેવલ હરિજુ લાયક ॥
 છક વિધિ લાલન જોગન કીનો, માવ જસોમતિકો સુખ દીનો ॥
 કરિ અચવન કાંડે આંગનમે, અતિ સુગંધ ધીરા અનનમે ॥
 શ્રીકૃષ્ણે બીરા બહુ લિયે, સોતો વાંટિ સજનકું દિયે ॥
 માક વિચિત્ર કુંદકી માલા, લે આઈ પહેરો નંદલાલા ॥
 કર મુરલી અરૂ વેલ ગહાઈ, જગ વનિતા દેજે સુખ પાઈ ॥
 નિરાંજન બહુ વિધિસો કીનો, શોભા નિરખિ વારનો દીનો ॥
 જગલગી હરિ જોગન કરી આવે, તળલચી સહચરી કુંજબનાવે ॥
 એલી ભરિ ભરિ પહોપ લે આવે, પરમ પ્રીતિસો સેજ જિજાવે ॥
 ફૂલનકી સખ્યા લે રચે, તકિયા ગંડુવા ફૂલન સચે ॥
 સેજબંદ ફૂલનકે કરે, રગ રગન ફૂલ સો ભરે ॥
 ફૂલનકે મેહેલ ખંભ ચોખારે, ફૂલનકે કલશા અતિ ભારે ॥

ફલનકી ચોકી લે કરી, તાપર કરવા કુંજ ધરી ॥
 અગ રાગકે બેલા ભરે, અતિ સુગધ બીરા તહાં ધરે ॥
 પોહોપ માલ અતિ સુંદર કરી, સો તો પ્યારી ઉર પર ધરી ॥
 ફલનકે પળા લે આવે, સો તો કમલનેનકું બાવે ॥
 પોટે પિય પ્યારીકે સગ, વિવિધ ભાત વરખત રસ રંગ ॥
 સકલ પદારથ આગે ધરે, વિવિધ મનોરથ મનમે કરે ॥
 વિવિધ ભાંતિ પિયકે સગ બેલી, રસમયાંદ્ર સખ લે પેલી ॥
 શ્રમકન સુભગ અંગપર આઈ, રસ ભરે પોટે કુંવર કન્દાષ ॥
 બલરંધ્ર બહે સહચરી દેખે, અપનો જન્મ સુધ્ધ કરિ લેખે ॥
 ઘડાનાદ ભયે સખ ઠોર, રાખનકી ધુનિ ભાઈ ચહુઘોર ॥
 ધુનિ સુનિ શ્રીગોવર્ધનધર બગે, માનો પ્રેમસિંધુમેં પાગે ॥
 કાકરી બીજ બોવા અર પના, કેલા આંખ ખગ્યુમ ધના ॥
 ફલ ફલેરીસો ભાજન ભરે, સો તો કુંજ ભવનમેં ધરે ॥
 બાલ અધાને સુરભી દેખી, ફિરિ કધુ મનમે મનસા લેખી ॥
 વેણુવેત લે ચલે કન્દાઈ, દેખિ સહચરી અતિ સચુપાઈ ॥
 આગે ગોધન પાછે બાલ, મધ્ય બિરાજત ગિરિધરલાલ ॥
 ગૌરજ મહિત મુખપર કેશ, શોભિત હે અતિ સુંદર વેશ ॥
 મણિ માલા ગુબાફલ ગરે, ગોરી રાગ વેણુમેં કરે ॥
 સંદ્યાભોગ ચાહીકો નાંઊં, સો તો લીનો તાહી ધાઊં ॥
 મજ વનિતા આઈ ચહુ કાદ, શ્રીમુખ નિરખત લયે પ્રમોદ ॥
 અતિ વિરહને જે મજકી બાલા, હેરી લિયે તવ મદનગુપાલા ॥
 કણુક મનોરથ ઉનકો કીનો, ગોવિંદ ગોપિનકો સુખ દીનો ॥
 કરિ સતકાર ચલે આગે તે, કરિ સકેત રહે પાછે તે ॥
 નદસલનમેં ઘડે આમ, પ્રમુદિત ભાસ જ્યોત્સલિ માય ॥
 વિવિધ ભાતિ આરતી ઉતારી, કરમેં લીયે કનકકી થારી ॥
 ભીતરભવન પધારે લાલ, જુરિ આઈ સખ મજકી બાલ ॥
 કોઊ બડે સિગાર કરાવે, કોઊ જલ કુલેલ લે આવે ॥
 કોઊ મદન મજન કરે, અગ વસન લે આગે ધરે ॥
 સહજ સિગાર કીયે અતિ શોભિત, નિરખત તનમન અતિસે દોભિત ॥
 વેણુવેત સેલી કર લયે, હરિજી તળહિ ખિરકમે ગયે ॥
 ધોરી ધૂમરિ ગાગ જુલાઈ, કાજર પિયરી દોરી આઈ ॥
 ભાંતિ ભાંતિ હરિ દોહન કરે, ભાજન લે સખ રસસો ભરે ॥
 વે તો મજનનિતન સકેત, વે સખહિનકો બોલે લેત ॥
 મજ વનિતાકી બની પ્રીત, બાલભોગ લીનો રસરીત ॥
 સખ હિનકો કીયો મન ભાયો, તા કારન યહ મજમેં આયો ॥
 જસોમતિ ભોજન કીનો સાજ, વેગી આપયે મોહન આજ ॥
 જમુના જલસો ઝારી ભરી, લે ઉદાય હરિ પાસે ધરી ॥
 દોઈ લેવા ભોજનકુ આયે, જસુમતિ કનક થાર બેઠાયે ॥

ઘરિ ભાત મિરચનકો શાક, હિતસો રોહિની કીનો પાક ॥
 દ્રુષ ઓદન અતિ મોકું ભાવે, બેલા ભરિ ભરિ જસોમતિ લાવે ॥
 ધૃષ વિધિ દાલન ભોજન કીનો, માત જસુમતિકો સુખ દીનો ॥
 બ્યાર કર ઉઠે મન મોહન, લાગિ રહી જસુમતિ અતિ મોહન ॥
 ઓઝ્યો દ્રુષ કપૂર મિલાઈ, ડબરા ભરેકે રોહિણી લાઈ ॥
 ઇચ્છા ભોજન કરિ સુખ પાયો, તળ રાની આચમન કરવાયો ॥
 અતિ મુગંધ ખીરી મુખ ધરી, પોહોપ માલ શ્રીકૃષ્ણ ધરી ॥
 કરિ આરતિ શ્રીમુખ જળ દેખ્યો, અપુનો જન્મ સફલ કર લેખ્યો ॥
 રનખુન કરત અંગુરીયાં ગહે, માત જસુમતિ સખ સુખ લહે ॥
 સુખસંન્યા પોટે હરિરાય, ચાંપત ચરણ જસોદા માય ॥
 ભાંતિ ભાંતિકી કહાની કહે, હરિ હુંકારો ફિરફિર લહે ॥
 નિસિ લીલા કહો કેસે કહે, સોતો મજબૂન મનમેં લહે ॥
 નંદ ભવનકી લીલા કહે, માનુષ દેહ ધરિ સખ સુખ લહે ॥
 શ્રીગિરિધરકી લીલા ગાવે, રસિક ચરણ કમલ રજ પાવે ॥

પ્રભાતિયું.

પ્રેમરસ પાને તું, મોરના પિચ્છધર, તત્ત્વનું હું પાણું તુચ્છ લાગે,
 દ્રુષળા દોરનું, કુસકે મન ચળે, ચતુર્ધાં મુક્તિ તેઓ ન માગે.
 પ્રેમની વાત પરીક્ષિત પ્રીછ્યો નહિ, શુકલ્યએ સમજી રસ સંતાડ્યો,
 જ્ઞાન વૈરાગ્ય કહી અંધ પૂરો કર્યો, મુક્તિનો માર્ગ સૂઘો દેખાડ્યો.
 મારીને મુક્તિ આપી ઘણી દૈત્યને, જ્ઞાની વિજ્ઞાની ઘણા મુનીરે જોગી,
 પ્રેમનો જોગ તો મજબૂતી ગોપિકા, અવર વિરલા કોઈ ભક્ત ભોગી.
 પ્રેતને મુક્તિ તો પરમ વલ્લભ સદા, હેતુના જીવ તે હેતુ ત્રૂટે,
 જન્મો જનમ લીલાસ ગાવતાં, લહાણનાં વહાણુ ન્યમ દાર છૂટે.
 મેં ગ્રહો હાથ ગોપીનાથ ગરવા તણો, અવર ખીણું કંઈયે ન લાવે.
 નરસૈયો મહામતિ, ગાય છે શુભ કથી, જતિસતીને તો સ્વપ્ને ન આવે.

૫૬.

જાગિને જોઈ તો જગત દીસે નહિ, ઉઘમાં અટપટા ભાગ ભાસે,
 ચિત્ત ચૈતન્ય વિલાસ તદ્દુપ છે, બ્રહ્મ લટકાં કરે બ્રહ્મ પાસે.
 પંચમહાભૂત પરબ્રહ્મ વિષે ઉપન્યાં, અણુઆણુમાદે રહ્યારે વળગી,
 કલને ક્ષણ તે તો વૃક્ષનાં જાણવાં, થડયકી ડાળ તે નહિરે અળગી.
 વેદ તો જોમ વદે, શ્રુતિ સ્મૃતિ શાખ દે, કનક કુંડળ વિષે લેહ ન્હોયે.
 ઘાટ ઘડ્યા પછી નામ રૂપ જૂજવાં, અંતે તો હેમનું હેમ હોયે.
 જીવને શીવ તો આપ ઇચ્છાયે થયા, રચી પરપંચ ચૌદ લોક કીધા,
 ભણે નરસૈયો જો, તેજ તું હોજ તું, એને સમર્થથી કંઈ સંત સીધ્યા.

૫૬.

જેને હૃદયે અખંડ રસરૂપ, તેને કાંઈ નથી કરવુંરે,
 નિત્યપ્રતિ રટે રાધાવજ્રભૂપ, તેને બાકી નથી તરવુંરે.
 દૃઢ આશરે શ્રીવલ્લભદેવ, તેને કાંઈ નથી કરવુંરે,
 આત્મનિવેદન ભાવે કરે સેવ, તેને બાકી નથી તરવુંરે,
 જે જીવ ગયા શ્રીનાથજીને શરણુ, તેને કાંઈ નથી કરવુંરે,
 એનું મટી ગયું જન્મને મરણુ, તેને બાકી નથી તરવુંરે.
 અનન્ય ભક્તિ અખંડ સત્સંગ, તેને કાંઈ નથી કરવુંરે,
 દયાપ્રીતમજીશું લાગ્યો જેને રંગ, તેને બાકી નથી તરવુંરે.

પ્રભાતિયાં.

કોટિકંદર્પનો દર્પ હરવા પ્રભુ, ભૂતલ લોગીનું રૂપ લીધું,
 કામિનીકેલ કીધી કલિકાલમાં, અળલાજનને અભયદાન દીધું.
 ચાર જુગમાંહે સુકિત નહિ નારીને, જગતમાંહે એવું શાસ્ત્ર બોલે,
 વજ્રતણી નાર વ્યભિચારભાવે ભણ, રંગ રાચી સદા સંગ ડોલે.
 અધમ ઉદ્ધારવા પ્રકટયા શ્રીહરિ, એવું બણે હરિ ગાય કોડે,
 એ રસ ગાયો શુકદેવજી અનુભવી, નાથ લક્ષ્મીતણો હાથ ઓડે.
 સારમાં સાર સંગાર રસ કીધલો, એવું બણી જે કો ગાન કરશે,
 તેતણા ચરણના રેણુમાં નરસૈયા રંક સરખા કાંઈ કોટિ તરશે.

નંદના નંદશું, નેહ જેને નહિ, તેરે માનવ ખર ધ્યાન તોલે;
 ભૂતલ ભાર કરવાને એ અવતર્યા, પ્રેતની પેર સંસાર ડોલે.
 દ્વિધકી ટળો, લોગ તેના બળો, શિક્ષા પડો તેના સુખ માથે;
 જીવતા જન તે તો જમ જેવા બણવા, પ્રીત નહિ જેને કૃષ્ણસાથે.
 કીર્તિ શ્રીકૃષ્ણની, જીભથી નવ ભણે, તેરે સુખે દેવરાય તાણું;
 ભણે નરસૈયો, જેણે હરિને બળ્યા નહિ, તેહનું કુટુંબ સદાય કાણું.

સારમાં સાર અવતાર અખળાતણો, જે બળે બળભદ્રવીર ફીઝે;
 પુરુષ પુરુષાતન શું કંઈ હે સખી, જેથી નહિ માહકં કાજ સીઝે.
 સુકિતપર્યંત તો પ્રાપ્તિ છે પુરૂષને, સત્ય બે સેવકભાવ રાખે;
 રસભર્યું રૂસણું, નાથ નોહરા કરે, તે નહિ નારિ અવતાર પાખે.
 ઇદ્ર આદિક અજ ધર્શને મહામુનિ, ગોપિકાચરણુરજ તેહ વંદે;
 ગોપીથી આપનું, અધમપણું લેખવે, નરપણું નવ રૂચે, આપ નંદે.
 વેદવેદાંત ઉપનિષદો ખટ મળી, જે મથીને રસ પ્રકટ કીધો,
 તે રસ ભાગ્યનિધિ ભામિની લોગવે, અહોનિશ અનુભવ સંગ લીધો.
 સ્વપ્ન સાચું કરે, ગિરિધર શામળો, પ્રણયું હું પ્રાણુપતિ પાણુ બેડી,
 પંથનું જેમ પ્રશુ, પુઠળ વળગ્યું કરે, નરસૈના નાથજી નાથ તોડી.

સાંછનું ગીત.

ચાલો તો ખરસાને જમ્મો, લાડિલીને સાથે લખ્મો, જમ્મો વહાલાને કહીએ રે, રસિકપ્યારી.
 જળ વામા ભેળા થાયે, કીર્તિને દારે બાયે, જમ્મો રહી વાત કરીયે રે, ,
 કીર્તિ કુંવરી શણગારી, રતિસમાને વિચારી, એવી રાધા કુંવારી રે, ,
 સાંછ રમવાને માટે, કુંવરીને લીધી સાથે, આઘ્યા શ્રીજમના ઘાટે રે, ,
 સર્વે મળી આઘ્યા ત્યાંયે શ્રીજમનાછના કુંજમાંડે, વિવિધ વૃક્ષની હાંચે રે, ,
 બહાલા માર્ગે ગે'દે રમે, જળ વનિતાને ગમે, ક્રોટિકામ આવી નમે રે, ,
 પુષ્પ વીણે, જળનાળા, આઘ્યા ત્યાં નંદલાલા, કરતા વિવિધ ખ્યાલ રે, ,
 મામાને પૂછે સ્થામ, કુલ વીણી શું છે કામ, ક્યાં છે તમારા ગામ રે, ,
 સાંછની રીત ન્યારી, જુઓ ચતુરપદ મારી, અમે કહીએ છે ગિરિધારી રે, ,
 લલિતા વિચાર કરે, મન અતિ મોહ ધરે, કેમ તેડી લાલું ધરે રે, ,
 યુવતીએ યુક્તિ વિચારી, ખેંચાવે યોગાને સારી, તો એ ન બાણે માહી રે, ,
 સુંદરી એ શણગાર ધરે, સખલના અખલા કરે, સ્થામ સખી નામ ધરે, રે, ,
 મળવામ થેરે ચાલી, સાથે લીધા વનમાળી, કંઠે બાલુલી ડાલી રે, ,
 આઘ્યા સર્વે રંગ રાતા, હળીમળી ગીત ગાતા, આઘ્યા સદુ મદમાતા રે, ,
 આઘ્યા સર્વે એમ બાણી, કીર્તિ રાણી હરખાણી, રમવાની વાત બાણી રે, ,
 લાડિલીને પૂછે માત, કોણ છે તમારી સાથ, ધણુ એના માતતાત રે, ,
 વાસો વસે નંદામ, સ્થામ સખી એનું નામ, સાંછ રમવાની હામ રે, ,
 કીર્તિ રાણી રાજ ધરને, રાધા મ્યામ સાથે લખને, બેઠા ભવન જમ્મો રે, ,
 રાધા સ્થામ સાથે રાજે, જળનાલા સદુસમાને, દેખી આનંદ રાજે રે, ,
 સ્થામ ધર દૂર તમારું, પોઠો આંહી કીજીએ વાણું, એટલું કહ્યું માનો મારું રે, ,
 ચંદનસું લીધી ભીંત, પૂલની સાંછ ચિત્રીન, પુષ્પ શોભિતા ધણુ વીધ રે, ,
 લલિતાએ ખીડાં આપ્યાં હાથે, સ્થામ પોલ્યા પલગ માથે, પુષ્પશ્યાની મહે રે, ,
 આળસ ભરેલા નેન, રજનીના સુખચેન, દેખી આનંદ નેન રે, ,
 બગે રાધા સ્થામ પ્યારી, થેરે આવી જળનારી, વિવિધ સામગ્રી લાવી રે, ,
 સર્વે મળી ભોજન કીધાં, મુખવાસ ખીડાં લીધાં, જળજનને સુખ દીધાં રે, ,
 આઘ્યા સર્વે જળવાટે, યમુના નહાવાને માટે, આઘ્યા કાલિદી કાંઠે રે, ,
 વજ્ર ઉતારી લીધાં, લલિતાએ સાથે લીધાં, સર્વેના મનેરથ સીધ્યાં રે, ,
 મૈયા વાટ જુએ ધામ, મારે બલુ નંદામ, બની આવ્યું જાણું કામ રે, ,
 યશોદાજી ગોતવા આઘ્યા, લાલ દેખી મન બાવ્યા, હેતે કરી બોલાવ્યા રે, ,
 મુખપર ફેરવી હાથ પૂછે યશોદા માત, લાલ ક્યાં રહ્યા રાત રે, ,
 લાલે બનાવી વાત, સુણા યશોદા માત, ગોવર્ધનમાં રહ્યો રાત રે, ,
 દોડી ગાય, તેની પાછે, મયો ગોવર્ધન વાટે, ગોવર્ધને તેજ્યો માટે રે, ,
 પાકાં ફલ મને લીધાં, પ્રેમ આણી મેં લીધાં, તેની પાસે ચેન કીધાં રે, ,
 લાલછના મુખની વાણી, સુણી યશોદા રહ્યી, મન ધણું હરખાણી રે, ,
 ઘસીના છે પ્રભુ પ્યારા, શ્રી ગોવર્ધન મુલવીવાળા, યશોદાના કુંવર કાળા રે, ,

श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ।

श्रीमत्प्रभुचरण—श्रीहरिधनप्रभुप्रणोदिता सेवाशिक्षा ।

प्रातःकाल उठिके श्रीमदाचार्यचरणकों प्रणाम करने ॥

चिंतासंतानहंतारो यत्पादाम्बुजरेणवः । स्त्रीयानां तान्निजाचार्यान् प्रणमामि मुहुर्मुहुः ॥१॥
नमामि हृदये शेषे लीलाक्षीराब्धिशायिनम् । लक्ष्मीसहस्रलीलामिः सेव्यमानं कलानिधिम् ॥

तापाछे देहकृत्य करके यथाविधि स्नान करके श्रीमदाचार्यजीको सरण करके भगवन्मंदिरकी प्रार्थना करके मंदिर खोलके नमस्कारपूर्वक मार्जनादिक करने,

भगवद्धाम भगवन्नमस्तेलंकरोमि तत् । अंगीकुरु हरेरर्थे क्षात्वा पादोपमर्दनम् ॥१॥

मार्जनात् कृष्णगेहस्य मनोविक्षेपकं रजः । नाशमेति तदर्थं तु मार्जयामि तथास्तु मे ॥२॥

आत्मनोज्ञानरूपस्य दुरितस्य क्षयाय हि । करोमि सेकोपलेपौ त्वद्गृहे गोकुलेश्वर ॥३॥

मंदिर खोलती विरियां श्रीवल्लभाएकको पाठ करिये ॥ झुहारी करतमें अंतःकरण-प्रबोधको पाठ करिये । मंदिर बल्लकरत सिद्धान्तरहस्यको पाठ करिये ॥ तापाछे सिंहासन बिछायिये । तासमय गोकुलाएकको पाठ करिये ।

सिंहासनं सुहृत्पद्मरूपं सजीकरोम्यहम् । श्रीगोपीशोपवेशार्थं तथा तद्योग्यतां भज ॥४॥

तापाछे मथनी छानके भरिये, तासमय भक्तिवर्धिनीको पाठ करिये । रात्रीके झारीबंटादिपात्र ढलाय मांजिके भरिये, तासमय सेवाफलको पाठ करिये । झारी भरती विरियां नवरत्नको पाठ करिये । मंगलभोगको पात्र तैयार करिये ।

इदं पानीयपात्रं हि व्रजनाथाय कल्पितम् । राधाधरात्मकत्वेन भूयात् तद्रूपमेव तत् ॥५॥

स्वामिनीकररूपाणि भावस्वर्णमयानि वै । श्रीकृष्ण भोज्यपात्राणि संतु ते मत्कृतानि हि ॥६॥

तापाछे प्रभुको शय्याते विज्ञप्ति करके जगाइये ॥

उदेति सविता नाथ प्रियया सह नागृहि । अंगीकुरुष्व मत्सेवां स्वकीयत्वेन मां वृणु ॥७॥

जय जय जय महाराजाधिराज, महामंगलरूप, कोटिकंदर्पलावण्य, श्रीमदाचार्यके अंतःकरणभूषण, श्रीगुसाईजीके लाडिले, यशोदोत्संगलालित, व्रजजनके सर्वस्व, राजीब-लोचन, अशरणशरण, शरणागतवत्सल, जय जय जय ।

तापाछे सिंहासनपे पधराइये ।

मावात्मकतया कृप्ते स्वोचरीयात्मकासने । सिंहासने गोकुलेश कृपयोपविश प्रभो ॥८॥

तापाछे प्रभुकुं नमस्कार करने ॥

यादृशोसि हरे कृष्ण तादृशाय नमोभ्यमः । यादृशोसि हरे कृष्ण तादृशं मां हि पालय ॥९॥

नमस्तेस्तु नमो राधे श्रीकृष्णरमणप्रिये । स्वपादपद्मरजसा सनाथं कुरु मच्छिरः ॥१०॥

तापाळे श्रीमदाचार्यपादुकाकुं नमस्कार करके जगाइए ।

चिंतासंतानहंतारो यत्पादाम्बुजरेणवः । स्त्रीपानां तान्निजाचार्यान् प्रणमामि मुहुर्मुहुः ॥११॥

तासमय सप्तश्लोकीको पाठ करिये । तापाळे मंगलभोग साजके धरके विज्ञापन करिये । सामग्री साजतमें मधुराष्टकको पाठ करिये ।

मजस्रीकरयुग्मात्मयंत्रे पात्रे च तन्मयम् । स्थापितं ते भोजनार्थं भोग्यभोज्यान्नसंभृतम् ॥

शुंक्ष्व भावैकसंशुद्धदधिदुग्धादिमोदकान् । प्रियं ते नवनीतं च राधया सहितो हरे ॥१३॥

भाषणं मा त्यज प्राणप्रिये गोपवधूपते । त्वन्मुखामोदसुरमि भोज्यं भुंक्तेऽधिकं प्रियः ॥

राधाघरसुधापातुः किमन्यन् मधुरायितम् । यन्निवेद्यं तदप्येतन्नामसंबंधतो भवेत् ॥१५॥

प्रियासुखांशुजामोदसुरभ्यन्नमतिप्रियम् । अंगीकुरुष्व गोपीश तदीयत्वाभिषेदितम् ॥१६॥

निजास्ये नवलास्येसिन् आस्यभोज्यं मदर्पितम् । शुंक्ष्व श्रीगोकुलाधीश स्वाधिष्याधीश्वरारया ॥

पशोदारोहिणीभावात् बलेन सह बालकैः । भुंक्तं यथा बालभावप्राकट्यात् शुंक्ष्व मे तथा ॥

श्रीराधे कृष्णसिंधो श्रीकृष्णरसवारिधे । भोजनं कुरु भगवता भुज्यतां प्रीतिपूर्वकम् ॥१९॥

त्वदीयमेव गोविंद तुभ्यमेव समर्पितम् । गृहाण राधिकायुक्तो मयि नाथ कृपां कुरु ॥२०॥

तापाळे शय्या समारिये, तासमय दशमस्कंधकी अनुक्रमणिकाको पाठ करिये ॥ पाळे मंगलभोग सरायवेको झारी तटी बीडा प्रभृति सिद्धकरतमें श्रीयमुनाष्टको पाठ करिये ॥ पाळे आचमन कराइये ।

कुरुष्वाचमनं कृष्ण प्रिययामुनवारिणा । स्नेहात्मभावसेकन्यभावापाकरणात्मकम् ॥२१॥

तापाळे झारी उठाय उठाय फेर भरके समर्पिये ॥

प्रियारतिश्रमपरिमलितं वारि यामुनम् । समर्पयामि तत्पानं कुरु श्रीकृष्ण तापहृत् ॥२२॥

पाळे मुखवस्त्र कराइये ॥

स्नेहाद्रतिश्रमजलप्रोज्झाद्राधाकरांचलम् । स्मृतत्वात्तदभराश्राथ कुरु श्रीमुखमार्जनम् ॥२३॥

पाळे बीडा समर्पिये ॥

ताम्बूलं स्वप्रियावक्रसौरभ्यरससंयुतम् । गृहाण गोकुलाधीश तत्कपोलामपांडुरम् ॥२४॥

तापाळे मंगलार्ति करके शृंगारके लिये विनंति करके स्नानशृंगारादि करिये ॥

प्रियांगसंगसंवधिगंधसंवंधतो भवेत् । कदाचित्कस्याधिद्रावो हतः स्नानं समाचर ॥२५॥

स्नेहात्मगंधतैलेन प्रियागंधेन चारुणा । अभ्यक्तो मंगलस्नानं कुरु गोकुलनायक ॥२६॥

स्नेहात्मगंधतैलस्य लेपनाद्रोकुलाधिप । पितृगत्यंतिकीं भक्तिं मयि स्नेहात्मिकतां विभो ॥२७॥

श्रीसुगंधोद्धतनेन निशाश्रमनिवारिणा । उद्धतितः कृष्णमक्तिदानेन कुरु मे कृपाम् ॥२८॥

दिवा त्वद्वनगमनसरणात्तापभावनात् । गोपिकास्पर्शनोन्नेन वारिणा स्नापयाम्यहम् ॥२९॥

स्नानार्द्रतानिबुध्यर्थं प्रोक्षितांग विभो मम । दूरीकुरुष्व गोपीश कृपया लौकिकार्द्रताम् ॥
 गोपिकावद्विप्रयोगे कालक्षेपाय सर्वथा । कृष्णमूर्ति प्रियां कृत्वा भजेत्तत्त्वभावतः ॥३१॥
 भावोत्थविप्रयोगेपि न स्यातुं शक्यते यतः । अतः स्वहृद्गतैर्भावैर्भूषवेत्तं मनोमयम् ॥३२॥
 ब्रजेश रसरूपात्मन् शृंगारं रचयाम्यहम् । स्वीकुरुष्व त्वदीयत्वात् स्वप्रियावत्कृतं निशि ॥
 कुचकुङ्कुमगन्धाढ्यमंगारागमतिप्रियम् । श्रीकृष्ण तापशांत्यर्थमंगीकुरु मदर्पितम् ॥३४॥
 प्रियांगतुल्यवर्णानि वस्त्राणि व्रजनायक । समर्पयामि कृपया परिधेहि दयानिधे ॥३५॥
 भूषणान्यवतारात्मकान्येतान्यर्पयामि ते । प्रियांगतुल्यकांतीनि प्रसीद व्रजसुन्दर ॥३६॥
 प्रियानासाभूषणस्य घृहन्मुक्ताफलाकृति । समर्पयामि राधेश गुंजाहारमतिप्रियम् ॥३७॥
 मिलितान्योन्याङ्गाङ्गतिचाकचक्यसमं विभो । अङ्गीकुरु स्वोत्तमङ्गि मुकुटं केकिपीञ्जलम् ॥
 गोपस्त्रीदृक्स्थितं श्रीमच्छृंगारात्मकमंजनम् । शोभार्थमात्रवदनमंगीकुरु कृपानिधे ॥३९॥
 मुखाब्जमकरंदासिलोमेन रसभावतः । मधुपायितचित्तानि व्रजरत्नानि तानि ते ॥४०॥
 कुसुमान्यर्पितानीश प्रसीद मयि संततम् । कृपासंहृष्टदृग्बुध्या तदङ्गीकृतिशोभितः ॥४१॥
 प्रियाकारणदौत्येकभावेनातिप्रियं सदा । वेषुं धृत्वाधरे कृष्ण पूरय स्वामृतस्वरैः ॥४२॥
 प्रियास्वात्मसादृशं विलोक्य वदनाभ्युजम् । व्रजापीश प्रमुदितः कृपया मां विलोक्य ॥४३॥
 एवं शृंगारं कृत्वा सिंहासने समुपविश्य सामग्रीमग्रे स्थाप्य 'व्रजस्त्रीकर'त्यादिसार्ध-
 पद्येन 'भाषण'मित्यादिपद्यद्वयेन च विज्ञाप्यानेन पद्येन समर्पयेत् । (एतं शृंगार करके
 सिंहासनपे पधराय पासमें सामग्री घरके 'व्रजस्त्रीकर' इत्यादि डेढ श्लोकम् और 'भाषण'
 इत्यादि दोय श्लोकसु विनंति कर नीचेके श्लोकम् समर्पनी)
 गोपिकाभावतः स्नेहाद्भुक्तं तासां गृहे यथा । मदर्पितं तथा भुंक्ष्व कृपया गोपिकापते ॥४४॥
 स्वर्णपात्रे पयःफेनपानव्याजेन सर्वतः । अभ्यस्यति प्राणनाथः प्रियाप्रत्यंगजुवनम् ॥४५॥
 गोपार्पितपयःफेनपानं यद्भावतः कृतम् । मदर्पितपयःफेनपानं तद्भावतः कुरु ॥४६॥
 तदुपरांतं गुप्तरस स्वाभिनीत्तोत्र स्वामिन्यष्टकको पाठ करिये । ततः आचमनं कार-
 यित्वा ततः पायसादिकमर्पयेत् (तापाछे आचमन करायके खीरको डवरा समर्पिये),
 व्रजस्त्रीकृतशृंगारानन्तरं तद्गृहे यथा । अमोजि पायसं तामिः सह भुंक्ष्व तथैव मे ॥४७॥
 ततः पुनराचमनं कारयित्वा निराजनं कुर्वात् ॥ (फिर आचमन करायके आर्ति करिये),
 अमंगलनिबुध्यर्थं मंगलावाप्त्रये तथा । कृतमारात्रिकं तेन प्रसीद पुरुषोत्तम ॥४८॥
 ततोऽक्षक्रीडार्थमश्वादीन् निवेदयेत् (तापाछे खेलवेके लिये फासादि धरने),
 क्रीडारूपात्मकैरश्वैः क्रीडार्थं स्थापितैः प्रभो । क्रीडां कुरु महाराज गोपिकामिश्र राधया ॥४९॥
 ततो राजभोगं समर्पयेत् (तापाछे राजभोग घरके धूप दीप शंखोदक कर तुलसी
 समर्पने) .

श्रीमद्राधांगसौगन्ध्यागरुधूपार्पणादिभो । भावात्मकतत्तामग्रीभोगेच्छां प्रकटीकुरु ॥५०॥
 दीपः समर्पितो भोग्यरूपान्नाथप्रदीपने । तदोपनेन चोदीप्तभावो भोजनमाचर ॥५१॥
 प्रियांगसंगसुरभिं तुलसीं चरणप्रियाम् । समर्पयामि मे देहि हरे देहमलौकिकम् ॥५२॥
 मसीद पूजितो भक्त्या तुलस्या प्रियगंधया । निष्किंचनाधीश नान्यत् कर्तुं शक्नोमि सर्वथा ॥
 ब्रजस्त्रीकरयुग्मात्मयंत्रे पात्रं च तन्मयम् । स्थापितं ते भोजनार्थं योग्यभोज्यान्नसंभृतम् ॥५३॥
 स्वर्णपात्रेषु दुग्धादि दध्याद्यं राजतेषु च । मृत्पात्रेषु रसालाद्यं भोज्यं सद्रोचकादिकम् ॥५४॥
 राजते नवनीतं च पात्रे हैमे सिता तथा । यथायोग्येषु पात्रेषु पायसं व्यंजनादिकम् ॥५५॥
 सुपोदनं पोलिकादि तथात्नं च चतुर्विधम् । सुंस्व मायैकसंशुद्धं राधया सहितो हरे ॥५६॥
 कंदुनामातिप्रियश्रीशंखांतर्गतवारिणा । दृष्ट्यादिदोषामावाय सामग्री प्रोक्षिता विभो ॥५८॥

‘भाषणं मा त्यजे’त्यादि पद्यचतुष्टयेन (१४-१७) समर्पयेत् ।

ततः श्रीमदाचार्येषु समर्पयेत् । (पाछे श्रीमदाचार्य (पादुका)जीकूं भोग धरनो ।)
 स्वाथे प्रकटसेवाख्यमार्गे श्रीवल्लभ प्रभो । निवेदितस्त्वं मे भोज्यं स्वास्ते कुरु हुताशन ॥५९॥

तापाछे नामावलि पाठ ओर अष्टाक्षरादि जप करने । ततो यथावदाचमनादिकं कार-
 यित्वा तांबूलमर्पयेत् । ततो भोजनपात्रस्यलमार्जनं कुर्यात् । तापाछे समय अनुसार पूर्ववत्
 विनंति कर आचमन कराय बीडा समर्पिये । पाछे भोगके पात्र खलादि खासा करिये ।
 गोकुलेश तवोज्जिष्टलेपाच्चत्पात्रप्रमार्जनात् । त्वत्सेवांतरधर्मेषु रतिर्भवतु निश्चला ॥६०॥

ततः पादपीठादिकमर्पयेत् । (तापाछे सिंहासनके खंडपाटादि विछाय प्रशुको
 पधराय माला धरिये ।)

हृत्पंकजात्मकं स्वर्णं पादपीठं समर्पितम् । पादौ धृत्वा गोकुलेश हुतापं समपाकुरु ॥६१॥
 भक्तार्थाविर्भूतरूपं कृष्णं ते चरणान्जयोः । सर्वांशुभविनाशार्थं न्यस्तः पुष्पांजलिः शुभः ॥

ततो अमंगलनिवृत्त्यर्थमित्यनेनारात्रिकं कारयेत् (पाछे अमंगलकी निवृत्तिके लिये
 आर्ति करनी) पाछे विनति करनी ।

श्रीतो देहि स्वदास्यं मे पुरुषार्थात्मकं स्वतः । त्वदास्यसिद्धौ दासानां न किंचिदवशिष्यते ॥
 एतावदेव विज्ञाप्यं सर्वदा सर्वदैव मे । त्वमीश्वरोसि गीतं ते शुद्धोदं न विदामि हि ॥६४॥

परमकारुणिको न भवत्परः परमशोच्यतमो न च मत्परः ।

इति विंचित्य सदा ग्रथि किंकरे यदुचितं ब्रजनाथ तवाचर ॥६५॥

कियान् पूर्व जीवस्तदुचितकृतिथापि कियती । भवान् यत्तापेक्षो निजचरणदाने यत् भवेत् ॥
 अतः स्वात्मानं सं निरुपममहत्त्वं ब्रजपते । समीक्ष्यासन्नेत्रे शिशिरय निनास्यांबुजरसैः ॥६६॥

स्वदोषाज् जानामि स्वकृतिविहितैः साधनशतैः । अमेघांस्त्यक्तुं चापदुतरमना यद्यपि विभो ॥
 तथापि श्रीगोपीजनपदपरागांचितशिराम् । त्वदीयोस्मीति श्रीव्रजनृप न शोचामि मुदितः ॥
 प्रियासंकेतकुंजीयवृक्षमूलेषु पल्लवैः । कृतेषु भावतल्पेषु क्रीड गोचारणं कुरु ॥६८॥
 सेवतोऽत्र हरे रंतुं गृहे मद्भूदयात्मके । निमीलयामि दृग्द्वारं विलसैकांतसम्पनि ॥६९॥

ततो वस्त्रप्रक्षालनादिकं कुर्यात् ॥ (पाछे वस्त्रप्रक्षालनादिक सेवा करनी).

वस्त्रप्रक्षालनादुष्टं संसर्गजमनोमलम् । महत्सेवाबाधरूपं मम श्रीकृष्ण नाशय ॥७०॥

ततश्चतुर्थप्रहरे प्रसुप्तं प्रचोष्य फलादिकमर्पयेत् । (पाछे प्रहर दिन पिछलो रहे तब प्रभुं विज्ञप्तिसुं जगाय फलादिक समर्पिये). विज्ञप्तिः—

जय जय श्रीकृष्ण श्रीगोवर्धनोद्धरणधीर दयानिधे दीनोद्धरण धीविह्वलेश महाप्रभो राजाधि-
 राज राजीवलोचन अशरणशरण शरणागतवज्रपंजर आश्रितपारिजात महाप्रभो जय जय ।
 यथा गोवर्धने भुक्तं फलमूलादिकं हरे । रामेण सखिमिः सार्धं पुलिंदीभिः समर्पितम् ॥७१॥
 तथा फलादिकं सर्वं भुंक्ष्व भावार्पितं मया । पुलिंदीवद्भावादानात् सार्धकं जन्म मे कुरु ॥७२॥

ततो ब्रज आगच्छंतं विज्ञापयेत् (पाछे ब्रजमें पधारते प्रभुं विनंति करनी). (भोगके दर्शनानंतर छंडपाटप्रभृति उठावतमें वेणुगीत गोपीगीतको पाठ करिये)

बलमद्वादयो गोपा गावश्चाग्रे च पृष्ठतः । गोपिकावेष्टितो मध्ये रणद्वेणुर्व्रजागतः ॥७३॥
 दिवा विरहजस्तापो ब्रजस्थानां यथा हृतः । तथा मल्लोचने नाथ शिशिरीकुरु संततम् ॥७४॥

ततो यत्किंचित् मोदकादिमर्पयेत् । (पाछे बनी आवे सो मोदकादि संख्याभोग समर्पिये)
 श्रीमन्नंदयशोदादिप्रेम्णा भुक्तं ब्रजे यथा । भोजनं कुरु गोपीश तथा प्रेम्णार्पितं हरे ॥७५॥

ततः आरात्रिकं कृत्वा शृंगारोत्तारणार्थं विज्ञाप्योत्तार्य पयःफेनं पयो वा समर्पयेत् ।
 (पाछे संख्यार्तिकर शृंगार बडे करवेकी विनंति कर शृंगार बडे करके घैया अथवा दूधको डबरा आरोगाइये)

राधिकाश्लेषांतरायभूषणोत्तारण प्रभो । निशीथकृतशृंगारांगीकारार्थं प्रसीद मे ॥७६॥
 ब्रजे खानंदतो दोहं वलेन सह गोपकैः । कृत्वा पीतं पयःफेनं तथा पिब महाप्रभो ॥७७॥

ततो दीपं निवेद्य निशि दुग्धाद्यादि समर्पयेत् [पाछे दिवा जोरके सेनभोगकी दूध-
 मात इत्यादि सामग्री धरनी]

वासरीयविभोगार्थराधिकास्त्रावलोकने । दीपार्पणाद्गोपिकेश प्रसीद करुणानिधे ॥७८॥

दुग्धाद्यादि यथाभुक्तं रोहिण्युपहृतं निशि । ब्रजनायक भोक्तव्यं तथैव हि मदर्पितम् ॥७९॥

ततः समय आचमनं तांबूलादि विधाय आरात्रिकं कृत्वा शयनार्थं विज्ञाप्य शयनं कारयेत् । (पाछे समयपे आचमन कराय बीडा अरोगाय शयनार्तिकरके पोहवेकी विनंति कर शय्यापे पोहाइये)

मावात्मकासद्बुद्धयपर्येके शेषरूपके । रमस्व राघया कृष्ण शयने रसभावतः ॥८०॥

अपि ब्रजसखि ब्रज ब्रजवधूकदंबांचिकासमर्हणफलीभवचरणपंकजस्यांतिकम् ।

नितंबमिलदंबरकणितहेमदामांगनावृतस्य नलिनावलिप्रतिभटममस्य द्रुतम् ॥८१॥

निर्भरं श्रीडत्तोरालि कुंजे विगतवाससोः । अन्योन्यप्रमयैवासीदन्योन्यस्याचितांशुकम् ॥८२॥

रतिश्रमशयानयोरलसलोचनांभोजयोः । कलं किमपि कूजतोरमिभूतं मिथः ससितम् ।

रतां वमरितांकयोर्मिलितजानुसंचाहने । पदांबुजतलानि मदृदि छुठंतु राघेययोः ॥८३॥

केलिश्रांतशयानं श्रीराधाश्रीपदसरोजानि । कृपया कृतानि मदुरसि कदानु संलालयिष्येहम् ॥

प्रातः कुंजगृहाद्बुद्धिर्यदि समागत्यास्यता त्वं भव-

संभोजासि ददासि चर्वितमिदं चाकार्यं हस्ते ननु ।

तांबूलस्य यदा पुनस्तदिह सच्छुक्त्या च मुख्या तदा ।

कार्यं किं सत्ततं प्रसीदसि यदि त्वं स्वामिनीर्यं यदा ॥८५॥

श्रीवल्लभाचार्यमते फलं तत्प्राकट्यमत्रान्यमिचारितेतुः ।

प्रेमैव तस्मिन्नवघोक्तमक्तिस्तत्रोपयोगोऽखिलसाधनानाम् ॥८६॥

ततो यदिदीवरमुंदराक्षीघृतस्य द्रुंदावननंदिताग्रेः ।

सर्वार्त्तमभावेन सदास्थलास्यमस्थानिधं सास्तु फलानुभूतिः ॥८७॥

श्रीमदाचार्यपादान्जं भवद्वेषां हृदि स्थिरम् । सदा श्रीराधिकाकान्तस्तव तिष्ठति सुस्थिरः ॥

अतः पितृपदांभोजमजनं सर्वथा मतम् । उत्तमानामितो नान्या कृतिः काचन विद्यते ॥८९॥

सेन कराये पीछे सर्वोत्तमादि एतन्मार्गीय ग्रंथको पाठ करिये, तथा श्रीमद्भागवत अवश्य पठिये सुनिये ।

इति श्रीप्रभुचरणविरचितसेवाश्लोकाः ॥

श्लोकानामकारादिवर्णानुक्रमः ॥

अ	श्लोकाः	अनेकयुवतिवृन्दस्थितो	६	अवलेकितमार्गस्य	२०२
अकलंकः सकलंको	६७१	अनेकविधवाद्यानि	६१०	अशाययन् निश्चलाभ्यां	१०३७
अगृह्णन् घलिमन्याथ	८९५	अनेकविधशोभाढ्य-	६९९	असत्कराणां भवति	९३३
अभिरिति प्राणानां	६७७	अनेकविधसामग्री	१६५	असद्वचितं	३५
अग्रे क्रियन्तां घलवत्	५७४	अनेकविधसौगन्ध्य-	८०७	असद्व्रजे व्रजपतौ ताते	८६०
अचंचलेन कर्तव्यं	९८४	अनंतलीलाकरण-	३२३	असद्व्रजस्थिता गाव-	८४४
अटव्यटनसंजात-	१०४०	अनंतविधभाशोभि-	३८८	अस्माकं तु विना लीलां	८३७
अतः सर्वत्र शिक्षैव	९९८	अन्नव्यंजनपकाज-	३३३	अस्माकं तु शुभं यत्	८५८
अतितप्ता वयं सर्वा	१२५	अन्यमुपायं	५६	अस्मामिरपि गन्तव्यं	५७७
अतिश्यामतमस्मिन्ध-	५५२	अन्यापि पोत सामग्री	९८३	अहमेकप्रजा सख्यो	७६२
अतिशृङ्खलसदृश-	४१०	अन्यापि सर्वा सामग्री	९६३	अहं गोपीजनासक्तो	५६९
अतिशृङ्खलोचमैर्वलै-	१०२७	अन्योन्यमपि	८२४	आ	
अतिस्वाद् घनीभूतं	२८९	अन्यानोदनसुपान्तान्	२९४	आकर्णयन् तत्प्रवणो	४६७
अत्यन्तपाकशाली	८४	अन्वभूवन् व्रजाधीश	४७४	आकर्ण्य गोपवाक्यानि	८४१
अत्यन्तप्रियसद्यो-	२४४	अंगदे पदकादीनि	७८३	आकर्ण्य जननीवाक्यं	८५९
अत्यन्तरंगचरित-	१८९	अंतरंगैकसहितो-	७८०	आकर्ण्य कृष्णमुत्संगे	१०३५
अथवा प्रातरुत्थान-	२१	अन्तिकस्थापितानेक-	१२८	आकर्ण्यजननीवाक्या-	९६९
अथवा राजमोगस्य	२३३	अन्ते च विनयस्त्वे-	७०९	आकारयन् व्रजजनान्	८७४
अथवा राजमोगीय-	२६७	अन्नशीतलताचिन्ता	२०१	आकर्ण्य गोप पृथुकान्	८५२
अद्भुतमिदमागमनं	६८५	अपरं स्वकीयचरितं	३९	आगत्य मातृचरणान्तिके	७४
अद्यैव जन्म सफलं	७५९	अमंदकरुणानन्द	६२९	आच्छाद्य बाहुयुगलैः	४०७
अधरवदत्यन्त-	१९	अमंदहृदयोत्साह-	२७८	आदौ स्वदर्शनं देहि	४५९
अधरंजनसंयोगो	४०	अयं बालो महासुग्धः	९९५	आधिदैविकसम्भोग-	४२४
अधीरमानसस्नेह-	६३१	अयमस्तं गतः सूर्यो	७६६	आनीतामपि सामग्रीं	७१०
अनुभूतं स्वप्नमिव	७५६	अर्धस्तथा विना मित्र	५४७	आनन्दमीलनयनं	८८४
अनेकगीतवादित्रैः	१६३	अर्धोत्थितं भावयंतं	८८३	आनन्दय निजानन्द-	८३९
अनेकदीनवचना-	१२१	अर्धोत्थितः स्थितः	८८१	आम्रद्राक्षावदरिका-	३७८
अनेकपुष्पभृंगाढ्य-	१४२	अवलम्बत्यष्टगुच्छ-	४०८	आमाप्रफलनिमित्त-	१००

आरक्तघूर्णन्नयनः ५११	उत्थापयितुम् ४९	एनमुत्त्वा प्रचलितो ८६५
आर्ता निजसुतं दृष्टुं ९४९	उत्थापितोऽपि बहुधा ५१	एवमुत्त्वा हरिः स्वीय-३६९
आलि समालिंगनमपि ६४३	उत्थिताः समुदायेन ६३७	एवमेकविधा प्रोक्ता २६६
आलि सर्वासु तिथिषु ७५८	उदितः सहस्रमानुः २२	एवं वचनपीयूषैः ४६०
आवर्तितजलमिश्रित- ९५	उद्गुद्धरसभावाह्वयः ४६५	एवं वदन् निजप्रेष्ठैः ९४४
आवर्तितबहुदुग्धं २४	उपविश्य स्वयं शय्या-१०३८	एवं वदन्ती विरहे ६८८
आवर्तितपयोवद्ध- २६०	उपशय्यां निधायापि ४१६	एवं वदन्ती ससुता ७६७
आवर्तितबहुपयसा ८५	उपालभन्ते सततं ३१४	एवंविधशिशुक्रीडा १९९
आवृण्वन्तः कृष्णचन्द्रं ३७२	उपालभमिपस्वीय- २२२	एवंविधानि चरितानि १००७
आश्वासयन् वचोबुद्धं- ७१२	उपालभमिपायात- ३०३	एवंविधानंतभाव- २५०
आसनानि विचित्राणि ६९८	उरःसंशोभिर्वैयाघ्र- १०४९	एवंविधानन्तलीला- ४९७
आसायं दुःखदं कालं ९१३	ए	एवंविधामिः शिक्षामिः १८३
आस्तीर्णपुष्पशय्यादा- ३६४	एकदा गोकुलाधीशो ४२०	एवंविधैर्वचोबुद्धैः ९२३
इ श्लोकाः	एकमेकं यथा माति २८७	एवं विभाव्यतां नित्यं ७२०
इतस्ततः समायातान् ८७८	एकाग्रमनसो भाव- ५८३	एवं विशेषतो लीलाः ५१७
इतस्ततः क्षिप्तवस्तुः २२८	एतदर्थमिदं सर्वं ५७१	एवं विज्ञायते सर्वः ५७०
इति निजसहचरिवचनं ६३	एतद्गृहे सुतो नैव ३०८	एवं श्रीस्वामिनीगेहे २५८
इति वचनं ताः ३०	एतस्य तु भयं नैव १००९	एवं सखीजने नित्यं ५१०
इति वचनं निजमातुः २८	एतत्सहाया गहने १००२	एवं सत्कृतिमादाय ७१७
ई	एतादृशं व्रजपति- ४४२	एवं संमन्य मित्रेण ५८६
ईक्षमाणो मुहुर्वक्राण्या- ८७९	एतावत् पर्यन्तम् ६८६	एवं सर्वत्र करणं २५५
उ	एतावत् सकलं धृत्वा ४१४	ओ
उक्तशिक्य समूहान्य- २९१	एतावत् स्थापयामास ७८६	ओदनं च तथा मुद्रा ३७६
उक्तं यदतिचतुरया ४३	एवं कदापि कर्तव्यम् ९९३	अं
उच्छिष्टवदनः कृष्णो १०२१	एवं निजजनैः प्रेष्ठ- ४६३	अंगुलिजटालवालो- ६७४
उत्कंठते मनो मे ६६४	एवं प्रतिगृहं २९५	क श्लोकाः
उच्चारितवती सूनो- ७७८	एवं प्रवदतोः कृष्णो १०१७	कचाश्च मेचका दीर्घा ९८१
उच्चारितान्याभरणा- ७८७	एवं बहुतरावस्थां ६९३	कचाः शिरसि तावन्तो १०१५
उच्चार्योत्संगतः सम्यग्- ७६९	एवं भूतानि वस्तूनि ११२	कटिदेशलसन्धुद्र- ५५१
उचोलयन् करस्पशैः २८५	एवमुक्ता व्रजवधू- ३४२	कटिप्रान्तलसत्पद्- ४३४

कटिबद्धोत्खलेन १००४	करद्वयधृतप्रेष्ठ- १५८	किंकिणीनादचकितो २०७
कटिविन्ध्यस्तशृंगादि- ६०९	करमध्यांगद- १३९	किंचिदादाय पुनर- १०२०
कटुतिक्तरसास्वाद- २२७	करमूलकृतामूल्य- १३८	किंचिद्वे हरे ग्राह- ३५१
कथयन्ती कथां लोक- ९८९	कराम्यां वेष्टयिष्यामो ९१९	किंचिद्विज्ञापितं ९१२
कथाः कथयन्तीभिः ११४	करिष्यामो हसिष्यामः ९२१	क्रीडन्तं गोपवालैः ३१८
कथं गोपैः सह फला- ८०५	करिष्यामः कृष्ण पयो ९३१	क्रीडापरः कथं कृष्णो ७६३
कथं तिष्ठामि भवने ५४४	करीराप्राद्रक- ३३१	क्रीडावेशं परित्यज्य ३४१
कथं वै रोचते मद्यं ८५३	करोत्क्षेपापदेशात् २११	क्रीडासक्ता न पश्यन्ति ३५९
कदा गृहमुपागत्य ७३५	करोपरिस्थजटित- ४२९	कुङ्कुमागल्कस्तूरी- २४०
कदा चिकुरसन्दोहान् ७४२	कर्णद्वयोपरिप्रान्त- ५९९	कुङ्कुमारक्तहृदय- ५०४
कदाचित्कुञ्जशृंगारे १५०	कस्तूरिकानिकरयुक्- १०२८	कुण्डलद्वयसम्बन्धि- ७२७
कदाचित्तु शिलापृष्ठे ३८३	कस्तूरिकाविन्दुलसद्- ५५८	कुत्र गोपार्भकैर्मल्ल- ८०३
कदाचिद्भावनानन्त्य- ६१८	कसाद्विनादिहानेतुं ८०८	कुत्र चारोहणक्रीडा- ७१६
कदाचिद्रणयन् वेषुं ६१९	कंजकेसरसंकाश- १३५	कुत्र स्थितैर्वन्यधातु- ८००
कदाचिद्विमना मार्गे ६१७	काचित् समुदितभावा ५०	कुत्र वा यमुनातीरे ७९४
कदा दुर्जनहृदोप- ७४४	काचित् समुदितमदना ७०	कुत्रेतः प्रेषितं भुक्त- ७९९
कदा दुर्ललितस्याहं ७२३	काचिद्बहुवियोगार्ता ६६	कुन्ददामकृताकल्पो १९८
कदा धेनुसुरोद्धूत- ७४३	कापि चिन्ता न कर्तव्या ८२०	कृतपीताम्बरोत्काल- ६०४
कदा भुजद्वयेनाह- ७३६	कालीयसर्पसविषय- ८४८	कृतस्वस्वामिनीनाम- ६३०
कदा मयि सखे प्राण- ५४८	कावास्ति न्यूनता तात ३१५	कृतानि पूर्वपुण्यानि ७६०
कदा स समयो भावी ६६३	काश्चित् कूजितकं श्रुत्वा ९०४	कृत्वा पत्रापरितुर्ण ३७५
कदा सहासवदनं ७३७	काश्चित् परमवैकुण्ठ्य- ८९९	कृपालो पालय स्वीयान् ८४०
कदा सुतः स्ववदनं ३३७	काश्चिद्द्वयसंजात- ८९६	कृष्ण त्वदाननविधुं ८२५
कदाहं सहसोत्थाय ७३८	काश्चित्पुत्रां लीलां ८९४	कृष्णसम्बन्धतस्तासां ९३५
कदोचरीयांचलेन ७४१	काश्चिद्देहनसंसर्गि- ८९७	केन विकाशो भविता ५३
कमलं चालयन् वाम- ६१३	काश्चिद्देहनलावण्यजात- ९०३	केवलतक्रविनिर्मित- ९९
कमलं चालयन् विश्वं ७१९	काश्चिद्देहनलावण्यरसां- ८९८	केशपाशसमापद्ध- १४९
कया सम्पादितमिति २४८	किमस्माकमिहानीत- ३५०	क्रमेणोच्चारयामास ७८२
करकंकणसौवर्णा- ८९०	किमिति विलम्बः ६५८	क काननगतिः कथं ७६१
करद्वन्द्वलसञ्चार- ५५५	किं कर्तव्यं दुर्ललितो ३१२	क पक्षिविहितो नादो ८०६

ग	श्लोकाः	गोधूमचणकचूर्णै-	१०४	च	श्लोकाः
गजराज इव श्रान्त-	७३०	गोधूमचूर्णनिर्मित-	१०८	चक्रुः प्रियेण रमणं	४९८
गते मयि व्रजं गोप्यो	५८५	गोधूमचूर्णरचिताः	८३	चणकचूर्णविनिर्मित-	१०१
गत्या प्रदश्यं निखिलं	३३२	गोपान् गोपीस्तथा-	९४८	चणकचूर्णरसाहित-	१०९
गवाक्षमार्गनिविश-	३८९	गोपालकरसंस्पर्श-	६०२	चतुरस्रचणकचूर्ण-	१०२
गवां पश्चात् कथं नित्यं	८०९	गोपालभोगसमये	९२९	चंचलता गोकुलपति-	६४९
गाढमालिग्य जननी	९७०	गोपालमंडलीयुक्तः	१७२	चन्दनमिव विरहानल-	६७५
गायन्ती सुतकर्माणि	७४९	गोपाः सगोधना गन्तुं	५०१	चन्दनालिस्रवदनः	१२२
गायन्तो गोकुलपति-	७०१	गोपाः समागताः सर्वे	९६६	चक्षुष एव हि दोषो	६७८
गायन्त्यो मद्गुणान् गोप्यः	५२८	गोपाः सर्वे समागत्य	९३०	चलनीयं पयः सद्यो	८२६
गायन्त्यो विस्मृतस्त्रीय-	६९४	गोपांसन्यस्तदोर्दण्डः	४८६	चलनीयं व्रजमितो	५७२
गावो गोपाः सबलाः	६५२	गोपिकाभयनानीत-	१६४	चारणीयाः प्रतिवनं	८२८
गावः क्रियन्तां विविध-	५७३	गोपीकरांबुजस्पर्श-	३८२	चारयामो वनं धेनूः	१०१०
गावः प्रचलिताः कुत्र	७९२	गोपीजनकरद्वन्द्व-	२१६	चारीकरणचातुर्य-	५५०
गावश्च वेषुपीयूषं	८३१	गोपीजनभुजद्वंद्वा-	४४१	चारीकरणसंस्त्रुचि	६२६
गावश्च सार्धकाः संतु	९८२	गोपीजनपुत्रामोद-	१२५	चालयन्त्यः स्वभृंगाणि	५९३
गास्त्रामस्तद्गुणान्	९२०	गोपीजनसमाकीर्णः	१२४	चित्रदर्शनहृषिताः	९०७
गुंजाफलावतंसाढ्यो	५८८	गोपैरेव स्वगोवृन्दं	३८६	चित्रमिदं सखि गोपी-	६५०
गूढद्विजातिसंस्कारान्	८४७	गोपैः सह क विहितो	७९५	चित्रस्यामिरिव	१९२
गृहाण क्रीडकान् स्त्रीयान्	१८१	गोप्यो गायन्ति गीतानि	९६८	चितयन् परमानंदरतिं	९३९
गृहीतजननीस्तन्यान्	८७१	गोरजोव्याप्त-	६२२	चिह्नांकितव्रजधर-	१६०
गृहीतनिजगोष्ठं	१९१	गोवर्धनस्थितप्रेष्ठ-	४७९	चुचुध्वे विपिनाद्वत्स-	७५५
गृहीतपीतवसनो	८७३	गोवर्धनाद्रिशिखरो-	१९७	चूर्णिततन्दुलरचिता	१०५
गृहीत्वा खलु गायन्ती	३४५	गोवर्धने समागत्य	५०६	चौर्यव्याजेन संपूर्ण	२६८
गृहीत्वा गाढमालिग्य	९१५	प्रथितं रत्नसंश्लोमि-	५६१	ज	
गृहीत्वा नूनवस्त्राणि	७४८	ग्रीवालसत्त्रिवृतकंठ-	८८७	जडीकृतचलजन्तु-	१५९
गैरिकादिभिरप्यन्यै-	५९५	घ		जननीगीतचरितः	२०५
गोकुलाखिलशृंगारः	१२	घर्मः सपभवद्भूयान्	३६८	जननीजन्मस्यफल्यं	१५
गोदोहवहसुसंचारं	८९२	घूर्णायमाननयन-	६२४	जननीजीवनः	१४
गोधनेन पुतेनापि	४८८	घन्यः परमसंतुष्ट-	९००	जननीभाववात्सल्य	७७४

जननीप्रार्थनादत्त—	२२५	तत्पार्श्वद्वितय—	३९६	तदन्तिकस्थसौवर्ण—	२८३
जननीप्रोष्ठितमुखो	२५४	तत्र को वामवद्राजा	७९७	तद्वाचमनीयश्च	१८
जननीमुखताम्बूल—	२३१	तत्र भावाः समुत्पन्नाः	७०८	तद्रूपश्रवणोत्कंठ	४६८
जनन्या प्रेषितं वस्तु	३६६	तत्रागताखिल—	२४१	तन्नामग्रहणानन्द	३४८
जनन्युत्संगसंलग्नः	७	तथा ब्रह्मादयो वेणु—	४८३	तन्नित्यनिजसाहित्य	१३०
जनि समजनि हृदये—	६६१	तथा मुखजलावण्य—	५९	तन्निकटरूप्यपात्रे	८७
जलानि शीतलाञ्छानि	६९७	तथा विधेयं मन्मित्र	५६८	त	श्लोकाः
जागृहि जागृहि	२६	तथा विधेयमेतेषां	५७८	तन्निकटे सुकुमारक	९०
जातसर्वांगरोमांच—	९५५	तदा विमोहिता गावो	४७६	तन्निकटे कांस्यपात्रे	९२
जानासि नैव हृदयं	५२	तथैव तरवो जाता	४७८	तन्निकटे नवमुदुतर—	८८
ज्ञ	श्लोकाः	तथैव वेणुना मेघाः	४८२	तया विना न किञ्चिन् मे	५४६
क्षणत्कंकणसंशोभि—	१६७	तदनु नवं नवनीतं	८०	तरुभ्यो मधुधाराः स	८७५
त		तदग्रे सूक्ष्ममणिभिः	५५४	तस्य द्रव्यैव हुता मे	६६९
तत आचम्य ताम्बूलं	११५	तदनन्तरमेवं हि	११७	ताम्बूलचर्वणोत्फुल्ल—	१७२
तत आरभ्यासि	१०११	तदाकर्ण्य कृपा—	२१८	ताम्बूलचर्विताधार—	४०२
तत उत्थाय चलितो	१८५	तदा गोचारणं कुर्वन्	४६४	तावत्सकलसद्वस्तु—	३३४
तत उत्थाय सहसा	५२६	तदा निकुञ्जभवने	४४३	तासामहं हि सर्वस्वं	५८४
तत उत्थाय सहसा सुता—	९४७	तदा वहिः स्थिताः सख्यो	४७३	तिर्यग्वदननिःश्वास—	१६९
ततो मन्नाथेन	११३	तदा मनोरथः पूर्णो	४६२	तिष्ठ किञ्चिद्वाणोदं	१०१९
ततः परिवृतो गोपैः	८६९	तदा मनोरथः सर्वो	७०२	तिष्ठ कुहक विदितं	३७
ततः पृच्छति गोविन्दो	७८	तदावशिष्टे दिवसे	४९९	तिष्ठतु सर्वा वार्ता	४८
ततः सन्मुखमायांतो	७००	तदा समुत्थिता श्रीमत्—	४६१	तिष्ठ दूरं व्रजपते	४५८
ततः समागता गोपा	८२१	तदा संभूय पश्यामः	६२	तुलसीपुष्परचित—	४३२
ततः सर्वा गर्वादिकमपि	६७	तदिदं त्वदेकमोग्यम्	२५	तुलसीमालिकामध्य—	४३७
ततश्चारात्रिकं	११६	तदिदं वक्तुमशक्यं	७१	तुल्यस्वभावशीले	६६७
ततस्ता भगवत्संगं	७२	तदुक्तश्लिष्टविविध—	२५१	तुलान्तरितवस्त्रेण	४०६
तत्संमुखकृतस्वाख्यो	१३१	तदुक्तिमात्रश्रवण—	२४७	तुलपट्टविनिर्माणा—	३९५
तथा मुखजलावण्य—	५९	तदुचरान्य पात्रे तु	४१२	वृणांकुरः स्निग्धपदः	७२१
ततस्तदंचलेनैव	७१४	तदुदाहरणं भवती	४२	वृत्तानामन्यथाभाया	३२२
ततस्तद्वचपानीया—	७१३	तदंगसंगसंजात	२१२	व्रपामपास्य संमुखं	६१

त्यक्तलोकत्रया नित्यं ५३०	दोहनोद्योगचलित- ९०९	न वह्निसन्निधौ नैव १०००
त्यक्ताखिलक्रिया जाता ५२९	दोहनाय कृतोद्योग- ८७७	न वृक्षञ्चायके देशे १८०
त्वदीया केऽभवन् बालाः ८०४	द्रक्ष्यामी दामोदर- ६५९	न वेत्ति मित्रशृणुणां ९९७
त्वया किं वा समानीतं ३५२	दृष्टुं गोष्ठे व्रजगवां ९४५	न वै दूरं गमिष्यामः ८६१
त्वया मद्विषये चिन्ता ८६३	द्राक्षेक्षुमेदविहित- १०३४	न सापि स्यात्तुष्टकण्ठा- ३६१
त्वय्यागते नन्दगेहे ८५७	द्रुतचिन्ता मदीयैक- ५३५	न साहसं क्वचित् कार्यं १०१६
त्वयि स्थिते व्रजानन्द- ८५६	ध श्लोकाः	नाथ नखक्षतमेतन् ३४
द श्लोकाः	धातुपल्लवपुष्पादि- ६०८	नानानर्मरसामिह- १९०
दत्तादरेण हरिणा ४८१	धावनीयं प्रतिस्पर्धा- ८२९	नानारसानुभूत्या- २२०
दत्ताचमनतांघ्रल- २६१	धावमाना नदन्तश्च ३७०	नारोहणीयं भिन्यादौ ३१३
दददानन्दमानन्द- ५२०	धावमानास्ततो वरसान् ८७०	नासाशुक्ताविभूपाति- ४२५
दधि दुग्धं शिखरिणी- ३६७	धूपितोत्तमवस्त्राभूष- २३९	नासावलंबिमुक्ता- १०४७
दधिवद्वपिष्टनिर्मित- १०७	धूलिधूसरसर्वाङ्ग- १०४४	नासिकावलंबिमुक्ता- ८८६
दधिवद्वं शर्करया ८१	धेनुदर्शनसंजात- ९०८	नासाविभूषणं चैव ७८५
दन्तदष्टतृणा- ६०३	धेनुर्गणयता स्त्रीयाः ४८५	नाहं स्वतन्त्रस्तदस्त- ५६७
दरक्षासोन्नमन्नासः ४	धौतमापकृतपक्कवटीको ९६	निकटमेचकशिक्य- २८५
दरक्षासोन्नमन्नासं ८८५	न	निकटस्थाः श्रूयन्ते ६६६
दर्शनानन्दसन्दाहा १०	न ककुधिमहामत्त- १७९	निकुञ्जमवनद्वार- ४७०
दर्शय सुखत्वांभोजं ६९२	नयमालोक्य मृदितां ७८१	निजकरयुग्म- ११०
दर्शांगुलिदलस्याधि- १३७	न तृप्यामि सखे पीत्वा ९४३	निजगृहकृत्यं हित्वा २७
दाडिमी बदरी चैव ५०७	न मश्न्यन्ति संतृप्तास् ८३२	निजप्राणनाथे ६४
दिवसेहर्षतिसदृशं ६४२	न मर्कटक्रीडने वा न ९९९	निजव्रजजनाधार ६९१
दिवसोद्यतनो जातः ७६४	नयनद्वितयप्रान्त- १२०	निजस्वस्वामिनीवृन्द- ५०५
दिशिद्वयभृतस्पर्ण- ३९७	नयनप्रान्तसंचार- १६६	निजांतरंगवार्ता १८८
दुग्धमभ्यस्थहैमेन २८४	न रोचते गृहं स्वीयं ८३६	निजातिंहरणार्थैक- ६२८
दुर्लभैकप्रजा कुर्वे ८५१	नवनीतातिमृदुल- ९१६	निजोत्संगगतं २१४
दुर्वादिलम्बस्वामोद- ५९४	नवनीतप्रिय प्रेष्ट नव- १०४३	निजोत्संगस्थिति- २३२
दृग्दोषविद्रवोद्युक्ता- १५६	नवनीतप्रियो नित्यं ३००	निद्राछुता तवास्ते ७६
देहानुसंहतिगति- ७०६	नवनीतरुसद्वक्त्रा- २९९	निधाय जलपात्राणि ४१५
देहेन्द्रियान्तःकरण- ५६५	नवनीतं सिता सद्यः १०३३	निभालयंती वदन- ९५६

निम्बुजम्बीरचूतार्द्र-	२१२	परस्परस्वचरित-	३०५	पूर्वनिर्धारिते देशे	३७३
निर्निमेषा जीवशेषाः	५८२	परिचितमपि विस्मरति	६८३	पूर्वप्रदेशसंभव-	८६
निःसाधनसमुद्धर्ता	३२५	परिधाप्य प्रसूनानां	७७१	पूर्वोक्तधर्मसहितं	२७३
निर्योगपाशरचित-	८६७	परिरम्य मुखं सूनो-	७५४	पूतनासुपयः पीतं	१००३
निर्योगपाशसहित-	८२३	परिरेभुर्निजपतिं	७०५	पृच्छ रामं मया चौर्यं	३२०
निवार्य गोरजो वक्त्रा च्	७८८	परिविष्टानंतरस-	२४६	पेचुकिपत्रपुटीकृत-	९७
नूतनमृण्मयपात्रे	९३	पश्चात् क्रीडापि कर्तव्या	९८५	प्रकटीविदधन्-	९४२
नृत्यलोलसद्युग्म-	३३९	पश्चात् स्वयं वृतो	६०६	प्रकटोद्भटहृद्भाव-	४४०
नेत्रद्वयाननाधान-	१४५	पश्चान्मदीयास्तिष्ठन्तु	५७५	प्रकुर्वन् कमलोद्योतं	८७६
नेत्रान्तप्रान्तविलसत्	२७६	पश्यंत्यो व्रजनाथं स्व-	८९३	प्रकुर्वन्ती मुदा मार्गे	७४७
नैतत्तदेवशं रूपं	३११	पात्रान्तरे तु सौवर्णे	४१३	प्रकुर्वन्ती सखीभिः	७२२
नैवं समुचितमधुना	४५	पात्रे विधृत्य ताम्बूल-	४११	प्रकुर्वन्त्यो गीयमान-	६३८
नंदांगणलसच्छ्रीमज्-	२१३	पार्श्वद्वयधृतस्वच्छ-	१०२६	प्रकंपितशरीरा च	७५०
प	श्लोकाः	पार्श्वस्थेषुवेत्रादिः	१३२	प्रथममितो गमनं	६८२
पक्वान्नि समादाय	६९५	पाश्चात्ययामदिवसो-	२५९	प्रतिनामग्रहं नित्यं	५९१
पङ्क्तिस्थितनिजात्ताच्छ-	२६३	पास्यामः परमानंद-	९१७	प्रदर्शयन्निकुंजानि	६१६
पङ्कगुच्छलसत्प्रान्त-	१३६	पिपासातेव सुजलं	९५२	प्रतिबिंबद्वैतभाव-	१०४८
पदद्वन्द्वतलस्याधि	५६२	पिब निर्मथितं दुग्धं	१८७	प्रमोदभरसंक्रान्त-	९५०
पदमध्यस्थरत्नाढ्य-	१३४	पिब बिम्बाधरगत-	४५६	प्रयच्छन्निजगोपीनां	४७१
पदार्थजातमखिलं	५२१	पीतं पुनः पुनः पीतं	९०२	प्रयच्छन् निजपीयूषा-	३८१
पप्रच्छ वनकृत्यानि	७८९	पीताम्बरभ्रामणेन	७९३	प्रविश्यांतर्गृहं गुप्तं	९७२
पयःफेनं च तथैव	८३४	पीताम्बरावृताः काश्चित्	५९८	प्रस्वेदकणिकाव्याज-	३३८
पयश्चावर्तितं पेयं	८३५	पीताम्बरेण तनुज-	७७०	प्राणपतावपि शृणु	६४८
पयो वयो वर्धयति	७९	पीताम्बरोत्तरीयांग-	१०५०	प्राणिति वने प्रयाते	६७६
परमेहे न गन्तव्यं	३०७	पीत्वा पीत्वा च	९४१	प्रातर्गतस्य मध्वाह्न-	३२८
परमप्रिये द्वियैव त्वया	६४५	पुनर्यथाक्रमं पूर्वं	३८५	प्रातर्भोगोत्तरावद्धो	२६२
परमानन्दसंदोह-	२१५	पुष्पमालाविशेषैस्तु	२७१	प्रातरारम्य	२
परस्परं दत्ततालाः	३७१	पूरणीयो व्रजफल-	९३४	प्रातः शयनसंविष्टः	३
परस्परं स्नेह आसीद्	७९८	पूरयामः प्रियेणेह	९२२	प्रादाय गण्डलप्रायाः	७१६

प्राप्तातिवेपथु-	९०५	बाला इति न वै दोषो	३५८	मण्डयन् कोमलं गण्डं	४९५
प्रावोधयद्भजपति	५००	बाहुद्वितयमध्यस्थां-	५५६	मण्डलीभूय मध्यस्थं	३७४
प्रार्थनया बहुविधया	७७	बाहुयुग्मकृतस्वीय-	१५३	मत्स्यांगनेव पानीयं	९५१
प्रार्थनास्वीकृत-	१५५	बाहू सततसंतप्तौ	९२६	मदाज्ञापालनपरः	१३
प्रियदर्शनसंजात-	७०४	बिंबाघरलसद्वेषु-	७२८	मदीयराजपुत्रोसौ	११
प्रेमलताया व्रजपति-	६८४	बिंबाघरस्य स्फुरणं	५५७	मदीयं सकलं मह्यं	३६०
प्रेमयन्त्रेकलः कृष्णः	४६६	बोधयन् पुष्पलतिका-	६१५	मद्गुणस्मरणादन्य-	५७९
प्रेमयित्वाप्रतो	६०५	भ श्लोकाः		मद्गम्यध्यानमनसः	५३१
प्रेमपर्यंकशयनो	२०४	मगवानपि गोविंदो	६११	मध्यभ्रमरविलसत्-	४३५
फ श्लोकाः		मगवानार्तफलद इति	७०३	मध्यस्थदासिकादत्त-	१७०
फलरूपैकसम्बन्ध-	३७९	मरिताः सुंदरसितया	१०६	मद्वाक्यपुंजविधासान्	१०१२
फलानि कानि भुक्तानि	८०२	भवान् यत्र जनास्तत्र	८५५	मनोजभावविषया-	९१८
फलानि पातितानीह	८१४	भाले कपोलयुगले	१४७	मनोजरूपबोधार्थ-	१४३
फलानि फलरूपेण	५२५	भावनीयः सदैवं हि	१७४	मनो विनोदसहितं	९२८
फलाशकं तथा पीलू	५०८	भावयंती च सामग्याः	९४६	मन्त्रा इव मूर्छायास्	६५६
च		भावयन्ति सदा गोभिः	५३४	मन्त्रासिकायाः सा	५३९
बद्धपीतांबरं कथां	८२१	भावयन्त्यो निजप्रेष्ठ-	४०४	मम दृग्निपयो भूयात्	७२९
बलमप्यतुलं भावि	९८०	भावये राधिकायास्तु	५४९	मम हृदये सखि	६६२
बहुमिर्विषयैः प्राप्तो	८४५	भावेन परिरम्भन्ती	७५१	मया जननि कुत्रापि	३१७
बहिर्पिच्छशिरोभूष-	५८७	भावात्मगोपिकाभाव-	३२६	मया निजस्वरूपं तु	५६६
बहिः सा मेन्तरं सैव	५४०	भीता इव भयत्रस्ता	६०१	मयूरपिच्छरचित-	७२६
बाल किं क्रियते हास्यं	३५५	भुजयुगलं परिरंभितु-	६८०	मयूरपिच्छरचिताः-	८०१
बालमावाग्रहप्रेष्ठ-	२३५	भुजयुगेन हरिं	३१	मयूरपिच्छविलसच्-	६००
बालमावाग्रहस्वीय-	७७२	भ्रूतटान्तलसदृत्त-	१५७	मय्येवेत्यवदत् प्रेष्ठः	३५६
बालमावाग्रहस्वांति-	१२९	भोजनाय प्रतिगृहं	२३४	मरिचार्द्रकादियुक्तं	८९
बालमालोक्य मुदिता	७७७	भोजनं कुर्वतोप्येवं	५४२	मर्दितचूर्णविरचिताः	१११
बाललीलाकृति-	२७७	म		मल्लक्रीडापराणां वै	८२७
बालमौग्ध्यमिपैकान्त-	२९७	मकरन्दरसोन्मत्त-	३९२	मस्तके केशरांचद-	४२१
बाल सिद्धैव सामग्री	९५८	मणिमाणिक्यवज्रादि-	५५९	माणिक्यमध्यग्रथित-	८८९
बालोयं सखि मे कृष्णः	१०३२	मणिमुक्तातिजटित-	१४८	मातर्द्वैत्यः समायातो	८१३

मातर्मया कृताः क्रीडाः ८११	यथाकथंचिदत्यन्त- १७	रवचिह्नांकितकार- ५
मातरस्सत्प्रिया गावम् ८६२	यथा कथंचिच्चपला ९५७	रतिरत्यन्तमृद्रिक्ता ३६२
मातः समीचीनतया १०३०	यथा कथंचिदुरीकृत्य १४४	रमणीये रमणीजन- ६६०
मातर्वहुधास्माभिः ७५	यथा कथंचित्संप्राप्ता ३४७	रम्ये राजतपात्रे ९१
मातस्त्वहुग्धपुष्टानां ८१९	यथा तवाज्ञा कर्तव्यं ३१९	रसद्वयक्रियाबोध- ४२८
मातृप्रोक्तकथादत्त- १६	यथा मिलति गोपीशम् ९२४	रसालपल्लवात्पुग्र- ४२२
मास्तुथापय पतितां ४५४	यथायोग्यमतोन्यत्र २५३	रहःस्थस्वामिनीशय्या- २५७
मार्गे मंदगतिः कृष्ण- १०३६	यथास्थानं समागत्य ३६५	रहस्येव मया वाच्यं ३८
मालतीमाधवीराज- ३९८	यद्यत्सुखमनुभूतं ६५	रक्षा मम कृता भूयः ८४६
माहिपपयःशरोर्यं ८२	यदपेक्ष्यममूल्यं वा ३१०	रक्षार्थस्थापित- २७२
मित्र क्रीडाविशेषाश्च ८३३	यदि शुश्रूषा ५४	राजिकालवणद्रव्य- १८४
मुक्ताभुञ्जे शोणशिक्ये २८२	यमुनातीरविलसत्- ४३९	राजिकालवणं पश्चात् ७७९
मुक्ताफलैरिवात्यञ्ज- ७२४	यशोदा कोमलाञ्जादि ९७८	राधा मदीयसर्वस्वं ५३८
मुक्तामणिमयीस्वर्ण- ५९७	यशोदाजन्मसाफल्य- ६३४	राधा मम हृदाधारो ५३७
मुक्तावलिलसङ्गालः २०८	यशोदा द्रुतमागम्य ७५३	राधासहचरो १६१
मुखसंलग्नकणिका- २५२	यशोदाप्यतिवात्सल्य- १०३१	राम रात्रिरभूत् ९९२
मुखस्सुतपयोविन्दून् ९८८	यशोदावचनं श्रुत्वा १००१	रामं च निकटासीनम् ९७७
मुख्य एव च संबंधः ७०७	यशोदावदनानन्द- ८४३	रुचिरे रुचिरधुना ६५१
मुग्ध दुग्धौदनं ग्राह्यं ९७९	यशोदासाधुताबुद्ध्यै ३०४	रुचिरे सखि हरिरूपे ६९
मुंजाटवीदवाग्नेस्तु १००६	यशोदा सुतमाकर्ण्य ७२१	रोमांचमधुधारा- ६२०
मुंजाटवीप्रविष्टस्य ८४९	यशोदोत्संगोषविष्टः १६२	रोहिणीसंगसंस्थापि- २४९
मृगीगणाः प्रपद्यन्ति ८१६	यसिञ्जहं निजसुतं ७४५	रोहिण्युत्संगसंविष्ट- २३७
मृत्पात्रेषु तथा दुग्धं ३७७	याते काले विरसता ९६४	ल श्लोकाः
मृदुरक्तविचित्राति- ३९४	यावद् वनस्थित- ६२३	लकुटिं आम्रयन् वाम- ७३२
मृदुलं कपोलपुग्मं ३२	यावन्त्यो जगति क्रीडाः ८१२	लतापरिपतत्पुष्प- ३९०
मोचनीयाश्च गोवत्सा ८३०	योगमार्गानुसारेण ९०१	लताः पुष्पयुताः स्वीय- ६१४
मोचयन् व्रजमक्तानां ४९६	र श्लोकाः	ललाटमग्न्यविलसत् ५९६
य	रणतर्ककणहस्तस्य- १२६	लसद्वक्रगतिर्गोप- ८८०
यत्तु सर्वर्तुसुखदं ३८७	रणतर्ककणहस्ताब्ज- २४५	लालयंती विशेषेण १०२४
यत्र च स्थापिनानन्त- ४०१	रणयन् नूपुरे पद्भ्यां ८६८	लालयंती विशेषेण सुत- २७१

लीलामिरान्तरं नित्यं ३४६	नामद्वयः स्फुरणं ६५७	विक्षेपकाच्छादका- ६३३
लीलापरवशः कृष्णः ५१९	वारयन्ति निजप्राणान् ९७६	वीजयन्ती व्यजनिना ९८७
लीलापरवशः स्त्रीया- ४६९	वार्तयैव वृथा कालो १०१८	वृक्षच्छायेथवा घर्मे ७९०
लीलाप्रकारसंक्षिप्ति- ६२७	वार्ताश्च विविधा वाच्या ९३२	वृद्धनम्यपदाम्भोजो ४९०
लौकिककमलान्यापि ६०	विचारयसि किं चित्ते ९८६	वृंदावनद्रुमलता- १९६
व श्लोकाः	विचित्रशिक्यसंस्थानि २९०	वेषुनादश्रुतिस्तब्ध- १९४
वक्रग्रीवं बलितभ्रू ४३३	वितीर्णपुष्पमालादि- २६५	वेषुनादातिविकल- ४२६
वक्रालकावृतमुख- १०४६	विधाय रोदनं हैयंगवं ९९६	वेषुः प्रपूरितः पुत्र ८१०
वचोविनोदवाक्यानि ९२७	विधृता क्रीडनस्थाली ३९९	वेषुं च लकुटं वक्रं ७८४
वत्सं धेनुखि स्त्रीयं ९५३	विधृत्य तूलभरित- ४०९	वेषुं विरणयन् ७१८
वदत्येवं पुत्रभावो- ३३५	विनिर्जितविधुस्त्रीय- ४३६	वैयाघ्रनखनिर्माण- ७७६
वदनाम्बुजसौंदर्य- २७९	विपिनं रोचते महां ८१५	वैवर्ण्यवर्ण्यमानांग- ९०६
वदनं गोकुलेशस्य ९७५	विभावयन्ती, मनसि ३४३	व्यपाटयद्धकमुख- १००५
वदन्ती बलदेवं चैक- ९९१	विभावयन्त्यो विविधै- ४१८	व्रजगतासुरहन ४४८
वनधातुकृतस्त्रीय- ५८९	विमुक्तकेशवदन- ५०२	व्रजजीवजनाह्लाद ४४६
वनमस्माकं प्राणान् ६७०	वियुक्तमनन्दादि- ७७३	व्रजनाथमुखाम्भोजं ५९२
वनमालादिव्यगन्ध- ४८०	वियोगतापविन्वाल- २१०	व्रजनाथोपि नयनैः ५२४
वनमालामधुकरो ६२५	वियोगभावविलसत्- ५८०	व्रजपाल व्रजस्वास्थ्य ४४५
वनमालामधुलिहः ५१४	विलोकयन् कृपापूर्णो ८७२	व्रजयुवतीमुख- ६७३
वनमालां विरचितां ७४०	विलंबभोजनपरम् २२९	व्रजराजसुतः कक्षात् ८१८
वनस्थापितगोगोप- २०३	विविधक्रीडनामक्तः ३०२	व्रजराजसुत स्वीय चित् ८३८
वनागमनमार्गैक- ५३३	विविधप्रार्थनातुष्टः २६९	व्रजराजसुत स्वीय ४५१
वने बाल न गन्तव्यं १७७	विविधप्रेष्टसंबंध- ९१०	व्रजवासिहृदावास ४४७
वनं गते प्रेष्टसूनौ ३२७	विविधव्यंजनपुत- २७४	व्रजराजसुत स्वीय १०३९
वन्यप्रघ्ननसंबंधि ७२५	विविधस्वादुरुचिर- ३३०	व्रजस्त्रियो गृहगता ६३५
वयं क्रीडापरा एव ३२१	विविधस्वामिनीभाव- १५१	व्रजहीरामणे गोष्ठ- १०४२
वस हृदये सदय ४५५	विविधाक्रीडनध्वान- २०९	व्रजः सर्वोपि मन्मातृ ८१७
वाताहतमिव कमलं ७३	विविधानन्तशिक्षा- ३१६	व्रजातिहरण स्वीय ४५२
वाद्यगीतयुतास्तत्र ४८९	विष्णुना सत्सहायेन १०१४	व्रजानंग व्रजाधार ४५०
वानरैरावृतः प्रायो २१९	विस्मृतस्त्रीयदेहाद्या- ५८१	व्रजार्थलीलाकरण ४४९

प्रजान्तरव्रजस्थैक-	४५३	सखि मनसानुगतो	६८७	समीकृत्य धृतं यत्रो-	४००
व्रजार्थार्थं व्रजाधीश	४४४	सखि मुखचन्द्रं	५५	समीकृत्याखिलं स्थानं	४०३
व्रजो मदीयो न	८६४	सखि वनमालामिलितो	६६५	समुद्रतस्तम्भभावा	३४९
व्रजे भयं कृतः	१००८	सखि वादयता वेणुं	४७५	समुद्रवदनंगांग-	४३८
व्रजं वै धेनवो नेया	५२७	सखि शृणु मत्स्वामिन्याः	४१९	सरितश्च तथा स्तब्ध-	४७७
श्लोकाः		सखि समुदितमपि	५७	सरोजकोमलपद-	१०४१
शनैः शनैर्धृतपदो	५१३	सखि स हि कुंटिल-	६४१	सरोजमिव पत्राणि	६०७
शनैः सक्षमांशुकैः	१२७	सखि सीदन्ति चिच्चानि	७६५	सर्वस्वमेव मन्नाथे-	३५३
शिक्यस्ववस्तुग्रहण-	२९३	सखीजनैः समानीतं	९७३	सर्वात्मभाववद्गोपी	६३२
शृंगवेत्रे च जठरे	६१२	सखे स खेदहेतुर्मे	५६४	सर्वोत्तमासनस्थान-	२३८
शृंगाररसमावात्म-	१९५	सखीदत्तजलस्वीय-	२३०	सर्वोपि तावकीनोयं	८५४
श्रवणद्वयसंशोभि-	४२३	सख्यधिभ्रमिदं जातं	७५७	सर्वं विधाय मायूर-	४१७
श्रवणद्वारा याता	६५५	सख्यो न मयि कलंको	४७	सर्वं समर्पितं तुभ्य-	३५४
श्रवणमपि श्रवणाय	६७९	सख्यो मत्कृतयत्नान्	२९	सर्वं खादु तथा याति	५४३
श्रीदामन्नन्तिकं श्रीध-	५३६	सख्यः कुत्र विभातं	३६	सर्वांगसुन्दरं	२७५
श्रीदामानं समाहूय	३४०	सख्यः पश्यत पुनरपि	४४	सहस्यितो व्रजपतिः	७११
श्रीनन्ददर्शितपथः	२००	सत्यमुक्तं मयैवाली-	३५७	सहानवस्थितिकृत-	८२२
श्रीनन्दश्रीयशोदार्था-	२५६	सत्यं सखि भवदुक्तं	४१	सहासवदनाम्भोज-	५०३
श्रीमातृचरणोत्संग-	१५४	सत्यं क्षतमेवैतत्	३३	सहासवदनाम्भोजः	२०६
शृणु मदुदितमधुना	५८	सदा यथापूर्वकर्ता	३२४	सा तु स्वयमपि मलिना	४६
शृणु मद्वचो वयस्ये	६४६	सफेनं सघनं तुल्यं	९३७	सामग्री विविधा सोष्मा	९७४
शृण्वन् श्रीदामामिहितं	९३८	समस्तगोपगोपीभिः	२६४	साद्रकचणकसमेतो	९८
शृण्वन्ती फलहृदया	१०१३	समागतनिजप्रेष्ठ-	१५२	सार्द्रहृदैकनिवासः	सखि ६७२
श्रुत्वा व्रजपतिः स्वीय-	९३६	समागतस्वभवन-	३८४	सितायुतस्वच्छ-	२८०
स		समागतान् व्रजजनान्	७६८	सितायुतस्वच्छसद्यो-	१०
सकामं वृषभश्रेष्ठ	४८४	समागतैः परिवृतो	८६६	सितैलादेवकुसुम-	२८८
स कालः कोपि मविता	५६३	समानीतलसत्तैल-	११८	सुखासनसमाविष्ट-	९
स कालः पुनरप्येवं-	७४६	समापयंती तां शीघ्रं	९९०	सुगंधतासिद्धिकृत-	२४२
सखायमवदन् स्वीय-९११-१॥		समाहितव्रजजन-	२२४	सुगन्धागरुसत्त्वादि-	२७०
सखि दृष्ट्वैव मया खलु	६६८	समाहृतनिजात्यन्त-	३२९	सुगन्धसमुपानीय-	३९३

सुतमागतमालोक्य	७५२	संयावाधनेकमृप--	९६१	स्वामिनीवदनाम्भोज - १७३
सुदर्शनोरगग्रासात्	८५०	स्खलजिह्वतया	७३९	स्वामिनीश्रीकरद्वन्द्वो- ५१५
सुभगः संध्यासमयो	६३९	स्खलद्वागमृतप्रायः	५१२	स्वामिन्यधरपीयूष- ७१५
सुमुखि मुखांबुज--	६४४	स्तनपानोन्नमितच्छक्	१०४५	स्वामिन्यो व्रजनाथैव- ८८२
सुवर्णकृत्रिममणिमाला	४३०	स्थले न धार्यं चरणं	१७८	स्वायोग्यतां भावयन्त्यः ५२३
सुवर्णकृत्रिममणिमाला-१४१		स्थापितं मृदुमसौवर्ण-	९६२	स्वांगं संचालयन् ७३४
सुवर्णमणिरत्नादि--	५५३	स्थिताः किंचिद्भूमयो	५२२	स्वान्तःस्थाधिप्रतिपद-- ४९४
सुवर्णरत्नजटित--	४०५	स्थातुं न शक्यते तस्मान्	५४५	स्वीयगोपीजनस्वान्त-- १९३
सुवर्णमृत्खलामाला	४३१	स्थेयं निजाग्रजाज्ञायां	१८२	स्वीयचेतोहृतिकृते ३०१
सुश्रुतमाहिपदुग्ध--	२८६	स्फुरति हृदयपंकजमपि	६८१	स्वीयलीलागोपनार्थ २९६
सुहृदामाशिपो दातुं	४९२	सरन्त्यो मम वाक्यानि	५३२	स्वोपासिकास्त्यक्तगृहा ४८७
सुंदरास्तरणास्तीर्णो	२३६	सरन्निरुद्धकरणः	९४०	ह
संकर्षणोपि गूर्णोक्त्या	९९४	सर्तु पुनस्तथा वक्तुं	४७२	हसद्भिः हासयद्भिश्च ५७६
सुंदरि तवैव भाग्यं	६८	स्वकिंकिणीध्वनि--	२१४	हस्तमिवेतस्तत ६४०
संकोचभीतिनयनो	२२३	स्वकीयनयनानां च	४९१	हस्तेन मुद्रिकारत्न- ३८०
संगोप्य रामगोपेभ्यो	२२१	खच्छा पयः फेननिमा	१०२५	हा कृष्ण गोपिकानाथ १०८३
संजातपुलकोद्भिन्न--	३३६	खगोवृंदसमायुक्तः	१८६	हा नाथ गोपीकाशीश ६८९
संधिः संध्या प्रोक्ता	६५४	खप्ने तामेव पश्यामि	५४१	हा प्राण हा निजानंद ६९०
संध्यायां जातायां	६५३	खवालमित्रगोपाल-	८	हा राधिकेश हा स्वा-१०८४
संपादितस्वीयगोपी--	२४३	खभावभावितानन्त-	५१८	हासोदयविनिर्गच्छद् ७७५
संपादितानि वस्तूनि	६९६	खधेनुनामग्रहण--	७३१	हासः सर्वरसोद्बोध- ३६३
संपाद्य विविधा नाना	२१७	खमावचरणांभोज--	१७६	हीरकादिमणिवात- ८८८
संपाद्य भोगमामग्रीं	९५९	खस्वामिनीरतिकथा	३९१	हीरकादिविनिर्माण- १३३
संपाद्य शय्यासामग्री-१०२९		खमनुचरितं श्रुत्वा	३०६	हृदयं नाथ स्फुटति ४५७
संप्रोक्षितस्खवदनो	१०२२	खमनुवदने दत्त्वा	१०२३	हृदयस्थनवीना- ४२७
संवादमपि संप्राप्य	६३६	खहस्तभोजनकृति -	२२६	हृदयस्थितोपि बहि- ६४७
संबोध्य मातर्मामर्ते	७३३	खस्वरूपे दशविध--	६२१	हृदि प्रविलसत्- ३४४
संभाविता अतिथयम्	९६७	स्वामिनीदत्ताम्बूल--	२९८	हृयङ्गवीनमुत्तम- १०३
संमानय गता संध्या	९६५	स्वामिनीदर्शनानन्द--	४९३	हृयङ्गवीनसंमिश्र- २८१
संयोज्य भुक्तमखिलं	९६०	स्वामिनीमुखचन्द्रैक--	५१६	ज्ञ
संरजनिसिद्धार्थक--	९४	स्वामिनीसरणायाव--	५९०	ज्ञानार्थिनीव ९५४

શેઠ નારાયણદાસ આસનમલ તથા જેઠાનંદ આસનમલના ફંડમાંથી
તેમના ટ્રસ્ટીઓએ પ્રકટ કરેલા પુષ્ટિસંપ્રદાયના ગ્રન્થો.

—*—

૧. ઘડે શિક્ષાપત્ર. આ શિક્ષાપત્રની કિંમત પ્રથમ ગ્રણ રૂપિયા હતી. તે આ ફંડ તરફથી બહુજ સસ્તી કિંમતે ઇટલે રૂ. ૧ માં મળે છે. જે વૈષ્ણવોને જોઈએ તેમણે તરત મંગાવી લેવું. હવે નવી આવૃત્તિ છપાશે નહિ, કેમકે વીજા મોટા ગ્રન્થો છાપવા શરૂ કર્યા છે. માટે જ્યાં સુધી સિલકમાં હશે, ત્યાં સુધીજ મળશે, તેથી જલદી મંગાવી લેવું.
૨. ઘૃત્રાસુરચતુઃશ્લોકી. શ્રીપુરુષોત્તમજીના પ્રકાશ સાથે, વ્રજભાપામાં. કિં. આના. ૪.
૩. નિબંધાન્તર્ગત-ભાગવતાધ્યાયાર્થઃ, શ્રીગોકુલરાયમદ્વકૃતઃ, કિં. આણકાઃ ૬.
૪. નિબન્ધ તૃતીયસ્કંધ ટિપ્પણી, શ્રીકલ્યાણરાયજીકૃતા, યત્રસ્યા.
૫. સહસ્રીભાવના, શ્રીહરિરાયપ્રકટિતા.
૬. વર્ષોત્સવનાં કીર્તન (છપાય છે.)
૭. અણુભાષ્યવિવરણમ્, ગોસ્વામિશ્રીગિરિધરજીકૃતમ્ (યત્રસ્યમ્).
૮. શ્રીવલ્લભાચાર્યવંશાવલી. પરમ ભગવદીય રણછોડદાસ વરજીવનદાસ પેટલાદીય ૩૦-૪૦ વર્ષ સુધી શ્રમ લઈને તૈયાર કરેલી. (છપાય છે.)

—*—

મલ્લવાનાં ટેકાળાં.

૧. શેઠ નારાયણદાસ ઓર જેઠાનંદ આસનમલ ટ્રસ્ટ ઓફિસ.
૨૩૬ કાલકાદેવીરોડ, મુંબઈ નં. ૨.
૨. પંડિત મણ્ડુલાલજીપાઠશાળા, કથેડ્ડલ સ્ટ્રીટ, મુલેશ્વર, મુંબઈ ૨.
૩. પંડિત નારાયણ મૂલજી બુકસેલર, કાલકાદેવીરોડ, મુંબઈ ૨.
૪. શેઠ નારાયણદાસ અને જેઠાનંદ આસનમલ પુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલય,
રેમ્પાર્ટ રો, મુંબઈ બજાર, કરાંચી.
૫. શેઠ નારાયણદાસ આસનમલ, ઉદ્ભવકુંડ ગૌશાળા, પોટ-રાધાકુંડ,
ઉદ્ભવકુંડ, જિલ્લા—મથુરા.